

2 | 2018

Slpř

Slovanský
přehled

Slavonic Review

Ročník 104 / Založen 1898

2 | 2018

Slovanský přehled

*Časopis pro dějiny střední, východní
a jihovýchodní Evropy*

Slavonic Review

*Journal for the History of Central, Eastern
and Southeastern Europe*

Ročník 104 / Založen 1898

Upozornění redakce / Notice of the Editorial Board:

Redakční rada neodpovídá za obsahovou náplň jednotlivých příspěvků a také za jazykovou a stylistickou úroveň článků otištěných v cizích jazycích.

The views expressed herein are those of the authors and are not necessarily shared by the Editorial Board. The authors are responsible for language in case of articles printed in foreign languages.

Od roku 2009 jsou abstrakty článků *Slovanského přehledu* uveřejňovány v databázi The Central European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH) – <http://cejsh.icm.edu.pl> společně se jménem autora, adresou zaměstnavatele a e-mailovou adresou. Časopis je také registrován v databázi European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS) a v rámci Seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů vydávaných v České republice.

Since 2009, all abstracts of *Slovanský přehled* are published in The Central European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH) – <http://cejsh.icm.edu.pl/>, along with the author's name, institutional affiliation, address and e-mail. *Slovanský přehled* is also registered in European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS).

OBSAH | CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

Studie | Studies | Статьи

DULOVIČ Erik

„Nelze-li zachovati dosavadní hranici...“ K účasti českých vedcov pri riešení československo-poľského územného sporu o Oravu a Spiš v rokoch 1918–1920

245

“If the present border cannot be preserved...” On the Participation of Czech Scholars in Resolving the Czechoslovak-Polish Territorial Conflict over Orava and Spiš in the Years 1918–1920

ДУЛОВИЧ Эрик

„Если нельзя оставить прежние границы...“ Об участии чешских ученых в решении чехословацко-польского Оравско-Спишского территориального спора в 1918–1920 гг.

KULIGOWSKI Piotr

Religious Language in Politics: The Case of Polish Radicals in Exile, 1828–1852

279

КУЛИГОВСКИ Петр

Религиозный язык в политике: Случай польских радикалов в изгнании, 1828–1852 гг.

KOŠŤÁLOVÁ Petra

Jeruzalém očima arménskeho poutníka: fenomén arménskeho poutníctví a Arméni v Jeruzalémě

303

Jerusalem in the Eyes of an Armenian Pilgrim: The Phenomenon of Armenian Pilgrimage and Armenians in Jerusalem

КОШТАЛОВА Петра

Иерусалим глазами армянского паломника: феномен армянского паломничества и армяне в Иерусалиме

- POSPÍŠIL Ivo – ZELENKA Miloš
Looking at the Past and Present of Czech and Slovak Literary
Development from the Central European and European Perspective 327
ПОСПИШИЛ ИВО – ЗЕЛЕНКА МИЛОШ
*Взгляд на прошлое и будущее чешского и словацкого литературного
развития в центральноевропейской и европейской перспективе*
-

**Materiály a dokumenty | Contributions and documents | Материалы
и документы**

- GAŚSIOR Grzegorz
Železničáři pod zvláštním dohledem. Akce přeložení polských
železničářů z Těšínska v letech 1935–1936 a otázka jejich pozdějšího
návratu 353
*Railway Workers Under Special Supervision: The Operation
of Transferring Polish Railway Workers from Cieszyn Silesia
in the Years 1935–1936 and the Question of Their Later Return*
ГОНСИОР Гжегож
*Железнодорожники под пристальным наблюдением. Операция перевода
польских железнодорожников из Тешинской Силезии в 1935-1936 гг.
и вопрос их последующего возвращения.*
-

Recenze | Reviews | Рецензии

- BRENTON Tony (ed.), Was Revolution Inevitable? Turning Points
of the Russian Revolution 401
(Zbyněk Vydra)
SWAIN Geoffrey, A Short History of Russian Revolution;
SWAIN, Geoffrey Stručné dějiny Ruské revoluce 404
(Radomír Vlček)
MOSKOVIĆ Boris, Mezi Titem a Tudjmanem. Chorvatsko
v letech 1989–1990 410
(Václav Štěpánek)

РЕРЕ Božo, Milan Kučan. Prvi predsednik
(Michal Janičko) 413

Od Moravy k Moravě III. Z historie česko-srbských vztahů,
eds. Václav ŠTĚPÁNEK a Ladislav HLADKÝ, redakce srbské části
Verica KOPRIVICOVÁ, k vydání připravil Václav ŠTĚPÁNEK
(Ivo Pospíšil) 422

UTIDJIAN Haig, The Art of the Armenian Book through the Ages.
Arménské knižní umění v průběhu staletí
(Hanus Nykl) 426

Zprávy | *Notices* | *Сообщения*

429

Zprávy z vědeckého života | *Reports from the scholarly life* | *Сообщения
из научной жизни*

Balkanista Ladislav Hladký šedesátníkem 445
To the Balkanist Ladislav Hladký as a Sexagenarian
(Petr Stehlík)

Балканисту Ладиславу Гладкому – шестьдесят
(Петр Стеглик)

Profesorka Galina Pavlovna Muraško: 3. 1. 1932 – 16. 6. 2018 447
Professor Galina Pavlovna Muraško: 3 January 1932 – 16 June 2018
(Emil Voráček)

Профессор Галина Павловна Мурашко: 3. 1. 1932 – 16. 6. 2018
(Эмиль Ворачек)

Sena Rudolfa Medka podesáté 450
The Rudolf Medek Prize – Awarded for the Tenth Time
(Lukáš Babka)

Премия Рудольфа Медека в десятый раз
(Лукаш Бабка)

Ustavení nové vědecké společnosti se zaměřením na slavistická,
balkanistická a byzantologická studia 452

*Establishment of a New Scholarly Society Focused on Slavonic, Balkan,
and Byzantine Studies*
(Radomír Vlček)

*Учреждение нового научного общества с направлением на изучение славистики,
балканистики и византистики*
(Радомир Влчек)

Významná konference Slovanského ústavu AV ČR:
Proměny české slavistiky po roce 1989 453

*A Significant Conference at the Slavonic Institute of the AV ČR:
Proměny české slavistiky po roce 1989 [Transformations
in Czech Slavic Studies After 1989]*
(Radomír Vlček)

*Знаменательная конференция Славянского института АН ЧР:
Метамарфозы чешской славистики после 1989 года*
(Радомир Влчек)

Mezinárodní konference o životě a díle významné ruské historické
slavistiky Ludmily Pavlovny Laptěvové (1926–2016) 455

*An International Conference on the Life and Works of the Distinguished
Russian Historical Slavacist Ludmila Pavlovna Laptjeva (1926–2016)*
(Radomír Vlček)

*Международная конференция о жизни и трудах выдающегося русского
исторического слависта Людмилы Павловны Лаптевой (1926–2016)*
(Радомир Влчек)

Ruská revoluce a Západ. Vedecká konference v Kutnej Hore
10. apríla 2018 458

*Ruská revoluce and Západ [The Russian Revolution and the West].
A Scholarly Conference in Kutná Hora on 10 April 2018*
(Michal Mudroch)

*Русская революция и Запад. Научная конференция в Кутной Горе
10-го апреля 2018*
(Михал Мудрох)

Třináctý ročník pražské Konference mladých slavistů	459
<i>The Thirtieth Annual Prague Conference of Young Slavists</i> (Marek Příhoda)	
<i>Тринадцатый год пражской Конференции молодых славистов</i> (Мареk Пршигода)	
Rok 2017 v Kašubsku	465
<i>The Year 2017 in Kashubia</i> (Dariusz Szymikowski)	
<i>2017 год в Кашубии</i> (Дариуш Шимиковски)	

STUDIE

„Nelze-li zachovati dosavadní hranici...“
K účasti českých vedcov pri riešení
československo-poľského územného sporu
o Oravu a Spiš v rokoch 1918–1920

ERIK DULOVIČ

Štátny archív v Košiciach, Slovensko

**“If the present border cannot be preserved...” On the Participation of
Czech Scholars in Resolving the Czechoslovak-Polish Territorial Con-
flict over Orava and Spiš in the Years 1918–1920**

The territorial conflict over Orava and Spiš gained crucial importance after the First World War, even though it was a less important aspect of Czechoslovakia and Poland's negotiations over the question of Cieszyn Silesia. This study discusses the genesis of the problem and the content of analyses by Czech scholars writing on the Orava-Spiš territorial issue, which they had addressed under the auspices of the Office for Preparations for the Peace Conference and from within the corps of expert advisors to the Czechoslovak delegation in Paris. Papers by Viktor Dvorský, Lubor Niederle, Karel Chotek, and Adolf Černý, from the fields of geography, ethnography, and linguistics drew upon research and methodological standpoints from the period before the founding of Czechoslovakia. During the final diplomatic negotiations for demarcating the Czechoslovak-Polish borders in July 1920, Minister of Foreign Affairs Edvard Beneš supported his position on

the question of Orava and Spiš with the military-strategic perspective of the geographer V. Dvorský.

Key words: Czechoslovak-Polish territorial conflict, Orava, Spiš, Viktor Dvorský, Lubor Niederle, Karel Chotek

V procese politického rozhodovania sa úloha odborných poradcov končí vo fáze, keď svoje analýzy a návrhy predložia nadriadeným politickým činiteľom. Následne sa ocitajú v postavení pozorovateľov, sledujúcich, ako sa ich argumentácia presadí v rozmanitom spektre záujmov – geopolitických, ekonomických, národných či religióznych, ktoré ovplyvňujú príslušníkov politických elít pri finálnych rozhodnutiach. S pribúdajúcimi právomocami, ktoré si v procese modernizácie spoločnosti osvojovali štáty, pri veľmociach navyše spojenými s imperiálnymi ambíciami, sa stali experti z rôznych vedných oborov nezastupiteľnou súčasťou sveta politiky. Zreteľne sa to ukázalo na parížskej mierovej konferencii v roku 1919 zvolanej s cieľom nanovo usporiadať politickú mapu sveta po Veľkej vojne, dovtedy najničivejšom konflikte, spojenom s zánikom štyroch mnohonárodnostných monarchií. Medzi vyše tisícok delegátov, prechodne prebývajúcich v „hlavnom meste sveta“, sa popri politikoch, diplomatoch a vládnych úradníkoch stala trieda expertov neprehliadnuteľnou.¹ Československo, zaradené veľmocami do kategórie štátov s „obmedzenými záujmami“, vyslalo do Paríža prvú časť svojej mierovej delegácie 6. januára 1919. Zastúpenie v nej mali aj experti z oblasti geografie, etnografie, histórie, štatistiky, hospodárstva a vojenstva. Vo vyše 80-člennej československej delegácii tvorili príslušníci zboru odborných poradcov väčšinu.²

Historiografické práce, zaoberajúce sa pôsobením československých poradcov na mierovej konferencii v Paríži, obohatili túto problematiku o nové pohľady len v nedávnom období.³ Súčasťou edičnej série *Dokumenty československé zabra-*

1 Amerického prezidenta Woodrowa Wilsona sprevádzali vybraní experti z univerzít, delegácia Britského impéria obsadila päť parížskych hotelov, súčasťou japonskej delegácie boli experti pre otázky námorných síl a robotníctva a univerzitní profesori sa nachádzali aj medzi členmi stočlennej juhoslovenskej delegácie. Margaret MACMILLANOVÁ, *Mírotvorci. Parížská konferencia 1919*, Praha 2004, s. 13, 23, 61, 123, 158, 305.

2 František KOLÁŘ, *Jednání o československo-maďarské hranici na mírové konferenci v Paříži roku 1919*, Historické štúdie 43, 2004, s. 67–68; Jan CHODĚJOVSKÝ, *Vědci uprostřed „velké politiky“: Parížská mírová jednání ve svědectví odborných poradců československé delegace*, in: Jindřich Dejmek et al. (eds.), *Zrod nové Evropy*, Praha 2011, s. 147–156.

3 Prevládali odborné a memoárové texty samotných jej účastníkov, napr. Fedor HOUDEK, *Vznik hranic Slovenska*, Bratislava 1931, s. 278–353; Ján V. ORMIS, *Rozhovory sa batkom Škultétym*,

niční politiky pokrývajúcej roky 1918–1920 sú aj analýzy československej mierovej delegácie týkajúce sa štátnych hraníc a pramene objasňujúce fungovanie jej parížskeho poradného zboru.⁴ K téme formovania, organizácie, personálneho zloženia a činnosti Úradu pre prípravu mierovej konferencie, resp. poradného zboru československej delegácie na parížskej konferencii, priniesol zásadný príspevok Zdeněk Vácha.⁵ Editor Jan Chodějovský ponúkol pohľad na mierovú konferenciu prostredníctvom denníka Adolfa Černého a osobnej korešpondencie poradcov československej a poľskej delegácie Václava Viléma Štěcha a Kazimierza Nitscha.⁶ Z elaborátov vojenského experta Rudolfa Kalhousa a okrajovo aj z korešpondencie slovenského zástupcu Fedora Houdeka čerpal vo svojej (poslednej) monografii, skúmajúcej proces utvárania slovenských hraníc v počiatočoch československého štátu, Marián Hronský.⁷ Pozornosti českej historiografie neuniklo ani aktívne angažovanie sa odborníkov z oblasti spoločenských vied v službách československej vládnej moci.⁸

Predkladaná čiastková štúdia sa zaoberá genézou a obsahom analýz vládnych poradcov z prostredia českej akademickej obce, ktoré predkladali k problema-

---

Praha 1933, s. 102–103; Rudolf KALHOUS, *Budování armády*, Praha 1936, s. 45–67, Vladimír LIST, *Technik hledí na svět*, Praha 1937, s. 229; Hanuš JELÍNEK, *Zabučali lesy*, Praha 1947, s. 510–574.

- 4 Československo na *parížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. I, Jindřich Dejmek – František Kolář (eds.), Praha 2001; Československo na *parížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. II, Jindřich Dejmek – Jan Němeček (eds.), Praha 2011.
- 5 Zdeněk VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*, Praha 2012. Monografia obsahuje aj zoznam šesťsto elaborátov vypracovaných odborníkmi pre potreby čs. delegácie v Paříži. Autorom kapitoly venovanej voľnočasovým aktivitám čs. a poľských odborných poradcov je Jan Chodějovský (s. 183–199).
- 6 *Paříž 1919. Mírová konference očima poradců československé a polské delegace*, Jan Chodějovský (ed.), Praha 2017.
- 7 V popredí záujmu autora boli predovšetkým Kalhousove analýzy strategického zaistenia južných hraníc Slovenska. Marián HRONSKÝ, *Trianon. Vznik hranic Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918–1920)*, Bratislava 2011, s. 118, 123–127, 166–168, 189–192.
- 8 Mirjam MORAVCOVÁ, *Politický národopis v pojetí Lubora Niederla a Karla Chotka*, in: Jana Pospíšilová – Jana Nosková (eds.), *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky*, Brno 2006, s. 101–112; Milan DUCHÁČEK, *Dilemata čechoslovakismu: etnograf Karel Chotek mezi vědou a propagandou*, in: Milena Bartlová et al. (eds.), *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*, Praha 2017, s. 28–44; Jan GALANDAUER, *Pokus českého vědce o překlenutí rozporu v českém politickém prostoru*, in: Antonín Kostlán (ed.), *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003. Práce z dějin vědy 6*, Praha 2003, s. 89–95.

tike územného sporu o Oravu a Spiš. Elaboráty Viktora Dvorského,⁹ Lubora Niederleho,¹⁰ Karla Choteka¹¹ a Adolfa Černého¹² z oblasti geografie, etnografie a lingvistiky nadväzovali na ich predchádzajúce výskumy a metodické východiska, preto bol nutný exkurz smerom k ich aktivitám z obdobia pred vznikom Československa. Keďže pri finálnom vytyčovaní československo-poľských hraníc v lete 1920 aktívne asistoval minister zahraničia Edvard Beneš, výsledná podoba jej oravsko-spišskej línie umožňuje spätne sledovať, ku ktorému z expertných prístupov sa hlava československej diplomacie priklonila. Diplomatický zápas Prahy a Varšavy o vytyčenie spoločnej hranice spadol do obdobia, keď sa na slovenskej politickej scéne začal proces jej štiepenia na konfliktnej línii centrum – periféria.¹³ Vplyvom aktivizácie autonomistického hnutia sa v slovenskom verejnom priestore udomácnila interpretácia, ktorá hodnotila arbitrážnu hranicu na Orave a Spiši odlišne od oficiálneho vládneho stanoviska. Dala by sa zjednodušene vyjadriť konštatovaním, že o slovenských hraniciach sa rozhodlo v Prahe bez „našich“ zástupcov a odborníkov. Pri skúmaní elaborátov k oravsko-spišskej územnej problematike z hľadiska celoštátnych záujmov teda nemožno obísť ani širší kontext česko-slovenských vzťahov.

-
- 9 Viktor Dvorský (1882–1960) – zakladateľ českej humánnej geografie, docent (1910) a mimoriadny profesor geografie (1919) na Karlo-Ferdinandovej univerzite, docent hospodárskeho a obchodného zemepisu na Vysoké škole technickej (1912). V rokoch 1920–1921 pôsobil v československo-poľskej delimitačnej komisii na Tešínsku a v Lubochni. Jan CHODĚJOVSKÝ, *Viktor Dvorský (1882–1960)*, Akademický bulletin, 2010, č. 1. Dostupné na: <http://abicko.avcr.cz/2010/01/10/>, 9. 4. 2018.
  - 10 Lubor Niederle (1865–1944) – zakladateľská osobnosť českej archeológie, prvý riadny profesor prehistorickej archeológie a etnológie na pražskej univerzite (1904). Český biografický slovník 20. století, 2. díl, Josef Tomeš (ed.), Praha 1999, s. 453–454; Lubomíra HAVLÍKOVÁ, *Lubor Niederle (1865–1944)*, Akademický bulletin, 2004, č. 6. Dostupné na: <http://abicko.avcr.cz/archiv/2004/6/obsah/lubor-niederle-1865-1944-.html>, 9. 4. 2018.
  - 11 Karel Chotek (1881–1967) – etnograf, gymnaziálny a univerzitný profesor (1921), redaktor encyklopédie *Národopis lidu československého* (1918). Český biografický slovník 20. století, 1. díl, Josef Tomeš (ed.), Praha 1999, s. 556; Lydia PETRÁŇOVÁ, *Karel Chotek a jeho škola*, in: Jiří Woitsch – Adéla Jünová Macková (eds.), *Etnologie v zúženém prostoru*, Praha 2016, s. 92.
  - 12 Adolf Černý (1864–1952) – etnograf, kultúrny historik a diplomat. Vedenie Maffie uvažovalo s účasťou Černého ako jazykového poradcu na (neuskutočených) rokovaniach s poľskými odbojovými politikmi v Krakove v júli 1918. Po vzniku ČSR pôsobil v etnografickej sekcii Úradu pre prípravu mierovej konferencie. V roku 1919 menovaný ministerským radcom MZV. Jan CHODĚJOVSKÝ, *Adolf Černý (1864–1952)*, in: Paříž 1919, s. 42–47; Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*, Praha 1968, s. 502; Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 70.
  - 13 Lubomír KOPEČEK, *Konfliktní linie slovenské společnosti v první polovině 20. století*, Politologická revue 6, 2000, č. 1, s. 50–53.

Pri začleňovaní územnej problematiky Oravy a Spiša do širšieho okruhu riešenia československo-poľských hraníc zohrali aktívnu úlohu aj členovia českého domáceho odboja a politickí aktivisti z okruhu tzv. slovakoofilov. Súčasťou tejto skupiny boli príslušníci vedeckej komunity, ktorí sa v rôznej miere profilovali aj v oblasti výskumu slovenského etnického územia. Niederle, Dvorský, Chotek a Černý prekračovali hranice kabinetnej vedy a politicky sa angažovali v dobe, kedy úvahy o obnove českej štátnosti získavali reálnu podobu.¹⁴ Úzka spolupráca s predstaviteľmi českej politickej elity napomôže pri ich hladkom začlenení sa do poradných inštitúcií slúžiacich po vzniku československého štátu jej zahranično-politickým záujmom.

Medzi českými vedcami bol Viktor Dvorský jediný, kto do oravsko-spišskej problematiky zasiahol ešte pred vznikom Československa v rovine odbornej aj politickej. Do českého politického priestoru Dvorský vstúpil razantne v polovici roka 1917, keď do neho vniesol „dunajský“ faktor – uvažovanie o geografickom vymedzení územia obývaného československým národom, vrátane jeho južných slovenských hraníc.¹⁵ Prvé projekty právnych expertov, ktoré mali konkretizovať prehlásenie parlamentného Českého zväzu z 30. mája 1917 o „spojení všech kmenů československého národa v demokratický český stát“, sa otázke vymedzenia hraníc Slovenska vyhýbali.¹⁶ V čase, keď česká spoločnosť definitívne upustila od zásady, že počas vojny sa politika nerobí, Dvorský ponúkol v týždenníku radikálneho krídla mladočechov *Národ* podrobné vymedzenie územia českého štátu. Bolo založené na (v českom prostredí) inovatívnom prístupe k riešeniu teritoriálnych hraníc národov.¹⁷ Namiesto historicko-právnej argumentácie či lingvistických výskumov sa jeho teoretický model opieral o identifikáciu prirodzeného geografického územia

---

14 L. Niederle, A. Černý a Jiří Polívka patrili medzi signatárov Manifestu českých spisovateľov z mája 1917, v ktorom poprední intelektuáli a vedci od poslancov parlamentu požadovali, aby opustili rámec prorakúskeho aktivizmu. Ako experti Maffie – ústrednej organizácie domáceho odboja – pôsobili Černý, Dvorský, tiež slovakoofil Rudolf Pilát. V opozičných periodikách mladočechov publikovali Černý, Dvorský (člen Českej strany štátoprávno-pokrokovej, v roku 1914 manifestujúcej riešenie českej otázky aj mimo rámca Rakúsko-Uhorska), K. Chotek, aj slovakoofil Josef Záruba-Pfeffermann (člen Českej strany pokrokovej, vedenej Tomášom G. Masarykom). Dvorský, Niederle, Chotek, Záruba-Pfeffermann a Pilát sa stali členmi slovenského oddelenia Národnej rady československej. Poslední dvaja z nich plynulo prešli 14. 11. 1918 do Klubu slovenských poslancov. Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*, Praha 1988, s. 283–287; Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 42–45.

15 Jaromír KORČÁK, *K sedmdesátinám akademika V. Dvorského*, Sborník Československé společnosti zeměpisné 58, 1953, č. 1, s. 6, 12.

16 J. GALANDAUER, *Vznik Československé republiky*, s. 101–104, 288.

17 Viktor DVORSKÝ, *Hranice českého území*, *Národ* 1, 1917, č. 19, s. 367–371.

československého národa. Teritórium obývané Čechmi a Slovákmi priradil k tzv. rozvodnému typu národného územia, ktoré tvorila uzavretá pramenná oblasť Labe, Lužickej Nisy, Kladskej Nisy a Popradu, horná pramenná oblasť povodia Odry a Visly a povodia všetkých významnejších dunajských prítokov. Malo predstavovať jednotný geografický celok, odlišný od susediacich národných území. Identifikoval tiež oblasti, kde dochádzalo k nesúladu medzi vytýčenou geografickou hranicou českého štátu a vtedajšími politickými hranicami. Popri ašskom či rumburskom výbežku bola jednou z takýchto oblastí pramenná kotlina Popradu. Aj keď je súčasťou povodia Visly, podľa Dvorského patrila integrálne ku Slovensku, pretože je od Haliče oddelená pohorím Vysokých Tatier. Toto prirodzené rozhranie však politická hranica Uhorska prekračovala a zasahovala do poľského územia. Horopisnú hranicu tejto časti Slovenska viedol po hlavnom hrebeni Vysokých Tatier, cez Spišskú Maguru, Turovú (lokalita na severovýchodnom hrebeni Spišskej Magury) až k najvyššiemu vrchu Pienin Vysoké Skalky. Z administratívneho hľadiska išlo o vtedajší obvod slúžnovského okresu Spišská Stará Ves s 33 obcami. Politicko-geografické dôsledky uplatnenia princípu, podľa ktorého si mal každý európsky národ spravovať sám svoje národné územie vymedzené tvarmi zemského povrchu, boli nasledovné: Národné elity mali rezignovať na podporu vlastných etnických enkláv žijúcich na cudzom území a na druhej strane odmietnuť pre minority na domácej pôde uzákonenie národnostnej autonómie. Ako jeden z prostriedkov na zosúladenie jazykových a etnických hraníc na národnom území uviedol dobrovoľné presídlenie obyvateľstva. Pripomeňme, že po rozhodnutí Konferencie veľvyslancov o určení hraníc medzi Poľskom a Československom z júla 1920 túto možnosť využilo niekoľko sto Slovákov z oravských obcí pričlenených k Poľsku.

Okrem priradenia severozápadného cípu Spiša k problémovým oblastiam v rámci vymedzenia československých hraníc bol pre ďalší budúci prístup k tejto otázke významný ďalší faktor. Prijatím tzv. Trojkráľovej deklarácie v januári 1918 česká domáca politická reprezentácia preniesla otázku spojenia Čechov a Slovákov na pôdu medzinárodného práva.¹⁸ To, čo Dvorského spájalo s radikalizujúcimi sa politickými elitami, bola ľahkosť, s akou do národného programu inkorporoval „slovenskú vetvu“.¹⁹ O znalostiach českého obyvateľstva o Slovákoch pritom člen

---

18 K budovaniu paralelných orgánov štátnej moci českí politici pristúpili po reorganizácii Národného výboru v júli 1918, z ktorého sa sformoval vrcholný politický orgán schopný prevziať v príhodnom čase vládnu zodpovednosť. Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha 2012, s. 53, 56.

19 Prípadné budovanie československého politického národa ako nadnárodnej identity zloženej z oboch etník Dvorského teoretické úvahy vylučovali. Existencia viacnárodného Belgicka a Švaj-

vedenia masarykovskej Maffie Jan Hajšman uvádzal: „[...] posud lidé o nich jen četli, představa širokých mas se kryla s dráteníky.“²⁰

Publikované úvahy k problematike územných hraníc geografa Viktora Dvorského predurčovali k účasti na česko-poľských politických sondážach. Kontakty českých a haličských politikov protirakúskeho zamerania získavali intenzívny charakter v jarných mesiacoch posledného roka Veľkej vojny. Ako priestor pre rokovania zástupcov „nevládnucich“ národov monarchie poslúžili májové oslavy založenia pražského Národného divadla. Česká a poľská politická reprezentácia sa v rozhovoroch nevyhli ani (vtedy okrajovej) otázke budúcich spoločných hraníc. Prípadné nezhody v otázke Tešínska sa mali vyriešiť obojstranným kompromisom založeným na záveroch zmiešanej expertnej komisie. Česká strana pripustila ústup od uplatňovania zásad historického práva s prihliadnutím na etnografický princíp presadzovaný severným susedom. Pri prerokúvaní hraničnej problematiky padla aj bližšie nekonkretizovaná zmienka o území Oravy a Spiša.²¹ Slovenská delegácia, vedená básnikom Oravy Pavlom Országhom Hviezdoslavom a Vavrom Šrobárom, sa týchto debát nezúčastňovala a nie je známe, či boli českými politikmi o obsahu týchto rozhovorov informovaní. Za naliehavejšiu výzvu pre budúci spoločný štát pokladali česko-slovenskí delegáti vytýčenie južných hraníc Slovenska.²² Česko-

---

čiarska mala predstavovať dejinnú anomáliu, najvyššou formou organizácie národov ostával (stabilný) národný štát. Viktor DVORSKÝ, *Území českého národa*, Praha 1918 (text datovaný apríлом 1918), s. 32, 63–64. Nedostatok reflexie v otázke česko-slovenského pomeru signalizoval obal knihy, ktorý na rozdiel od hlavného titulu nesie názov *Území československého národa*.

- 20 Jan HAJŠMAN, *Mafie v rozmachu. Vzpomínky na odboj doma*, Praha 1933, s. 337. K neschopnosti českej politiky vnímať problémy, vyplývajúce z rozdielnej sociálnej stratifikácie a odlišného politického, hospodárskeho a kultúrneho vývoja oboch spoločenstiev, bližšie Jan GALAN-DAUER, *Jak se slovenská otázka proszazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu (1916–1918)*, Historický časopis 19, 1971, č. 2, s. 190–196.
- 21 Pražských rozhovorov sa zúčastnili budúci predsedovia vlád Poľska a Československa – Jędrzej Moraczewski a Karel Kramář, po návrate z parížskej konferencie v septembri 1919 nekompromisný stúpenec začlenenia Tešínska a severného Slovenska do ČSR v ich historických hraniciach. Moraczewski stál na čele prvej centrálnej poľskej vlády od 18. 11. 1918. Jaroslav VALENTA, *Slezsko v česko-poľských vzťahoch v letech 1918–1920*, in: Rudolf Žáček (ed.), *Slezsko v československo-poľských vzťahoch 1918–1947*, Opava 1991, s. 3–4; Petr JELÍNEK, *Zabraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava 2009, s. 13, 26. Súhlas českej strany s rozhraničením Tešínskeho Slezska podľa etnografického princípu akcentujú poľské pramene, bližšie Alina SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967, s. 16–17.
- 22 Z poverenia pražských politikov a na Šrobárovu žiadosť vypracoval advokát a politik Emil Stodola spis *Slovenské menšiny na rozhraní maďarsko-slovenskom*, Praha 1919; M. PAULOVÁ, *Tajný výbor*, s. 457–462; Emil STODOLA, *Prelom. Spomienky, úvahy, štúdie*, Praha 1933, s. 137.

poľská odbojová spolupráca pokračovala formou organizovania expertných porád a výmeny politických dôverníkov medzi Prahou a Krakovom.²³ Podľa svedectva univerzitného profesora Eugeniusza Romera, účastníka porady expertov o hraničných otázkach konanej vo Lvove koncom septembra 1918, formuloval jeho kolega z oboru geografie Viktor Dvorský prístup českej strany nasledovne: Zotrúvanie na historických hraniciach Tešínskeho Sliezska s výnimkou malého územia na pravom brehu Visly, v otázke Oravy a Spiša ochota k ďalekosiahlym ústupkom.²⁴ Prítomnosť oravsko-spišskej agendy na rokovaníach českých a poľských politikov ešte pred rozpadom habsburskej monarchie v roku 1918 potvrdil neskôr aj *Sborník zahraniční politiky*. Iniciatívu zahrnúť medzi podmienky uzavretia dohody aj územné ústupky na Orave a Spiši prisúdil zástupcom haličských Poliakov, čo vzhľadom na vydavateľa tohto periodika, ktorým bolo československé ministerstvo zahraničia, treba vnímať s rezervou.²⁵

* * *

Poľské ambície integrovať severné oblasti Oravskej, Spišskej a Trenčianskej župy boli zreteľne badateľné približne v rovnakom čase, ako bol v Prahe vyhlásený československý štát. Deklarovali ich prvé mocenské orgány pôsobiace v Tešínskom Sliezske a na Haliči od konca októbra 1918 – Národná rada Tešínskeho kniežactva (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego) a Poľská likvidačná komisia (Polska Komisja Likwidacyjna) v Krakove.²⁶ Prepojenie miestnych polonofilských aktivistov na hornej Orave vedených Ferdynandom Machayom s regionálnymi orgánmi Poľskej likvidačnej komisie v Novom Targu umožnilo zapojiť do riešenia „goralskej otázky“ aj vojenské jednotky. Kvôli nepočetným miestnym aktivistom bola poľská politická prítomnosť na Spiši budovaná „zhora“, úlohu iniciátora prepojenia Podhalia so Spišom zohrala taktiež novotargská Okresná národná organizácia (Powiatowa Organi-

---

23 Český styčný důverník Karel Locher spolupracoval od roku 1916 s odbojovou skupinou okolo mladočecha Františka Sísa a slovakofila Josefa Zárubu-Pfeffermanna. Počas krakovského pobytu ho finančne podporovala pražská Živnostenská banka, miestopredsedom ktorej bol ďalší slovakofil Rudolf Pilát. Jaroslav VALENTA, *Český Wallenrod (Politický důvěrník české Maffie Karel Locher v Krakově v r. 1918)*, Slované historické studie 19, 1993, s. 55–57.

24 Svedectvo E. Romera, neskoršieho experta poľskej delegácie na parížskej mierovej konferencii, je založené na jeho denníkových záznamoch. J. VALENTA, *Český Wallenrod*, s. 63.

25 *Otázka spišsko-oravská*, *Sborník zahraniční politiky* 1, 1920, č. 8, s. 185–188.

26 A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 19.

zacja Narodowa).²⁷ Odvelenie jednotiek polskej armády z pohraničných oblastí Oravy a Spiša na nátlak veľmoci a nastolenie československej správy v januári 1919 znamenalo, že sa na týchto teritóriách prvé polské parlamentné voľby nekonali.²⁸ Záujem o „lud polski na Orawie, Spiszu i w Czadeckiem“, živený príslušníkmi inteligencie z Krakova a Podhalia, sa však neutlmil. Lingvistická argumentácia, opierajúca sa o spätosť nárečia miestneho goralského obyvateľstva s poľštinou, doplnená o historické nároky (záloh časti Spiša Poľskému kráľovstvu v 15.–18. storočí) mala za cieľ odsunúť do úzadia významný faktor pri vymedzovaní „slovenskej“ časti hraníc susediacich štátov – stabilné uhorsko-haličské historické hranice.²⁹

Prvoradým záujmom Československa, diplomaticky uznaného štátmi Dohody len niekoľko mesiacov pred začatím parížskej mierovej konferencie 18. januára 1918, bolo stanovenie hraníc. Ak pri predkladaní územných požiadaviek voči porazenému Nemecku a Maďarsku mohla československá diplomacia kalkulovať s ústretovejším prístupom veľmocí, tešínske jablko sváru s Poľskom prešlo nečakane rýchlo do fázy politického napätia sprevádzaného sedemdnovým vojnovým konfliktom. Inciovala ho československá vláda so súhlasom prezidenta Tomáša G. Masaryka v snahe zabrániť na území Tešínskeho Sliezska konaniu parlamentných volieb do poľského Sejmu. Dohodové veľmoci sa 29. januára 1919 prvýkrát zaoberali z globálneho hľadiska nepatrným územným sporom medzi dvoma spojeneckými štátmi, s ktorými počítali pri vytváraní protibolševického vojenského bloku. Vedúci československej delegácie v Paríži Karel Kramář a Edvard Beneš opierali svoju argumentáciu o historické právo a strategicko-hospodárske záujmy štátu (náleziská uhlia, Košicko-bohumínska železnica). Rovnako silný protiargument ponúkla Na-

27 Ferdynand MACHAY, *Moja droga do Polski*, Kraków 1992, s. 106–109; Pavol JAKUBEC, *Rozpad Habsburskej monarchie a počiatky československo-poľského sporu o priebeh hraničnej čiary na Spiši*, *Z minulosti Spiša* 17, 2009, s. 231–238.

28 Podľa dekrétu náčelníka štátu o volebnom poriadku do Sejmu č. 46/1918 bolo súčasťou volebného obvodu č. 35 (Tešín) 13 obcí z Trenčianskej župy a volebného obvodu č. 39 (Nový Targ) 38 obcí z okresov Trstená a Námestovo, ako aj súdne okresy Kežmarok, Stará Lubovňa a Spišská Stará Ves. Dostupné na: <http://isap.sejm.gov.pl/>, 9. 4. 2018. Vo voľbách z 26. 1. 1919 (neúspešne) kandidoval v novotargskom obvode farár F. Machay z Jablonky. *Wynik wyborów w okręgu Nr. 39*, *Gazeta Podhalańska* 7, 2. 2. 1919; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 80.

29 Po odchode poľských vojsk bol v Krakove založený Výbor národnej obrany Spiša, Oravy, čadčianskej oblasti a Podhalia (Narodowy Komitet Obrony Spisza, Orawy, Czadeckiego i Podhala) – ústredná organizácia propagujúca medzi verejnosťou „poľskosť“ týchto regiónov. Alojz MIŠKOVIC, *Napravená krivda*, Turčiansky Sv. Martin 1941, s. 43–46; Ewa ORLOF, *Orawa i Spisz w stosunkach polsko-słowacko-czeskich w latach 1918–1920*, in: Ewa Orlof (ed.), *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918–1945*, Rzeszów 1992, s. 84–85; Władysław SEMKOWICZ, *O Spisz, Orawę i Czadeckie*, Kraków 1930, s. 1–2.

jvyššej rade konferencie poľská delegácia pod vedením Romana Dmowského – početné poľské osídlenie v Tešínskom Sliezsku.³⁰ Problematika severných hraníc Slovenska sa ako integrálna súčasť riešenia tešínskej otázky preniesla do parížskych diplomatických salónov.³¹

Konečné slovo pri predkladaní československých územných požiadaviek Najvyššej rade a odborným teritoriálnych komisiám pôsobiacim na mierovej konferencii mal minister zahraničia Edvard Beneš. Postavenie odborníkov, ktorí expertné materiály vypracúvali v pražskom Úrade pre prípravu mierovej konferencie a od januára 1919 v rámci zboru odborných poradcov československej delegácie, však nebolo pri určovaní strategických záujmov štátu bezvýznamné.

Vznikom Úradu pre prípravu mierovej konferencie koncom novembra 1918 sa úvahy českých expertov z oboru geografie či etnografie na tému spoločných hraníc Čiech, Moravy a Slovenska s Poľskom posunuli na novú kvalitatívnu úroveň. Úrad mal za cieľ pripraviť podkladové materiály k obhajobe územných a ďalších strategických záujmov československého štátu na pripravovaných mierových rokovaniach. Medzi členmi Úradu mali silné pozície bývalí príslušníci Maffie, zo straníckeho spektra štátoprávni demokrati s prevahou bývalých mladočechov, z radov ktorých bol za prednostu menovaný advokát Vladimír Slavík. Pre problematiku hraníc severného Slovenska bola v približne 50-člennom zbore odborníkov významná jeho etnografická sekcia. Z Klubu slovenských poslancov, ktorý na pôde Revolučného národného zhromaždenia obhajoval slovenské záujmy, boli do nej prizvaní Josef Záruba-Pfeffermann a Fedor Houdek, ktorý nahradil Emila Stodolu, autora spisu *Štatistika Slovenska* (1912).³² Slovenský poslanecký klub už v tomto období musel počítať s tým, že črtajúci sa územný spor s Poľskom o severné oblasti Oravskej, Trenčianskej a Spišskej župy bude riešený spolu s tešínskou otázkou. Zlúčenie tejto problematiky presadil Rudolf Pilát na klubovej schôdzi len päť dní po otvorení parlamentu.³³

30 Pavol JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej hraničnej čiary (s dôrazom na jej spišský úsek) počas Parížskej mierovej konferencie, 1919–1920*, Slovánsky prehľad 96, 2010, č. 5, s. 579–582; P. JELÍNEK, *Zabraničnĕ-politické vzťahy*, s. 53–71.

31 Poľská delegácia predložila generálnemu sekretariátu mierovej konferencie územné požiadavky týkajúce sa Spiša, Oravy a čadčianskej oblasti v nôte k záležitosti západných hraníc poľského štátu z 28. 2. 1919 a v súhrnnom memorande s mapovými prílohami z 3. 3. 1919. A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 40; Marek Kazimierz KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa 2001, s. 94–96.

32 Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 30–32, 43, 72–74, 224–227; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 113.

33 Národné zhromaždenie 1918–1920, zápisnica zo schôdze Klubu slovenských poslancov (KSP) z 19. 11. 1918. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/dl/>, 9. 4. 2018.

Z expertných prác etnografickej sekcie sa oravsko-spišskej problematiky dotýkala (okrem referátu etnografa Karla Choteka o útlaku Slovákov) predovšetkým národopisná mapa Slovenska od profesora Karlo-Ferdinandovej univerzity Lubora Niederleho. Vedúci etnografickej sekcie ju vypracoval na základe sčítania obyvateľstva z rokov 1900 a 1910 so zakreslením poľských územných nárokov.³⁴ Mala slúžiť len ako informačná pomôcka pre ministra Beneša do doby, pokiaľ nebude vyhotovená mapa z „hľadiska čistě našeho“.³⁵

Účast odborníkov z viacerých sekcií bola nutná pri diskusiách k ťažiskovej štúdii Viktora Dvorského o hraniciach štátu. Slovenský zástupca Houdek oceňoval pri rysovaní mapy Československa predovšetkým kvalitnú odbornú prípravu vedeckých autorít Dvorského, Choteka aj gymnaziálneho profesora z moravského Zábřehu Josefa Malířa. V liste Jozefovi Škultétymu, onedlho vyslanému do Paríža v rámci poradného zboru československej delegácie, o diskusiách pri vymedzovaní štátnych hraníc písal: „Rozhoduje okrem etnografií význam hospodársky, dopravný ale i strategický. Pri poslednom rozhodujú vojaci štátni [...] Definitívne určia sa hranice na mier[ovej] konferencii, ale už teraz pôjde mapa Benešovi.“³⁶ Jednou z prvých úloh vojenských expertov, pracujúcich v povojnovom spoločenskom ovzduší neprajnom budovaniu pravidelnej československej armády, bolo odborníkom z radov geografie a etnografie objasniť definíciu pojmu strategický záujem. Údiv vzbudil prednosta Vojenského odboru Ministerstva národnej obrany Rudolf Kalhous, keď v otázke štátnych hraníc prisúdil strategický význam výhradne toku Dunaja od

---

34 Pri sčítaní ľudu v roku 1910 sa v oravskom okrese Trstená s 23 077 obyvateľmi prihlásilo k inej (v tomto prípade poľskej) materinskej reči 15 675 osôb. Nárast oproti výsledkom sčítania ľudu v roku 1900 (481 obyvateľov inej materinskej reči) môžeme pripísať nacionálnej agitácii haličských aktivistov, ktorí na severovýchode Oravy spolupracovali s polonofilmi z radov miestnej katolíckej inteligencie. V ostatných okresoch Oravskej župy a v Spišskej župe boli počty poľskej národnostnej skupiny, ktorá nebola v štatistikách vedená samostatne, zanedbateľné. O aktivizácii slovenskej politiky zasa svedčí úspešná kandidatúra Františka Skyčáka pri parlamentných voľbách 1905, 1906 a 1910 v hornooravskom volebnom okrese Bobrov. Pripomeňme, že ešte v roku 1890, kedy sa tiež konalo sčítanie ľudu, hlavný župan Oravskej župy konštatoval „národnú neuvedomelosť“ tamojšieho katolíckeho obyvateľstva. Citované podľa Viktor BORODOVČÁK, *Poliaci a slovenský národný zápas v rokoch dualizmu*, Bratislava 1969, s. 411, ku genéze predprevratových propoľských aktivít na Orave s. 403–438; *A Magyar Korona Országainak 1900. Évi Népszámlálása I.*, Budapest 1902, s. 4–5 (Árva vármegye); *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. Évi Népszámlálása I.*, Budapest 1912, s. 98–99, 248–253.

35 Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 52, 71–72.

36 Ibidem, s. 70–76; Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin (LA SNK), signatúra (sig.) 49 L 14, list F. Houdeka J. Škultétymu zo 6. 12. 1918.

Devína po ústie Ipla a sčasti masívu Tatier.³⁷ Podrobnejší výklad severných hraníc Slovenska podali major Kalhous a podplukovník Emil Hondl, členovia vojenského odboru etnografickej sekcie, v elaboráte *Určení hranic československého státu ze stanoviska strategického* z 26. novembra 1918.³⁸ Odmietli akékoľvek územné úpravy na historickej hranici vedenej Oravou a Spišom, ktorá obklopovala kotlinu medzi centrom Podhalia Novým Targom a Zakopaným. K prípadnému ohrozeniu kľúčového železničného spojenia s východným Slovenskom by podľa vojenských expertov Poľiaci využili cesty vedúce z Nového Targu k údoliu Popradu.³⁹

Dvorského súhrnný elaborát zohľadňoval pripomienky odborníkov etnografickej sekcie a podklady bývalej hraničnej komisie Národnej rady. V časti venovanej severným hraniciam Slovenska zotrval na stanoviskách vojenských expertov, avšak s jednou odchýlkou. Ako kompenzáciu za prípadne vnesené poľské historické nároky na Spiš navrhoval odstúpiť severný cíp Oravskej župy (s výnimkou najvyššieho vrchu Beskýd Babej hory). Územie severozápadnej časti Spiša sa totiž nachádzalo v blízkosti železnice Košice – Bohumín. Zároveň z tejto lokality, nachádzajúcej sa za hrebeňom Spišskej Magury, bolo možné kontrolovať sústreďovanie sa poľských ozbrojených síl v priestore železničného uzla Nový Targ. Z etnografického hľadiska nemal mať záujem severného suseda o Oravu a Spiš opodstatnenie, pretože „Poláci nejsou vůbec národem horským“.⁴⁰ Predbežné predstavy Úradu pre prípravu mierovej konferencie o problematike hraníc vo východnej časti republiky následne Dvorský a kartograf Malíř predstavili Klubu slovenských poslancov. V nich konkretizovali prípadnú náhradu za poľské nároky týkajúce sa Spiša počtom približne dvanástich horooravských obcí. Možnosť malej výmeny pripúšťali aj v údolí Popradu, kde by náhradu za pričlenenie poľských obcí Leluchów a Dubne predstavovalo niekoľko rusínskych obcí (Mníšek nad Popradom, Pilhov).⁴¹ Dvorského prvotná koncepcia fyzickogeografických hraníc československého štátu z predrevratového obdobia sa tak pozmenila po zohľadnení

37 R. KALHOUS, *Budování armády*, s. 45.

38 Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV), f. Pařížský archiv 1918–1921 (PA), krabica (kr.) 56, sig. 5298.

39 Autori ponúkli aj „expanzívny“ územný variant. Zarovnanie hraníc pri Novom Targu v prospech ČSR by síce nemalo strategický význam, Slovensku by však prinieslo turistické stredisko Zakopané. Tamže.

40 AMZV, f. PA, kr. 56, sig. 5308, Viktor DVORSKÝ, *Návrh na úpravu hranic. Hranice Slovenska*, nedat. (prelom novembra – decembra 1918); M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 118–120; Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 72–74.

41 Národné zhromaždenie 1918–1920, zápisnica zo schôdze KSP zo 6. 12. 1918. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/dl/>, 9. 4. 2018.

vojensko-obranných záujmov. Čo sa zhodovalo s názormi vojenských poradcov, bolo Dvorského pôvodné geografické vytýčenie juhovýchodných hraníc Slovenska: Novohradské vrchy (Börzsöny) – Matra (Mátra) – Bukové hory (Bükk). R. Kalhous pokladal horské hrebene medzi Vacovom (Vác) a Miškovcom (Miskolc) za súčasť krídelnej obrany strategického dunajského priestoru.⁴² Aj keď tento československý maximalistický územný variant nenašiel medzi dohodovými politikmi pochopenie, mal predsa len význam pri následných úvahách o severných hraniciach Slovenska. Keď vojna s Maďarskom v lete 1919 naplno obnažila problematiku obrany, vyplývajúcej z nepomeru medzi dĺžkou a šírkou slovenských hraníc, bude Dvorský pri koncipovaní návrhov na stanovenie hraníc na Orave a Spiši prihliadať aj na tento faktor.

Odborné výsledky Úradu prezentoval Vladimír Slavík na zasadnutí československej vlády za účasti prezidenta Masaryka a predsedu parlamentu Františka Tomáška 2. januára 1919. Debata o vymedzení československých územných požiadaviek pre blížiacu sa mierovú konferenciu vychádzala z výsledkov činnosti etnografickej sekcie, predovšetkým elaborátu V. Dvorského, ktorý bol na rokovaní vlády osobne prítomný. Severná hranica Slovenska sa spomínala v rámci prezentácie prvého, z pohľadu požiadaviek minimalistického (a odmietnutého) variantu, ktorý počítal s odstúpením severného cípu Oravy Poľsku. Otázkou príslušnosti Tešínska sa nezaoberal ani jeden zo štyroch územných variantov, čo zodpovedalo prijatému princípu zachovania historických hraníc českých krajín.⁴³

Zbor odborných poradcov československej delegácie v Paríži nadväzoval z obsahového a personálneho hľadiska čiastočne na činnosť Úradu pre prípravu mierovej konferencie. Pri výbere expertov, odcestovaných do metropoly svetovej diplomacie v januári 1919, sa uplatnil výrazný vplyv Edvarda Beneša, keďže z organizačného hľadiska tvorila delegácia samostatný odbor ministerstva zahraničných vecí. Na zostavovaní slovenskej expertnej časti delegácie sa podieľal Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára a osoby z okruhu prezidenta Masaryka. V sekcii geografie, etnografie a štatistiky, kľúčovej pre problematiku Oravy a Spiša, bol zastúpený Jozef Škultéty.⁴⁴ Expertná činnosť geografov, etnografov, štatistikov a ďalších odborníkov bola spočiatku zameraná na aktuali-

42 V. DVORSKÝ, *Území českého národa*, s. 41; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 118, 124–127, 188–190.

43 *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. I, dok. č. 57, s. 131–141; Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*, sv. I, Praha 2006, s. 229.

44 Z približného počtu 38 odborníkov pôsobiacich v čs. delegácii v Paríži pochádzalo osem zo Slovenska. Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 107, 123–134; Vavro ŠROBÁR, *Osvobodené Slovensko. Pa-*

záciu tzv. Benešových memoránd z konca roka 1918, ktoré obsahovali rámcové československé požiadavky.⁴⁵ Ďalšou pracovnou náplňou bolo vypracúvanie analýz pre Beneša v pozícii prizvaného poradcu v teritoriálnych komisiách Najvyššej rady konferencie.⁴⁶ Minister zahraničia požadoval, aby vypracované referáty obsahovali maximálny a minimálny variant územných požiadaviek, čo korešpondovalo s priebehom vládnej porady z 2. januára 1919. Prvé práce expertnej časti delegácie z januára – februára 1919 rešpektovali historické poľsko-uhorské (od roku 1772 haličsko-uhorské) hranice ako nespochybniteľný fakt. V analýze obranyschopnosti čs. štátu Kalhous naďalej konštatoval, že z hľadiska vojensko-strategických záujmov hranica severného Slovenska pozdĺž hrebeňa Karpát „nevyžaduje oprav.“ Autori Memoranda č. 5 *Slovensko. Požadované územia na Slovensku* nepokladali vytýčenie hraníc s Poľskom za problémovú záležitosť, keďže sa tejto téme ani nevenovali.⁴⁷

V úvodnej fáze parížskych mierových rokovaní problematika Oravy a Spiša nepatrila k aktuálnym témam. Od slovenských expertov politické vedenie československej delegácie očakávalo predovšetkým prípravu materiálov spojených s historickou rozlukou Slovenska s maďarským štátom. Elaboráty a mapové dokumenty s problematikou Oravy a Spiša po sebe nezanechali, čo len potvrdzovalo dominant-

---

mäti z rokov 1918–1920, Praha 1920, s. 417; *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*, sv. II, Zdeněk Šolle (ed.), Praha 1994, dok. č. 23, s. 167–168.

45 Texty Benešových memoránd boli neskôr publikované v edícii *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920*, Hermann Raschhofer (ed.), Berlin 1937. K obsahu memoránd v kontexte Benešovho politického myslenia pozri J. DEJMEK, *Edvard Beneš*, s. 235–239.

46 Úlohou posúdiť územné požiadavky Československa a Poľska Najvyššia rada poverila expertov Francúzska, Talianska, Veľkej Británie a Spojených štátov amerických zastúpených v Komisii pre československé záležitosti (5. 2. 1919) a v Komisii pre poľské záležitosti (12. 2. 1919). Na preskúmanie vybraných problematických okruhov si obe komisie ustanovili hraničné podkomisie. Kvôli zhodnému predmetu záujmu sa tešínsky konflikt riešil od 31. 3. 1919 na spoločných rokovaníach komisií pre československé a poľské záležitosti. Oravsko-spišskú problematiku nepriamo ovplyvňovala aj Medzispojenecká komisia pre Tešínske Sliezsko. Jej návrhy, týkajúce sa spôsobu určenia a rozsahu vytýčenia československo-poľských hraníc posielané z centra spornej tešínskej oblasti do Paríža ovplyvňovali stanoviská jednotlivých delegácií. M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 151–152; M. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-česki*, s. 78–79, 112–114; Dagmar PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State. Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*, Leiden 1962, s. 122–125, 228–233.

47 Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 157–166; J. CHODĚJOVSKÝ, *Vědci uprostřed „velké politiky“*, s. 149; *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. I, s. 26, dok. č. 76, s. 174; P. JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej hraničnej čiary*, s. 581–582.

né postavenie tešínskej otázky aj odborné kvality českých univerzitných vedcov.⁴⁸ Vplyv Viktora Dvorského a Lubora Niederleho bol badateľný v názoroch Fedora Houdeka, člena sekcie pre národohospodárstvo a financie, ktorý pre potreby delegácie pripravil štatistické tabuľky z (predpokladaného) územia Slovenska podľa sčítania ľudu z roku 1910.⁴⁹ Rekonštruovať ho môžeme len prostredníctvom jeho súkromnej korešpondencie a tlače. Presadenie československých strategických záujmov v tešínskej oblasti malo podľa ekonomicky orientovaného Houdeka prvoradý význam pre budúcnosť slovenského priemyslu. V prípade ich ohrozenia ministromi Vavrovi Šrobárovi, s ktorým na prelome storočí spolupracoval pri vydávaní masarykovského *Hlasu*, z Paríža písal: „Bolo by treba uvažovať, či by nedalo sa na zámenu pre ústupky v Těšínsku kus Spiša, severozápadný kút, starovesský okres po hrebeň Magury, Poliakom. Ač sa nepriznávajú, sú to skutočne Poliaci a kraj ten ťahne k Poľsku.“⁵⁰ Nedocenenie subjektívneho vedomia etnickej príslušnosti tamojších Goralov zodpovedalo Niederleho chápaniu štúdia národnostnej otázky.⁵¹ Houdekom uvádzané gravitovanie severozápadného Spiša k Poľsku, doplnené o národohospodársky faktor („komparatívna“ výhoda Oravy pred oblasťou Magury v podobe energetického využitia tamojších vodných tokov) bolo zasa blízke Dvorského modelu geografických hraníc štátu. Opačný uhol pohľadu s dôrazom na aktívne postoje obyvateľov sporných území Fedor Houdek prezentoval slovenskej verejnosti prostredníctvom tlačového média. Nesúhlas Goralov s pripojením územia, ktoré obývali, k Poľsku podoprel historickou argumentáciou, podľa ktorej boli najstaršími obyvateľmi Spiša Slováci. O prípadných územných ústupkoch Poľsku, z pochopiteľných dôvodov politickej výbušnosti témy, v agrárnickom periodiku neuvažoval. Týmto strategickým úvahám sa vyhol aj v „parížskej“ koreš-

48 V prvom vlaku smerujúcom na parížsku konferenciu, ktorý opustil Prahu 6. 1. 1919, cestovali aj A. Černý, V. Dvorský, K. Chotek a L. Niederle. J. CHODĚJOVSKÝ, *Vědci uprostřed „velké politiky“*, s. 147.

49 Pavol TIŠLIAR – Branislav ŠPROCHA, *Zaznávaný a nepoznaný cenzus 1919 či len kuriozita?*, *Historický časopis* 63, 2015, č. 2, s. 267–268.

50 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Vavro Šrobár, inventárne číslo 623, kr. 10, správa F. Houdeka V. Šrobárovi z 9. 5. 1919; Národní archiv Praha (NA), f. Prezídium ministerstva vnútra 1918–1939, sig. 225-1441-1, správa F. Houdeka V. Šrobárovi z 20. 5. 1919.

51 Niederle preferoval pri interpretácii národnostných pomerov štatistické a jazykové údaje. Národnosť chápal ako celistvú nemennú konštantu, výskum národného vedomia jednotlivcov v teréne nepokladal za prínosný. Bližšie M. MORAVCOVÁ, *Politický národopis*, s. 105–106. Pozri tiež text k pozn. č. 64 až 69.

pondencii s martinským tradicionalistom Jozefom Škultétym, ktorý sa z mesta nad Seinou vrátil do vlasti koncom marca 1919.⁵²

Jediný dosiaľ nájdený koncepčný dokument k otázke vymedzenia československo-poľských hraníc na Orave a Spiši od slovenského autora nepochádzal z okruhu vedeckej komunity. Vypracoval ho poslanec a zakladateľ agrárneho prúdu slovenskej politiky Milan Hodža z podnetu prezidenta Masaryka začiatkom marca 1919. Vychádzal z analýzy geografických pomerov, hospodárskej vyspelosti a dopravnej prepojenosti územia a prejavujúcich sa polonofilských tendencií obyvateľstva. „Reálpolitik“ Hodža uvažoval v najkrajnejšom prípade o odstúpení 12 obcí v severovýchodnom cípe Oravy Poľsku. Tento variant sa zhodoval so stavom po definitívnom ukončení delimitácie štátnych hraníc z roku 1924, kedy obce Hladovka a Suchá Hora pripadli späť Československu za odstúpenie katastra obce Dolná Lipnica Poľsku. V severozápadnom cípe Spiša Hodža identifikoval osem obcí, ktoré svojou zemepisnou polohou a obchodnými kontaktmi inklinovali k Poľsku. Ich slovensko-goralské obyvateľstvo však malo principiálne odmietat pripojenie k severnému susedovi.⁵³

Ak v rámci riešenia tešínskej problematiky nebol osobne prítomný žiaden odborný poradca, ktorý by československú delegáciu upozorňoval na význam pridruženej oravsko-spišskej agendy (minimálne z hľadiska percepcie slovenským obyvateľstvom), na poľskej strane bola situácia odlišná. Členovia poradného zboru poľskej delegácie Kazimierz Nitsch a Stanisław Kutrzeba, ako aj v Paríži viackrát prítomný Władysław Semkowicz sa v otázke integrácie severných oblastí Slovenska s poľským osídlením „na podstawie praw historycznych“ angažovali hneď po rozpade podunajskej monarchie.⁵⁴ Aj keď univerzitný historik W. Semkowicz spätne

---

52 Fedor HOUDEK, *Orava a Spiš*, Slovenský denník 25. 5. 1919; LA SNK, sig. 49 L 14, list F. Houdeka J. Škultétymu z 2. 5. 1919.

53 AMZV, f. PA, kr. 59, sig. 5520, správy M. Hodžu *K otázce horalské v Oravě* zo 7. 3. 1919 a *Horavské vo Spiši* z 10. 3. 1919. Kópie dokumentov poskytla Dominika Janáková (AMZV), ktorá na ne upozornila v diplomovej práci *Plebiscitní úřady na Těšínsku, Oravě a Spiši v letech 1918–1920*, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016, s. 31. Hodžove územné návrhy nepredstavovali oficiálne stanovisko KSP, ktorý naďalej zotrval na zachovaní historických severných hraníc bývalého Uhorska.

54 Spomínaní krakovskí vedci sa podieľali na vypracovaní memoranda Poľského tatranského spolku (Polskie Towarzystwo Tatrzańskie) z 23. 11. 1918 adresovaného Poľskej likvidačnej komisii, ktoré odhadovalo počet Poliakov žijúcich na severnom Slovensku na 120 000 osôb. Poľský tatranský spolok sa stal kolektívnym členom Výboru národnej obrany Spiša, Oravy, Čadčianskej oblasti a Podhalia hneď po jeho založení vo februári 1919. Bližšie E. ORLOF, *Orawa i Spisz*, s. 81–82; pozri aj text k pozn. č. 29.

hodnotil ochotu poľských činiteľov zaoberať sa oravsko-spišskou problematikou silne kriticky, dokázal ovplyvniť ich politické konanie.⁵⁵

* * *

Obdobie jar – leto 1919 bolo pre diplomatický rámec tešínskeho konfliktu charakterizované neúspechom pri hľadaní riešenia zo strany vrcholových predstaviteľov veľmocí aj samotných politických reprezentácií Poľska a Československa. Spreádzalo ho postupné oslabovanie pozície Prahy na mierovej konferencii. Lídri dohodových veľmocí poverovali expertné komisie riešením jednotlivých územných problémov bez politických smerníc, ktoré by zohľadňovali širší rámec rekonštrukcie stredovýchodnej Európy. V prístupe delegátov zastúpených v teritoriálnych komisiách sa premietali mocenské záujmy ich materských krajín.⁵⁶ Väčšinový návrh spoločnej komisie pre československé a poľské záležitosti na rozdelenie územia Tešínskeho Sliezska predložený Najvyššej rade 14. mája 1919 bol výhodný pre strategické a ekonomické záujmy Československa. Územia Oravy sa návrh nedotýkal, v prípade Spiša komisia odporúčala čiastočne vyhovieť poľským požiadavkám podľa etnografických a geografických (zjednodušenie hraničnej línie) kritérií.⁵⁷ Na

55 Pred československo-poľskými rokovami o hraničných otázkach v Krakove v júli 1919 Semkowicz presadil, aby poľská delegácia prezentovala problematiku južných hraníc so Slovenskom ako rovnocennú s tešínskou otázkou. W. SEMKOWICZ, *O Spisz*, s. 3–26. K Semkowiczovým a Nitschovým aktivitám v Paríži tiež E. ORLOF, *Orawa i Spisz*, s. 85, 89–91, 94; *Paríž 1919*, listy K. Nitscha zo 14. 3. 1919 (s. 290), 8. 4. 1919 (s. 308), 15. 4. 1919 (s. 314). K snahám premiéra Paderewského presadiť na pôde Najvyššej rady oravsko-spišskú agendu bližšie M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 237.

56 Taliansko sa v dunajskom priestore opieralo o zblíženie Poľska a Maďarska; Francúzsko hľadalo záruky proti budúcej nemeckej agresii (čo pre Československo znamenalo podporu pri zabezpečení jej strategických hraníc aj s rizikom vyššieho počtu národnostných menšín); Spojené štáty americké sa snažili obmedziť ďalší francúzsky mocenský vplyv v Európe; pozícia Veľkej Británie kolísala medzi podporou Francúzska a vystupovaním v úlohe arbitra medzi francúzskymi a americkými záujmami. A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechoslowackie stosunki*, s. 44–45; P. JELÍNEK, *Zabranicně-politické vztahy*, s. 83; D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 123–125, 132–133, 149, 233, 253.

57 Podľa M. K. Kamińskiego (bez uvedenia prameňa) malo vynechanie Oravy zo sporných území poslúžiť ako kompenzácia Československu za to, že nezíska celé územie Tešínskeho Sliezska. Prozaickejší dôvod uvádza I. Chalupický, podľa ktorého spoločná československo-poľská subkomisia na rokovaní 23. apríla 1919 navrhla na odstúpenie dvanásť Poliakmi obývaných spišských obcí, ale v prípade Oravy nedokázala nájsť geograficky (kvôli prúdeniu vodných tokov) ani etnograficky vedenú hraničnú líniu. M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 110–114, 427; Ivan CHALUPECKÝ, *Dokumenty k severným hraniciam Slovenska z rokov 1918–1920 v archíve Ministerstva zahraničných vecí v Paríži*, *Z minulosti Spiša* 18, 2010, s. 185.

najvyššej politickej úrovni územný návrh zablokoval americký štátny sekretár Robert Lansing keď navrhol, aby sa sporom zaoberali priamo československí a poľskí zástupcovia. Prechodné oteplenie politických vzťahov otvorila pražská schôdza prezidenta Masaryka s poľským premiérom Ignacym Paderewským koncom mája 1919. Medzi oboma štátmi došlo k nadviazaniu diplomatických vzťahov, problematiku vytyčenia spoločných hraníc mala podľa oboch štátnikov posúdiť československo-poľská zmiešaná komisia.⁵⁸

Postupnú štandardizáciu politických vzťahov medzi dvoma slovanskými krajinami vážnejšie neohrozili ani udalosti spojené s tzv. vojnou o Slovensko v máji – júni 1919. Maďarská boľševická armáda počas nej dokázala preniknúť až na sever Šarišskej župy a rozdeliť tak Východnú armádnu skupinu československých vojsk. V úvahách poľských činiteľov ako na maďarskú intervenciu reagovať sa objavovali strategické argumenty (zaistenie karpatských priesmykov), ako aj návrhy na obsadenie Oravy, Spiša a čadčianskej oblasti s cieľom ochrániť tamojšie poľské obyvateľstvo. Poľské vojenské oddiely sa po krátkej prítomnosti na severnom Spiši – po zásahu dohodových predstaviteľov a náčelníkov francúzskej vojenskej misie v Prahe a Varšave – vrátili na pôvodné pozície. Slabá akcieschopnosť Československa ubrániť slovenské územie a jeho neisté geopolitické postavenie medzi problematickým spojencom Poľskom a otvorene nepriateľským Maďarskom prispeli k oslabeniu pozície Prahy na mierovej konferencii.⁵⁹

K pozitívnym výsledkom československo-poľských politických rokovaní v Krakove 21.–29. júla 1919 neprispelo zloženie oboch delegácií, v ktorých boli zastúpení nacionálne orientovaní činitelia tešínskych regionálnych orgánov. Československá delegácia vedená vedúcim politickej sekcie Ministerstva zahraničných vecí Bedřichom Štěpánkom uplatňovala defenzívnu taktiku založenú na odmietaní poľských požiadaviek. Neúčast slovenských zástupcov „kompenzovala“ negatívnym stanoviskom k žiadosti poľskej delegácie priradiť medzi sporné oblasti aj Oravu a Spiš. Neúspech rokovaní poľská diplomacia prezentovala v Paríži ako dôsledok neochoty československých partnerov hľadať spoločné riešenie, a to aj prostredníctvom plebiscitu.⁶⁰

58 K vyslaniu zástupcov na vyslaneckej úrovni počas tešínskeho konfliktu nedošlo. A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 48–49; P. JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej*, s. 588–589.

59 M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 225–247; M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 140–147; D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 239, 242, 248.

60 P. JELÍNEK, *Zabranické-politické vzťahy*, s. 88–93; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 321–325; A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 50–52.

Neschopnosť veľmocí a ich nespolupracujúcich spojencov Prahy a Varšavy dohodnúť sa na vytýčení spoločných hraníc znamenala ďalšie angažovanie odborníkov venujúcich sa problematike Oravy a Spiša. Nič na tom nezmenil ani návrat Niederleho, Dvorského a Choteka do Prahy v marci 1919. Po deklarovaní oficiálnych poľských nárokov na severné teritória Slovenska sa uplatnenie výhradne vojensko-strategického hľadiska (žiadne ústupky v otázke historických hraníc) československou stranou stalo bezpredmetným. Do popredia záujmu českých expertov sa dostával prístup, integrujúci viacero odborných pohľadov. Patrilo k nemu aj porovnávanie významu jednotlivých sporných území zahrnutých v československo-poľskom konflikte.

V elaboráte *Poláci v Uhrách. Výtah z pařížského memoriálu z mája 1919* Lubor Niederle konštatoval poľskú jazykovú príbuznosť obyvateľstva v okresoch Čadca, Námestovo, Trstená a Spišská Stará Ves, o ktoré prejavovala záujem na mierovej konferencii poľská diplomacia.⁶¹ Za hlavný argument proti poľským územným nárokom pokladal stotožnenie sa tamojších „karpatských horalov“ s príslušnosťou k slovenskému etniku. Prihlásenie sa niekoľkých obcí Trstenského okresu s 15 000 obyvateľmi k poľskej národnosti pri poslednom uhorskom sčítaní ľudu pripisoval výsledkom propagandy šíriacej sa od začiatku 20. storočia z popudu krakovského mesačníka *Świat Słowiański*. V prípade nutnosti „kompensace za Těšín“ Niederle navrhoval odčlenenie výhradne severovýchodného cípu Oravy s 15 000 obyvateľmi a okresu Spišská Stará Ves severne od hrebeňa Spišskej Magury s 18 000 obyvateľmi.⁶² Možnosť zahrnúť do riešenia teritoriálneho konfliktu s Poľskom aj územie Trenčianskej župy vylúčil nelingvistickou argumentáciou – nutnosťou zachovať kontrolu nad celým úsekom Košicko-bohumínskej železnice.

Niederleho elaborát vychádzal z výsledkov jeho vedeckých prác publikovaných ešte pred rozpadom Rakúsko-Uhorska. Tie využívala ako argumentačnú zbraň na mierovej konferencii paradoxne poľská strana.⁶³ Ohlas dosiahla najmä medzi členmi americkej delegácie, ktorá preferovala pri utváraní stability nových

61 Opieral sa pritom o štúdie českých, poľských a slovenských filológov (Alois V. Šembera, Štefan Mišík, Maksymilian Gumpłowicz, Pavol J. Šafárik, J. Polívka, František Pastrnek). AMZV, f. PA, kniha č. 59, sig. 5523.

62 Podľa sčítania ľudu z roku 1910 žilo v oravskom okrese Trstená 23 077 obyvateľov, z toho v štrnástich obciach odstúpených v júli 1920 Poľsku 16 133 obyvateľov. V okrese Spišská Stará Ves žilo 18 229 obyvateľov, z toho v trinástich odstúpených obciach 8 747 obyvateľov. *A Magyar Szent Korona Országainak 1910*, s. 98, 250–252.

63 Návrh spoločnej komisie pre československo-poľské záležitosti zo septembra 1919 vynechať z pripravovaného plebiscitu okresy Čadca, Stará Lubovňa a Kežmarok vyvolal v Paríži horúčkovitú aktivitu poľských delegátov Semkowicza a Machaya. Francúzsky generál Henri Le Rond, predse-

štátov etnografický princíp. V tejto súvislosti je preto vhodné uviesť stručný exkurz k „oravsko-spišským“ aspektom Niederleho predvojnových prác.

Národopisnú mapu slovenského etnika podľa sčítania obyvateľstva z roku 1900 Lubor Niederle prezentoval pred jej vydaním v roku 1903 ako detailne vypracovanú prácu, ktorú „dnes nemá žiadny slov[anský] národ“. Otázku slovenských miestnych názvov na Spiši konzultoval s regionálnym historikom a etnografom Štefanom Mišíkom, z územia Trenčianskej a Oravskej župy s Fedorom Houdekom, s ktorým sa o 16 rokov neskôr stretli v zbore československých poradcov na mierovej konferencii.⁶⁴ Niederleho mapové prílohy hornouhorských žúp predstavovali kombináciu poznatkov demografickej štatistiky a jazykovedy. Vyznačil v nich aj obce a mestá s obyvateľstvom, ktoré sa pri sčítaní roku 1900 prihlásilo za Slovákov, ale hovorilo „slovenisovanou polštinou“. V Oravskej župe spadalo do tejto kategórie 22 obcí, v Trenčianskej župe 2 obce, v Spišskej župe žiadna.⁶⁵ Súčasťou druhého vydania práce bola aj mapa Spiša so zakreslením 51 pôvodne poľských obcí z okresov Kežmarok, Stará Lubovňa a Spišská Stará Ves na základe „věřohodných výsledků“ knihy jazykovedca a vysokého úradníka uhorského ministerstva vnútra Sama Czambela *Slovenská řeč a jej místo v rodině slovanských jazykův* (1903). Vzhľadom na výsledky úradnej štatistiky však tieto obce zahrnul do oblasti osídlenej slovenským etnikom.⁶⁶

Vedeckej komunite z oboru slavistiky vrátane poľskej proveniencie bola dobre známa aj Niederleho práca *Slovanský svět*.⁶⁷ Geografický a štatistický prehľad slovenských národov bol takisto založený na využití jazykovedných poznatkov a úradnej štatistiky. V textovej časti taxatívne vymedzil poľskú jazykovú oblasť nachádzajúcu sa na hornom Uhorsku s doplnením, že tamojšie obyvateľstvo sa pri sčítaní

---

da spoločnej československo-poľskej hraničnej podkomisie, reagoval na ich výčitky poznámkou, že Niederleho mapu vidí po prvýkrát... E. ORLOF, *Orawa i Spisz*, s. 90–91.

64 ALU SNK, sig. 49AF9, listy L. Niederleho J. Škultétymu z 31. 1. 1903, 1. 4. 1903 a nedat. (január 1903).

65 V textovej časti Niederle uviedol jazykovedné štúdie Spiša od A. V. Šemberu z roku 1876 (51 pôvodne poľských obcí s „magurským“ obyvateľstvom) a Štefana Mišíka z roku 1903 (56 pôvodne poľských obcí s etnicky slovenským obyvateľstvom). Lubor NIEDERLE, *Národopisná mapa uherských Slováku na základe sčítání lidu z roku 1900*, Praha 1903, s. 90.

66 Lubor NIEDERLE, *Uherští Slováci. Národopisná mapa a statistika uh. Slováku na základe sčítání lidu z roku 1900* (s prílohou *Nová data k východní slovenské hranici v Uhrách*), Praha 1906. Tretie, skrátené vydanie pod názvom *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských*, Praha 1919, obsahuje iba mapu Slovenska s vyobrazením oblastí so slovenskou väčšinou/menšinou.

67 Lubor NIEDERLE, *Slovanský svět*, Praha 1909. V práci sa vyjadril aj k otázke československej národnej jednoty, pričom konštatoval, že pri zachovaní dovtedajších (predovšetkým politických) pomerov dôjde v budúcnosti k úplnému oddeleniu uhorských Slovákov. Tamže, s. 97–98.

prihlásilo k slovenskej národnosti.⁶⁸ Jazykovedec a etnológ *Roman Zawiliński*, pôvodne zamýšľajúci preložiť *Slovanský svět do polštiny*, v recenzii autorovi vyčítal stotožnenie haličko-uhorskej hranice s národnostnou hranicou. *Zawiliński*, ktorý na severe Slovenska prevádzal terénny výskum, pokladal za výhradný vedecký dôkaz etnickej príslušnosti tamojších Goralov ich reč, nie vyjadrenia národnostne nevedomého ľudu („ľud ciemny“) pri poslednom úradnom sčítaní. Niederle v reakcii vysvetľoval nedorozumenie zlou štylizáciou a poľský jazykový charakter tamojších obcí nespochybnil.⁶⁹

Počas prvej svetovej vojny bol so stručným výťahom *Slovanského světa* oboznámený aj expertný tím amerického prezidenta Wilsona, a to prostredníctvom Alberta H. Putneyho, vedúceho blízkovýchodného oddelenia Štátneho departmentu. V mapovej prílohe práce, preloženej do angličtiny odborníkom Smithsonovho inštitútu Alešom Hrdličkom, presahuje poľský etnický vplyv uhorsko-haličskú hranicu mierne v oblasti severozápadného Spiša.⁷⁰

V období radikalizácie československo-poľského územného konfliktu v roku 1919 sa na Niederleho dielo, ale aj na výskumy ďalších českých a slovenských jazykovedcov, odvolávali autori spisu *Spisz, Orawa i Okreg Czadecki*. Stanisław Eljasz-Radzikowski, W. Semkowicz, Walery Goetel a *Roman Zawiliński*, významní krakovskí vedci v službách národného aktivizmu, odhadovali počet Poliakov žijúcich na „kompaktnom území“ severného Slovenska na 120 000 osôb. Autori si z výskumov českých a slovenských jazykovedcov, publikovaných v rozpätí od 60. rokov 19. storočia (A. V. Šembera) do začiatku 20. storočia (F. Pastrnek, S. Czambel,

68 K poľskojazyčnému územiu Niederle priradil oblasť Oravy severne od Zubrohlavy a Bobrova (17 obcí), na Spiši oblasť nad líniou Starý Smokovec, Kežmarok a Stará Lubovňa (približne 54 obcí), v Liptovskej župe obce ležiace v okresoch Liptovský Sv. Mikuláš a Ružomberok, v Trenčianskej župe dve obce a malú enklávu na Zemplíne. Tamže, s. 53.

69 Roman ZAWILIŃSKI, *Ślowianie współczesni*, Świat Ślowiański 6, 1910, č. 64, s. 213–223; LA SNK, sig. 68 F 43, odpisy dvoch listov L. Niederleho R. Zawilińskému, nedat. (1910). Zawiliński a redakcia *Świata* Ślowiańskiego podporovali emancipáciu spišsko-oravských Goralov prostredníctvom šírenia poľskej národnej kultúry. Odmietali však instrumentalizáciu goralskej otázky v neprospech slovenského národného hnutia a poľsko-slovenských vzťahov, o ktorú sa pokúšala časť haličskej promadaárskej inteligencie. Bližšie V. BORODOVČÁK, *Poliaci a slovenský národný zápas*, s. 409–434. Po vzniku nástupníckych štátov sa Zawiliński angažoval v politickom programe rozšírenia hraníc Poľska v oblastiach Oravy, Spiša a Kysúc.

70 Lubor NIEDERLE, *Geographical and statistical views of the contemporary Slav peoples* (separát), in: Annual Report Smithsonian Institution 1910, Washington 1911, s. 599–612; Karel CHOŤEK, *Lubor Niederle, jeho osobnost*, Národopisný věstník českoslovanský 31, 1949, s. 10; Jiří KOVTUN, *Masarykův triumf*, Praha 1991, s. 108–110, 117–118. Blízkovýchodné oddelenie Štátneho departmentu malo v právomoci aj oblasť strednej Európy.

Š. Mišík), vybrali tie zistenia, ktoré v obciach na spornom území maximalizovali poľskú jazykovú prítomnosť. K týmto obciam potom priradili počet obyvateľov podľa výsledkov poslednej úradnej štatistiky z roku 1910.⁷¹

Niederleho predvojnové slavistické práce zmieňoval pri formovaní vlastného názoru na územný spor s Poľskom začiatkom roka 1919 aj prezident Masaryk. Slabinu jeho prístupu (úradné štatistiky ako výhradný zdroj analýzy) mienil riešiť vyslaním expertov na konfliktné územia. Benešovi do Paríža navrhoval zainteresovať do riešenia konfliktu aj etnografov, čo sa o pol roka neskôr ukázalo ako dvojsečná zbraň.⁷²

V laborátoch *Severní část Spiše a Severní Orava*, napísaných Viktorom Dvorským po vpáde poľských vojenských oddielov na Spiš v júni 1919, je pri kreovaní štátnych hraníc zreteľný faktor obranyschopnosti štátu.⁷³ V oravsko-spišskej problematike identifikoval dva prístupy poľskej politiky: počas prvej svetovej vojny nezájum o tieto územia vyplývajúci z podpory centrálnych mocností, po dezintegrácii Uhorska snaha expandovať na jej severné teritórium. Aj najmiernejšie poľské požiadavky na Spiši (priblíženie štátnych hraníc na vzdialenosť 20–25 km od Košicko-bohumínskej dráhy) mali za cieľ eliminovať obranyschopnosť Československa. Územia severozápadne od Spišskej Magury (administratívny okres Spišská Stará Ves – pozn. E. D.) sa mal československý štát vzdať len za predpokladu, ak by juhovýchodná hranica Slovenska viedla pohoriami Novohradské vrchy, Matra a Bukové hory k dolnému Hornádu so zaistením bezpečného južného spojenia

71 Autori boli členmi kartografickej komisie Výboru národného obrany Spiša, Oravy, Kysúc a Podhalia. Ako územia „nevyhnutné“ pre Poľsko Semkowicz označil v mapovej prílohe časť Oravy severne od Oravského Podzámku a Tvrdošína, v Trenčianskej župe oblasť na sever od Vysokej nad Kysucou a Horelice (dnes súčasť Čadce), na Spiši severne od Popradu a obce Plaveč. Malo ísť údaje o územia bez väčšinovej slovenskej populácie. *Spisz, Orava i Okręg Czadecki*, Kraków 1919, s. 4, 21.

72 Masaryk uvažoval o týchto krokoch po stretnutí so zástupcami tzv. Moravcov z Pruského Sliezka. Osídlením na kontaktnom území dvoch kultúr bola táto miznúca slovanská etnická skupina blízka goralskému obyvateľstvu Oravy a Spiša. *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1918–1937*, Dagmar Hájková – Vlasta Quagliatová – Richard Vašek (eds.), Praha 2013, dok. č. 15, s. 61.

73 AMZV, f. PA, kniha č. 59, sig. 5523, list V. Dvorského ministerskému radcovi MZV (Bedřich Štěpánek) z 12. 7. 1919 s priloženými elaborátmi z 11. 7. 1919. B. Štěpánek, zastupujúci v Prahe neprítomného ministra Beneša, mal výrazné slovo pri zostavovaní československej mierovej delegácie. Koncom apríla 1919 sprostredkoval neoficiálnu schôdzku čs. prezidenta s poľským politikom Zygmuntom Lasockým, na ktorej Masaryk pripustil možnosť odstúpiť „čisté poľské časti“ na Orave, Spiši a severe Čadčianskeho okresu. Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 127, 138, 141, 212; Jaroslav VALENTA, *Zásah T. G. Masaryka do sporu o Těšínsko*, Slezský sborník 88, 1990, č. 3, s. 164–165.

s Košicami.⁷⁴ Z vojensko-bezpečnostného hľadiska uvažoval o možnom odstúpení spišských obcí Čierna Hora, Tribš, Nová Belá, Krempachy, Durštín a Fridman s osadou Falštýn. „Kdyby nebylo vyhnutí“, taktiež obcí Jurgov, Lapšanka, Repiská, Vyšné Lapše, Nižné Lapše, Kacvín a Nedeca. „Nelze-li zachovati dosavadní hranici“ na severe Oravy, odporúčal stanoviť hraničnú líniu: Babia hora (1 725 m) – Bučník (poľský Bucznik, 808 m) – riečka Jelešňa – Bučník (958 m) – Magura (1 232 m) v Skorušinských vrchoch. K Poľsku by tak boli pričlenené obce Harkabúz, Bukovina-Podsklie, Srnie, Podvlk, Orávka, Pekelník, Hladovka, Suchá Hora, Chyžné, Jablonka, Dolná Zubrica, Horná Zubrica, Dolná Lipnica a Horná Lipnica. Dvorského maximalistický variant územných ústupkov sa zhodoval so zoznamom 14 oravských a 13 spišských obcí, ktoré sa po rozhodnutí Konferencie veľvyslancov v Paríži z 28. júla 1920 ocitli na poľskej strane štátnych hraníc. Bez pozornosti neostali ani konzekvencie poľskej územnej politiky na vnútorné pomery v štáte: „[...] uvádějí tím českou politiku do choulostivé situace vůči Slovákům, neboť usilují, aby se ukázalo, že Slovensko ztrácí při sjednocení se s českým státem části území, které maďarská politika dovedla pevně držeti.“⁷⁵

Viktor Dvorský nebol jediný český vedec, ktorý uvažoval o odlišnom strategickom potenciáli oblastí, zahrnutých do československo-poľskej územnej problematiky. Polonista Bohumil Vydra pokladal silnejúce poľské aspirácie na župy Oravu a Spiš počas leta 1919 len za manéver Varšavy dosiahnuť v tešínskej otázke priaznivejšie rozhodnutie. Vládnej moci preto odporúčal uplatniť podobnú „kompenzačnú“ taktiku pri oblastiach Pruské Sliezske – Tešínsko.⁷⁶

* * *

Obdobie jeseň 1919 – leto 1920 sa nieslo v znamení ráznych obrátov v hľadani spôsobi riešenia československo-poľského územného sporu a stupňujúcej sa

74 Tento variant bol po rozhodnutí Najvyššej rady konferencie o vytýčení čs.-maďarských hraníc z 12. júna 1919 neaktuálny. Rozlohu, počet obyvateľov a hospodársky význam severozápadného Spiša pokladal Dvorský za zanedbateľné v porovnaní s okresom Bílsko, ktorý československá diplomacia mienila odstúpiť Poľsku v tešínskej oblasti. Podľa sčítania ľudu z roku 1910 žilo v Bílskom okrese 101 403 obyvateľov, z toho 1 % Čechov. P. JELÍNEK, *Zahraničně-politické vztahy*, príloha: Tabuľka 1.

75 AMZV, f. PA, kniha č. 59, sig. 5523. Nadmorská výška je spresnená podľa súčasného stavu.

76 Profesor Vydra spolupracoval s poslancom Františkom Sísom, ktorý mal ako bývalý člen vedenia Maffie na starosti poľskú agendu. V júli 1919 sa Sís zúčastnil československo-poľských politických rokovaní v Krakove. NA, f. Předsednictvo ministerské rady (PMR), kr. 3368, list B. Vydru pre PMR zo 7. 8. 1919.

destabilizácie pomerov na sporných teritóriách. K oslabeniu pozície československej delegácie v Paríži na politickej úrovni sa pridala aj zmena prístupu v činnosti expertných komisií. Iniciátorom bola americká delegácia, v ktorej úlohu vedúceho expertného tímu prevzal koncom leta 1919 historik rusko-poľských vzťahov Robert W. Lord. Ten zastával konzistentne protifrancúzske postoje a odmietal československé ekonomické záujmy v tešínskej oblasti.⁷⁷ Do kritického postavenia sa československá delegácia dostala potom, ako spoločná komisia pre československé a poľské záležitosti jednomyselne odporučila Najvyššej rade 22. augusta 1919 rozdeliť sporné územia podľa etnografického princípu. Pri návrhu na vytýčenie štátnych hraníc na Orave sa odvolávala (zjavne na základe poľskej argumentácie) na staršie zistenia českých a slovenských etnografov o poľskom osídlení tohto teritória. Navrhnutá línia Erdútka (Oravská Lesná) – Zákamenné-Klin – Rabča – Chyžné – Hladovka – Suchá Hora by znamenala odčlenenie severnej časti Oravy s 24 obcami.⁷⁸ Návrh v Najvyššej rade zablokovalo Francúzsko. Československá a poľská delegácia následne súhlasili s konaním plebiscitu, ktorý považovali v danej situácii za výhodnejší spôsob dosiahnutia územných ziskov ako navrhovanú augustovú hraničnú líniu. Podľa uznesenia Najvyššej rady z 27. septembra 1919 sa ľudové hlasovanie malo konať na celom území Tešínskeho Sliezska, v obciach okresov Trstená, Námestovo, Spišská Stará Ves a v Javorine v Kežmarskom okrese.⁷⁹

Na území Tešínskeho Sliezska priniesla plebiscitná kampaň vyhrotenie už tak napätých vzťahov medzi miestnymi Čechmi a Poliakmi. Teroristické útoky a štrajky baníkov nedokázalo zastaviť ani vyhlásenie výnimočného stavu Medzinárodnou plebiscitnou komisiou pre Tešínsko v máji 1920.⁸⁰ Na Orave a Spiši riadil poľskú plebiscitnú kampaň Hlavný plebiscitný výbor (Główny Komitet Plebiscytowy) v Novom Targu. Na česko-slovenskej strane to boli Plebiscitné komisie pre

77 Americká delegácia sa odvolávala na zistenia vlastných expertov zo sporných území. Lordova podpora poľských nárokov na Oravu sa opierala o správu plk. americkej armády C. H. Masona z trojdňovej poznávacej cesty v apríli 1919, počas ktorej skúmal ekonomické podmienky a etnografické zloženie tohto regiónu. D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 240–241, 249–250; M. K. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 181–189.

78 V Tešínskom Sliezsku by ČSR stratilo mestá Bohumín, Třinec a Karvinú s časťou uhoľného revíru, ako aj kontrolu nad väčšou časťou Košicko-bohumínskej železnice. M. K. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 190–192; P. JELÍNEK, *Zabraněně-politické vztahy*, s. 93–94.

79 Poľskú požiadavku rozšíriť konanie plebiscitu na okresy Čadca, Stará Ľubovňa a Kežmarok spoločná československo-poľská hraničná komisia zamietla. M. K. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 227, 237; D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 254–255; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 332–334.

80 P. JELÍNEK, *Zabraněně-politické vztahy*, s. 98–114; M. K. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 278–295; Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, sv. II, Praha 1991, s. 1204–1211.

Oravu so sídlom v Tvrdošíne a pre Spiš so sídlom v Spišskej Belej. Začiatkom mája 1920 udelila tešínska plebiscitná komisia plnú moc nad vykonávaním správy a organizovaním plebiscitu na Orave a Spiši samostatnému orgánu. Popri zástupcoch Francúzska, Talianska, Veľkej Británie a Japonska získali v Medzinárodnej subkomisii pre Oravu a Spiš poradné zastúpenie aj delegáti Poľska a Československa – advokát zo Zakopaného Józef Diehl a spišský kapitulárny vikár Marián Blaha. Československí a poľskí zástupcovia sa zhodovali v jedinej veci: rozhodovanie medzinárodnej subkomisie pokladali za nekompetentné, poznačené neznalosťou právneho prostredia a mentality miestneho obyvateľstva. Málupočetné francúzske vojenské jednotky nedokázali zastaviť rastúcu vlnu politicky motivovaného násillia.⁸¹ Poľskí zástupcovia v Paríži, odvolávajúci sa na tešínske pomery (predovšetkým vypovedanie poľských robotníkov bez domovského práva československými úradmi) upozorňovali politikov Dohody na nemožnosť vykonania plebiscitu. Minister zahraničia Beneš zasa využil na kritiku násillia uplatňovaného na plebiscitnom území poľskou stranou pôdu Spoločnosti národov. Konferencia veľvyslancov, výkonný orgán Najvyššej rady v Paríži, ponúkla v júni 1920 pre obe strany ďalšiu formu riešenia územného sporu – arbitráž vykonanú nezávislým arbitrom.⁸²

V polovici júla 1919 odchádza Dvorský spolu s Karlom Chotekom, botanikom Karlom Dominom a geografom Jiřím V. Danešom skúmať slovenské pomery, vrátane oblasti severnej Oravy a Spiša. Trojmesačnú vedeckú výpravu, súčasťou ktorej boli aj ich manželky, podnikli z iniciatívy československého prezidenta a s vedomím ministerstva zahraničia. Všestrannú podporu štátnych úradov na území Trenčianskej, Oravskej a Spišskej župy pražským vedcom zaistil odporúčací list od ministra pre správu Slovenska Šrobára.⁸³ Výsledkom cesty súkromného docenta národopisu Choteka, ktorý podľa kresliara výpravy Janka Alexyho realizoval na

81 D. JANÁKOVÁ, *Plebiscitní úřady*, s. 96–129; Erik DULOVIČ, *V službách Československa. Juraj Slávik. Politická biografía 1890–1935*, Liptovský Mikuláš 2015, s. 89–93. K poľskej a československej plebiscitnej kampani bližšie Ewa ORLOF, *Sprawa Spisza i Orawy w okresie plebiscitowym (lipiec 1919–lipiec 1920). Przyczynek do akcji polskiej*, in: Michał Pułaski (ed.), *Z dziejów Europy Środkowej w XX wieku*, Kraków 1997, s. 53–60; Jerzy TOMASZEWSKI, *Czechosłowacka propaganda plebiscytowa na Spiszu i Orawie (1919–1920)*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica. Studia historica 42, 1995, č. 3–4, s. 323–334.

82 P. JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej*, s. 608–611; M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 306–321.

83 Univerzitní profesori Domin a Daneš figurovali v súpisie predpokladaných členov československej delegácie v Paríži. Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 232; NA, f. PMR, kr. 3306, správa Plebiscitnej komisie pri Ministerstve vnútra (MV) č. 76/1919 z 15. 10. 1919; M. DUCHÁČEK, *Dilemata čechoslovakismu*, s. 30; Jiří MARTÍNEK, *Geograf a cestovatel Jiří Daneš*, Praha 2017, s. 109–111.

Orave „antropologické meranie“, bolo memorandum *Orava a Spiš* zo septembra 1919.⁸⁴ Z etnografického hľadiska pokladal obce ležiace na severovýchode Oravy (predovšetkým Pekelník, Chyžné, Harkabúz, Bukovina-Podsklie, Srnie a Podvlk) za odlišné od „ostatní kulturní oblasti oravské“. Ich goralský charakter odôvodňoval vplyvom kolonizácie z Haliče a prístupnejším dopravným spojením s touto oblasťou. S výnimkou obcí Pekelník a Jablonka však pozoroval zreteľný príklon obyvateľstva k zotrvaníu v rámci Československa.⁸⁵ Oblasť severozápadne od Spišskej Magury, obývanú Goralmi a podliehajúcu poľskému kultúrnemu vplyvu, uviedol ako jediná, ktorá by v prípade nutnosti mohla byť súčasťou riešenia územného sporu s Poľskom. Horský uzol Javoriny – spojnicu s hrebeňom Spišskej Magury – zo strategických dôvodov vylúčil.⁸⁶ Mimoriadne sčítanie ľudu vykonané českými učiteľmi na severnom Spiši v auguste 1919 Chotek využil pri identifikácii prevládajúceho etnického vedomia: „[...] hlásí se za Slováky a je naši republice věrne oddán.“⁸⁷ Odbornú časť memoranda dopĺňali upozornenia na chyby, ktorých sa vládna moc dopúšťala v predchádzajúcom období (protináboženské výstrelky československého vojska, bezohľadné rekvirácie dobytky).

Na nedostatočné dopravné prepojenie oravského regiónu (z prihraničnej Bukoviny alebo Pekelníka trvala cesta do Krakova rýchlejšie ako do sídla župy v Dolnom Kubíne) poukázal okrem Choteka aj jeho kolega z expedície Viktor Dvorský. Po vyhlásení plebiscitu koncom septembra 1919 odporúčal štátnym úradom použiť v propagačnej kampani návrh na výstavbu lokálnej železnice Tvrdošín – Polhora.⁸⁸

Zmena prístupu dohodových expertov k tešínskeму problému založená na preferovaní etnografického princípu vrátila koncom augusta 1919 do diplomatického zápasu taktiež poľské požiadavky na oblasti Oravy a Spiša. To viedlo ministra

---

84 Janko ALEXY, *Na pražskej akademii*, in: Ivan Murín (ed.), Praha matka miest, Praha; Bratislava 1935, s. 160; NA, f. PMR, kr. 3335, č. 18556, memorandum *Orava a Spiš* došlé na PMR 25. 9. 1919.

85 Terénny výskum kultúrnych a inoetnických vplyvov prejavujúcich sa v lokálne ohraničených skupinách zodpovedal Chotekovej koncepcii etnologického štúdia. Bližšie M. MORAVCOVÁ, *Politický národopis v pojetí*, s. 107–108.

86 Javorinu, obec pod Belianskymi Tatrami s rozsiahlym lesným katastrálnym územím, zaradil z hľadiska obranyschopnosti štátu k významným miestam aj V. Dvorský v spomínaných elaborátoch z 11. 7. 1919. Horský uzol definoval *Ottův slovník naučný* (1907) ako miesto, kde sa zbieha niekoľko pohorí.

87 NA, f. PMR, kr. 3335, č. 18556, memorandum *Orava a Spiš* došlé na PMR 25. 9. 1919.

88 NA, f. PMR, kr. 3306, správa Plebiscitnej komisie pri MV č. 76/1919 z 15. 10. 1919. Železničné prepojenie Oravy s Haličou zabezpečovala od roku 1904 lokálna železnica Kralovany – Tvrdošín – Suchá Hora – Nový Targ.

Beneša k opätovnému záujmu o jazykové pomery na severe Slovenska. Využil v Paríži prítomného profesora slavistiky Adolfa Černého a poveril ho urýchlým vypracovaním memoranda k tejto otázke. Černý patril k poradcom československej delegácie, ktorí mali s ministrom zahraničia priame pracovné kontakty. Počas sedemmesačného pobytu bola v centre Černého záujmov otázka Lužických Srbov, no Beneš ho poveroval vypracúvaním podkladov aj k poľskej problematike.⁸⁹ Jeho elaborát *Poláci na Slovensku* je stručným komentárom k štúdiu slavistu Edmunda Kołodziejczyka *Ludność polska na Górnych Węgrzech* (1910) a bádaniu českých lingvistov zo 60.–80. rokov 19. storočia.⁹⁰ Kołodziejczyk na základe starších jazykových výskumov odhadoval počet Poliakov žijúcich na hornom Uhorsku na 125 000 osôb. Počet poľských obcí na Orave (26) mal podľa Černého súhlasiť s výsledkami dialektológa Jiřího Polívku, v prípade Trenčianskej župy (14) a Spišskej župy (58) však Kołodziejczykove poľské jazykové oblasti zasahovali do vnútrozemia výrazne viac ako zistenia českých vedcov. Slabú etnickú identifikáciu usadeného obyvateľstva („Oravci“, hovoriaci „po našemu“), ktoré sa väčšinou prihlasovalo k slovenskej národnosti, priznával aj poľský autor. Elaborát uzatváral Černý konštatovaním, že aktuálne ohraničenie poľského osídlenia na severe Slovenska nie je vedecky spracované.⁹¹

Posledné príspevky Viktora Dvorského aj Rudolfa Kalhousa reflektujúce územný spor o Oravu a Spiš pred jeho definitívnym veľmocenským rozhodnutím boli určené domácej verejnosti. Okrem analytickej zložky obsahovali aj zreteľný politický podtext. V prednáške prednesenej v decembri 1919 a publikovanej o rok neskôr Dvorský konfrontoval obsah prvých dvoch podpísaných parížskych mierových zmlúv s československými územnými požiadavkami, založenými na historickej, strategicko-geografickej, etnickej a hospodárskej argumentácii.⁹² Vzhľadom k potrebám prezentácie československej mierovej delegácie smerom k slovenskej verejnosti v nej Dvorský upravil vlastné geografické závery z roku 1918 a rozšíril ich o etnický rozmer. Prírodnú hranicu na severozápadnom Spiši už netvoril hrebeň

89 *Paříž 1919*, denníkové zápisy J. Černého z 25. a 26. 8. 1919, s. 188; J. CHODĚJOVSKÝ, *Vědci uprostřed „velké politiky“*, s. 151, 153.

90 AMZV, f. PA, kniha č. 59, sig. 5522, nedat. (26. 8. 1919).

91 Kołodziejczyk priradil k „poľským“ obciam identifikovaným etnografom Grzegorzom Smólským (čiastočne A. V. Šemberom a J. Polívkom) celkový počet ich obyvateľov na základe štatistiky z roku 1900. Štúdiu publikoval ako študent Jagelovskej univerzity v mesačníku *Świat Słowiański* na základe prázdninových pobytov na Orave, Spiši a Podkarpatskej Rusi. Dostupné na: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=9837>, 9. 4. 2018.

92 Viktor DVORSKÝ, *Hranice československé republiky*, Praha 1920.

Spišskej Magury, a to pre svoju nízku nadmorskú výšku a plochý reliéf, ale údolie rieky Dunajec, ktoré kopírovalo dovtedajšiu historickú hranicu. Nóvum v jeho analýzach predstavovala národnostná charakteristika oblasti Oravy a Spiša: „[...] poľské obyvateľstvo je pouhou fikcií.“ Nie je jasné, či takto hodnotil jazykovú realitu empiricky overenú počas poznávacej výpravy, sprostredkovane získané informácie o postojoch obyvateľstva pred pripravovaným plebiscitom, alebo išlo len o snahu pragmaticky „obohatiť“ text verejne dostupnej prednášky. Dvorský upozornil aj na opatrnejší prístup aktérov mierovej konferencie k územným zmenám realizovaným v rámci hraníc štátov oproti zmenám medzi bývalými krajiniskými hranicami, čo bol prípad Tešínska v Rakúskom Sliezsku a Uhorska – Haliče.⁹³

Správy o zrušení plebiscitu, ktoré sa začali objavovať v českej tlači začiatkom júna 1920, vyburcovali Rudolfa Kalhousa k publikovaniu polemického novinového príspevku. Okrem strategických úvah obsahoval politické posolstvo odlišné od Dvorského prednášky. Na poľské ambície rozšíriť bezpečnostné pásmo novotargskej kotliny smerom na Oravu a Spiš a ohroziť tak najdôležitejšie železničné spojenie v republike Kalhous reagoval jednoznačne: „Jen nynější zeměpisná hranice nám může umožniti, abychom se ubránili před polským vpádem na Slovensko z jejich 25 km širokého a 30 až 40 km hlubokého území, vklíněného do našeho státu.“⁹⁴ Jeho východisko pri hodnotení vojensko-strategických záujmov československého štátu – najsilnejšou a najlacnejšou oporou v obrane sú prirodzené hranice – však nebralo do úvahy vtedajšiu realitu na plebiscitných územiach. Predovšetkým kritická bezpečnostná situácia v tešínskej oblasti nedávala predpoklad, že jedna strana konfliktu dosiahne maximalistický variant svojich územných požiadaviek. Kalhousovo odvolávanie sa na historické nároky a požiadavka na zotrvaní plebiscitu, ktorý mal údajne zaistiť historické hranice v tešínskej oblasti a na severe Slovenska, sa zhodovali s prebiehajúcou politickou kampaňou opozičných národných demokratov.⁹⁵ Dvorský naproti tomu posudzoval snahu vyhnúť sa plebiscitu ako východisko

---

93 Domácu verejnosť pripravoval na to, že pri konečnom vytýčení československo-poľských hraníc veľmoci nebudú uplatňovať princíp historických hraníc ako výhradný a ani nie ako základný. Táto argumentácia bude tvoriť po rozhodnutí Konferencie veľvyslancov základ obhajoby ministra Beneša voči obvineniam predovšetkým českej konzervatívnej pravice z uplatňovania nesprávnej rokovacej taktiky. Archiv Poslanecké sněmovny České republiky, f. Národní shromáždění 1920–1939, Stály výbor, kr. 1, zápisnica zo 4. 8. 1920; V. DVORSKÝ, *Hranice*, s. 3.

94 R. KALHOUS, *Budování armády*, s. 63–67.

95 Politicky vyhranený prístup pravdepodobne odzrkadľoval zmenu Kalhousovoho profesionálneho postavenia. V máji 1920 bol odvolaný z funkcie prednostu organizačného oddelenia Hlavného štábu brannej moci kvôli nezhodám s predstaviteľmi francúzskej vojenskej misie. Kalhousa ako

z nepriaznivej situácie, do ktorej sa dostala československá politika po nástupe „pronemeckej“ Tusarovej koalície vlády.⁹⁶

* * *

Nemožnosť uskutočniť plebiscit kvôli chaotickým bezpečnostným pomeroch v tešínskej oblasti, ako aj meniaci sa geopolitická situácia vplyvom prebiehajúcej poľsko-sovietskej vojny otvorili začiatkom júla 1920 cestu k urýchlenému konaniu veľmocí. V tomto období už podoba rekonštrukcie hraníc stredovýchodnej Európy určovali do výraznej miery jednotlivé exekutívy dohodových štátov.⁹⁷ Miestom rozuzlenia rok a pol trvajúceho napätia medzi Poľskom a Československom sa stala spojenecká konferencia v belgickom mestečku Spa. Výsledkom tamojších Benešových brilantných rokovaní nebolo len prijatie československo-poľskej deklarácie o riešení tešínskeho problému formou arbitráže z 10. júla 1920. „Niezmiernie aktywny“ československý minister zahraničia sa deň pred podpísaním deklarácie s poľským ministerským predsedom Władysławom Grabským zúčastnil so zástupcami Francúzska, Veľkej Británie a Talianska pri vypracovaní návrhu delimitácie sporných území na Tešínsku, severovýchode Oravy a severozápade Spiša v prospech strategických záujmov ČSR. Členovia Najvyššej rady zmocnili vykonaním rozhodnutia Konferencie veľvyslancov v Paríži. Mapové prílohy k návrhu delimitácie putovali prostredníctvom druhého člena československej delegácie Štefana Osuského z kúpeľného mestečka do francúzskej metropoly. Po zapracovaní drobných korektúr sa stali podkladom k známemu rozhodnutiu z 28. júla 1920. Finálne vystúpenia Edvarda Beneša a Ignacy Paderewského pred dohodovými veľvyslancami mali v skutočnosti už len formálny charakter, čo však vedel len prvý z rečníkov. Ak československý minister zahraničia vyjadril pripravenosť na malé ústupky

---

(jediného) vojenského experta presadil do zboru poradcov čs. delegácie v Paríži predseda Čs. národnej demokracie Kramář. R. KALHOUS, *Budování armády*, s. 46, 83, 176.

96 V poplebiscitnej úvahe zo začiatku augusta 1920 načrtnol možné riziko pre ďalší vnútropolitický vývoj plynúce z faktu, ak by v česko-poľskom územnom spore prevzali úlohu arbitra sliezski Nemci. Ďalším rozmerom bola obava z pangermanizmu, ktorá velila nezhoršovať pozíciu severného suseda v Hornom Sliezsku, a to v záujme samotného Československa. Viktor DVORSKÝ, *Naučení z Těšína*, *Národ* 4, 1920, č. 31–32, s. 229–230.

97 V porovnaní s diplomatickými rokovaniami na jeseň 1919 posilnil československú pozíciu odchod americkej delegácie z Najvyššej rady. Po neratifikovaní Versailleskej mierovej zmluvy Senátom sa zúčastňovala už len na rokovaní Konferencie veľvyslancov ako pozorovateľ. D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 255–256, 270–271.

v oblasti Oravy, poľský delegát vyslaný do Paríža Piłsudským požadoval celé oravské plebiscitné územie a oblasť Spiša až po dolinu rieky Poprad...⁹⁸

Počet obyvateľov a rozloha územia, ktoré pripadli Poľsku, vykazovali v oboch sporných plebiscitných oblastiach podobné percentuálne hodnoty. V prípade Tešínskeho Sliezska dokázal Beneš obhájiť trvalý záujem československého štátu, ktorý vyjadril Tomáš G. Masaryk ešte pred jeho vznikom: „dráhu přes Těšín, dostatek uhlí“.⁹⁹ Výsledok arbitráže Konferencie veľvyslancov napovedá, že pri rokovaniach o stanovení štátnej hranice na Orave a Spiši ovplyvnili hlavu čs. diplomacie v konkrétnej politickej konštelácii polovice leta 1920 vojensko-strategické úvahy geografa V. Dvorského.

* * *

Príslušníci českej vedeckej komunity zúčastnení na riešení problematiky československo-poľského územného sporu o Oravu a Spiš spolupracovali v záverečných rokoch svetovej vojny s tými prúdmi českej politiky, ktoré po 28. októbri 1918 prevzali v novom štáte kľúčové mocenské pozície. To im umožnilo plynulo zapojiť odborný potenciál (a zároveň občiansku angažovanosť) do činnosti vládnych inštitúcií, podieľajúcich sa na obhajobe existencie a medzinárodného postavenia Československa.

Návrhy územných úprav na slovensko-poľskej hraničnej línii nadväzovali na výskumy a teoretické koncepcie českých odborníkov z obdobia pred vznikom Československa. V kľúčovom elaboráte z leta 1919 Dvorský modifikoval koncepciu, ktorú v predposlednom roku vojny zameral na hľadanie zhody medzi politickými a fyzickogeografickými hranicami budúceho štátu. Spolupráca Varšavy a Budapešti na destabilizácii východnej časti Československa však upriamila jeho pozornosť na

---

98 AMZV, f. Telegramy došlé 1920, č. 2478, čs. vyslanectvo v Bruseli pre MZV z 9. 7. 1920; *Československá obranná politika a vznik Malé dohody 1920–1921*, sv. I, Jindřich Dejmeke – František Kolář (eds.), Praha 2004, dok. č. 29, s. 94; *Slovník veřejného práva československého*, sv. II, Emil Hácha et al. (eds.), Brno 1932, s. 56; P. JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej*, s. 612–615; M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-česki*, s. 329–336; Sławomir NOWINOWSKI, *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne podczas wojny 1920 roku*, Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica 62, 1998, s. 70–71.

99 Podľa výsledkov sčítania ľudu z roku 1910 pripadlo Poľsku z tešínskeho plebiscitného územia 44 % rozlohy s 32 % obyvateľstva. Z plebiscitného územia Oravskej a Spišskej župy pripadlo Poľsku 33 % rozlohy s 36 % obyvateľstva. P. JELÍNEK, *Zabraníčně-politické vztahy*, s. 127; *A Magyar Szent Korona Országainak 1910*, s. 98, 248, 250–252; Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1925, s. 295.

limity obranyschopnosti štátu plynúce z blízkosti severných a južných slovenských hraníc. Vojensko-strategické hľadisko bolo pri hľadaní variantných riešení vytýčenia hraníc na Orave a Spiši prítomné už od počiatku pôsobenia Úradu pre prípravu mierovej konferencie. Dvorského maximalistický variant sa ukázal ako smerodajný pri finálnych rokovaniach ministra zahraničia Edvarda Beneša ohľadom vytýčenia československo-poľských hraníc s predstaviteľmi dohodových veľmocí v lete 1920. Niederleho aj Černého prístup v postavení vládnych poradcov bol založený na výskumoch historickej lingvistiky, ktorými posúvali do úzadia aj pozitívne identifikovanie sa väčšiny miestneho obyvateľstva sporných teritórií s československým štátom. Zvlášť badateľné to bolo v rozsahu územia osídleného spišskými Goralmi, ktoré Niederle navrhoval zahrnúť do kategórie možný predmet dohody s Poľskom. K rovnakému návrhu definovanému pomocou kultúrnych prvkov, ovplyvnených geografickými a migračnými faktormi, dospel aj Chotek po uskutočnení krátkeho výskumu medzi obyvateľstvom sporných území.

Pri posudzovaní spiško-oravskej územnej problematiky operovali českí vedci s intelektuálnym konceptom československej národnej jednoty ako s prirodzeným faktom. Potrebu reflektovať túto otázku Dvorský nepocítoval kvôli použitému geografickému a vojensko-strategickému prístupu, Niederle pre presvedčenie o existencii dvoch vetiev československého národa. Súčasťou analýz vládnych expertov bolo aj politicky citlivé hodnotenie rozdielneho potenciálu Tešínskeho Sliezska so severnými časťami Oravy a Spiša z hľadiska potrieb štátu. Názorové východiská českých vedcov pôsobiacich v zbore poradcov čs. delegácie sa prejavili v prístupe slovenského zástupcu Fedora Houdeka, národohospodára so znalosťami v problematike hraníc a etnického miestopisu Slovenska.

Druhý možný politický prístup k územnému sporu o Oravu a Spiš a postaveniu odborníkov pri jeho riešení sa objavil ihneď po oznámení arbitrážneho konania, ktoré na Slovensku vyvolalo vlnu nesúhlasu. Denník národnárskej frakcie agrárnej strany *Národné noviny* kritizoval nielen legitimitu prijatého rozhodnutia, ktoré nerešpektovalo špecifické slovenské záujmy, ale aj absenciu „na slovo vzatých slovenských odborníkov, etnografov“.¹⁰⁰ Politická inštrumentalizácia parížskeho rozhodnutia v podobe „handlu“ Oravy a Spiša za Tešínsko si rýchlo našla miesto v agende opozičných slovenských autonomistov a negatívne ovplyvnila kvalitu česko-slovenských vzťahov. Neboli to však Beneš, diplomati a ekonomickí experti, ako vinníkov 28. júla 1920 pomenovala martinská tlač, ale skôr neschopnosť a nedostatok flexibility slovenskej politickej reprezentácie. Tá verejnosť udržiavala v presved-

---

100 *Čachrovanie so slovenskou zemou*, *Národné noviny* 31. 7. 1920.

čení, že zachovanie historickej hranice na severe Slovenska bolo možné v čase, keď už tento variant (minimálne od jari 1919) nebol na parížskej mierovej konferencii reálny. Nedokázala československej delegácii ponúknuť vlastné alternatívy riešenia územného sporu o Oravu a Spiš, opierajúce sa o vedeckú argumentáciu a definovanie strategických záujmov Slovenska v rámci jednotnej republiky.

SUMMARY

After the founding of both post-WWI successor states, the Polish ambition of integrating the northern parts of the Orava and Spiš administrative counties became a permanent aspect of the territorial conflict over the strategically important region of Cieszyn Silesia that needed to be resolved. Members of the Czech scholarly community in the fields of geography, ethnography, and linguistics also played an active role in integrating the territorial issue of Orava and Spiš into the broader task of settling the Czechoslovak-Polish borders. Viktor Dvorský, Lubor Niederle, Karel Chotek and Adolf Černý lent their professional expertise to the projects undertaken by the Office for Preparations for the Peace Conference and to the corps of expert advisers for the Czechoslovak delegation at the Paris conference.

Proposals for territorial revisions to the Slovak-Polish borderline were rooted in these scholars' research and theoretical conceptions from the period before the dissolution of Austria-Hungary. V. Dvorský modified his original concept of defining physical-geographical state borders in light of the defensive capability of the eastern part of Czechoslovakia. L. Niederle and A. Černý relied upon on their research in historical linguistics, with which they also deprioritized the positive identifications of the majority of the local populations inhabiting the contested territories with the Czechoslovak state. K. Chotek focused his field research on delimitation of the contested territories through the use of cultural characterization of the local inhabitants. In assessing the Spiš-Orava territorial issue, Czech scholars also operated as government experts who presented the intellectual concept of Czechoslovak national unity as a natural fact. The perspectives of these Czech scholars also influenced the approach taken by Fedor Houdek, the Slovak representative in the Czechoslovak delegation's corps of advisors. In July 1920, during the final diplomatic negotiations for the demarcation of the Czechoslovak-Polish borders, Minister of Foreign Affairs Edvard Beneš relied upon the military-strategic perspective on the issue of Orava and Spiš presented by the geographer V. Dvorský.

STUDIE

Religious Language in Politics: The Case of Polish Radicals in Exile, 1828–1852¹

PIOTR KULIGOWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Polska

Religious Language in Politics: The Case of Polish Radicals in Exile, 1828–1852

The aim of this article is to examine the issue of religious language within the framework of the discourse of Polish radicals in exile in the period 1828–1852. The first part defines the research question concerning the structures of discourses, types of arguments, and the meaning of key concepts. The next part sketches the development of religious language from the very beginning of the exile period (using the sojourn of Ludwik Królikowski and Bogdan Jański in Paris as an example) until the most elaborate stage of this discourse's development in the 1840s. The third part touches upon different dimensions of religious language, its critics, the reasons for its use by its proponents, and the question of conceptual transfers from other linguistic contexts. In the conclusion I discuss the role of religious language as a medium of political modernization.

Key words: conceptual change, history of Poland, radicalism, religious language, 19th century

---

1 The research presented in this article was financed from funds of the National Science Centre, Poland, granted by decision nr UMO-2017/25/N/HS3/00131.

Introductory remarks²

In examining the processes of modernization, inquiries concerning religious beliefs are to some extent neglected. This is due to the fact that some historians, in spite of many critiques which have been put forth since the 1960s,³ accept the secularization theory. Nevertheless, it seems that in the latest studies on the 19th century the tendency to pay attention to different religious dimensions of the century is gradually gaining popularity. To some extent, this is a result of growing interest in the history of peripheries (and not only European), where scarce historical evidence is found for the thesis that the deep religious life in the pre-modern world has been replaced by the growing secularism in modern society.⁴ In recent years one can also hear the voice of Polish historians who formulate critical remarks on the paradigm of secularization, for instance by indicating that the postulate of the de-Christianisation of Europe in the 19th century may be considered problematic.⁵ They argue that religious beliefs or conceptions are, albeit to a greater or lesser extent, a part of both the modern world-view as well as of modern ideologies.

The aim of this article is to tackle the origins, ways of articulation, and results of the presence of religious language in the discourse of the Polish radical left-wing groups in exile. I focus on the period 1828–1852, so my starting point is the very first encounter of Poles with the Saint-Simonians in Paris. I proffer that the year 1852 can serve as a symbolic caesura – by that time the Polish radical groups were already dispersed, and just then one of the main ideologists of radicalism finally broke off his relations with the French communists and had to define his po-

---

2 A preliminary version of this article was presented at the conference “The Rethinking of Religious Belief in the Making of Modernity”, which took place at the American University (Blagoevgrad, Bulgaria) on 30 May – 1 June 2017. I am grateful to all participants of the conference for the inspiring discussions and their insightful observations.

3 Bryan R. WILSON, *Religion in Secular Society. A Sociological Comment* (London: C.A. Watts & Co. Ltd, 1966); Thomas LUCKMANN, *The invisible religion: the problem of religion in modern society* (New York: The Macmillan Company, 1967); William H. SWATOS, Jr. – Kevin J. CHRISTIANO, “Secularization Theory: The Course of a Concept,” *Sociology of Religion*, Vol. 60, No. 3 (Autumn, 1999), pp. 209–228.

4 Michał POSPISZYL, “Teologia peryferii,” *Praktyka Teoretyczna* 5 (2012), pp. 301–308; Felipe Ziotti NARITA, “Moral Scenes from Urban Life: Moral Perceptions of Modernity in Imperial Brazil,” *Praktyka Teoretyczna* 1/23 (2017), pp. 269–302.

5 Przemysław MATUSIK, “Nadeszła epoka przejścia...”: *nowoczesność w piśmiennictwie katolickim Poznańskiego 1836–1871* (Poznań: Instytut Historii UAM, 2011); Maciej JANOWSKI, „A Marriage of Convenience: the Roman Catholic Church and Modernity in Nineteenth-Century Europe,” *Kwartalnik Historyczny* 124 (2017), pp. 43–89.

litical standpoint anew. In general, the years 1828–1852 constitute a specific phase of Polish history, marked by the overwhelming dominance of Romanticism in politics.⁶ Thus in the first part of this article I sketch the context and provide a general overview of such issues as the origins, stages of development, and reasons for the popularity of religious language in radical politics in the 1830s and 1840s. In the second part I examine both the reasons for and effects of the presence of religious language in radical politics.

Inasmuch as this article refers to the relatively small diaspora of Polish political émigrés, my research issue constitutes an especially interesting case. The experience of rupture with their native communities provided my protagonists (i.e. the persons and groups I chose to research) with certain social and cultural foundations and features in common. The difficult, and sometimes even traumatic, position in which they found themselves resulted in a number of suicides, depressions (called at the time *découragement*⁷) and cases of alcohol abuse. Paradoxically however, the specific circumstances of living in Western European countries fostered a process of rapid ideological development, which was possible thanks to both the wider scope of the freedom of speech as well as to the borrowings from other linguistic contexts. In the case of my protagonists, the process of evolution of their political imagination transcended not only their national community, but also went beyond their organizations established in exile. As will be seen, this was not a process of simple adaptation, but rather a cultural exchange affecting both parties to the exchange.⁸ What's more, representatives of European radicalism in the 19th century appear to have been especially open to translations and transfers. Consequently, the main issue examined in this article is not limited to small, specific political groups, nor to the national frameworks. Therefore, I investigate the Polish radicals' ideas against the wide background of European, and especially French, social and political thought.

The term 'radicals' as a category in studies on left-wing social thinkers and movements, as generally understood, in the 19th century was introduced by Craig J. Calhoun. He used it to differentiate the main phases in the development of the

---

6 Balázs TRENCSENYI — Maciej JANOWSKI — Monika BAAR — Maria FALINA — Michal KOPEČEK, *A history of modern political thought in east central Europe* (New York: Oxford University Press, 2016), pp. 137–275.

7 The Central Archive of Historical Records in Warsaw (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie), catalogue number 390, Letter of Stanisław Worcell to Antoni Ostrowski, Paris, March 31, 1833, p. 242.

8 Peter BURKE, *Cultural Hybridity* (Cambridge: Polity Press, 2009), pp. 69–77.

English left-wing, namely: the ‘reactionary radicalism’ (Luddites); popular radicalism (populism); and socialism (Owenism).⁹ I find Calhoun’s categories useful in reflecting on that segment of the Polish political scene in the reviewed epoch, particularly because there are a number of problems with other existing categories. Such terms as ‘radical romanticism’ or – the most popular – ‘utopian socialism’ are politically biased and have triggered increasing criticisms in recent decades.¹⁰ Moreover, the term ‘radicalism’ was also used in the discussions of Polish migrants to refer to groups or individuals who represented both the democratic or early socialist standpoint.

The methodological approach I apply in my studies on the religious language in politics requires an explanation. Primarily, I treat political concepts as components of ideologies, so my preliminary intention is to study the latter through the prism of the conceptual networks which constitute them.¹¹ What’s more, I would like to stress that in this article I especially work on the representational aspect of concepts, which refers to the relations between words and concepts.¹² To be as precise as possible, I understand the associations of concepts and words as reciprocal; that is to say that while a concept may exist without adequate words, a single overarching concept might also be embodied in a few words.¹³ For instance, Polish political thinkers during the Enlightenment period dealt with the concept of sovereignty in spite of the fact they did not possess an adequate word to express it.¹⁴ On the other hand one may find totally opposite examples. For instance, in different ideologies the concept of society could be expressed as a machine, an organism, or even as something which does not exist at all. In my opinion, the case of the concept of ‘society’ is a good illustration of an interesting phenomenon; namely it shows that the means of expression, or so to say the embodiment of a concept, is

---

9 Craig J. CALHOUN, *The question of class struggle: social foundations of popular radicalism during the industrial revolution* (Chicago: University of Chicago Press, 1982).

10 Gregory CLAEYS, “Early Socialism as Intellectual History,” *History of European Ideas* 40 (2014), pp. 893–904; Nathalie BRÉMAND, “Introduction : ‘Socialistes utopiques’, les mal-nommés,” *Cahiers d’histoire. Revue d’histoire critique [En ligne]* 124 (2014), <https://journals.openedition.org/chrhc/3659> (access: July 18th, 2018).

11 Michael FREEDEN, *Ideologies and political theory: a conceptual approach* (Oxford: Clarendon Press, 1998).

12 Jan IFVERSEN, “About Key Concepts and How to Study Them,” *Contributions to the History of Concepts* 6 (2011), p. 70.

13 Marc ANGENOT, *L’histoire des idées: problématiques, objets, concepts, méthodes, enjeux, débats* (Liège: Presses universitaires de Liège, 2014), pp. 154–156.

14 Maciej JANOWSKI, “Rozpacz oświeconych? Przemiana polskiego języka politycznego a reakcje na upadek Rzeczypospolitej,” *Wiek Oświecenia* 25 (2009), pp. 29–60.

not neutral with respect to its very understanding. As I intend to prove below, this methodological premise is crucial in studies on religious language in politics.

Apart from the methodological issues mentioned above, it is worth stressing that in the third part of article I focus on the practical aspects of the functioning of religious language in radical-left wing politics. As rightly pointed out by Gregory Claeys, a historian of early socialism, in examining such ideas as early left-wing postulates, one should reflect not only on the content of texts ('How were the ideas expressed?'), but also on the role they played and the type of social expectations they could reach ('Why did the ideas emerge? Who was the targeted audience?').¹⁵ In other words, in order to obtain access to the political content of the religious metaphors used by my protagonists, I must also pose the question about their own understanding of the political function of these metaphors. In this regard it seems relevant to invoke manuscripts and other materials – especially letters – which may provide valuable pieces of information about the background circumstances of the publications in question.

At this point the question looms regarding the proper, historical understanding of the very concept of religion in the examined ideas. In this respect I cannot agree with those who, in defining religion from the 20th-century perspective, recognize even atheist ideas in the ranks of radicals.¹⁶ At the same time, i.e. in the epoch examined, religion had its own secular and, so to speak, 'utopian dimension' within the discourses of the radicals and early socialists – as may be illustrated using a number of examples. This becomes apparent in the case of a French communist Étienne Cabet's (1788–1856) major work, *Voyage en Icarie*, in which the author indicated that the full implementation of religious principles in social life meant basing society on such principles as fraternity and equality.¹⁷ This example demonstrates the importance of a proper, historical understanding of past concepts in the study of past ideas.

---

15 Gregory CLAEYS, *Citizens and saints: politics and anti-politics in early British socialism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).

16 Helena RZADKOWSKA, *Polemiki ideologiczne J. N. Janowskiego* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1960), pp. 101–123.

17 Étienne CABET, *Voyage en Icarie : roman philosophique et social*, Paris 1842, p. 279.

Towards utopia: from progressive taxes to the Kingdom of God

In fact, the example depicted in the foregoing paragraph illustrates the general tendency toward rapid changes which the political imagination underwent at the threshold of modernity. The same tendency is clearly visible in the Polish context in the first half of the 19th century. This crucial period was aptly, and somewhat provocatively, characterized by Reinhart Koselleck by a category of *Sattelzeit*.¹⁸ In this way the distinguished German historian defined a specific time of transition, when new political currents began to exist. An examination of the political ideas of this time based on his reasoning reveals that many concepts and thoughts were then, so to speak, unclosed or indeterminate, and that they were saturated with ambiguous or even paradoxical meanings. For instance, in the discourse of Polish radical Jan Czynski (1801–1867), who was strongly inspired by Charles Fourier (1772–1837), it was possible to build an ideological bridge between monarchist and democratic ideas.¹⁹ For Czynski, just as there is one God there should be only one ruler, fusing all estates into a unified nation.²⁰ A similar case can be observed in Ludwik Królikowski's (1799–1879?) defence of the liberum veto law — which served amongst the ranks of Polish migrants of that time as a grim spectre of the old Polish Lithuanian Commonwealth — from the communist perspective. As Królikowski claimed, “Liberum veto, within the limits of conscience, is one of the conditions of the sacred salvation.”²¹

Religious language played an important role in the process of the in-depth reshaping of the political vocabulary. As a distinct example here is the very concept of socialism, which emerged as a result of religious debates unfolding in Italy concerning the contradiction between “natural law” (*salvatichesse* – “wildness”) and “spiritual values”. The concept of socialism became an embodiment of the latter in

---

18 Gabriel MOTZKIN, “On the Notion of Historical (Dis)Continuity: Reinhart Koselleck’s Construction of the *Sattelzeit*,” *Contributions to the History of Concepts* 1 (2005): pp. 145–158; Jacques GUILHAUMOU, “Reinhart Koselleck et le temps historique,” in *Les historiens et l’avenir. Comment les hommes du passé imaginaient leur futur*, eds. Jean-Marie Guillon – Maryline Crivello — Régis Bertrand (Marseille: Press Universitaires de Provence, 2014), pp. 27–36; Helge JORDHEIM, “Against periodization: Koselleck’s theory of multiple temporalities,” *History and Theory* 51 (2012), pp. 151–171.

19 Adam GAŁKOWSKI, *Polski patriota – obywatel Europy: rzecz o Janie Czynskim (1801–1867)* (Warszawa: Wydawn. Neriton, 2004).

20 Echo Miast Polskich, no. 1/1843, p. 6.

21 Ludwik KRÓLIKOWSKI, *Do pańslawistów. Pogłos z odwiedzin niby słowiańskich w Moskwie 1867 roku*, vol. 1 (Zurich) 1868, p. 161.

1789 as a result of the theoretical activities of the Italian religious thinker Appiano Buonafede.²² Similar examples can be found in the first French socialist schools, which — after the trauma of the bloody French revolution and Napoleonic wars — made an attempt at social and political reconciliation. For this purpose, Henri de Saint-Simon and his most loyal disciples in the 1820s proclaimed a “new political faith”, which was to form the basis for political parties and for adapting systems to their ambitious task.²³ Thus, the interweaving and intersections between religious language and left-wing concepts and ideologies was present from the very beginning of the formulation of radical and early socialist statements and postulates.

In the Polish case, the afore-mentioned Królikowski and Czyński, together with other main ideologists of the radical left-wing, formed the core of their worldview in 1830s, occasionally in the early 1840s. For many of them, the anti-Russian Polish November Uprising, which was finally stifled in 1831, turned out to be a generational experience. However, a few of them had already had an occasion to come across the early socialist ideas in the late 1820s. This was the case of Królikowski, as well as his close friend Bogdan Jański (1807–1840), both of whom went to Paris after graduation from the University of Warsaw. As one can learn from Jański’s letters, they had both lived in Paris since 1828, where they were attending the Saint-Simonian school at Monsigny street, which in fact had a profile similar to monastery. Their daily experience was of small rooms, a common kitchen and common meals, and regular meetings with the ritual sharing of bread and the like. It is striking that even in their private conversations Jański and Królikowski were using religious phrases; for instance Jański jokingly called Królikowski “Ludwik of the Cross”.²⁴ This shows how important religious metaphors were for them. Simultaneously however, the ironical usages of these phrases, or even the hilarious tones of parts of Jański’s letters, illustrate that behind the curtain of seriousness they kept some distance from the ideological dimension of their lives.

What is of particular importance is that thanks to their sojourn in Paris in the period 1828–1830, already during the November Uprising, and for the first

---

22 Jacques GUILHAUMOU – Sonia BRANCA-ROSOFF, “De ‘société’ à ‘socialisme’ : l’invention néologique et son contexte discursif. Essai de colinguisme appliqué,” *Langage et société* 83 (1998), p. 40.

23 Jacob TALMON, *Political Messianism – The Romantic Phase* (New York: Frederick A. Praeger, 1960), p. 106.

24 Letter of Bogdan Jański to Michał Jaroszewski, January 1829, in *Bogdan Janski. Letters 1828–1839*, Translation of the Polish letters: Francis Grzechowiak, of the French letters: John Finn, Fr. Bolesław Micewski, (Rome: Resurrection Studies Commission, 2011), p. 135.

time in the Polish context, the expression of radical ideas through religious metaphors emerged. This new type of argumentation was brought about by Królikowski, who used it in several articles published in 1831 on the pages of *Gazeta Polska* (“The Polish Gazette”). For instance, in the text in which he argued for progressive taxes (this idea was then expressed probably for the first time in Polish history), he stated that an “indolent slacker” should pay more than someone who works hard. Then he added: “Perhaps some will flinch from these words, just like supporters of the old social order flinched [...] when Christ ordered them to live brotherly with their enslavers.”²⁵ In this way Królikowski turned out to be a forerunner of ideas which began to gradually gain popularity only after the collapse of the uprising.

After 1831, many of those Poles who were engaged in the uprising decided to go into exile in Western Europe. From the very beginning of their sojourn there, they fought over who bore the guilt for the defeat.²⁶ The Polish radicals who already during the November Uprising had established the Patriotic Society, a revolutionary club preaching ideas of peasants’ enfranchisement, from the outset of their exile engaged in contacts with European radicals, who at that time were gathered principally in Paris.²⁷ Because of persistent quarrels, a split amongst Polish migrants occurred on March 17, 1832. As a result Polish Democratic Society (*Towarzystwo Demokratyczne Polskie*, henceforth: TDP) emerged as the most important radical organization in the Polish émigré community in the 1830s–1860s period. This marked the first step in the crystallization of political identities, ideas, programs, and groups of Polish radicals. Nonetheless, as we shall see in subsequent years a number of radicals abandoned the ranks of the TDP, and many of those who withdrew explained their reasons in religious categories, marking a line of development of Polish radicalism by, first and foremost, a division between more the moderate TDP and more radical persons and groups, who were more inclined to use religious language. Particularly important in my investigation were the splits which took place in 1835, 1836, and 1838.

The first serious tensions in TDP appeared already in 1835, when the so-called ‘Portsmouth section’ — created to assist and to gather the former Prussian prisoners who escaped in the English harbour from the ship transporting them to the

---

25 *Gazeta Polska*, no 181, 8 July 1831, p. 4.

26 Lubomir GADON, *Wielka Emigracja w pierwszych latach po powstaniu listopadowym* (Paris: Księgarnia Polska, 1957), pp. 90–111,

27 Lloyd S. KRAMER, *Threshold of a new world. Intellectuals and the Exile Experience in Paris, 1830–1848* (Ithaca: Cornell University Press, 1988).

USA — stood for the principle of common property, thereby igniting a zealous discussion within the ranks of the TDP.²⁸ As Jan Nepomucen Janowski (1803–1888) described it, Tadeusz Krępowiecki (1798–1847), who had left TDP already in 1833, headed to Portsmouth, where a sizeable TDP section (of about 100 members) already existed, and – together with Aleksander Pułaski (1800–1838) and Stanisław Worcell (1799–1857) – commenced to preach François-Noël Babeuf’s ideas, based on the work *Système de l’égalité*, to the former Prussian prisoners.²⁹ This ideological influence bore fruits, and on May 25, 1835 members of the Portsmouth section adopted a proclamation entitled: “To the entire Society [TDP – PK]”. Its opening quotation was of Christ’s words: “I did not come to bring peace, but a sword.”³⁰ Authors of the proclamation stated that they were a part of the Polish people (and not only its representatives), and based on the idea of “eternal justice” they preached the postulate of common land ownership. This idea, for them, was Christian at its core, because even if its realization might require bloodshed, it would still be just, in the same manner as the sword used against aristocracy was the symbol of human happiness.³¹ The TDP’s central section responded vehemently, opting for individual ownership of property and indicating that the salvation of peoples depended on their enlightenment rather than on a bloody rebellion.³² However, by arguing in this way the central section only accelerated the forthcoming split.

The Portsmouth section soon quit the TDP and established the “Grudziąż Commune”, which turned out to be the germ of a new radical organization – the Communes of the Polish People (*Gromady Ludu Polskiego*). On November 6, 1835, members of Grudziąż Commune proclaimed their manifesto, in which they interwove several types of argumentation, being inspired especially by the juxtaposition of socialism and egoism coined by Pierre Leroux (1797–1871) a few years before.³³ However, they also used religious metaphors, for instance in claiming that

---

28 Peter BROCK, “The Birth of Polish Socialism,” *Journal of Central European Affairs* 13 (1953), pp. 213–231.

29 Jan Nepomucen JANOWSKI, *Notatki autobiograficzne 1803–1853* (Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1950), p. 375.

30 *Sekcja Grudziąż T.D. Polskiego w Portsmouth do ogółu tegoż Towarzystwa*, in *Okólniki Towarzystwa Demokratycznego Polskiego 1834/1836*, p. 182.

31 *Ibidem*, pp. 182–187.

32 *Objaśnienia, opinia i odpowiedź Sekcji Centralnej*, in *Okólniki Towarzystwa Demokratycznego Polskiego 1834/1836*, p. 192.

33 Ludovic FROBERT, “Politique et économie politique chez Pierre et Jules Leroux,” *Revue d’histoire du XIXe siècle [En ligne]* 40 (2010), <https://journals.openedition.org/rh19/3992> (access: July 18th, 2018).

there will come a time when “the equalization of social conditions is going to become flesh”, because there was no longer any space for compromises.³⁴ Inspired by this manifesto, on March 14, 1836 the Jersey section of TDP left the organization and established the “Human Commune” of the Polish People. What is particularly interesting, however, is that in its proclamation this second Commune did not use such strong religious metaphors as the members of Grudziąż Commune, speaking rather about “money aristocracy” and blaming the nobility for the moral corruption of the people.³⁵ This way of framing their arguments was visibly derived from the political thought of Emmanuel Joseph Sieyès (1748–1836) and the sans-culottes, that is to say, from their conviction about the maliciousness of the aristocracy and nobility and, as a result, treating these strata as the enemies of society.³⁶ Thus, it can clearly be seen that at this stage the discourse of the Communes of the Polish People contained several types of rhetorical arguments. However, from its establishment onwards, the manifestos and pamphlets of the organization became increasingly infused with religious language.

Also in 1835 Jan Czyński ruptured his links with TDP. As Janowski claimed in his notes, he became a Fourierist on March 16, 1832,³⁷ but even after that he had collaborated with democrats for a few years. As many Fourierists of that time,³⁸ Czyński considered Charles Fourier’s ideas as an innovative synthesis of religion and science.³⁹ Thus, inspired by his French ideological mentor Czyński established an original style of argumentation, the core of which was its anti-ideological character. In other words, he was convinced that in his texts he did not make any arbitrary assumptions, but only revealed God’s will.⁴⁰

One more interesting case of quitting the TDP took place in 1838, when Józef Ordega (1802–1879) left the ranks of the organization. He fully accepted the political program of Philippe Buchez (1796–1865), and even published his own

---

34 *Lud Polski Gromada Grudziąż do Emigracji Polskiej*, in *Lud polski w emigracji 1835–1846*, ed. Zenon Świętosławski, Jersey 1854, pp. 3–6.

35 *Ibidem*, p. 11.

36 William Hamilton SEWELL, *Work and revolution in France: the language of labor from the Old Regime to 1848* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1980), p. 111.

37 Jagiellonian Library in Cracow (Biblioteka Jagiellońska w Krakowie), catalogue number 3659/1b, J.N. Janowski, *Notatki i różne wyciągi pro memoria*, p. 229.

38 Bernard DESMARS, *Militants de l’utopie? les fouriéristes dans la seconde moitié du XIXe siècle* (Dijon: Presses du réel, 2010), pp. 117–118.

39 Jan CZYŃSKI, *Notice biographique sur Charles Fourier*, Paris 1841.

40 *Idem*, *Fourier n’a rien de commun avec Baboeuf et Saint-Simon, lettre adressée à M. Arago, député*, Paris 1840.

journal for a few years, in which he attempted to establish new principles of democracy based on Christian principles. Ordega criticized the historical foundations of TDP's ideology, stating that the real principles of democracy and equality were established on the basis of Christianity, and for this reason they were not manifested in the old Slavic communities.⁴¹ In 1840 Ordega published his most important work, in which he elaborated the idea of Polish nationality as seen from the Christian (or, strictly speaking, Catholic) perspective. He attempted to prove there that Catholicism is the highest level of Christianity, and in this regard it should be seen as being at the core of the progress of humanity, claiming even that "the very word progress is the simple result of Christianity".⁴²

The publication of Ordega's book took place at the same time when the aforementioned Królikowski was forced to leave Cracow. In 1840 he settled in Paris, and in 1841 made contacts with the editorial board of the journal *Zjednoczenie* (*Unity*). It was published by the *Havre Commune* – a small and relatively independent political circle which was not part of the Communes of the Polish People, but was part of the moderate *Zjednoczenie Emigracji Polskiej* (*United Polish Emigration*, henceforth: ZEP). It is visible, however, that the members of the Havre commune tended to defend their autonomy, for instance through not accepting the official manifesto of ZEP.⁴³ In fact the Havre Commune was the only radical group of that time which interpreted the principles of Christianity in categories of unity, and which was directed towards the unification of the Polish émigrés and not towards the deepening of splits amongst them. They even criticized members of the Communes of the Polish People for causing splits and for their reluctance to enter into political alliances with more moderate groups.⁴⁴

In 1842 Królikowski, not being content with his cooperation with the editorial board of the journal *Zjednoczenie*, bought his own printing house and commenced publishing his own journal, *Polska Chrystusowa* (*Christ's Poland*). He ceased its publication after issuing three volumes, and – for the sake of gathering together his small group of supporters – in 1846 commenced a new endeavour – the journal *Zbratnienie*. This title deserves a brief commentary, because

---

41 Józef ORDEGA, "Deklaracja wystąpienia z Towarzystwa Demokratycznego Polskiego," in *Wskrzęcić Polskę, zbawić świat: antologia polskiej chrześcijańskiej myśli społeczno-radykalnej 1831–1864*, ed. Damian Kalbarczyk, (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1981), pp. 288–289.

42 Józef ORDEGA, *O narodowości polskiej z punktu widzenia katolicyzmu*, Paris 1840, p. 2.

43 Bogusław CYGLER, *Zjednoczenie Emigracji Polskiej 1837–1846* (Gdańsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1963), p. 157.

44 *Zjednoczenie*, vol. 1, October 31, 1841, pp. 80–81.

from the point of view of contemporary Polish the word *zbratnienie* makes no sense. Anyway, it seems that its meaning may be understood as brotherhood in the process of establishment, or brotherhood in the making – which is suggested by the prefix “z”, which in Polish often marks some dynamic process. What’s more, *bratnienie* seems to mean something other than *bratanie* – the latter suggesting rather social relations, whereas the former sounds more like a closed social system.

Both of Królikowski’s journals gained certain popularity amongst the Polish émigrés. In particular *Polska Chrystusowa* exerted an influence upon the members of Communes of Polish People, especially on one of the Humań Commune’s representatives, Zenon Świątosławski (1811–1875), who even published one of his own articles in this journal.⁴⁵ It was then that the Communes of the Polish People fully accepted religious metaphors as a dominant mode of political argumentation.⁴⁶ Moreover, clearly in the 1840s religious language, both in texts of Królikowski and in those written by members of the Communes, gained its widest acceptance as the medium of Polish radicalism. They endowed it with its own specific prefixes and suffixes, tonalities, dominant themes, key phrases, recurrent metaphors, and characteristic judgments, making it both encapsulated and obfuscated. Many terms, words, and structures used by them do not exist in contemporary Polish, and even in the texts of other persons and organizations at that time these peculiar forms were hardly ever presented. They were, above all, lofty expressions, such as the use of “human family” to mark humanity. Many political activities were designated in a similar fashion: “family” meant political organization, the bizarre verb “to apostle” (*apostolować*) meant to preach radical ideas, all political enemies were “Antichrists” or “Magogs”, and “Christ’s sword”, aimed at them, meant the peasant rebellion. As can be seen, all of these metaphors were profoundly emotionally biased, and this style of argumentation influenced the structures of phrases, paragraphs, and even whole texts. Their phrases were rather short, contained many punctuation, dashes, exclamation and question marks, and were prepared in fact in the form of sermons, intended to be read aloud. It should be noted this was not only a speci-

---

45 Zenon ŚWIĘTOSŁAWSKI, “Trzy widzenia,” in *Lud polski w emigracji 1835-1846*, Jersey 1854, pp. 255–259.

46 Piotr KULIGOWSKI, “Remarks on Communes of the Polish People: the Character of Organization, the Ideology, the Meaning,” *Journal of Education Culture and Society* 2 (2015), pp. 275–276.

fic feature of Polish radicalism of that time, as similar tendencies can be seen in similar political circles in France.⁴⁷

What is characteristic of these texts is that the radical-religious language in its most-developed version opened up space for reflections about the Kingdom of God on the earth, i.e. for creating visions of the utopian society. It is worth mentioning that my protagonists treated this subject very seriously, and they were always ready to engage in long and even violent discussions about their visions of the future society. One such long discussion took place in 1843, and was published in the second volume of *Polska Chrystusowa*. It is particularly interesting because to some extent the protagonists repeated many arguments which also appeared in discussions between Fourierists and Cabet's supporters of that time.⁴⁸ Thus, Królikowski called his project of a future society *Zjednoczenie* (*Unity*), and he presented a detailed version of it in points. Czyński, in contrast, presented the Polish version of *phalanstère*, calling it *Zjednoczona Gmina* (*United Commune*). It was a proposition for a common farmhouse, established in microscale as a model structure, which was to encourage everyone to follow that path. In 1844 Świętosławski as well created his own utopian vision, *Kościół Powszechny* (*The Universal Church*), which became the political programme of the Communes of the Polish People.⁴⁹ Clearly, the elaborated form of religious language pushed its adherents towards utopia. However, very soon it was to turn out that their hopes were let down – new attempts at insurrections in 1846 and 1848 collapsed, and my protagonists were forced to define their political principles anew.

To conclude this part, it is worth mentioning that the evolution described in this part ought to be seen in the big picture, that is to say, within the general tendencies reigning inside the Polish émigré community. Many of those who decided to leave the Polish lands after the collapse of the November Uprising were religiously indifferent in the first months of their sojourn in exile, but in the 1840s they began to participate in religious practices.⁵⁰ This turn may be explained, to some

---

47 François FOURN, "Socialistyczne i komunistyczne we Francji w latach 1840–1844," trans. Piotr Kuligowski, *Praktyka Teoretyczna* 1/23 (2017), pp. 195–212.

48 François FOURN, "Icariens et Phalanstériens. Regards croisés entre 1845 et 1849," *Cahiers Charles Fourier* 10 (1999).

49 *Ustawy Kościoła Powszechnego*, in *Lud polski w emigracji 1835–1846*, ed. Zenon Świętosławski (Jersey 1854), pp. 277–302.

50 Jerzy KUZICKI, *Nieś wiarę i nadzieję na obcej ziemi: polskie duchowieństwo katolickie w życiu religijnym i polityczno-społecznym Wielkiej Emigracji we Francji (1831–1863)* (Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014), pp. 179–181.

extent, by the increasing sense of hopelessness setting in because of the prolonged emigration. While in the first years the common dream of the Polish émigrés was their triumphant return to their native lands in the role of freedom fighters, over time it was becoming more probable that they would have to accustom themselves to living in Western European countries, or else look for amnesty and the opportunity to return to their country.

Arguments and transfers: facets of religious language

The linear perspective of the development of religious language in the discourse of Polish radicals depicted above is, to some extent, a simplified model, because seen from another angle this phenomenon has many paradoxical dimensions. First and foremost, in spite of its popularity, and even when it gained a particular momentum, religious language may hardly be considered as the only means of articulation for the Polish or European radicals of that time. There was never agreement among the representatives of this side of the political scene about the potential efficiency, or even the utility, of the religious language. In the French context, Joseph-Pierre Proudhon (1809–1865) may be considered as one of the most passionate critics of using religious language in politics. He complained about “those incarnated Gods, those Messiahs, those Apostles,” for whom the religion was a figure of justice.⁵¹ As it is well-known, Karl Marx (1818–1883) was also very reluctant to embrace different “revolutionary catechisms” or “socialist Gospels,” and he convinced Friedrich Engels (1820–1895) to change the title of their main manifesto from *Communist Confession of Faith* to *Communist Manifesto*.⁵²

In the ranks of the Polish radicals in exile Joachim Lelewel (1786–1861), a famous Polish historian and a political thinker, was among the virulent critics of this means of political expression. After reading the first issue of the journal *Zjednoczenie*, he bitterly stated: “Why is there this religious coat, why is there this Christ, incessantly and ad nauseam, when we know that his Kingdom is not of this world. In the case of [Tadeusz – PK] Krępowiecki, it is only a hypocrisy, in their [Havre Commune – PK] case it is a quackery. What else is there to say — let’s just

51 Simone DEBOUT-OLESZKIEWICZ, *L’utopie de Charles Fourier: l’illusion réelle* (Paris: Payot, 1978), p. 221.

52 Reinhart KOSELLECK, “A Response to Comments on the Geschichtliche Grundbegriffe,” in *The meaning of historical terms and concepts. New studies on Begriffsgeschichte*, eds. Harmut Lehmann – Melvin Richter (Washington: German Historical Institute, 1996), p. 63.

look, shrug our shoulders, and regret.”⁵³ Also, an anonymous author in the journal *Orzeł Biały* (*White Eagle*) reproached the columnists of *Zjednoczenie* for their “religious mysticism”, “spiritual conceptions”, and “obfuscation of the program of social transformation.”⁵⁴ However, the criticized columnists of the journal *Zjednoczenie* were not in this case the most radical, because even for them certain styles of religious metaphors were difficult to accept. After perusing one of Królikowski’s most important works, *Westchnienie pobożne za dynastią Czartoryskich w Polsce*, they stated that it is “not affirming and encouraging enough. Nowadays, he who ruins should simultaneously replace: in demolishing and overthrowing Satan’s kingdom one must, in some ways, point fingers to the Kingdom of God, to which we are being led by Providence itself. Beware of the vanity in hearths in our words.”⁵⁵ Królikowski was likewise attacked for his style by Janowski, who in his letter from 1840 stated that it is too late to engage in theological discussions, “because the light of modern civilization is fleshing out from everywhere.” And in the next paragraph he added that it was necessary to proclaim the principles of liberty, equality and fraternity, “but not using religious language, which, instead of instilling learning, only leads our minds astray.”⁵⁶

However, the disagreement between those who used religious language and those who were reluctant to do so was not only a question of lucidity. In general terms, the motive which continually separated them was the question of justification of the new social order, which was to be based on freedom and equality. During this epoch it was obvious that this justification should be found in the past. Democrats from TDP or ZEP grounded their social visions in the old Slavonic communes, arguing for the necessity of establishing them on the basis of constitutional law.⁵⁷ In contrast, the justification of communal ideas in the primeval Christian communes led many of the representatives of this approach to make radical statements. The reciprocal dependence in this point is clear: even if the ruptures in and departures from TDP could be explained through different types of discourse (borrowed either from Abbé Sieyès, or Leroux, or Buchez), the end result was that they

---

53 *Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, vol. II, ed. Helena Więckowska (Kraków: nakł. Polskiej Akademii Umiejętności, 1949), p. 368.

54 *Orzeł Biały*, no 44, 1841.

55 *Zjednoczenie*, no 4–5, 1841, p. 20.

56 Jagiellonian Library in Cracow (Biblioteka Jagiellońska w Krakowie), catalogue number 3685/4, Letter of Janowski to Królikowski, without date, p. 153.

57 Peter BROCK, *The Political Program of the Polish Democratic Society* (New York: Polish Institute of Arts and Sciences in America, 1969).

found themselves in an ahistorical framework, and in certain cases even an anti-historical discourse. For instance Królikowski, when asked by Janowski whether he had taken some historical books with him when he left Cracow in 1839, violently responded: “Dealing with prophecies and the future, I am getting away from the past and turning around with tenderness like from Sodom and Gomorrah, where Christ was killed because of his love for the people.”⁵⁸ This had a significant consequence for their understanding of the world, because they saw social affairs as static. For instance, their vision of oppression did not differentiate amongst the workers’ exploitation in the then-modern factories and the situation of slaves in ancient societies. Here I quote once again Królikowski, who even after the Spring of Nations, in 1852, stated in a letter that since ancient times proletarians have been stuck at the bottom of the social ladder.⁵⁹ The other consequence of this type of reasoning was that, in contrast to democrats who were convinced about the necessity of regulating social behaviours, radicals speaking a religious language were dazzled by visions of activities without any formal authorization or permission. For instance, members of Communes of the Polish People were convinced that God established all laws, and that God’s will is the only boundary to the people’s will.⁶⁰

Comparing the discourses from the 1830s and 1840s of Polish radicals in exile, it is visible that the religious language was gradually becoming more and more coupled with the most ardent radicals. But there was also the other side of the coin: religious metaphors, especially in their more encapsulated versions, were step-by-step disappearing in the non-radical discourses. A significant case in point is that of the great Polish poet Adam Mickiewicz (1798–1855), whose popular *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (*Books of the Polish pilgrimage*), published in Paris in 1832, were in fact a theological-political manifesto and exerted a strong influence upon, amongst others, the famous French priest Hugues-Félicité-Robert de Lamennais (1782–1854).⁶¹ His religious style of using metaphors expressed a content different from that in the case of the radicals. An interesting remark in this regard was made by Worcell, who in a letter to Mickiewicz stressed that he shared the poet’s opinion about the pivotal role of religious belief in the

58 Jagiellonian Library in Cracow, catalogue number 3685/4, Letter of Królikowski to Janowski, February 15, 1840, p. 204.

59 Bibliothèque nationale de France, NAF 18148, Letter of Królikowski to Jean-Pierre Beluze, April 27, 1852, p. 241.

60 Zenon ŚWIĘTOSŁAWSKI, *Lud polski w emigracji 1835–1846* (Jersey 1854), p. 264.

61 Gaston BORDET, *La Pologne, Lamennais et ses amis 1830–1834* (Paris: Éditions du Dialogue: Centre National de la Recherche Scientifique, 1985), p. 105.

Polish nation. Then Worcell added that “our political faiths are not equally compatible, you probably understood less under the catchword of the realisation of Christ’s word than me.”⁶² However, in 1844 Mickiewicz, in his last lecture at Collège de France, mentioned that religious language can no longer be useful in understanding the modern world, because “all fundamental catchwords of the epoch were invented and formulated outside of the Church.”⁶³ Also, his articles published in the international journal *La Tribune des Peuples* in the years 1848–1849 were written in a secular language.⁶⁴ This turn on the part of Mickiewicz may be understandable as a result of the efficient usurpation of religious language by radicals. The more this type of metaphorization was associated with Królikowski, Świątosławski and the like, the more the representatives of other currents moved away from it.

Seen from this angle, the case of the Polish Catholic thought of that time constitutes an intriguing paradox. For instance, in Greater Poland in the period 1836–1871, the Catholic discourse was, to some extent, being developed through a wide absorption of secular concepts. Of course, this absorption was not automatic, and it also had an impact on the borrowed concepts themselves. For example, in the case of the concept of “progress”, the interventions of Catholic authors added to it such clarifying adjectives as “true” or “Catholic” in order to distinguish between false progress and one based on true principles.⁶⁵ Thus, Catholic thinkers were absorbing new concepts primarily to express their older principles, whereas radicals were using religious metaphors to denote new, abstract ideas, to create the impression that they were not propagating new, fantastic, and obscure ideas, but rather talking about something which ought to be understandable for everyone. A vast space for those Janus-faced conceptualizations was opened up by the very character of religious language, resulting from its ontological dualism, that is to say, from its identification of the entities which were both real and supranatural.⁶⁶

Nonetheless, at the deepest level of the structures of discourses and arguments, even the general lines of division between “secular” and “religious” language seem to be labile and blurred. For instance, the above-mentioned concept of “poli-

---

62 The Adam Mickiewicz Museum in Paris (Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu), catalogue number 699, Letter of Stanisław Worcell to Adam Mickiewicz, November 7, 1838, p. 2.

63 Adam MICKIEWICZ, *Dzieła. T. XI: Literatura słowiańska. Kurs czwarty*, ed. Julian Maślanka, trans. Leon Płoszewski (Warszawa: Czytelnik, 1998), pp. 75–76.

64 Adam MICKIEWICZ, *Trybuna Ludów* (Warszawa 1956).

65 Przemysław MATUSIK, *Nadeszła epoka przejścia*, p. 166.

66 Evan F. KUEHN, “Concept History and Religious Discourse,” *Journal of Religious & Theological Information* 16 (2017), p. 87–97.

tical faith”, coined by the Saint-Simonians in the 1820s, gained popularity even in the texts of zealous critics of this style of metaphorization. Janowski, in both his texts and unpublished notes, made use of the metaphor of “political faith” and called other TDP’s members “political co-religionists” (*polityczni współwyznawcy*), as if this was neutral metaphor.⁶⁷ Another example can be the political manifestos written in the form of “catechisms”, which was so popular in the France of that time that there emerged as many as 392 revolutionary catechisms in the period 1789–1914, and amongst them 260 in the form of questions and answers.⁶⁸ Janowski in 1833 wrote a *Krótki katechizm polityczny* (*Short political catechism*), and in 1834 he published its new, extended version, together with the Polish translation of the *Universal Declaration of Human Rights*.⁶⁹ Its language is far from being as religious as the manifestos of, for example, the Communes of the Polish People, but it shows that some part of what were clearly religious metaphors were treated during that time as neutral.

As explained above, even if some religious metaphors could be understood as typical political concepts, in general it was possible to speak politically without using the most obscure phrases. In a number of texts from the epoch, but especially in unpublished manuscripts and the correspondence of radicals, one may find utterances proving that a decision to use religious language to explain political phenomena was made for a specific purpose. Probably the fullest such justification is contained found in the letter of Lucjan Siemieński (1807–1877). As many other radicals mentioned above, Siemieński began to doubt the democratic ideas (and TDP’s practices) at the same time as he commenced to use this type of language. He wrote: “I have always felt a necessity to transform democratic concepts into religious ones. First, they are less susceptible to splitting hairs, and second – religious form is always and everywhere the toughest to challenge.”⁷⁰ This word “everywhere” may be understood as “amongst the common people”, and it displays one more paradoxical dimension of religious language when used for political ends. After the disastrous experience of the Galician Slaughter, which took place in 1846 and culmina-

67 Jan Nepomucen JANOWSKI, *Notatki*, p. 350.

68 Jean-Charles BUTTIER, “Peut-on catéchiser la Révolution? (1789–1848),” *La Révolution française* 4 (2013).

69 Jan Nepomucen JANOWSKI, “Krótki katechizm polityczny (Drugie powiększone wydanie),” in *Prawa człowieka i obywatela, oraz katechizm polityczny. Drugie powiększone wydanie* (Agen 1834), pp. 9–21.

70 The National Library in Warsaw (Biblioteka Narodowa w Warszawie), catalogue number 2958, Letter of Siemieński to Goszczyński, June 10, 1842, p. 54.

ted in the failed uprising against the Austrian partition, where groups of Polish soldiers were disarmed and captured by the peasantry, the proponents of democratic organization realized how important it was to get their political propaganda through to the peasants. Consequently, in 1847 and 1848 the main TDP ideologists, hitherto very reluctant to employ this style of political articulation, published (with high printing volumes) and attempted to smuggle into the Polish lands two brochures which were filled with religious metaphors.⁷¹ This paradoxical example illustrates the vision of the people which existed amongst the radicals and reflects their conviction that the peasants were deeply religious, a conviction which clearly influenced the structure of the texts they addressed to them.

There could also be one additional practical dimension to the use of religious language in the radicals' publications: the use of this type of metaphors helped circumvent limitations placed on freedom of speech. In France, it was useful in getting around the restrictive press law enacted on September 9, 1835.⁷² However, also when smuggled into Polish lands the radical publications written in religious language constituted a problem for the authorities. In certain instances they were faced with the difficult task of classifying the text: was it an illegal, revolutionary political pamphlet, or only an obscure religious tract?⁷³

Furthermore, the religious language used by the Polish radicals could serve as an effective weapon against political enemies. In particular it might be effective because the longing for national and political unity was part and parcel of the Polish political culture in the 19th century. The catchword "unity" was even used, for instance, by the Polish authorities during the November Uprising, when they criticized the Patriotic Society for breaking up this mythical unity. The same scheme worked also during the January Uprising, when the command dominated by the fraction of Reds (*Czerwoni*) attempted to struggle against oppositionists (*Whites*) by using this same argument.⁷⁴ Religious language, when used skilfully, could play a particularly effective role in this issue, taking the wind out of the sails of one's political opponents. This was possible due to the fact that Christianity as such proposed its own version of unity, which was inscribed into a higher, supranatural

---

71 Wiktor HELTMAN – L. ZIENKOWICZ, *Boże Słowa do Ludu Polskiego* (Polska 1847); Jan Kanty PODOLECKI, *Słowa prawdy dla Ludu Polskiego* (sine loco 1848).

72 Peter MCPHEE, *A Social History of France 1780–1914: Second Edition* (Hampshire; New York: Macmillan International Higher Education, 2003), p. 114.

73 Tomasz SZUBERT, "Ostatnie dni Goslara," *Kwartalnik Historyczny* 116 (2009), pp. 91–128.

74 Stefan KIENIEWICZ, "La culture politique polonaise au XIXe siècle," *Acta Poloniae Historica* 33 (1976), p. 150.

order. This is why the term ‘unity’ was so popular, and often appeared in the titles of texts or the names of organizations.

Moreover, religious language could serve as an effective weapon against political enemies in one more dimension — it was to some extent an attempt to escape from peripheral conditions. From this point of view, Christian universality as such melted the ideas, which they described by the use of religious language, into one general canon. Thus created space for secular political concepts to negotiate with local typologies (for instance, in discussions about the possible advantages and traps of American vs German liberalism), as in religious language such issues are deprived of their specific objectives, because Christianity and its tenets are true, universal and eternal and so cannot be local in any instance.⁷⁵ This helped prepare the groundwork for transfers of concepts from other linguistic contexts. This process took place in the face of opposition from the aristocratic-liberal circles, the representatives of which were convinced that the solution to Poland’s problems could be found only within the native Polish concepts.⁷⁶ For this reason, presenting new concepts as Christian and universal weakened such counterarguments.

Therefore, when representatives of the Communes of the Polish People proclaimed their political program, they attempted to explain the idea of socialism (*socyalizm*) in categories understandable to the evangelical community. Similarly Królikowski, who in 1851 declared “Je suis communiste”, defined “communism” as “the purest evangelic”.⁷⁷ Thus, when the new “-isms” and other complicated constructions were attacked as too peculiar and regionally limited to Western Europe and its different set of social problems, the new concepts expressed through religious metaphors were more understandable and approachable and harder to undermine.

Continuations and conclusions

The disastrous and traumatic (for the generation which interests me in this research) events from 1846 and 1848 brought about a crisis in the use of religious language in politics. Naturally there is no unquestionable date after which this sty-

---

75 Stefan NYGÅRD – Johan STRANG, “Conceptual Universalization and the Role of the Peripheries,” *Contributions to the History of Concepts* 12 (2017), pp. 55–75.

76 Jerzy JEDLICKI, “Native Culture and Western Civilization (Essay from the History of Polish Social Thought of Years 1764-1864),” *Acta Poloniae Historica* 28 (1973), p. 83.

77 *Système de fraternité*, no 6, 1851, p. 177.

le of metaphorization ceased to be of a pivotal nature for radical thought. Nevertheless I treat 1852 as a symbolic caesura: this was the year when Królikowski – the main contributor of this type of discourse in the Polish context – broke off contacts with the French radicals, and, after reading Walerian Krasinśki's *Sketch of the Religious History of the Slavonic Nations*,⁷⁸ began his efforts to reconcile the two contradictory visions of the historical community described above: the Christian and Slavonic versions.⁷⁹

Similarly, in other European contexts religious language almost disappeared in radical political currents after the revolutions of 1848. For instance, this means of political articulation gained certain popularity during the *Vormärz* period in the states of the German Confederation, but after the collapse of the Spring of Nations, a rapid conceptual change took place there as well.⁸⁰ Also the French political language to some extent underwent a thorough secularization after 1848, among other reasons because of the migration of many radical leftists to the USA after the coup d'état of Napoleon III.⁸¹ Equally, Giuseppe Mazzini's "evangelical republicanism", which was igniting massive enthusiasm amongst the representative of the romantic generation in 1830s, lost its momentum after 1850.⁸² These examples from different European contexts display how brutally the Revolutions of 1848 reorganized political discourses and redefined stakes being played along their lines.

Thus it may be said that the Polish political language went through a secularization period from the 1850s onwards. Especially after 1864, when the January Uprising in Congress Poland failed, any political idea which was not grounded on a scientific explanation was considered as belonging to the past epoch. In 1890 a socialist Bolesław Limanowski, in a way surprisingly similar as to afore-quoted Janowski 50 years before, stated: "Science, increasingly recognizing the mysteries of nature, was clearing the way for positivist thinking and was weakening theological

---

78 Walerian KRASIŃSKI, *Sketch of the Religious History of the Slavonic Nations* (Edinburgh 1851).

79 The Silesian Library in Katowice (Biblioteka Śląska w Katowicach), catalogue number 371 IV / VIII, Letter of Królikowski to Konstanty Zaleski, July 21, 1857, p. 7.

80 Anton JANSSON, *Revolution and Revelation. Theology in the Political Thought of Friedrich Julius Stahl, Wilhelm Weitling, and Karl Theodor Welcker* (Göteborg: University of Göteborg, 2017).

81 Michel CORDILLOT, *Utopistes et exilés du Nouveau Monde: des Français aux États-Unis, de 1848 à la Commune* (Paris: Vendémiaire, 2013).

82 Anne-Claire IGNACE, "Giuseppe Mazzini et les démocrates français : débats et reclassements au lendemain du « printemps des peuples », *Revue d'histoire du XIXe siècle* 36 (2008), pp. 133–146.

ideas.”⁸³ However, in spite of these ideological declarations, in political practice religious language was still present, and even many modern socialist parties in Europe at the turn of the 19th and 20th century willingly used religious metaphors in their discourses.⁸⁴ For instance, the central committee of the first Polish Marxist political party – the “First Proletariat” – on June 10, 1885 published a hectographed manifesto to the peasants entitled *In the name of the Faith and Freedom*. As Lucjan Blit rightly noted, “the faith” here was not understood as that of Karl Marx, but of God and His Son.⁸⁵ Thus, as it appears, their vision of peasantry remained similar to that of the TDP 40 years earlier.

All in all, I would like to stress that religious language, however used, was not meant to express a fear of modernization. Rather, it was considered to be a tool for establishing an alternative modernization; to enhance its desirable dimensions and to secure it against the detrimental influences of ruptures and instability. However, in its resistance to rupture religious language divided the reality into good and evil, while at the same time causing ruptures along other lines, for example condemning the social system of old Polish Lithuanian Commonwealth. Moreover, this style of metaphorization was still aimed at endowing radicals with new political concepts. Of course, the Polish language in the 19th century had its long tradition as a language of state elites and in the terms of possibilities to express abstract ideas cannot be compared, for instance, to the Slovakian, users of which complained about the lack of strings to play the piano.⁸⁶ Nevertheless, new concepts, such as socialism and communism, which in the later period became the catchwords of modern ideologies, could be in the first half of the 19th century introduced to Polish audiences and explained in part thanks to religious language. Furthermore, this type of political discourse was seen by the Polish radicals as the most effective way to communicate with peasantry, which was a first step towards including them in public sphere. Seen from this angle, religious metaphors turned out to be a medium for espousing political modernization.

---

83 Bolesław LIMANOWSKI, *Historja ruchu społecznego w XIX. stuleciu* (Lwów: Nakł. Księgarni Polskiej, 1890), p. 1.

84 Andrzej CHWALBA, *Sacrum i rewolucja: socjaliści polscy wobec praktyk i symboli religijnych (1870–1918)* (Kraków: Universitas, 2007), p. 105.

85 Lucjan BLIT, *The origins of Polish socialism: the history and ideas of the first Polish socialist party 1878–1886* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), p. 129.

86 Monika BAÁR, *Historians and nationalism East-Central Europe in the nineteenth century* (Oxford; New York: Oxford University Press 2010), p. 138.

SUMMARY

The aim of this article is to examine the issue of the role of religious language in the discourse of Polish radicals in the period 1828–1852. The main category of “radicalism” should be instrumental in retiring such expressions as “utopian socialism” and “radical democracy” that have a whiff of the political and distort the picture of the phenomenon under investigation. The first part of the article defines the research question and methodology, such as the structures of discourses, types of arguments, and meaning of key concepts. It also draws attention to the eclectic character of the author’s methodological inspirations through references to, on the one hand, Reinhart Koselleck and other representatives of German conceptual history (*Begriffsgeschichte*), and on the other to the contextualist traditions of the Cambridge School of intellectual history (Gregory Claeys). The next part examines the development of religious language in Polish radical discourse before 1828 (i.e., after of Ludwik Królikowski and Bogdan Jański’s sojourn in Paris) up to the achievement of the full-blown and hermetic forms of this language in the second half of the 19th century. It demonstrates that the religious language ultimately became a self-contained and specific form of political expression that, to a significant extent, had an influence upon the content that was formulated with its aid. The third part introduces an analysis of individual types of religious language, criticisms of them, and their manner of use, emphasizing modifying semantic transfers from other languages (especially French). Particular attention is dedicated to the deep aversion among democrats (such as Jan Nepomucen Janowski and Joachim Lelewel) towards the use of religious categories in politics, as well as to the possibility for the tactical use of these types of metaphors, which were perceived as more intelligible to Polish common folk. In the conclusion, the role of this type of discourse as a means to political modernization is analyzed. Manifestations of its presence in the political legacy of the formulations of Polish Marxists and socialists at the close of the 19th century are also referred to.

RESUMÉ

Cílem článku je interpretace otázky role náboženského jazyka v diskursu polských radikálů v letech 1828–1852. Hlavní kategorie „radikalismu“ má sloužit k rezignaci z využívání takových termínů jako „utopický socialismus“ nebo „radikální demokratismus“, které mají politický nádech a pokrývají obraz zkoumaného jevu. První část článku definuje zkoumané problémy a použité výzkumné metody, jako jsou struktury diskursu, typy argumentace nebo klíčové pojmy. Upozorňuje na eklektický charakter metodologických inspirací autora prostřednictvím odkazu jednak na Reinharta Kosellecka a jiné představitelů německé historie pojmů (*Begriffsgeschichte*) a jednak na tradice zpracované tzv. Cambridgeskou školou (Gregory Claeys). V další části je prozkoumán vývoj náboženského jazyka v polském radikálním diskursu do roku 1828, tj. od pobytu Ludwika Królikowského a Bogdana Jańskiego v Paříži, až k dosažení nejrozvinutější a uzavřené formy tohoto jazyka v druhé polovině 19. století. Ukazuje na to, že náboženský jazyk se nakonec stal uzavřenou, specifickou formou politického vyjádření, mající do značné míry vliv na s jeho pomocí formulovaný obsah. Třetí část představuje analýzu jednotlivých typů náboženského jazyka, její kritiku, způsoby používání a zdůrazňujících a modifikujících významových transferů z jiných jazyků (zejména z francouzštiny). Pozornost je věnována zejména hluboké nechuti demokratů (Jan Nepomucen Janowski, Joachim Lelewel) k využívání náboženských kategorií v politice, stejně jako na možnost taktického používání tohoto druhu metafor, vnímaných jako srozumitelnější polským sedlákům. V závěru je rozebrána role tohoto typu diskursu jako prostředí politické modernizace. Je rovněž poukázáno na projevy jeho přítomnosti v politickém odkazu formulovaném polskými marxisty a socialisty na sklonku 19. století.

STUDIE

Jeruzalém očima arménského poutníka: fenomén arménského poutnictví a Arméni v Jeruzalémě

PETRA KOŠTÁLOVÁ

Katedra psychologie Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity, Praha

Jerusalem in the Eyes of an Armenian Pilgrim: The Phenomenon of Armenian Pilgrimage and Armenians in Jerusalem

Jerusalem is one of the most important sites associated with monotheistic religions in the world; for the Armenian Apostolic Church it is a holy city, *surb kaghak*, whose significance for the Armenian community is indisputable even today. Here is situated the *hajoc tagh* – as the Armenian Quarter with its center at the Monastery of St. James is called – and it is also the seat of the Armenian Apostolic Seat of St. James; the head of the Patriarchate. For centuries, Jerusalem and its pilgrimage sites were the destinations of *ukht*, Armenian holy pilgrimage. Pilgrims (*mahtes*) attempted to complete a precisely planned itinerary of holy sites (*tnorinakank*). The text by Shimon of Lvov, an Armenian pilgrim from the beginning of the 17th century (who was also a contemporary of Kryštof Harant of Polžice and Bezdružice) and the one by the Italian traveler Pietro della Valle provide a view insight the Armenian quarter in Jerusalem right during the period of its great transformation. Within the canon of period Armenian literature and the history of the Armenian community in Jerusalem, Šimon Polský's travel memoir remains the key reference work.

Key words: Jerusalem, Armenians, Armenian quarter, Armenian Apostolic Church, travel journals

Arménská poutnická tradice: *uchtavor žoghovurd*

Začátky arménskému poutnictví se datují do období krátce po vzniku Arménské apoštolské církve (*Haj arakelakan jekegheci*), tj. do 5. a 6. století n. l.; do stejné doby spadá i velký rozkvět arménských klášterů (arménsky *vank*) a klášterního života (*anapat*) po vzoru sv. Basila z Caesareje.¹ Tato svatá místa většinou odkazují na tradici založení apoštolem Tadeášem a arménským věrozvěstem Grigorem Lusavoričem (Řehořem Osvětitelem) a často bývají spojována s relikvií svatého Kříže.² Už v této době se objevují první arménští mniši a také kláštery na území Palestiny. V raně středověkém historicko-literárním kontextu byl jedním ze synonym arménskému národu *chačagir žoghovurd* (z arménštiny národ nesoucí kříž, národ kříže³) a také *uchtavor žoghovurd*, národ poutníků. Pouť se arménsky řekne *ucht*, což je zároveň i ekvivalent svatého závazku vůči Bohu, smlouvy s Bohem, který svému vyvolenému národu dává (podobně jako ve Starém Zákoně Židům) do výlučného užívání zemi zaslíbenou, *jerkir avetjac*.⁴ Poprvé se koncept *ucht* objevuje v díle arménskému historikovi Jeghišeho, kronikáře slavné „zakladatelské“ bitvy u Avarajru (451 n. l.), kde je nedílně spjat s termínem *nahatak* neboli *vka*, tj. mučedník padlý za obranu víry, svědek zjevené pravdy, představitel vrcholného morálního vítězství.⁵ V bitvě u Avarajru je tímto božím bojovníkem (po vzoru Judy Makabejského) Vardan z rodu Mamikonjanů, považovaný Arménskou apoštolskou církví za jednoho z nejvýznamnějších světců.⁶ Tím nejdůležitějším mučedníkem a zároveň věrozvěstem je však již zmíněný sv. Grigor Lusavorič, tj. Řehoř řečený Osvětitel nebo Věrozvěst, zakladatel Arménské apoštolské církve jako takové, který „skrze své utrpení“ ustavil posvátnou smlouvu s Bohem. Za porušení této smlouvy následují přísné tresty ve formě katastrof,⁷ v arménštině *aghet*, z nichž ten nejhorší je nutnost opustit svou mateřskou zemi a žít v exilu. Exil lze považovat za ustálený arménský dobový topos, byť arménská diaspora byla z historického hlediska nikoli pouze výsledkem národní katastrofy, ale zejména (a to až do konce 19. století) volby.

1 William M. JOHNSTON, *Encyclopaedia of Monasticism*, Abingdon 2013, s. 86.

2 Gérard DÉDÉYAN, *Histoire du peuple arménien*, Toulouse 2007, s. 281.

3 R. THOMSON, *The Crusaders Through Armenian Eyes*, in Angeliki E. Laiou – Roy Parviz Motahedeh, *The Crusades from the perspective of Byzantium and the Muslim Worlds*, Dumbarton Oaks 2001, s. 77–78.

4 Vrej NERSERSESSIAN, *The Bible in the Armenian Tradition*, Los Angeles 2001, s. 75

5 Augustine CASIDAY, *The Orthodox Christian World*, Abingdon 2012, s. 44.

6 Abraham TERIAN, *Patriotism and Piety in Armenian Christianity*, New York 2005, s. 25.

7 Robert W. THOMSON, *Studies in Armenian Literature and Christianity*, Farnham 1994, s. 42.

Aspektem napomáhajícím udržet specifickou arménskou identitu napříč natolik různorodými diasporními centry byla samozřejmě Arménská apoštolská církev; její liturgický jazyk (*grabar*) a v neposlední řadě i tradice poutnictví. Arménské komunity se (vzhledem k neexistenci vlastního celku) dlouhodobě nacházely na území jiných státních útvarů a představovaly vlastně vždy a všude náboženskou menšinu, nucenou respektovat nadřazenou pozici většiny (ať už muslimské, katolické nebo pravoslavné). Postupem času se u nich zformovala tzv. mentalita obklíčení s důrazem na vnitřní exil (uzavření se do sebe, spoléhání výhradně na své vlastní síly a očekávání toho nejhoršího), která spolu s církví a silnými rodinnými pouty napomáhala životu v diaspoře. Fenomén exilu je tak nerozlučně spjat s existencí rozsáhlé diaspory, sahající od jižní Francie přes Maghreb a balkánské země až do Persie, Indie a k hranicím Kyrgyzstánu, která je po celá dlouhá staletí – v arménském případě od raného středověku – svázána s původní vlastí (*majr hajrenik*). Většina obyvatel vyznávajících Arménskou apoštolskou víru sice v období novověku stále ještě žila zde, tj. na pomezí Osmanské říše a Persie, to však nebránilo diaspoře, aby nevytvářela narace plné idealizací a nostalgických lamentací nad zánikem svých slavných království⁸ a pádem svých posledních šlechtických rodů. Diaspora – *spjurk* – zůstane mobilní a přitom homogenní komunitou urbánního charakteru, zaměřenou převážně na celosvětová centra kultury a obchodu. Aspekt kosmopolitismu s sebou nesl i určitý poutnický rys, který se v moderní diaspoře projeví mimo jiné jako hledání vlastních kořenů.⁹ Tento rys je reflektován prostřednictvím termínu *uchtavor* – tj. nesoucí závazek svaté pouti; který byl v období novověku navíc akcentován hlubokou spiritualitou a příklonem k mysticismu. Všudy přítomná představa o arménském národě jako nešťastném, pronásledovaném a bloudícím, který je stíhán „pro své hříchy“ tolika pohromami, rovněž napomohla k prohloubení fenoménu pouti a hledání spásy právě v něm. Ze všech diasporních center se každý rok vydávali poutníci na arménská svatá místa, přičemž někteří po

---

8 Jednotící kulturní centrum v té době Arménům chybělo a nářky nad zkázou těch minulých lze považovat za ustálený topos (jen namátkou jmenujme lamentace dobových autorů Barsegha z Bitlisu nad zkázou Jeruzaléma a Konstantinopole, Martirose Krymského nad zkázou Kilíkie a města Ani atd. (Henrik BACHČINJAN, *Haj Grakanutjun XVII–XVIII daveri*, Jerevan 1999, s. 47.) Nový cíl migrace pak pro tyto autory znovu představuje „odžach“ (z turečtiny ohniště, přeneseně rodina), k němuž vyhnanci vykonají pout, aby se stal novým duchovně kulturním centrem.

9 Hannah JONES – Emma JACKSON, *Stories of Cosmopolitan Belonging: Emotion and Location*, Abingdon 2014, s. 146.

splnění svého uchtu dále zůstávali a studovali na seminářích v Jeruzalémě nebo Edžmiacinu.

Arménské poutnictví vzkvétalo zejména v raném a vrcholném středověku; v období novověku již byla některá poutní místa zničena následkem dlouhého období osmansko-perských válek a tzv. dželálíjských revolt (vojensko-selských povstání z konce 16. století a začátku 17. století). Frekvence poutnických výprav do Svaté země byla ovlivněna pádem křížáckých království a jejich bezprostředních spojenců (1291 pád Accry, 1375 pád Kilíkijského království Malé Arménie), nicméně i v pozdější době poutě pokračovaly. Primárním cílem arménských poutníků byl po staletí Jeruzalém, v té době živé osmanské město a magnet pro tisíce každoročních poutníků z celého světa; vedle něj pak i svaté město Arménské apoštolské církve Edžmiacin neboli Vagharšapat (sídlo nejvyššího patriarchy Arménské apoštolské církve, tj. katolika všech Arménů) a mnohé arménské anatolské a kavkazské klátery (surb Karapet/sv. Jan Křtitel u Muše a u Kayseri, klášter sv. Kříže zv. Varag u Vanu, sjunický klášter Tatev, Gladzor aj.). Arménských poutníků do Říma¹⁰ nebo do Santiaga de Compostela v průběhu novověku výrazně ubylo, soudě alespoň dle cestovních zápisků Šimona Polského,¹¹ stále nicméně platilo, že tato místa hrála důležitou roli v arménském historicko-literárním kontextu jako symbol potenciálního sepětí Arménie s Evropou v duchu Listu o spojenectví, jak bude diskutováno dále.

Arménská přítomnost ve Svaté zemi

Svatá země¹² byla (vedle Edžmiacinu a Říma) pro Armény tím nejpřitažlivějším cílem jejich uchtu a zároveň jeho vrcholným naplněním. Arménští poutníci sem směřovali již od prvních staletí existence své církve. Již v 5. století arménští písaři na okraje prepisovaných rukopisů píší své glosy, v nichž zmiňují Jeruzalém jako místo,

10 Krzysztof STOPKA, *Armenia Christiana: Armenian Religious Identity and the Churches of Constantinople and Rome*, Kraków 2016, s. 183.

11 „Od místních jsme se také dozvěděli, že dříve si [v italských městech] velice arménského národa coby [poutníků od] svatého Boha vážili. Poutníci přicházeli v roztrhaných pláštích, brali [ty pláště], rozřezávali je na malé kousky a těmi se navzájem obdarovávali. Ale teď tomu tak není“ Nerses H. AKINEAN, *Simeon d'piri Lebacioç Ughgherutjun, taregrutjun jev hišatakavank* (Putování, kronika a kolofony písaře Šimona Polského), Vienna 1936, s. 145. V českém překladu Petra KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování 1608–1618*, Praha 2016, s. 172.

12 Řada informací k Jeruzalému převzata z monografie k dílu Šimona Polského. Srov. P. KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování (1608–1618)*, s. 97–108.

ve kterém se nacházejí jejich scriptoria – arménsky *gradarany*.¹³ Arménskou přítomnost dosvědčují jednak dochované mozaiky s nápisy v arménském písmu z 6. století, ale mimo jiné i četné nápisy, jež poutníci vyškrabali do skal podél směru svého putování; nápisy na Sinaji obsahují arménská, řecká i gruzínská písmena; zkratky jmen poutníků a v arménštině rovněž častou zmínku *tesa Jegh* (arménsky *tesnel* – vidět, *Jegh* jako Jeghusalem).¹⁴ Svatý Euthymius z Meliteny, jeden z patronů palestinské poustevnické tradice, je z pohledu arménské tradice pokládán za Arména; arménští mniši působili mimo jiné například ve známém klášteře Mar Saba. Byzanc uplatňovala v těchto staletích spíše politiku potlačování monofyzitismu jako hereze (ač Arménská apoštolská církev sama sebe označuje za miafyzitskou, nikoli monofyzitskou), což vyústilo v pronásledování arménského obyvatelstva a ve vznik hluboce zakořeněného antagonismu mezi věřícími Arménské apoštolské církve a církve pravoslavné. Arménská komunita se i přes pronásledování udržela do budoucna nejen v Jeruzalémě, ale i v Betlémě a Jaffě; arménské kláštery kromě jeruzalémského vnitřního města existovaly například i v údolí Jordánu nebo v Galileji.¹⁵

Přítomnost arménských kněží v Jeruzalémě a existence početnější etablované komunity je doložena v 7. století. Tehdy získal na základě ústní tradice arménský apoštolský biskup Abraham oficiální potvrzení svého postavení a právo svobodného vyznání pro věřící Arménské apoštolské církve přímo od druhého ummajovského chalífy Umara; tento dokument je nicméně (stejně jako podobná zakladatelská listina arménského patriarchátu v Istanbulu) prameny nepodložen. Arménského obyvatelstva na území historické Palestiny postupně přibývalo v souvislosti s tzv. velkou migrací 10.–11. století, kdy území tzv. Velké Arménie (kavkazsko-anatolské) masově opouštěli věřící Arménské apoštolské církve jednak kvůli tlaku Byzance, jednak kvůli nájezdům Seldžuků (oba tyto případy později zapříčinily pád tamějších arménských království Bagratovců a Arcruniovců). Arméni z východní Anatólie směřovali na západ, za Eufrat – do Kappadokie, Džazíry (severní Mezopotámie) a do Kilíkie, aby později sehráli významnou úlohu v dějinách Antiochie, Edessy a Jeruzaléma.¹⁶ Pod nadvládou muslimů žili jako dhimmí, chráněnci ummy

13 Joshua PRAWER – Haggai BEN SHAMMAI, *The History of Jerusalem: The Early Muslim Period (638–1099)*, New York 1996, s. 157.

14 Michael E. STONE – Theo Maarten VAN LINT, *Apocrypha, Pseudepigrapha and Armenian Studies: Armenian Manuscripts, Textual Studies and Holy Land*, Leiden 2006, s. 697, 711.

15 J. PRAWER – H. BEN SHAMMAI, *The History of Jerusalem*, s. 159.

16 Adrian J. BOAS, *Jerusalem in the Times of the Crusades: Society, Landscape and Art in the Holy City under Frankish Rule*, Abingdon 2001, s. 38.

s právem na určitou samosprávu a svobodné vyznání svého kultu. Dhimmí byli v Osmanské říši organizováni do tzv. milettů neboli samosprávných náboženských komunit s přesně vymezenými právy a povinnostmi.

K výraznějšímu rozkvětu arménské komunity na území Palestiny pak došlo v období křížových výprav – arménská knížata (baroni z dynastie Rubenovců a Hetumovců) a později králové arménské Kilíkie patřili mezi blízké spojence Jeruzalémského království; některé jeruzalémské královny pocházely z arménského rodu. Snad nejvýznamnější z nich byla královna Melisenda, manželka Fulka z Anjou a matka Baldwina (Baudoina) III. Melisenda byla dcerou krále Baldwina II. a arménské princezny Morfie, dcery knížete Gabriela z Meliteny,¹⁷ a mezi lety 1131–1161 byla jak spoluvladařkou svého manžela, tak později regentkou svého syna; proslula donacemi Arménské apoštolské církvi a dala mimo jiné opravit arménský klášter svatého Jakuba. Od této doby se datuje velmi úzká spolupráce mezi Franky (Latiny) a Armény, která se projevila na poli nejen politickém, ale i kulturním,¹⁸ týkala se však především Arménů z oblasti Kilíkie a Palestiny, nikoli Arménů z Velké Arménie, geograficky i kulturně vzdálenější.¹⁹

Celá řada dobových svědectví poutníků do Jeruzaléma hovoří o Kilíkijském království jako o svém zásadním opěrném bodu.²⁰ Dvanácté století bývá v arménském diskursu chápáno jako vrchol arménské jeruzalémské komunity a zároveň doba, kdy králové z vlastní (tj. kilíkijské) dynastie hrají významnou roli v otázkách budoucnosti křesťanských států na Předním Východě. Roku 1300 sem podle dobového svědectví arménského kronikáře Nersese Balience přichází jako poutník kilíkijský král Hetum II, proslulý svou zbožností: „arménský král [...] přibyl do Jeruzaléma [...] shromáždil křesťany, kteří se ve strachu skrývali v jeskyních a pak po dva týdny konal velké oslavy v Chrámu surb Harutjun [...]“²¹ Hlavní kilíkijské město a tehdejší sídlo katolika „všech Arménů“, Sís, bylo před nájezdy „nevěřících“ chrá-

---

17 Gérard DÉDÉYAN, *Les Arméniens entre les Grecs, musulmans et croisés*, vol. II, Lisbonne 2003, s. 1040.

18 Jacob GHAZARIAN, *The Armenian Kingdom of Cilicia During the Crusades: The Integration of Cilician Armenians with the Latins*, London 2000, s. 106.

19 Dobová francouzština silně ovlivnila tehdejší literární arménský jazyk, tzv. midžin hajeren (střední arménštinu); k podobnému kulturnímu ovlivnění došlo i v případě iluminací, tvorby zákoníků, způsobu odívání, milostné lyrické poezie apod.

20 D. PRINGLE, *Pilgrimage to Jerusalem and to the Holy Land 1187–1291*, Abingdon 2016, s. 25.

21 Nerses Balienc in Eduard DULAURIER (ed.), *Recueil des historiens des croisades: documents arméniens* vol. I, Paris 1869, s. 660.

něno bojovníky a mučedníky (nahatky) ve smyslu sv. Vardana,²² města s početnými arménskými komunitami jako např. Edessa nebo Antiochie byla v dobovém arménském diskursu opěvována jako centra vzdělanosti a jejich pád byl doprovázen četnými lamentacemi, inspirovanými starozákonními texty.²³

V centru zájmu ostatně Kilíkii nepřestala být ani později, v době tzv. pozdních křížových výprav, ač mobilizace posledních kilíkijských králů v té době působila už spíše jen jako romantizující plán.²⁴ Zlom totiž přišel už daleko dříve – vedle dobytí Jeruzaléma a vyplenění tamní křesťanské čtvrti roku 1244 jím byl mimo jiné i pád přístavu Accra, který se časově shoduje s dobytím kilíkijského Sisu. Po postupném rozpadu Kilíkii, kterému se kilíkijské králové snažili zabránit svou spoluprací s Mongoly, se místní Arméni i Arméni v Jeruzalémě ocitli pod správou mamlúků.²⁵ *Arakelakan Ator Srboc Jakovbeanc Jerusaghem* (Arménský apoštolský stolec svatého Jakuba v Jeruzalémě) byl tehdy načas osvobozen od daní a místní Arméni navíc dostali souhlas k vybudování zdi, která oddělovala klášter svatého Jakuba (Jakuba, syna Zebedeova) od další křesťanské čtvrti. Arménský apoštolský arcibiskup Sarkis získal roku 1311 potvrzení stolce patriarchy z rukou mamlúckého sultána an-Nasira Muhammada a zároveň deklaroval svou samostatnost, čímž reagoval na neustávající tlak ze strany katolika všech Arménů (se sídlem v Sisu) na unii s Římem, tj. na přijetí kánonů a dogmat pro Arménskou apoštolskou církev tradičně nepřijatelných.²⁶ Jeruzalém se tak dostal do určité opozice k několika po sobě jdoucím pro-

22 „Liparit [...] byl statečný jako svatý Sarkis, jako svatý Toros, jako svatý Vardan [...] když se hnál na svém rychlém koni a chystal se zacílit své kopí [...] hrůza se zmocnila nevěřících.“ Archag TCHOBANIAN, *Roseraie d'Arménie*, Paris 1929, vol. 4, s. 59–62.

23 Např. Žalozpěv nad pádem Edessy (*Voghb Edesio*) z pera katolika Nersese Šnorhaliho, A. JEGHIAZARJAN (ed.) *Haj grakanutjun*, Jerevan 2001, s. 38.

24 Johan HUIZINGA, *Podzim středověku*, Praha 2010, s. 103.

25 Angus D. STEWART, *The Armenian Kingdom and the Mamluks: War and Diplomacy During the Reigns of Hethum II (1289–1307)*, Leiden 2001, s. 93.

26 Krzysztof STOPKA, *Armenia Christiana*, s. 189. Bratr Hetuma II. Ošin, který vládl v letech 1307–1320, se pokusil přesvědčit arménské apoštolské kleriky k unii s Římem tvrdšími metodami; těm neposlušným ve Velké Arménii hrozilo vězení. Kilíkijský katolikos se postavil na Ošinovu stranu a vypukla poměrně vzrušená debata ohledně data slavení Vánoc – zatímco papež trval na 25. prosinci jako na dni Ježíšova narození (původní pohanský římský svátek Dies natalis Solis invicti), apoštolská církev chápala tento svátek v tradičním slova smyslu jako Epifanii, zrození a zjevení Páně slavené 6. ledna. Katolikos dokonce pohrozil svým kavkazským souvěrcům odebráním svatého křížma (*surb myron*) a tím i odepřením požeňání nejvyššího patriarchy; ti nejnámější biskupové, teologové a vardapeti Velké Arménie jako např. Hovhannes Orbeljan nebo Jesaja Nšeci však jeho požadavky zamítli. Kilíkijský král následně vyslal delegaci k papeži do Avignonu a oficiálně se přiklonil ke katolické církvi; rozkol mezi Kilíkií (respektive kilíkijským královským dvorem) a zbylým „arménským světem“ (hajoc ašcharh) však zůstal patrný.

katolicky naladěným katolíkům; jeho role ve smyslu „obranu víry předků“ byla obdobná jako role významných duchovních pocházejících z Velké Arménie, ostře odmítajících jakýkoli příklon ke katolické víře.

Určité nároky na Svatou zemi se v arménském případě opírají o existenci vlastní čtvrti uvnitř jeruzalémských hradeb a rovněž – na základě některých středověkých textů – i o údajné založení nejslavnějších jeruzalémských kostelů a klášterů svatým Grigorem Lusavoričem a králem Trdatem,²⁷ tj. přímými aktéry arménské konverze ke křesťanství; podle této vize měl Lusavorič (spolu s císařem Konstantinem) postavit chrám Svatého hrobu (arménsky *surb Harutjun*, sv. Vzkříšení) a Trdat chrám Narození v Betlémě.²⁸ Jde zde o snahu arménské historické paměti pevně se zakotvit (prostřednictvím odkazu na zakladatele své církve) v prostoru i čase a upevnit nárok na svatou půdu. Obdobný charakter má i tzv. *Dašanc tghugh* neboli *List o spojenectví*, středověký arménský plagiát pocházející patrně z prostředí prokatolické kilíkijské strany, který potvrzuje údajné setkání a dohodu o budoucím spojenectví mezi římským císařem Konstantinem a arménským králem Trdatem III., uzavřenou za přítomnosti papeže Silvestra a svatého Grigora Lusavoriče, jenž zde vystupuje jako jeden z pilířů západní i východní církve.²⁹ Toto fiktivní setkání v Římě bylo arménskými dějepisci obvykle interpretováno jako oficiální potvrzení arménské hegemonie a autokefality nad vlastním územím (respektive nad lokalitami s velkým počtem apoštolských věřících); součástí této ve středověku a novověku velmi rozšířené ideje byla i představa o vojenské pomoci ze zemí dnešní západní Evropy neboli z tzv. země Franků, která „osvobodí Armény zpod jha cizích národů“. Tento topos se v arménské literatuře běžně vyskytoval až do doby národního obrození a v průběhu 16. a 17. století silně ovlivnil cíl a průběh delegací, které vysílali na evropské a ruské panovnické dvory katolické všech Arménů z Edžmiacinu.

V průběhu 14.–16. století se tak v Jeruzalémě ustavila *hajoc tagh* neboli arménská čtvrt, hlavní cíl arménských poutníků, jejíž rozloha se od té doby prakticky

---

27 Viz zpráva vardapeta Anastasia ze 7. století, Robert W. THOMSON, *A Seventh-Century Armenian Pilgrim in Mount Tabor*, The Journal of Theological Studies XVIII/1, 1967, s. 27–33. Jiní dějepisci založení těchto kostelů tradičně připisují císaři Konstantinovi a jeho matce, sv. Heleně.

28 R. THOMSON, *The Crusaders Through Armenian Eyes*, s. 77–78.

29 Podrobně viz Zaroui POGOSSIAN, *The Letter of Love and Concorde: A Revised Diplomatic Edition and Historical and Textual Comments and English Translation*, Leiden 2010. Dostupné na: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/tmr/article/view/17520/23638>, 12. 4. 2017.

nezměnila³⁰ – dnes tvoří cca šestinu rozlohy starého města a od zbytku křesťanské čtvrti je oddělena zdí a hradbami, obnovenými za osmanského sultána Sulejmana Kánúního. Existence samostatné čtvrti je sama o sobě důkazem významu, jaký měl Jeruzalém pro komunitu arménských apoštolských věřících.³¹ Centrem je klášter sv. Jakuba (*surb Hakob*), zmiňovaný arménskými poutníky vždy důsledně na prvním místě (dokonce ještě před chrámem Božího hrobu), který získal díky zdi opevněný charakter; dodnes v něm působí mnišský řád Bratrstvo svatého Jakuba. Vedle něj se nachází hřbitov; dále pak klášter sv. Spasitele (*surb Prkič*) a kostel sv. Torose (*surb Toros*); pod správu Arménské apoštolské církve patří i dům Kaifáše a Ananiáše. Mimo vnitřní arménskou čtvrt patří Arménské apoštolské církvi i další místa, o nichž bude pojednáno dále. Arménská komunita, jejíž hranice v rámci města vyznačuje na jedné straně zeď a na straně druhé rušná obchodní Davidova ulice, byla v mamlúckém a později i v osmanském období samosprávná a soběstačná. Většina tehdejších klášterů jí připadla na základě firmanů sultána Selima I., který tuto oblast roku 1517 dobyl na mamlúcích (Arméni coby dhimmí směli udržovat pouze svatostánky již postavené, na konstrukci nových platil – až na výjimky – zákaz, stejně jako na umístění zvonů aj.): „Bylo rozhodnuto, že arménští mniši si budou moci podržet ve svém vlastnictví tak jako tomu bylo dosud, [část] chrámu Vzkříšení,³² betlémské jeskyně [...] klíče od severní brány [...] a velké kostely jako je Mar Jakub [...] [Arméni] si podrží rovněž své zahrady, olivové sady, hřbitovy.“³³

V průběhu 17. století se okolí Jeruzaléma vyznačovalo poměrnou stabilitou. Město patřilo administrativně do vilájetu as-Šam (syrského), jehož centrem byl Damašek, přičemž bylo centrem části provincie (sandžak). Jeruzalém ležel stranou vzbuřených periferních oblastí, které by vyžadovaly neustálý dohled osmanské Porty (tj. na rozdíl od východní Anatólie zasažené masivními dželálíjskými revolty) a zároveň i stranou velkých kupeckých cest; hlavní ekonomický přínos pro něj tehdy znamenaly davy poutníků.³⁴ Přicházeli sem nejen křesťané nejrůznějších odnoží, ale také židé a samozřejmě i muslimové, pro něž byl Jeruzalém spjat s živo-

30 Podrobněji srov. Michael E. STONE – Roberta R. ERVINE – Nira STONE, *The Armenians in Jerusalem and the Holy Land*, Leiden. Dále srov. George HINTLIAN – Kevork HINTLIAN, *History of the Armenians in the Holy Land*, Farmington 1976.

31 James McCORMICK, *Jerusalem and the Holy Land*, Bloomington 2000, s. 128.

32 Arménský *surb Harutjun*, svaté Vzkříšení, jedná se o chrám Svatého hrobu.

33 Kopie tohoto firmanu se nachází v archivu apoštolského patriarchátu, přepsaná písařem Sarkisem Karagözem. Ahmad AL-QATURI, *The Ottomans and Sacres Places in Jerusalem*. Dostupné na: <http://www.fountainmagazine.com/Issue/detail/The-Ottomans-and-Sacred-Places-in-Jerusalem>, 10. 1. 2018.

34 Dror ZE'EV, *An Ottoman Century: The District of Jerusalem in the 1600s*, Albany 1996, s. 191.

tem proroka Muhammada.³⁵ Význam poutnických cest byl podtržen i pozemní karavanní cestou do Egypta přes Sinaj.³⁶

V duchovním smyslu nejen Šimonovy doby byl Jeruzalém chápán jako střed světa, jeho začátek i konec, jako to nejsvětější místo tří monoteistických náboženství. Co se každodenního života týče, jednalo se o poměrně malé provinční město, v němž žilo cca 10 000 obyvatel. V období velkých poutí se nicméně jejich počet znásobil. Místní Arméni nebyli (jako například v Istanbulu, Smyrně nebo Diyarbakiru) uznávanými obchodníky (v osmanské turečtině známi jako *chodža*, *efendi*, *čelebi*),³⁷ jejichž činnost přispěla k založení stereotypního obrazu o monopolu na dálkový obchod s Persií, Indií a Čínou,³⁸ ale spíše drobnými kupci a řemeslníky. Většina z jeruzalémských Arménů však byli mniši a žili přímo v klášteře sv. Jakuba, kde poskytovali zázemí pro několik stovek až tisíc poutníků, kteří sem každoročně přicházeli za naplněním „vroucí tužby svého srdce“.³⁹

Z etnonáboženského hlediska představoval Jeruzalém několik segregovaných čtvrtí, v nichž se – na místech kultu jednotlivých náboženství – střetávali a setkávali křesťané, židé a muslimové. Lze předpokládat, že velká část tehdejšího obyvatelstva hovořila arabsky, což ovlivnilo i tamější dialekt arménštiny, zatímco liturgickým jazykem Arménské apoštolské církve zůstával i nadále grabar, literární jazyk 5. století. Místní Arméni bývají v pramenech jmenováni vedle dalších křesťanských menšin, jako byli syrští jakobité, Kopti, Etiopané (vystupující v dobových materiálech často jako Indové, odv. od církve kněze Jana), syrští nestoriáni (Asyrská církev Východu), melchité, maronité aj.⁴⁰ Jejich liturgickými jazyky byla klasická arménština, aramejšťina, stará syrština, řečtina, ge`ez i arabština. Arménská apoštolská církev spadala (coby chráněnci a lid knihy, dhimmí a ahl-al kitab) mezi tzv. starobylé orientální neboli předchalkedonské církve, pro které používají doboví autoři

---

35 Velká pout, *hadždž*, se ovšem měla konat do všech tří svatých měst islámu, zejména pak do Mekky a Mediny.

36 Yaron BEN-NAEH, „Thousands great saints“: *Evliya Çelebi in Ottoman Palestine*, Issues in Contemporary Jewish History 2013, č. 6. Dostupné na: <http://www.quest-cdecjournal.it/focus.php?id=337>, 2. 2. 2018.

37 Vahé BALADOUNI (ed.), *Armenian Merchants of the Seventeenth and Early Eighteenth Centuries: English East India Company Sources*, Philadelphia 1998, s. 15–26.

38 Sebouh ASLANIAN, *From the Indian Ocean to the Mediterranean: Global Networks of Armenian Merchants from New Julfa*, Berkeley 2011, s. 2.

39 Nerses H. AKINEAN, *Simeon dpiri Lehacioc Ughghegrutjun*, s. 3, 54. V českém překladu P. KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování (1608–1618)*, s. 121.

40 Nicole CHAREYRON, *Pilgrims to Jerusalem in the Middle Ages*, New York 2005, s. 248.

označení *chrestiens de la sainture*⁴¹ neboli křesťané pásu (v osmanské turečtině *zunmar*, z řečtiny *zone*). Kryštof Harant hovoří o křesťanech della cintura a píše: „Armenové modré (vinutí) na hlavě nosí.“⁴²

Jednotlivá náboženství měla své vlastní svatostánky, které se nacházely v etnonábožensky segregovaných čtvrtích a ty nejvýznamnější chrámy sdílela přesně definovaným způsobem. Nejvíce navštěvovaným obdobím pro křesťanské poutníky byl (a dosud je) předvelikonoční půst a pak samotný velikonoční týden, arménsky *avag šabat*.⁴³ Za zmínku stojí, že se jeruzalémští Arméni i v 17. století (ostatně činí tak dodnes) nepřestávali řídit podle juliánského kalendáře; svátky Narození Krista proto tradičně připadají na podvečer 18. ledna, výpočet data Velikonoc se pak pohybuje v závislosti na několika faktorech (neděle po prvním úplňku po jarní rovnodennosti po uplynutí židovského svátku Pesach). Rozdílná data slavení arménských, pravoslavných a katolických Velikonoc, která se mohou lišit o týden až o čtyři týdny, vyvolávala mnohé kontroverze.⁴⁴

Počátkem 17. století bylo postavení arménských dhimmí poměrně nepříznivé. Během několika desítek let se však situace obrátila – první třetina 17. století je zajímavá právě z hlediska dynamických změn, které tamější arménská komunita znamenala. Zatímco na samém počátku 17. století byl Arménský apoštolský stolec ve velkém úpadku kvůli zadlužení a sporům s řeckou pravoslavnou komunitou, koncem 17. století již tvořili Arméni podle osmanského tahríru takřka 20 % všech křesťanských obyvatel Jeruzaléma a byli (vedle pravoslavných a katolíků) hlavními „strážci“ svatých míst. Evliya Çelebi, slavný osmanský cestovatel, který Jeruzalém navštívil v letech 1649 a 1672, sice hovoří spíše o „Rumlu“, tj. o Řecích (vyzdvihuje tak roli řecké pravoslavné církve v pozici „strážců“), faktem ale je, že právě v této

---

41 G. Levi DELLA VIDA, *Chrestiens della sainture*, *Modern Language Notes* 59, 1944, č. 7, s. 484–487.

42 Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Cesta z Království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté*, in: Zdeňka Tichá (ed.), *Jak staří Čechové poznávali svět (výbor ze starších českých cestopisů 14.–17. století)*, Praha 1985, s. 248.

43 Vrcholem pouti do Jeruzaléma je obvykle velikonoční týden. Svátky *surb Zatik*/západoarménsky *Zadig* (v překladu velikonoční oběť, velikonoční beránek) začínají velkým předvelikonočním půstem, pak následuje Květná neděle, po ní významný Velký Čtvrtek (připomínka poslední večere Páně a obřad mytí nohou), dále pak Velký Pátek a slavnostní večerní liturgie, arménsky zvaná *Chavarum* (V temnotách). Během vigílie pak nastává okamžik *Džurakalujs* neboli světlo svíce, symbol zmrtvýchvstání, kdy arménská věřící volají Krista vedle jména Grigora Lusavoriče.

44 Výpočet data arménských Velikonoc se v závislosti na konkrétním roce lišil od data pravoslavných svátků o týden až o tři; přičemž se řecké Velikonoce, pokládané za nepravé, stávaly terčem výsměchu jako „šléné, bláznivé“ arménsky. *Crazatik*. (Za podrobné vysvětlení děkuji dr. G. Leylegianovi a dr. H. Utidjianovi.)

době dříve favorizovaní Řekové poněkud ztratili na vlivu. Osmanská vláda se totiž ocitla v období válek se sousední Persií a Arméni se jako obyvatelé strategicky důležitých pohraničních regionů mohli stát potenciálně významným spojencem; Porta proto podpořila nároky na privilegia ze strany arménských apoštolských patriarchů sídlících v Istanbulu a v Jeruzalémě (zároveň s diskreditací Edžmiacinu a hlavního katolika “všech Arménů“, který se v té době nacházel v „isfahánském (perském) zajetí“).⁴⁵ Sultán se v oblasti Palestiny a Levanty rovněž obával nebezpečí nové křížové výpravy, neboť jihoitalská města se postavila za libanonského emíra Fachr ad-Dína, který usiloval o autonomii části dnešního Libanonu na úkor Porty. Osmanská nedůvěra vůči katolíkům coby vůči „páté koloně“ proto vzrostla a františkáni, kteří do té doby vlastnili většinu nároků na svatá místa, museli dočasně ustoupit řeckému pravoslavnému a později Arménskému apoštolskému patriarchátu. Arménské dobové kroniky (ač většina z nich pochází z oblasti geograficky vzdálené Velké Arménie),⁴⁶ obsahují četné zmínky o Jeruzalému a tamějším patriarchovi reformátorovi (Grigor z Gandzaku); na prvním místě v jejich textech se tradičně nachází (vedle popisu svatého Jakuba) zmínka o splacení významného dluhu apoštolského patriarchátu, jehož výše do té doby neumožňovala konkurovat Řekům; po jeho splacení se však sílící arménské postavení potvrdilo.

V druhé polovině 17. století se postavení arménské komunity nadále upevnilo – vztahy s Portou i s katolíky byly vyrovnané a řecký pravoslavný patriarcha ztratil částečně vliv (s jistou škodolibostí se Šimon zmiňuje tentokrát o řeckém dluhu a o útěku samotného patriarchy z města).⁴⁷ Návštěva Jeruzaléma patřila ke svatým povinnostem nově jmenovaných katolíků, kterým se rovněž podařilo zrušit „isfahánské zajetí“ a přenést zpět do Edžmiacinu/Vagharšapatu nejsvětější relikvie arménské apoštolské církve, tj. pravici sv. Grigora Lusavoriče (odznak katolicky duchovní moci, s níž svěťí svaté křížmo, surb myron na Zelený Čtvrtek) a základní kameny edžmiacinského chrámu Majr Tačar. Arménský dobový kronikář David z Bitlisu píše, že: „roku 1651, druhý Lusavorič, svatý hajrapet Pilippos [tj. katolikos

---

45 Oded PERI, *Christianity Under Islam in Jerusalem: The Question of the Holy Sites in Early Ottoman Times*, Leiden 2001, s. 103. Spory mezi edžmiacinským katolikiem a jednotlivými patriarchy osmanská Porta samozřejmě vítala, neboť to vedlo k narušení arménské jednoty a tím pádem i k oslabení role safijovských šáhů (jinak zastánců edžmiacinského katolika).

46 Vlivnými historiky té doby byli především Arakel Davrižeci, Grigor Daranaghci/Kamacheci; v diaspoře pak Simeon Lehaci (Šimon Polský) či Martiros Kaffaci (Martiros Krymský). Mezi významnými kronikáři v regionálním měřítku můžeme jmenovat dějepisce tzv. bitliské školy – Nersese Baghišeciho, Vardana Baghišeciho a Davida Baghišeciho.

47 N. H. AKINEAN, *Simeon dpiri Lehacioc Ughhbegrutjun*, s. 282. P. KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování (1608–1618)*, s. 297.

Filip z Aghbaku] se vydal do Jeruzaléma, aby se s velkou úctou poklonil na místech Kristových; šlo s ním mnoho vardapetů a řeholníků. Konstantinopolský král [tady osmanský sultán] s ním poslal své dva význačné velitele jako doprovod, aby se všude, kam vkročí, cítil v bezpečí. Vstoupil do města a ďábel před ním ustupoval; všichni se snažili dotknout se třeba jen lemu jeho šatu, a to nikoli pouze věřící, ale i nevěřící a také panovník. Takto vstoupil se slávou do města a všechny křesťanské národy a jejich patriarchové jej vítali jako Grigora Lusavoriče a třásli se před jeho svatostí.⁴⁸ Další arménský dobový kronikář Anonym Vanský zařadil do svých analů zmínky o cirkulaci nviraků (katolických vyslanců) a zprávy o smrti význačných poutníků (mahtesů a chodžů), případně zprávy o zabití poutníků na cestě do Jeruzaléma.⁴⁹ V Jeruzalémě se rovněž konaly zásadní koncily, které měly dopad na celý svět arménského apoštolského křesťanství, neboť řešily případný dialog s katolickou církví a zároveň i odlišnosti mezi jednotlivými diasporními centry. Roku 1652 se zde konal sněm, jenž rozhodl o uznání rovnosti dvou katolikosátů, tj. potvrdil stejnou pozici obou katoliků, edžmiacinského i kilíkijského, a tím pádem přispěl k vyřešení dlouhodobého schismatu (existujícího již od roku 1441), jehož příčinou byly otázky politické moci i geografická vzdálenost.

Každodenní realita: arménská čtvrt očima poutníka

Vykonat cestu do Jeruzaléma bylo nejen svatou povinností a mystickým prožitkem, ale vázala se k tomu i mnohá nebezpečí, která provázela poutníky po souši i po moři. Fakt, že cesta byla skutečně obtížná, dokumentuje mimo jiné i jeden z mála zachovaných žalozpěvů z pera arménské poutnice jménem Gohar z roku 1695: „poslyšte, co se stalo tomu nejobožejšímu ze všech poutníků na cestě do svatého Jeruzaléma [...] důvěřovala jsem řecké lodi [...] to jsem si raději měla vybrat franskou“, načež následuje výčet pohrom.⁵⁰ Poutníci z arménské diaspory nejčastěji využívali tzv. tatarské neboli valašské cesty (z dnešní západní Ukrajiny přes Moldávii, Rumunsko a Bulharsko) a pak dále z Istanbulu vnitrozemím přes Aleppo a Damašek; mohli také zvolit dopravu do Alexandrie a Káhiry a odtud pak karavanou přes Si-

48 V. A. HAKOBYAN (ed.), *Manr žamanakagrutjunner XIII–XVIII daveri (Malé kroniky 13.–18. století)*, Jerevan 1956, s. 391. Podrobněji arménské dobové kroniky v českém překladu Petra KOŠŤÁLOVÁ, *Arménské kroniky od jezera Van*, Červený Kostelec 2011.

49 Ananun Vaneci, in: V. A. Hakobjan (ed.), *Manr žamanakagrutjunner*, s. 420.

50 Agop Jack HACIKYAN – Gabriel BASMAJIAN – Edward S. FRANCHUK – Nourhan OUZOUNIAN, *The Heritage of Armenian Literature*, vol. 2. Detroit, s. 832–834.

naj nebo pluli přímo z Benátek přes Kypr do Jaffy. Arménští poutníci obvykle trávili v Jeruzalémě tři měsíce, od Vánoc přes velký půst až po Velikonoce, a pak se vraceli zpět do vlasti. Jedna pout' za život byla dostačující k získání titulu *mahtes*, který znamenal – obdobně jako *hadždži* nebo *čelebi* – nesmírné zvýšení reputace. Termín *mahtes*, který označuje poutníka úspěšně se navrátilivšího z Jeruzaléma, pochází pravděpodobně z arabského *maqdisi* (poutník na svatá místa).⁵¹

Arménští poutníci většinou vykazovali nezájem o muslimské památky v Jeruzalémě – zmiňují je pouze v případech, že slouží jako orientační bod nebo že byly coby původní kostely zabrány muslimy a přeměněny v mešity. Jinak je v centru jejich zájmu výhradně arménská čtvrť a významné kostely a kláštery, případně arménsko-řecká rivalita nebo arménsko-franské spojení. Tehdejší Jeruzalém coby živoucí město nebývá příliš v zápiscích poutníků reflektován – jedná se většinou výhradně o popis svatých míst, daných předem definovaným itinerářem (arménsky *tnorinakan*), tj. kam byli vpuštěni, a toho, co bylo a mohlo být zaznamenáno. Ritualizovaný byl jak samotný vstup do města, tak i pozdější pobyt v kláštorech (přičemž míra organizovanosti byla skutečně vysoká; arménští poutníci museli bydlet v klášteře sv. Jakuba a katoličtí poutníci se zase ocitli pod přísným dohledem františkánů z kláštera sv. Spasitele na hoře Sion). Arménští poutníci se dostali do kontaktu s místními Armény jednak v samotném klášteře, jednak při nákupu upomínkových předmětů před chrámem Svatého hrobu; malá četnost takových zmínek v dobových pramenech se nicméně zdá nasvědčovat tomu, že jednotlivé arménské komunity už tehdy od sebe byly značně vzdáleny a zřejmě mezi nimi panovala i jazyková bariéra (jeruzalémští Armény už tehdy mluvili hlavně arabsky a liturgický grabar už k obecnému dorozumívání patrně nesloužil). Dílo Šimona Polského je v tomto ohledu poněkud výjimečné, neboť v Jeruzalémě strávil celý rok (1616/1617) na rozdíl od několika týdnů, pracoval v klášterním scriptoriu (arménsky *gradaran*) a zároveň chodil sám po městě bez průvodce (mimo hlavní svátky, kdy se stal součástí organizované skupiny uchtavorů). Znal grabar, avšak ten jej zřejmě přiblížil pouze klášterní arménské komunitě; arabsky nehovořil.

Cestovatelské zápisky té doby většinou reflektují dvě hlavní roviny přístupu k popisu Svaté země: soustředění se na duchovní stránku pouti a její chápání prostřednictvím biblických textů (tj. poznávání krajiny, po níž „kráčela noha Páně“,

---

51 Gábor AGOSTON – Bruce Alan MASTERS. *Encyclopaedia of the Ottoman Empire*, New York 2010, s. 299.

arménsky *Astvacakoch*)⁵² a vedle toho deskripce osmanského Jeruzaléma a každodenní reality v něm. Nejedná se ovšem o zachycení každodenního života místních obyvatel; neboť cestovatelé až na výjimky popisují svou návštěvu z pohledu člověka zvenčí, tj. vně domácích komunit.⁵³ Seznam svatých míst v Jeruzalémě a jeho okolí byl nejen v průběhu 17. století pevně definován; mezi nejdůležitější *tnorinakank* patřil chrám Svatého hrobu, Josafatské údolí neboli údolí Kedronu, Olivová hora, pramen Siloe, hora Sión, dále Betlém s bazilikou Narození aj. Glorifikace Jeruzaléma je součástí dobových topoi: „Ó svatý Jeruzaléme, v tobě [se nalézá] hora Sijón, Golgota, [zahrad] Getsemanská, Šalamounův Chrám a všechno ostatní [...] Ó svatý Jeruzaléme, můj milovaný, jsi sladší nežli med, ti, kdo do tebe vstoupí, tě nechtějí opustit, ani já nešťastný vůbec nechci. Ti, kdo k tobě vejdou, se nenasytí tvou láskou, nýbrž vracejí se, dvakrát, třikrát. Ačkoli je cesta [k tobě] daleká, obtížná, úzká a nesnadná, ač na ní čeká strádání [kvůli] nevěřícím, strach z Arabů, pronásledování Tačiků a jiných, přesto jsi tak libý, lahodný, příjemný a milostí naplněný.“⁵⁴ Z hlediska Arménské apoštolské církve je to zejména město vzdělaných, pokorných a zbožných asketů a poustevníků, v němž je dodržován *Karg*. Ústředním bodem, k němuž se arménští kronikáři neustále vracejí, je právě onen *Karg* – církevní řád a doklad apoštolské posloupnosti, který určuje chod celého arménského světa, tj. mateřské země i diaspory. *Karg* je reprezentován nejen striktním dodržováním arménského apoštolské liturgie v liturgickém jazyce grabar, ale i prostřednictvím přesných seznamů patriarchů, biskupů, vardapetů aj. se zmínkou, kdo komu předal *gavazan išchanutjan* neboli „berlu vlády“, biskupskou berlu, jež je (vedle dokladu přímé apoštolské posloupnosti) zároveň i symbolem předaného učení a vztahu žáka a jeho učitele.

Text Šimona Polského zachycuje Jeruzalém jako živé provinční osmanské město, přičemž se autorovo líčení neustále prolíná s mystickými pasážemi evokujícími jeho svatý charakter. Překročením hranice mezi *sacré* a *profane* byl pro poutníky už samotný vstup do města. Poutníci, vyčerpaní po dlouhé a nebezpečné cestě přes Sinaj nebo po moři, se mnohdy „dojali až k slzám“, když spatřili z vrcholku kopce (zvaného od dob křížáckých rytířů Monsgaudii neboli Mountjoy, Hora Ra-

52 Poutnický topos: „Z touhy svého srdce [...] spatřit místa, po nichž krácel Bůh.“ N. H. AKINEAN, *Simeon dpiri Lehacioc Ughghegrutjun*, s. 2–3; P. KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování (1608–1618)*, s. 121.

53 Moše ŠARON, *The Holy Land in History and Thought*, Leiden 1988, s. 74. Srov. také odlišnost narací poutníků a věřících, kteří na svatých místech žili trvale, Judy A. HAYDEN – Nabil MATAR, *Through the Eyes of the Beholder: Holy Land 1517–1713*, Leiden 2012, s. 30–31.

54 N. H. AKINEAN, *Simeon dpiri Lehacioc Ughghegrutjun*, s. 304.

dosti⁵⁵) poblíž hrobu Proroka Samuela⁵⁶ městské hradby a zářící kopule Skalního dómu. Do města vcházeli tzv. „poutnickou branou“ ze směru Jaffy, po cestě vedoucí relativně zpustošenou krajinou (neboť i přístavy tehdy byly pobořeny kvůli potenciální hrozbě nové křížové výpravy).⁵⁷ U bran města vítali arménské poutníky tlumočníci neboli *dragomani, terdžimanové* (z osmanské turečtiny a perštiny), které sem oficiálně vyslal arménský jeruzalémský patriarcha. Za průvodce poutníků vždy sloužili tamní křesťané; tlumočníky byli nejčastěji Řekové nebo právě místní Arméni,⁵⁸ znalí „turečtiny a vlaštiny“, tj. osmanské turečtiny a lingua francy tehdejší Levanty a jejích přístavů, což byl obecný dorozumívací jazyk místních kupců založený na italštině s příměsí řeckých a arabských slov. Kněží rozdali poutníkům oděv a svíce, načež se celý průvod odebral za zpěvu náboženských písní – arménsky *šarakanů* – do vnitřního Jeruzaléma. Je otázkou, do jaké míry byla tato veřejná manifestace křesťanské víry v jinak muslimském městě vnímána. Odlišnost kategorie nemuslimů byla i zde zjevná (už jen na základě barevných turbanů a pásů),⁵⁹ analýza dobových soudních dokumentů však dává tušit, že se zde křesťané opírali pevněji než jinde o Portou garantovaná práva, která byla dle tradice přiznána původnímu obyvatelstvu sídlícímu na muslimy dobytých územích „války“ (*dar al-harb*).⁶⁰ Počet křesťanských a židovských petic, zasílaných k místním šariátským soudům, je v případě Jeruzaléma poměrně vysoký; stejně tak se soudy častěji než jinde (což je ovšem dáno charakterem svatého města) vyjadřovaly k právu křesťanů na místa jejich kultu.⁶¹ Instrukce osmanských samosprávných náboženských komunit (*milletů*) byla

55 N. CHAREYRON, *Pilgrims to Jerusalem in the Middle Ages*, s. 73, 78.

56 Denys PRINGLE, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem*, vol. 2, Cambridge 1998, s. 85.

57 Dror ZE'EV, *An Ottoman Century: The District of Jerusalem in the 1600s*, New York 2012, s. 14–15.

58 Richard G. HOVANNISIAN – Simon PAYASLIAN, *Armenian Constantinople*, Costa Mesa 2010, s. 187; S. SLANIAN, *From the Indian Ocean to the Mediterranean*, 38.

59 Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Cesta z Království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté*, in: Z. Tichá (ed.), *Jak staří Čechové poznávali svět*, s. 248.

60 Tzv. Umarova dohoda ze 7. století; křesťané a Židé (*dbimmi*) by měli uznávat nadvládu islámu a prokazovat mu respekt a uznání; muslimové by na druhou stranu měli tolerovat na svém území za těchto podmínek i jinověrce a pokud možno zajistit jejich práva přístupu k původním svatostánkům; O. PERI, *Christianity under Islam in Jerusalem: The Question of the Holy Sites in Early Ottoman Times*, s. 51–53.

61 Dror ZE'EV, *An Ottoman Century: The District of Jerusalem in the 1600s*, s. 4–20. Porta kupř. zamítla požadavek muslimů na přístup do betlémského chrámu Narození a potvrdila křesťanům výlučné právo na jeho užívání, byť byli křesťané i nadále povinni ubytovat muslimské poutníky do Hebronu, což představovalo nemalou zátěž. O tom se zmiňuje i Kryštof Harant, stejně jako o malých vstupních dveřích do chrámu, vybudovaných schválně proto, aby tam muslimové nemohli

v tomto období převážně flexibilní a přizpůsobovala se daným podmínkám,⁶² stejně tak variovala práva a povinnosti nemuslimských obyvatel v závislosti na čase a prostoru. Šimon Polský se např. zmiňuje o tom, že v zemi Misr (tj. v Káhiře) ani v anatolském Charberdu/Harputu nesměl coby křesťan a cizinec sednout ve vnitřním městě ani na osla (jenž byl jinak obvykle nemuslimům povolen jako jeden z mála dopravních prostředků); přes významná náměstí s mešitami a soudními budovami se dokonce muselo chodit pěšky, jinak následoval trest.⁶³ V Jeruzalémě nicméně křesťané takovým restrikcím čelit nemuseli, alespoň ne v křesťanských čtvrtích, kde byl jejich status poutníka jasně definován.

Křesťanští poutníci na cestě do osmanského Jeruzaléma disponovali statutem chráněných poutníků (arabsky *musta 'min*), který byl potvrzen oficiálním glejtem (arabsky *amân*) – to však pouze za předpokladu, že se pohybovali po oficiálně hlídaných cestách a zaplatili všechna příslušná mýta a poplatky. Dobové prameny však jiný způsob nezmiňují; patrně byl příliš riskantní. Pokud poutníci zůstali na území jeruzalémského sandžaku déle než rok, stali se z nich už poddaní Osmanské říše, tj. dhimmí, a nosili oděv typický pro osmanské nemuslimy. Odlišný status poutníků se projevoval mimo jiné poutnickým úborem, stejně tak jako odlišným jazykem a pohybem v organizované skupině nebo alespoň s průvodcem.⁶⁴ Poutnický oděv byl symbolem „prahové“ neboli „přechodové“⁶⁵ identity poutníka a teoreticky mu během cesty měl zaručovat nezranitelnost a pohostinství. Dalším stupněm viditelnosti bylo i tetování,⁶⁶ které si poutníci od Svatého hrobu odnášeli pří-

---

vjíždět na koních: „Pro strach Arabův [dveře] tak opatřené, aby se jimi s dobytkem svým nepravili.“ Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Cesta z Království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté*, Zdeňka Tichá (ed.), *Jak staří Čechové poznávali svět*, s. 244, 246.

62 Kemal H. KARPAT, *Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays*, Leiden 2002, s. 619.

63 N. H. AKINEAN, *Simeon dpiri Lehacioc Ughhegrutjun*, s. 270–271, P. KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování 1608–1618*, s. 285.

64 Vavřínc SLÍŽANSKÝ, *Nový popis cesty do Jeruzaléma a Svaté země 1660–1661*, Boskovice 2009, s. 33–34.

65 Ve smyslu teorie antropologa Arnolda van Gennepa, srov. podrobněji A. VAN GENNEP, *Přechodové rituály*, Praha 1997. Z etnologického a antropologického pohledu patří fenomén pouti k tzv. iniciačním rituálům či spíše k iniciačním (přechodovým) fázím lidského života. Během pouti se člověk nacházel v určitém stavu „nenáležení nikam“, v „bezčasí“ – sociálním vakuu, které mu umožňovalo oprostít se od každodenního života a plně se soustředit na cestu a s ní spjatý emocionální prožitek, který předpokládal budoucí životní změnu.

66 Pro zajímavost: tetování poutníků se provádí i dnes; tradici je v tomto ohledu rodina Razzouk, původně Kopti z Káhiry.

mo na svém těle⁶⁷ a které je vyčleňovalo z davu coby ty, jejichž svatý závazek byl splněn.

Arménští poutníci šli rovnou od vstupní brány do kláštera sv. Jakuba (*surb Hakob*). Podle Oldřicha Prefáta šlo o „čistý kostel, který slove jménem svatého Jakuba, kde Jakub Veliký stát byl“.⁶⁸ Kryštof Harant jej popisuje jako: „dosti veliký kostel, stavěný z štukoví, drží jej ve své moci křesťané armenští [...] v něm kaplička klenutá a malovaná [...] v té při straně východní stojí oltář kamenný [...] na kterémž svatý Jakub Veliký, apoštol Páně, z poručení Herodesa krále stát byl“ a pokračuje: „pak 335 krokův od dotčeného sv. Jakuba kostela, až k jakési ohradě zděné, a v té jest nevelký kostelík [...] kde prve času Krista Pána byl dům Kaifášův.“⁶⁹ Šimon Polský píše: „Ve svatém Jakubu je na tři sta šedesát pět cel z kamene a vápna [...]. [V klášteře] je čtyřicet studen, a všechno je obklopeno vysokými a mohutnými kamennými hradbami. Jsou tu veliké železné brány, jako do města. Za branami se nachází třípatrové sídlo patriarchy a katolika. Každá ulice tu má své jméno.“⁷⁰

Návštěva chrámu Svatého hrobu, centrální událost Velikonoc, byla zároveň i vrcholným naplněním arménského uchtu. „Tehdy se nás zmocnil strach před Bohem [...], poklekli jsme s pláčem a s radostí [...] a nepřestávali jsme se klanět a líbat [to svaté místo] [...] Ani my, když jsme vstoupili [dovnitř], jsme si nikterak nepřáli odejít, velké davy přicházely a čekaly s velkou touhou a tužbou tak jako čeká ženich na nevěstu [...] Pak přišli strážci a s obtížemi nás vyvedli ven. Bili nás přitom bičem a láli nám.“⁷¹ Vstup do chrámu Svatého hrobu byl přísně sledován. Poutníci nejprve zaplatili vstup muslimským vrátným; ti je všechny spočítali, vpustili dovnitř a následně uzamkli dveře, tak, aby nikdo nepovoláný nemohl vstoupit. „Vystoupil jeden (Turek) z prostředku jejich s klíči a dveře kostela zamčené otevřel, tu hned jednoho po druhém počítajíce dveřmi do kostela pouštěli, až nás všecky spořádali, potom

---

67 „Dvěma jehlami jsem si nechal [...] vypíchat na pravé paži kresbu Svatého hrobu a signum pěti svatých křížů, jakož i druhého dne na levou paži horu Calvariae a Sion, to dělají poutníci ke Svatému hrobu proto, že v případě, kdyby byl některý poutník Turky na moři zajat, jsou Turci povinni propustit toho, kdo má toto znamení.“ Srov. Vavřinec SLÍŽANSKÝ, *Nový popis cesty do Jeruzaléma a Svaté země 1660–1661*, s. 34.

68 Oldřich PREFÁT Z VLKANOVA, *Cesta z Prahy do Benátek, a odtud potom po moři až do Palestiny*, in: Josef Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země*, Praha 1948, s. 43.

69 Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Cesta z království českého do Benátek, odtud do země Svaté*, in: Josef Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země*, s. 208.

70 N. H. AKINEAN, *Simeon d'piri Lehacioc Ughghegrutjun*, s. 249. V českém překladu P. KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování 1608–1618*, s. 273.

71 N. H. AKINEAN, *Simeon d'piri Lehacioc Ughghegrutjun*, s. 250–251. V českém překladu P. KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování 1608–1618*, s. 276–277.

dveře pevně zavřeli a zpečetili“, píše Kryštof Harant.⁷² Šimon Polský poznamenává: „Od Franků se vybírá devět zlatých, stejně tak od Poláků tolik, protože nejsou poddanými [Porty]. Takto všichni zaplatí a dostanou tezkere, [stejně] jaké by dostali za [zaplacení] charadže. Když se pak otevrou dveře [chrámu Svatého hrobu], svobodně vstupují dovnitř a ukazují svá tezkere [povolení]. Kdo jej nemá, toho nenechají vstoupit. [Chrámu] neotvírají každý den, ale [jen] na velikonoční svátky nebo když přijde mnoho poutníků [...]“⁷³ Poutníci, jež uhradili vstup do Svatého hrobu, strávili v chrámu čas večerních pobožností, někdy i celou noc až do ranní mše. „Pod ambitem dolejším mají své místa a lozumenty křesťané armenští a indiánští, neb Abyseni,“ píše Oldřich Prefát roku 1546, který spolu s ostatními poutníky strávil v chrámu na modlitbách celou noc (a také spolu s „tureckými kramáři, co svíce prodávali“).⁷⁴

Vedle kaple sv. Heleny ve Svatém hrobu a kláštera sv. Jakuba patřilo Arménům ještě několik menších kostelů uvnitř arménské čtvrti – např. kostelík svatých Apoštolů, o němž se Oldřich Prefát zmiňuje následovně: „Prvé na tom místě, kde nyní ten kostelík stojí, byl duom Ananiáše biskupa, do kterého Pán před něho přiveden byl. Ten kostelík drží křesťané armenští a doslove Ad sanctos angelos.“⁷⁵ Kryštof Harant o něm píše takto: „Kostelík malý čtverhranný [...] na tom místě všeho stavení státi měl dům Annáše biskupa [...] před kostelíkem na tom ohrazeném plácku stojí starý a veliký olivový strom [...] okolo toho dvorečka mají Armenové své komůrky, na způsob malého kláštera.“⁷⁶ Vavřinec Slížanský jde během svého putovního itineráře: „k domu velekněze Annae, ke kterému byl nejprve odveden náš Spasitel [...] na nádvoří před vchodem stojí prastarý olivovník, o kterém mně vypravovali Arméni, že k němu byl přivázán Kristus, jak potvrzují jejich staré spisy. Je tam také kaplička zvaná U anděla [...] zde náš Spasitel upadl a otiskl na tom kameni svou svatou pravici [...] pak kostel svatého Jacobi staršího, který patří Arménům. Dovnitř nás vedl jeden Armén, který byl křesťanem a narodil se jako Polák, malými železnými dvířky (neboť obvykle tam, kde se nalézají železná dvířka,

72 Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Cesta z království českého do Benátek, odtud do země Svaté*, in: J. Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země*, s. 154.

73 N. H. AKINEAN, *Simeon dpiri Lebacioc Ughbhegruthjun*, 249. V českém překladu P. KOŠTÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování 1608–1618*, s. 275.

74 Oldřich PREFÁT Z VLKANOV, *Cesta z Prahy do Benátek, a odtud potom po moři až do Palestiny*, in: J. Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země*, s. 31.

75 Idem, *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, in: Z. Tichá (ed.), *Jak staří Čechové poznávali svět*, s. 212.

76 Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Cesta z království českého do Benátek, odtud do země Svaté*, in: J. Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země*, s. 211.

bydlí za nimi křesťané).“⁷⁷ O Annaniášově domě hovoří i četná svědectví pravoslavných poutníků a katolických poutníků; koncem 15. století se zřejmě nacházel pod správou gruzínské pravoslavné církve, aby následně přešel do vlastnictví Řeků a Arménů.⁷⁸

Arménskému apoštolskému patriarchovi se sídlem v Jeruzalémě se přezdívalo *Paronter* (doslova duchovní pán, tj. vysoký církevní hodnostář) a v jeho paláci nezřídka dočasně sídlil i kilíkijský arménský apoštolský katolikos, který se jinak zdržoval v Sísu či v Aleppu.⁷⁹ Prestiž patriarchova sídla byla vysoká, nezřídka konkurovala i kilíkijskému katolikosátu jako takovému (pod jehož duchovní správu náležela; ten zase konkuroval edžmiacinskému katolikovi, vnímanému jako „první mezi rovnými“⁸⁰). Komunita Arménů žijících v Jeruzalémě trvale nebyla nijak početná; omezovala se vlastně jen na mnichy a kleriky a několik rodin řemeslníků soustředěných poblíž dnešní Davidovy ulice. Šimon zaznamenal několik arménských rodin, které vyráběly upomínkové předměty a suvenýry jako křížky, pocínované lahvičky na vodu z Jordánu, řezby a rytiny ze svatých míst, růžence aj., o nichž se zmiňuje mimo jiné i Kryštof Harant: „Corony, páteře a křížky [...] naschválně koupené od křesťanů rozličných náboženství, kteříž je dělají a do kláštera houfem nosí, s mnohými jinými pěknými věcmi, řezbami a fasováním, jako obzvláště kříže z dřeva, vnitř vydlabané a v nich ze všech míst svatých kousky kaménků přilepených neb vsazených [...] majíce toho na svazky, jimi jsme místa svatá dotýkali.“ Tyto předměty vozívali poutníci domů: „bychom přátele doma v[e] vlasti své obdařiti a sobě některé na památku uchovati mohli.“⁸¹

Jak již bylo řečeno, situace arménského patriarchátu na počátku 17. století nebyla příliš příznivá, neboť (slovy dobových pramenů): „[Byl] dluh patriarchátu tak veliký [...] že i svatá místa byla odebrána z arménských rukou [...] [padla] do rukou jiných národů [tj. muslimů] a Arméni se ze studu a v obavě z výsměchu neobjevili v [chrámu] Svatého hrobu, neboť neměli ani [přístup na ta] svatá místa, ani

77 Vavřinec SLÍŽANSKÝ, *Nový popis cesty do Jeruzaléma a Svaté země 1660–1661*, s. 52–53.

78 Denys PRINGLE, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem*, vol. 3: The City of Jerusalem, Cambridge 1993, s. 112.

79 Cesty kilíkijského katolika se dají vysvětlit i tak, že palác v Sísu poblíž dnešní Antakye/Antiochie nebyl příliš pohodlný ani reprezentativní; oproti tomu Jeruzalém byl prestižní lokalitou.

80 Gérard DÉDÉYAN, *Histoire du peuple arménien*, Toulouse 2007, s. 403. Arménská církev má čtyři takřka samostatné „hlavy“, z nichž ovšem tou nejvyšší autoritou zůstává katolikos všech Arménů se sídlem v Edžmiacinu; dále jmenujme katolikosát „Velkého Domu Kilíkijského“ (Meci Tann Kilikioj) sídlící v Bejrútu (Antelias) a istanbulský a jeruzalémský patriarchát.

81 Kryštof HARANT Z POLŽIC A BEZDRUŽIC, *Cesta z království českého do Benátek, odtud do země Svaté*, in: J. Dostál (ed.), *Cesty do Svaté země*, s. 167 a 240.

vázy či roucha.⁸² V době Šimonovy návštěvy byl nicméně dluh splacen díky arménským obchodníkům z Amidu (Diyarbakıru) a Aleppa a patriarcha, „svatý muž, asketa a poustevník“ obnovil „řád, zákony i pravou víru“. Pozice patriarchy Grigora Gandzakeciho, jenž „držel berlu“ v letech 1613–1645 a jehož vláda představovala rozkvet Arménské apoštolské církve, byla nicméně částečně podmíněna vztahem k místním ajánům (hodnostářům), kteří ve jménu osmanské Porty řídili město.⁸³ „Když dal [patriarcha Grigor] opravovat [kostel] svatého Spasitele, závistiví šejchové prozradili paronovi [správci města], že se metropolita [...] [domluvil] s Franky a že vůči patronovi chovají nepřátelství a připravují zradu, že společně chystají skryš, ve které by ukryli zbraně a [střelný] prach. Svatý Spasitel totiž leží za městem. Poslali tedy takovou stížnost a paron patriarchu zajal a dal jej vsadit do žaláře.“⁸⁴ Křesťané bývali tradičně obviňováni z tajného přechovávání zbraní v kryptách kostelů.⁸⁵ Složitě balancování v rámci postavení dhimmí nicméně umocnil fakt, že díky chodžům získal arménský patriarchát množství dříve chybějících finančních prostředků na opravu staveb a také na zakoupení privilegií. „Nejdříve a nejprve ze všeho dal [patriarcha Grigor] opravit mnohé arménské kostely, ve městě i za městem, bylo jich dvanáct. [V kláštěrech] svatého Jakuba, Archanděla a v monastýru svatého Spasitele nechal vybudovat útulky pro pocestné a nemocné, kamenné cely [pro mnichy], hradby a brány, jídelny a také překrásné zahrady, sady a vinice, a ještě mnoho dalších pěkných staveb. V [kláštěře] svatého Jakuba dal nově opravit tři sta šedesát pět cel a kostel. Za jeho časů arménský patriarchát vzkvétal a rostl.“⁸⁶

Leitmotivem církevních lamentací z prostředí Jeruzaléma nicméně nejsou ani tak spory mezi arménským patriarchátem a místními muslimskými správci a Portou, ale spíše spory mezicírkevní, zejména antagonismus mezi řeckou pravoslavnou a arménskou apoštolskou církví. Určitá vzájemná náboženská konkurence v Jeruzalémě ostatně nebyla ničím překvapivým. Vavřínc Slížanský, který Jeruzalém navštívil dvě generace po Šimonovi, k mezicírkevním sporům, jež ostatně hýbou situací v chrámu Svatého hrobu i dnes, poznamenává, že: „Hora Calvariae [...]

82 N. AKINEAN, *Simeon dpiri Lehacioc Ughbegrutjun*, s. 279–281. V českém překladu P. KOŠŤÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování 1608–1618*, s. 288.

83 V té době ovládali Jeruzalém příslušníci tří hlavních rodů, tzv. ajánů neboli vlivných – Ridvan a Faruk (mamlúckého původu) a Turabaj (beduínského původu). Blíže k tomu srov. G.. AGOSTON – B. A. MASTERS, *Encyclopaedia of the Ottoman Empire*, s. 299.

84 N. AKINEAN, *Simeon dpiri Lehacioc Ughbegrutjun*, s. 279–281. V českém překladu P. KOŠŤÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování 1608–1618*, s. 288.

85 O. PERI, *Christianity Under Islam in Jerusalem*, s. 79.

86 N. AKINEAN, *Simeon dpiri Lehacioc Ughbegrutjun*, s. 279–281. V českém překladu P. KOŠŤÁLOVÁ, *Šimon Polský: Putování 1608–1618*, s. 288.

[kde] uvnitř žijí společně tři religiones, totiž františkáni, kterým se zde říká Latini, dále Graeci, Armeni, mezi nimi také Goffiti, Indiani, Maroniti, Suriani, kteří se však navzájem liší nejen vírou, ale také myslí a srdcem [...] [všichni] mniši žijí v chrámu Sv. hrobu [...] jídlo se podává chrámovými dveřmi, ve kterých jsou pečlivě vyřezány tři otvory [...] Řekové pečují o toto místo, které přebrali Georgianern, jako ti je za peníze dané Turkům přebrali Armeniern, protože v těch zemích a místech to není nic zvláštního, neboť když někdo chce od tureckého paši něco, co má jeho protivník, a touží to získat, nedokáže to dříve, nezaplatí-li pašovi víc, než mu nabídl jeho protivník. Proto se často stává, že taková místa bývají jedné nation odňata a přidělena jiné národnosti.⁸⁷ Klášter svatého Jakuba Zebedea, ústřední místo celého patriarchátu, Arméni dokonce načas ztratili, což pro ně znamenalo nesmazatelnou katastrofu zapsanou do historické kolektivní paměti. Kronikář Vardan z Bitlisu (současník Evliyi Çelebiho) k tomu píše: „Náš smutek je tak velký, že i srdce kamenů by se pohnulo, slyšíc naše lamentace a vidíc naše slzy. Neboť řecký národ, Chalkedonci dvojí podstaty, jenž byl od počátku věků až dodnes naším nepřitelem, vírou se odlišoval od naší správné víry a měl srdce naplněno nemravností, kapku po kapce na nás zvraceli jed hořkosti. A protože na nás již dlouho žárlí, nachystali nám tajnou past, svázali nám nohy a my jsme nic zlého netušili [...] [Řekové] zaslepili své duše a odvrátili se od Krista [...] Pak šli společně za sultánem Mehmedem a dali mu dvě stě tisíc kurušů, čili sto tisíc červených dahekanů, a požádali ho, aby jim dal arménský klášter svatého Jakuba, v němž se nachází hlava apoštola Jakuba Zebedea [...] Byl to překrásný klášter, významný a nesrovnatelný s ostatními [...] ztratili jsme radost, přišli jsme o [naše] bohoslužby a teď jsme poníženi.“⁸⁸ Klášter byl v letech 1656–1659 osmanskými autoritami zcela uzavřen a pravoslavné nároky byly vůči němu uplatňovány až do roku 1813.⁸⁹

Napjatá situace mezi jednotlivými komunitami, vyplývající na základě čtení dobových pramenů, není nicméně neobvyklá ani v současné době; faktem však zůstává, že se Arménský apoštolský patriarchát, jehož prestiž se udržela do dnešních dnů, stal reprezentací apoštolské víry jako takové. Arménská komunita zde žije dodnes; ve druhé polovině 19. století stála mimo jiné u zrodu prvního fotografického studia nebo dříve místního knižtisku. Nejvyššího počtu věřících dosáhla palestinská arménská diaspora v období po první světové válce, kdy zde našly útočiště ti-

87 Vavřinec SLÍŽANSKÝ, *Nový popis cesty do Jeruzaléma a Svaté země 1660–1661*, s. 68–69.

88 Vardan Baghišeci, in: V. A. Hakobjan (ed.), *Manr žamanakagrutjunner*, s. 393.

89 D. PRINGLE, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem*, vol. 3, Cambridge 1993, s. 171.

síce uprchlíků před arménskými masakry v Osmanské říši.⁹⁰ Za zdmi kláštera sv. Jakuba v současné době žije několik desítek kleriků, kteří se většinou věnují tamějšímu teologickému semináři a sbírce rukopisů, jež je po jerevanském Matenadaranu největší na světě. Obyvatelům kláštera se přezdívá *vankeci*, zatímco obyvatelům arménské čtvrti, kterých zde dnes žije několik stovek, se říká *kaghakaci*.⁹¹ Kromě těchto starousedlíků v Jeruzalémě žijí i tzv. *gaghtakan* neboli potomci uprchlíků před masakry z let 1915 a pozdějších.⁹² Tato navenek homogenní komunita, která je dynamická a mobilní podobně jako arménské urbánní menšiny jinde ve světě, je stratifikována na základě regionální příslušnosti – toto pouto ostatně hraje vedle pout rodinných tu největší roli při formování moderní arménské identity – jednotlivé skupiny hovoří různými dialekty hovorové arménštiny a navštěvují různé kostely.⁹³ Ač dnes početně nevýznamná, představuje arménská jeruzalémská komunita hluboké sepětí s hlavními historickými úseky arménských dějin politických i církevních; pro badatele v oboru armenologie je Jeruzalém důležitým zdrojem primárních i sekundárních pramenů.

---

90 Podrobněji srov. Raymond KÉVORKIAN – Lévon NORDIGUIAN – Vahé TACHJIAN, *Les Arméniens 1917–1939: La quête d'un refuge*, Marseille 2007.

91 Dostupné na: http://www.politicsandreligionjournal.com/images/pdf_files/srpski/godina5_broj2/laury%20haytayan.pdf, 6. 6. 2017.

92 Dostupné na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.18.4523&rep=rep1&type=pdf>, 10. 6. 2017.

93 Bert VAUX, *The Armenian Dialects of Jerusalem*, in: Michael Stone, *Armenians in the Holy Land*, Leiden 2002. Dostupné na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.18.4523&rep=rep1&type=pdf>, 11. 6. 2017.

SUMMARY

Even in the first centuries of the existence of the Armenian Apostolic Church, the Armenian pilgrimage tradition was already associated with it, and its influence (in light of the way the church and the concept of the Armenian nation have been intertwined) has been profound. Among the most significant pilgrimage sites (aside from Etchmiadzin/Vagharshapat, the Mother See – governing body – of the Apostolic Church for all Armenians), Jerusalem emerges at the top of the list, for this where the Armenian Apostolic Patriarchate has had its seat since the early Middle Ages. Evidence for an Armenian presence there reaches back to the 6th–7th centuries. However, in the Middle Ages – in the period when the Armenian Kingdom of Cilicia or Lesser Armenia was a significant ally of the Franks in the Orient – the Armenians consolidated their position by working closely with the Crusader states. In any case, the Armenian position remained fairly stable even later, during the period of Ottoman rule and Armenian-Greek rivalry. In their position as Christians in Jerusalem – guardians of the holy places – the Armenians gained their own quarter within the old city, which is represented by the Monastery of St. James, and they were also granted privileged access to the most holy sites for the Christian faithful.

Period Armenian travelogues offer interesting testimony on the significance of Jerusalem as a holy city, and at the same time also often reflect its image as a lively Ottoman center. Jerusalem functions in Armenian historical texts as the main bulwark of the *Kargu*, (i.e.: the order of the Armenian Apostolic Church) and at the same time also as proof of its continual apostolic succession. Historically, the Armenian Apostolic Patriarchates in this place had kept their distance from the Cilician Catholicos, under whose authority they fell, and insisted upon the changelessness of the canons and dogmas of the Armenian Apostolic Church. In the first half of the 20th century, Jerusalem became one of the favored destinations for those in the wave of Armenian refugees fleeing massacres in the Ottoman Empire. Even today, the Armenian presence in Jerusalem is distinct; here is located one of the largest collections of Armenian manuscripts in the world as well as an important university centrum for Armenian studies.

STUDIE

Looking at the Past and Present of Czech and Slovak Literary Development from the Central European and European Perspective

IVO POSPÍŠIL – MILOŠ ZELENKA

Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno – Katedra slovanských jazyků a literatur, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Looking at the Past and Present of Czech and Slovak Literary Development from the Central European and European Perspective

The year 1918, which brought the split of the Habsburg monarchy and the rise of Czechoslovakia, represented the final completion of the constitution of the modern nation-state society. This complicated process, not very precisely named by its contemporaries as “national revival”, was a result in both the Slavic and non-Slavic Central European milieux of the complicated emancipation movement of the Czech and Slovak nations. This newly-founded state had been based upon a kinship of language and ethnicity, but its peoples still had differing historical and confessional traditions as well as developmental potentialities. Therefore, the official ideology of unitarian Czechoslovakism held up the construction of a higher-level Czechoslovak unity in the cultural sphere, but, in reality, there were more diverse literary discourses which proliferated both in integrational and disintegrational forms, as well as artistic poetics, ethnic minorities, and several co-existing

languages. In the interwar period of 1918–1939, there was a dynamized literary development freeing the creative potential of artistic generations and single subjects; this was politically influenced by Masaryk's idea of democratic community in the geopolitical space between the West and the East in both cultures. This situation in Czech and Slovak literatures contributed to a more intensive self-reflection of European ideological and aesthetic currents through which both literatures moved closer to world literature in their most celebrated creations.

Key words: 1918 in literature, Czech and Slovak literature, Central Europe, national revival, interwar Czechoslovakia, Slavic literary studies

It was the 1918 break up of the Habsburg Empire and the consequent birth of the Czechoslovak Republic that marked the definite completion of instituting a modern national state. Within the Slavonic/non-Slavonic context of Central Europe, the arduous process loosely labelled by the contemporaries as “the National Revival” represented the culmination of complex emancipation activities of the Czech ethnic community as it made the most of its historic chance in the affinitive confrontation with the more developed German culture. In his volume entitled *Světová revoluce* (1925) [The World Revolution], Czech philosopher and later president of the Czechoslovak Republic T. G. Masaryk deems the National Revival not consummated until the birth of the nation's own statehood in 1918.¹ Therefore, in order to comprehend the 1918 events, we have to go back to “the roots”, i. e. to the early Czech National Revival in the late 18th century.

In the perspective of interdisciplinary and comparative literary history typified by Marcel Cornis-Pope and John Neubauer's “ingressive” concept of literary history,² the Czech National Revival represents a complete whole with many interruptions, digressions, breaks and absences, creating a kind of network of “microstories” interwoven within one contextual frame which can be perceived as the forma-

---

1 T. G. MASARYK, *Světová revoluce. Za války a ve válce. 1914–1918* (Praha: Orbis-Čin, 1925), pp. 497–499.

2 Darko DOLINAR – Marko JUVAN, eds., *Writing Literary History: Selected Perspectives from Central Europe* (Frankfurt am Main – Berlin – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, 2006); Halina JANASZEK-IVANIČKOVA, ed., *The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies* (Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2007); Pavol KOPRDA, ed., *Teória medziliterárnosti 20. storočia I–II. Medziliterárny proces VI–VII* (Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 2009–2010).

tion of a “small nation” bound by discontinuous or absent statehood tradition. The specific geographical position of the Czech lands in Central Europe between the West-oriented Germany and the East-bound Russia, namely their being politically and culturally split between two world powers, affected an extensive network of interliterary interferences and transfers as well as its specific pulsation perceived as mutual attraction and repulsion. This manifested itself in imitating the more advanced cultures on the one hand, and in striving for developmental autonomy objectified in the systematic cultivation of national awareness, on the other hand. The fact that literary history, along with its cognitive and aesthetic function, primarily contributed to “the self-determination of whole nations [...] to the societal construction of reality,”³ need not be viewed negatively. John Neubauer, one of the editors of the monumental four-volume project *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries I–IV* (2004–2010), refers to “ingressive literary history” which is a contrast to immanent national history⁴ and whose aim is to specify the “key points” for concentrating temporal, topographical, institutional and figurative relations in order to legitimise the methodological innovation of contextual discourse. Czech and Slovak literary historiography likewise saw sketchy attempts to modernise the disquisition of literary history denoted as a “synoptical-pulsational model of the cultural phenomenon.” Though refuting the traditional concepts, these innovations lacked the methodological evaluation of the “ingressive” literary history and did not take account of the inner heterogeneity of Central European interliterary network.⁵

Hence in the Czech lands as in the whole of Central Europe, the year 1918 is regarded as crucial, “a moment of cardinal importance”, a kind of “space metaphor” which concentrates in itself “fibres interwoven in a net, a point where multifarious developmental lines encounter; a certain midpoint without which the dy-

---

3 John NEUBAUER, *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. Volume III* (Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007), p. 345.

4 Mario J. VALDĚS, “Preface by the General Editor of the Literary Project,” in *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries I*, ed. John Neubauer – Marcel Cornis-Pope (Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004), pp. XIII–XVI.

5 Vladimír PAPOUŠEK – Petr A. BÍLEK, *Models of Representations in Czech Literary History* (Boulder: Columbia University Press, 2010); Dalibor TUREČEK – Peter ZAJAC, eds., *Český a slovenský literární klasicismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu* (Brno: Host, 2017); Dalibor TUREČEK, ed., *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu* (Brno: Host, 2012).

namics of the whole system could not be explained.”⁶ Against the Central European background, the Czech National Revival can justly be considered a momentous period in modern history which began with a few intellectuals announcing their “patriotic” intentions and finished with the appearance of a modern (civic) community, i. e. a constituted nation with all vested attributes, including its own literature and culture. The path from the “awakening” starting point to the indisputable state of national existence has aroused interest of multiple specialists who have been disputing for a century whether this process resulted from brilliant activities of several individuals creating a kind of “prodigious child” whose maturation could not be anticipated, or whether it was a mechanical imprint of the changing societal-economic structure which would affect, with modifications and genre shift, all classes within the national community. Put simply, the National Revival is a complicated process of constituting a modern societal-economic community embracing the middle class, and later on, the lower middle class, which declare themselves a nation objectified as a community of equal citizens.

The transformation of the late feudal society into the bourgeois, or possibly capitalist, society reputedly took a double course: 1) the French model of state nation, most common in West Europe, implied a continual transition from one stage to another through reforms or revolutions; the nation is not “revived” or “awakened”, rather it is an outcome of a natural historical process primarily characterised by ongoing cultural tradition handed over by the particular “literary” language resulting from successful social mobility; 2) the “small nation” variation, including the Czech model, where the formative process is somewhat “delayed” by a phase displacement, still within the late feudal societal structure. Lacking in its own elites, the nation has only started heading for statehood, which sociologists rather characterise as a national movement making its linguistic, societal-cultural and, later on, political demands from the position of an ethnic group. The national movement thus endeavours, admittedly with mixed success, to participate in power and achieve statehood.⁷ The Czech historian Miroslav Hroch distinguishes three phases of national movement: 1) the phase of scholarly interest (A); 2) the phase of national campaign (B); 3) the phase of mass scale (C) as large social groups identify themselves with the national idea.⁸ Yet even consummating this process in the last phase

---

6 Alenka KORON, “O topografických stanovisech dějin literárních kultur středovýchodní Evropy,” *Slavica Litteraria* 12 (2009), p. 103.

7 Vladimír MACURA, *Znamení zrodu* (Praha: Československý spisovatel, 1995).

8 Miroslav HROCH, *V národním zájmu* (Praha: Lidové noviny, 1999), pp. 46–47.

does not import the existence of a full-fledged nation, namely, achieving statehood as a leading ethnic group. It only manifests the accomplished transformation of an ethnic group into a modern nation in the form of civic (capitalist) society that has definitely forsaken the feudal societal-economic structure.⁹

Regardless of the legitimacy of “primordeal” theories (the nation had existed before, possibly of “God’s will”, but having lost its rights, it needs to be “restored”) or notwithstanding “constructivist” theories (the nation must be constituted so that we could better defend our individual rights), this historical outline poses numerous semantic and terminological difficulties if applied to literary historical discourse. For the very concept of “literature in the National Revival”, so frequently employed by Czech historiography until today, is fallacious from this point of view, with the term “Revival” suggesting the restoration of something that had once flourished here. Actually, “literature of the National Revival” may be “a return” to fully blown literary life (culture), as it existed, in the view of both authors and readers, in the ‘Veleslavinian period’ (1570–1620), but it is also a logical continuation of historical development, and so it represents the beginning of modern literature reflecting with varying intensity the issues of modern times. Historians have often pointed out that the “literary” approach cannot hold the clue to understanding the complex societal processes unfolding at the time, because it is restrained by textual limitations caused by exporting modern aesthetic and professional criteria to the Revival period.¹⁰ It can be generally agreed that the presentation of the National Revival, as it was canonised in school practice and in common awareness, blended with the struggle for language and “patriotic” art, even though an analysis of the contemporary discourse would suggest that such issues as orthography or prosody had only marginal relevance for the then public.

Many speculations on the periodisation of Czech National Revival place the initial stage of making a modern nation in the 1770s–1780s, i.e. the time of Joseph II’s reforms and Enlightenment and the early stage of critical enquiry into the national language and history (phase A) personified by the scholarly endeavours of Josef Dobrovský.¹¹ The subsequent historiographic attempts in the main adhered to the four-period scheme, where each period was allocated a particular literary and genre dominance. If the first, classicist phase is approximately placed between

---

9 Idem, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů* (Praha: Slon, 2009).

10 Idem, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost* (Praha: Mladá fronta, 1999), pp. 5–6.

11 Felix VODIČKA, ed., *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození* (Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960), p. 9.

1770–1806 (marked by Jungmann’s translation of Chateaubriand’s *Atala* as an aesthetic milestone, where the Czech language is employed as a “national”, living organism, not as a focus of impartial “objectivist” attention), the second, “pre-Romantic” phase between 1806–1830 brings European revolutions and is capped by K. H. Mácha’s first literary attempt: in this way, the genre and thematic differentiation of the period literary output offers Thámian and Puchmajerian models of Anacreontic poetry in the first stage; next, linguistic and literary defences are succeeded by the formulation of revivalist ideology and expansion of modern poetry, prose and drama; special emphasis is put on fostering contact with common people. In the political sphere, it is the beginning of a mass-scale campaign (B) where Czech intellectuals as a particular ethnic group aim at warming a wider public to the idea of national spirit, not only through their scholarly works but principally through their artistic creations.

The third period between 1830–1848 is characterised, with certain simplification of the intense compass of the aesthetic norm, as “Romantic” (referring to the poetic masterpieces of K. H. Mácha and other “Romantics”). Politically, the year 1848 represented a preliminary step towards Bachian absolutism, but society-wise, it marked the definite introduction of the Czech language and emancipation of the individual (the abolition of serfdom) while preparing the arrival of realistic trends, which are mostly linked with the democratic programme of the *Máj* generation. The fourth period (1848–1860) outlasts with the *Máj* almanac (1858) or with *Říjnový diplom* (1860) [Kaiserliches Diplom vom 20. Oktober 1860], both regarded as liberalising landmarks in the nation’s literary and social life. It is where the mass phase of national movement is completed (C), for the meaningful achievement of the essential attributes of a consummate nation cannot be reversed, having implemented civic awareness with express political programme, antithetical to the feudal folk.

Seeking for the genetic links between the national movement segmentation and the literary historical periodisation of this process, at first sight we find individual phases “overlapping” irregularly, in particular, in its completion: if the scholarly interest phase (A) falls into the “Classicist” period and the national campaign phase (B) correlates with the “pre-Romantic” period, ambiguities arise especially in interpreting the third and the fourth periods, whose boundary (the year 1848) is identified with the mass-scale phase of national movement (C), the consummation of which is at times perceived as the end of the whole National Revival. Is it the year 1848 in the limited sense as a milestone for the origin Czech national commu-

nity (the definite arrival of the Czech language on the scene of public communication) or is it the formation of the *Máj* generation as the first modern, Europe-oriented grouping in the latter half of the 1850s? Or, according to Zdeněk Nejedlý, is the National Revival exhausted in the 1870s and the 1880s when the social structure of the bourgeois society with its attributes (the National Theatre; the Czech University; the origin of the Czech capital and public institutions; the formation of the middle class and the lower-middle class, etc.) is completed?¹²

Purely literary expositions ascribe the final stage of the National Revival to intellectual “exhaustion” and to overmastering the aesthetic norm of Czech literature which was deemed “subservient”,¹³ teleologically and explicitly engaged in the struggle for national and social emancipation. This concept of the National Revival is crowned with the proclamation entitled *Manifest České moderny* (1895) and with the arrival of modernisms in the late 19th century that were highly critical of the didacticism of previous artistic generations. Another problem arises in 1895–1918, which is considered the beginning of modern Czech literature in the 20th century. Paradoxically, among the active authors at the time remained Adolf Heyduk, one of the main representatives of the *Máj* grouping. The turn of the 20th century thus saw the final masterpieces of Antonín Dvořák, whose operas and symphonies, together with the works of Pyotr Ilyich Tchaikovsky reached the peak of the world Romantic music. In the same way, the works of Alois Jirásek, the founding father of Czech historical fiction, were fundamentally connected with the 19th-century realism and, following the footsteps of František Palacký, fostered national fondness of the topically presented past; on the eve of World War I, Jirásek created *Temno* (1915) [Darkness] his best anti-Habsburg novel depicting, in a symbolic parallel, the cultural decline of the Czech nation during the early 18th-century counter-Reformation years.

The Central European National Revival, fitting the same model as the Czech lands, is typified by “a small nation” bound by discontinuous or absent statehood tradition where the determinant factor is a complicate formation of its “own” leading class, as well as restoring or creating a literary language along with promoting other cultural, and later on, societal-political demands. Taking no account of the specific literary orientation of the Czech periodisation model, the transition

---

12 Zdeněk NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk. Kniha první. Masarykovo mládí (1850–1876)* (Praha: Orbis, 1949), pp. 34–35.

13 F. X. ŠALDA, “O smyslu literárních dějin českých,” *Šaldův Zápiskník* 8 (1935–1936), pp. 203–214 and 281–314.

between the national campaigning (B) and the mass scale (C) can be related to the expansion of widely conceived Romanticism, whose significance can hardly be derived from the “pure” or “exemplary”, stylistically distinctive, West European Romanticism. Romanticism becomes the most influential artistic movement engaged in the shaping of modern, i.e. societally and ethnically developed community, fluctuating with realistic trends, while absorbing the previous stylistic elements of the waning Sentimental and Enlightenment movement.¹⁴

Romanticism as a key issue of these national movements is of the longest duration, just as it is impossible to delimit its genesis and “replacement” or “substitution” with realism. Put simply, the postmodern grasp of Romanticism all the same tends to conceive a construct with a number of fixed and changeable markers that are retrospectively employed for modelling and somewhat correcting the then literary historic discourse.¹⁵ Special emphasis is placed on the heterogeneous and arborescent structure of Romanticism based on the identification of basic themes and processes borrowed from the ideology, philosophy and poetics of the Romantic period, such as Nature; road; beauty; aesthetics; folklore; irony, etc. The projection of Romanticism as a kind of “ideal” construct can then be given two interpretations: 1) Romanticism as a temporally limited movement anticipating realism, which subsequently brings it to completion, “swallowing” it, in fact; 2) Romanticism derived from the theory of “long modernism” with a Romantic pre-phase, which joins in only as an “entry” or “indicator” shifting the focus on the issues of the individual, as a long-running process anticipating free imagination, etc.

Looking back at the year 1848, it is beyond doubt that this was a milestone that marked a turning point in the process of forming the Czech nation (in the

---

14 Břetislav HORYNA, *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis* (Praha: Vyšehrad, 2005); Miloš POHORSKÝ, “Český romantismus v evropském kontextu,” *Česká literatura* 26 (1978), pp. 1–9; Milan ŘEPA, ed., *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly* (Praha: Nakladatelství Historického ústavu AV ČR, 2008).

15 Zdeněk HRBATA, *Romantismus a Čechy* (Jinočany: H&H, 1999); Zdeněk HRBATA – Martin PROCHÁZKA, eds., *Český romantismus v evropském kontextu* (Praha: Mlejnek, 1993); Zdeněk HRBATA – Martin PROCHÁZKA, eds., *Romantismus a romantismy. Pojmy, proudy, kontexty* (Praha: Karolinum, 2005); Martin HRDINA, “Konstituce literárněhistorického pojmu historismu,” *Česká literatura* 57 (2009), pp. 319–345; Ivo POSPÍŠIL, “Romantismus slovanský, evropský a světový. Šíře a hloubka,” in *Slovanský romantismus v evropských súvislostiach* (Banská Bystrica: Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2006), pp. 8–21; Peter ZAJAC, “Konštrukty romantizmu v českej a slovenskej literatúre,” in *Hľadání literárních dějin v diskusi*, ed. Jan Wiendl (Praha – Litomyšl: Paseka, 2006), pp. 90–106; Miloš ZELENKA – Zuzana VARGOVÁ, eds., *Literární romantismus* (Nitra: Fakulta stredoerópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa, 2011).

modern sense), grounded both in set historical patterns and in the individual national situation, for the transformation of the Czech society did not commence under early capitalism, rather within the context of late feudalism. This was the main cause of the phase displacement that determined a different course of events during that particular stage, echoing “foreign” European influences while adapting the topical stimuli of national traditions and the national past. Given that present-day historiography distinguishes two phases that are marked by mainly bourgeois revolutions, in the Czech lands, the year 1848 drew a dividing line between the “formation” phase, i. e. a preparatory stage consisting only in the modification of late feudal structure, and the crucial “transformation” phase embracing qualitative alterations.

Dissimilarities between individual phases can be observed even in the top class of the established modern community with respect to its societal mobility. The first phase, namely the time of the National Revival proper, may have admitted the potentiality of the most progressive middle-class layer constituting itself as a German speaking community, hence the issue of national specificity later becomes pivotal and superior to the other ideological devices. In literature, this fact could manifest itself in relativising the then position of authors who reflected topical issues at the expense of current aesthetic norm, as well as in the subsequent ambiguous interpretations of its meaning. The year 1848 epitomised the activities undertaken by the newly established community concerned with tackling the issues of its future existence. Generally speaking, this turning point in national history also ascended to a secure foundation of the Romantic antithesis as revolution introduced into modern awareness the contrariety of longing for a free and happy world and no hope for achieving the desired ideal.

Even where the Romantic attitude lacked its positive vigour, replacing revolt with melancholy, despair, or mystical irrationalism, its initial inspiration by the antagonism of modern society was manifest and historically determined. Interpreting these phenomenally negative perspectives cannot be dismissed with reference to the ingrained authorial subjectivism and pessimistic melancholy, heedless of the actual needs of the time. The true cause rather lay in the fact that the new – hitherto unknown – reality could pose problems that were beyond historical understanding of the contemporary society. It was the questions about life and death; human existence; the mysteries of matter, motion, space and time; and the limits of human knowledge that perplexed modern society and modern man coping with non-illusory materiality of the earthly life and with the objective reality of the world

around. Paradoxically, even more recent literary history refers to “successful or unsuccessful struggle” with the Romantic tradition, pointing out the discrepancy between thematical novelty and its inadequate artistic completion, and emphasising the contrast between the innovative perspective and various compositional “imperfections” in the formal arrangement of a literary work. To be more precise, the authors who were spiritually affected by Romanticism managed to get an innovative and profound grasp of reality, despite their form and art being prevalingly connected with the Romantic aesthetic norm. This assumption applies to the formation of modern Czech fiction, in particular authored by the *Máj* grouping, which “struggled” with the traditional Romantic conception of characters, setting, and the story line structure.

The complexity of periodised arrangement and its markers reveals certain ambiguity of values and painstaking search for relatively precise inner dividing lines which could be delimited in the previous, narrow concept of the Revival. Concurrently, this state of affairs indicates a kind of developmental acceleration and inner differentiation of individual generational groupings, namely with regard to thought concepts and art poetics. With calculated simplification, the period between 1850 and 1918 can be divided into four phases: 1) 1858 (1860)–1868; 2) the turn of the 1870s until the turn of the 1880s; 3) the early 1880s until the early 1890s (1895); and 4) 1895–1914, where the dividing lines are the introduction of general adult suffrage in 1905 and the start of World War I in 1914.¹⁶ The first stage, which was epitomised by the *Máj* generation headed by Jan Neruda and Vítězslav Hálek, introduced new topics (social issues; man and woman relationship; religious tolerance; etc.) and new genres (love and political lyrics; short story and short novel; feuilleton). Through numerous translations from Slavonic and non-Slavonic languages the authors kept pace with European literature just as their literary criticism helped to establish this genre as an independent creative activity. Further, the members stabilised Czech as a literary language at all levels, preferring the aesthetic function to the national revivalist duty. Oscillation between Romanticism and realism, consummated by this generation, lead to the democratisation of literature which should, as Neruda proclaimed, be true, societal, artistically challenging and coping with the world development. The peculiar genre adaptation of Byronian stories in verse thus did not evidence degeneration and “retardation”, ra-

---

16 Irina Grigor'evna NEUPOKOYEVA, “Obščie čerty jevropejskogo romantizma i sveobrazie jego nacional'nyh putej,” in *Jevropeiskii romantizm. Az evrópai romantika*, eds. I. G. Neupokoyeva – I. Šeter (Moskva: Nauka, 1973), p. 42.

ther it generally underlined the proposition that “in Central and East European literatures, Byronian verse epic conduced to realistic novel,” constituting a connecting link between earlier Byronian romance and attempts at modern social novel.¹⁷

The second phase, initiated by the *Ruch* [Stir] almanac (1868), which appeared when the National Theatre foundation stone was laid, is traditionally interpreted as contention between the *Ruch* and the *Lumír* groupings – a cosmopolitan school (Josef Václav Sládek; Julius Zeyer; Jaroslav Vrchlický; etc.) and a national school (Svatopluk Čech; Eliška Krásnohorská; Václav Vlček; etc.), respectively. Assuming a political role during the Austro-Hungarian Compromise crisis, literature sought certainty either in tradition (historism) and in return to the original revivalist ideal, or in embracing more eagerly the West European literary canon. The third phase, involving the subsiding Ruchian-Lumírian conflicts and, especially, the creative prime of the European-focused Jaroslav Vrchlický, witnessed the arrival of a strong generation of prose writers (Teréza Nováková; Alois Jirásek; Antal Stašek; Karel Václav Rais; etc.), who in historical and rural themes headed for realism, and, genrewise, were inclined to pursue modern drama with multiple genre variations (chronicle; epic; etc.); N.B. theirs was the founding generation of the National Theatre completed in 1883.

This generation, following suit of the *Máj* grouping, definitely healed the split with the Slovaks begot by Štúrian codification of Standard Slovak (1844), in anticipation of combining the two nations speaking close languages and sharing their history. Nevertheless, the awareness of mutuality as it was manifested e.g. in Adolf Heyduk’s book of verse *Cymbál a husle* [Cymbalon and violin] (1876) or in Alois Jirásek’s rhapsodic trilogy *Bratrstvo* I–III [Brotherhood] (1900–1909), later on, met with different historical and religious traditions and development potentialities. Whereas liberal and religiously indifferent Czech people in the German “neighbourhood” belonged to the culturally and economically most advanced nations in the Austro-Hungarian Empire, the religiously inclined Slovaks, under Hungarian intolerant political oppression had to struggle for their natural right of self-determination. Moreover, there was also different societal mobility within the structure of the National Revival. Put simply, the Czechs, who, after the Battle of White Mountain in 1620, lost their top noble classes through emigration or Germanisation, in the course of the 19th century, succeeded in molding a new profes-

---

17 Miloš ZELENKA, “The Genre Structure and Dream Motifs in Gustav Pflieger-Moravský’s Verse-Novel *Pan Vyšinský*,” *Revue des études slaves* 92 (2011), pp. 399–412.

sional class generated from the middle and lower-middle class population (country people; city dwellers, etc.) which finished with the feudal system faster. The Slovak societal mobility whatsoever was complicated by religion, insufficient urbanisation and, particularly, by natural bonds of friendship with the nation's yeomanry as the actual authority closely connected with the underdeveloped countryside and urban lifestyle, maintaining an ambiguous attitude to the democratisation of social life and towards the encouragement of capitalist enterprise.

The last phase, signalled already at the turn of the 1890s, was typified by genre and movement differentiation and by a radical change of the aesthetic norm. The leading critic of the generation František Xaver Šalda, who takes credit for the origin of the *Manifest České moderny* (Josef Karel Šlejhar; Antonín Sova; František Václav Krejčí; Otokar Březina; Josef Svatopluk Machar; Vilém Mrštík; etc.) appraised the individualist gesture; censure of the Revivalist tradition; and demand for “new beauty” and “inner” truth. The Manifest criticises the preceding artistic generations, demanding freedom of speech and universal suffrage. Over the span of one decade there coexisted realistic and naturalistic texts; decadence and anarchism; symbolism and impressionism; and finally the turn of the 20th century saw the last synthesising art movement – Art Nouveau relishing the “golden” bourgeois era (*Almanach secese*, 1896). It was then that Czech symbolism as the main stream of modern poetry inspired by fantasy; imagination; social vision; and the semantic polysemy of metaphorical expression made way for new impulses, in the same token as the decadence centred around the modern review. The plenitude of distinctive authorial individualities notwithstanding, during the first two decades of the 20th century, the solid mesh of intersecting artistic and intellectual streams produced two generational groupings.

The first of them, which was by the Czech literary historian František Buriánek not quite correctly named the generation of anarchistic rebels (Stanislav Kostka Neumann; Fráňa Šrámek; Karel Toman; Viktor Dyk; František Gellner; Jiří Mahen; etc), shared the same rebellious and bohemian gesture manifested through protest against narrow-minded morals.¹⁸ While the anarchist opinions were reflected in the motifs of sensual and erotic love, the sense of social inequality gave rise to portrayals of social outcasts and vagabonds. The *Almanach na rok 1914*, completed before World War I in 1913, announced a new wave of modern civilian style, which represented the second generation, temporally and aesthetically more

---

18 František BURIÁNEK, *Generace buřičů. Básníci z počátku 20. století* (Praha: Universita Karlova, 1968).

differentiated and influenced by modern fine arts, specifically cubism and futurism. The new modern art (the brothers Josef and Karel Čapek; Stanislav Kostka Neumann; Otakar Theer; etc.), under the influence of Bergsonism and American pragmatism, celebrated civilisation and contemporary technology, mingling collective lyricism with the exaltation of the prosaic world. Experimenting with free verse and fixed poetic forms aimed at expressing the substance of things, their functional structurality and developmental rhythm. In this reference, it is necessary to add that, regardless of generational distinctiveness and artistic inclinations, World War I brought back the issue of still uncompleted struggle for freedom and the right of self-determination. By and large, it was the group of elderly realists that protested against the official Czech policy, taking a loyal stand on the existence of Austro-Hungarian Empire. The *Manifest českých spisovatelů* of May 1917, which was authored by Jaroslav Kvapil, first signed by Alois Jirásek as indisputable authority, and subsequently signed by 222 other authors, put forward a demand for the Czech and Slovak liberation and expressed the ideas of constitutional freedom and a democratic right to independent national and societal development.

To the Czech lands, situated in the central area of Central Europe, the year 1918 implied radical change in space and time, both horizontal and vertical, not excluding its structural substance. Still, it was true that, even after the disintegration of the Austro-Hungarian Empire followed by the origin of successive states, including Czechoslovakia, this cultural, geographical and at the same time newly formed geopolitical area between the East and the West was typified by a changeable position of unstable centres and peripheries, by a specific mingling of ethnics, cultures and religions. Concomitantly, the year 1918 revived, on a new plane, the enquiry into the sense of Czech history, primarily into the model of Czech-German coexistence.¹⁹ According to the Czech historian František Palacký, nicknamed the Father of the Nation, the constitutive principle of Czech history was age-old conflict and contest of two creeds: Slavonic democracy and German feudalism.

In the interwar period, this postulate was opposed by Josef Pekař, the Czech historian who claimed that the history of the Czech people as a Central European Slavonic nation was all the same determined by geographical conditions, namely its specific position amid the German-speaking countries; whether or not, such impetus was indubitable and only positive. Deducing his philosophy of Czech history from the West European spirit, Pekař thought that “our [...] constitution, administration, law, science, literature, in brief, the whole of our material, social and spiri-

---

19 Josef PEKAŘ, *O smyslu českých dějin* (Praha: Rozmluvy, 1990; originally 1929), p. 388.

tual life is nothing but a form or a part of West European progress and condition [...]” Neither did materialise T. G. Masaryk’s conception of democratic Central Europe, first formulated on the eve of the proclamation of the freedom of the Czechs and Slovaks in Philadelphia’s Independence Hall on 26th October, 1918 and supported by President Woodrow Wilson, which pledged democratic Central Europe established as an independent whole on federalist principles that would guarantee peaceful existence and political development of the small nations between Germany and Russia by becoming a stabilising element in East and West Europe.

Irrespective of these discussions, it was evident as early as 1918 that forming new Central Europe, consisting of small national states and featuring complicated multiethnicity and interconnecting administrative and legislative as well as religious and cultural aspects would genetically evolve from national literary concepts and national philologies, while logically heading for supra-national “Central-Europeanness”, for shaping new regional identity, which, after the fall of Austro-Hungarian Empire, again crossed the borders of one country or a particular state. After 1918, this orientation was settled for two decades in favour of civilisational unity with the West, which incorporated the Czech lands, or more precisely Czechoslovakia, as an integral, yet backward and undeveloped part; in any case, it was the area that witnessed “the developmental aspect of Western structures ingressing the East.”²⁰ No matter in 1918 Czech literature approached the standard of settled European literatures which maintained much longer developmental continuity, gradually stratifying artistic and literary movements from Romanticism to realism, and finally, to a distinctive modern style with strong social elements,²¹ it did not cease to convey immediate political meanings.

It may seem that the year 1918 undeniably settled Czech enquiry into Central European thought by symbolically completing the permanent debate about the sense of Czech history, specifically, about the European roots of Czech culture and the Czech nation’s standing in Europe, but it was an illusory and naive notion because the subsequent historic events restored, as pointed out metaphorically in the early 1980s by the Czech exile author Milan Kundera in his essay *The Stolen West*,²²

---

20 László KONTLER, *Dějiny Maďarska* (Praha: Lidové noviny, 2001), p. 12.

21 Robert PYNSENT, *Questions of Identity: Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality* (Budapest – London – New York: Central European University Press, 1994); František KAUTMAN, *O českou národní identitu* (Praha: Pulchra, 2015); Eva HAHNOVÁ, *Češi o Čěších. Dnešní spory o dějiny* (Praha: Academia, 2018).

22 Milan KUNDERA, “Únos Západu,” in *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*, eds. Miloš Havelka – Ladislav Cabada (Plzeň: Západočeská univerzita, 2000),

the question of historic choice and cultural orientation. It is then hardly surprising that, after 1918, it was an acute problem for the young literary theoretician René Wellek, later a member of the famous Prague School, who held the view that what matters is the cultural standard of the recipient surroundings, the local living tradition, able to positively transform miscellaneous contemporary stimuli: “I am convinced that we cannot choose a nation for our cultural orientation at random, for thus we would choose all or nothing at the same time [...]. It is boundless debates about the value of whole cultures, about the magnificence of a particular literature [...] that I regard as the insufficiency of our thought [...]”²³ About twenty years later, René Wellek noted,²⁴ that Czech literature – resembling English literature – distinctly developed in two lines: one following a rather material, sensual, almost materialistic course, the other tending to spirituality and intellectualism, which did not rule out, but possibly all the more supported, sensualism, emotionality, even ecstasy.

Such duality was latent in Czech literature virtually from the Middle Ages, when it was interconnected with the urbanisation of literature, with its secularisation on the one hand, and deepening spirituality on the other, and on a different base, lasted from Romanticism to Modernism. Similar streams were apparently common in other literatures, nonetheless it was in these two that they were accentuated as dualities; possibly as a result of the internal societal and political development. Czech literature can provide credible evidence of the theses developed in an early work by Igor Smirnov,²⁵ where the author exemplifies the inner connection between Baroque and Romanticism through the cyclic transformation of artistic movements and through their intense relationship.²⁶ Incidentally, Czech literary territory attracted antinomies; contrasts; opposites; and dualities opposing its ability to consolidate them into one poetological system. In this sense, the works of Jaroslav Hašek are sometimes presented as Dadaistic, resembling in their absurdity the phenomena of Prague German literature, including Franz Kafka, which reflect

---

pp. 102–137; The translation of Kundera’s essay was based on the English original published in *The New York Review of Books* on 26th April, 1984.

23 René WELLEK, “F. V. Krejčího ‘České vzdělání,’” *Kritika* 2 (1925), p. 159.

24 René WELLEK, *Essays on Czech Literature* (Hague: Mouton, 1963); Ivo POSPÍŠIL – Miloš ZELENKA, *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky* (Brno: Masarykova univerzita, 1996).

25 Igor Pavlovich SMIRNOV, *Khudozhestvennyi smysl i evoliutsia poeticheskikh sistem* (Moskva: Nauka, 1977).

26 Zdeněk ROTREKL, *Barokní fenomén v současnosti* (Praha: TORST, 1995).

one reality, while in a way displaying two sides of one coin in the poetic sense, highlighting the grotesqueness and absurdity of human existence in their particular ways.

After the Czechoslovak Republic was established, these confrontations of Czech literature were given larger space and could develop more independently and more explosively. Hardly surprising hence were affinities of radical left vanguardists like Vítězslav Nezval, who recognised as his tutor Jakub Deml, a Catholic priest, poet and prose writer. Searching for hidden identity in the past, the baroque styling of Jakub Deml's prose writings or the historicity of Vladislav Vančura's creations were justified by concomitant antithetical ideology and similar poetics. In this respect, Czech literature – like some other Slavonic literatures – seemingly did not undergo thorough secularisation and so it saw persistent return to sacral elements in reflecting what is called post-secularism.

After 1918, the new nation witnessed the crystallisation of what had matured since the completion of the National Revival – strong, heterogeneous and intensely stratified modernism; avant-garde; and mainly, the possibility of internal political tolerance in the country which, having experienced horrible religious conflicts and wars, succeeded in disproving them on the way to general humanity and humanism, where both the national and social issues, as well as the Slavonic question, took on a cosmopolitan, universally humanitarian aspect.²⁷ As regards the genres, one of the high-profile pursuits became poetry, which, following the West European movements, approached zenith and to some extent excelled even the top creations of French literature, as admitted by its representatives themselves (André Breton recognised Vítězslav Nezval as the greatest surrealist poet). The new establishment introduced into literature political democracy; relative openness; tolerance and ability to mingle various streams of thought, along with the ability to protect the compact European cultural model against external erosion when leftist groupings worshipped Marxism and its varieties, such as Leninism; Trotskyism; and also Freudism; parallel to it, they pursued sorcery and occultism, despite campaigning against all of it on the surface as against everything that was over and done with.

The two Wellekian traditions in Czech literature can be epitomised by Karel Čapek and Jaroslav Durych. The former belonged to “the Castle” literary grouping around T. G. Masaryk, functioning as the President's supporter voicing, both overtly and secretly, his political opinions; as an author he was affected by French

---

27 T. G. MASARYK, *Česká otázka* (Praha: Čas, 1895); Idem, *Nová Evropa: stanovisko slovanské* (Praha: Gustav Dubský, 1920).

modernism in style when he translated the *poètes maudits*; later on, he proceeded from American pragmatism to neo-Classicism and the concept of “small man” to relativism. The latter was a voice of the pro-Catholic party criticising the ideological, i. e. Protestant, foundations of the Czechoslovak Republic grounded on the Protestant interpretation of Czech history; almost a Catholic fundamentalist at times, he formulated truly extremist opinions, especially in the late 1930s, in the time of the “second republic” (October 1938 – March 1939); later on, during the Protectorate of Bohemia and Moravia, that is to say during the German occupation, his opinions were surprisingly paradoxical, more or less remote from Jakub Deml, or Jan Zahradníček, Jan Čep, etc.

Karel Čapek (1890–1938) represented the generation of Czech intellectuals who successfully maintained the continuity with the National Revival, seeking stimuli outside the traditional German sphere, though Čapek himself spent a short time at the Friedrich-Wilhelm University, Berlin, during the winter term 1910–1911. Next summer term he studied at the Sorbonne. Čapek’s artistic creations were based on the multitude of possibilities encompassing the axiomatic tradition of German philosophy within Austria-Hungary, along with the spirit of the Empire, its *biedermeier* and *Secession* (*l’art nouveau, Jugendstil, new art, modern style*) on the one hand, and on the other, French modernist inspiration; Anglo-Saxon world with its utilitarianism and positivism (other than the French type); pragmatism; and Russian value and ethical maximalism; melancholy; disillusionment and suicidal moods. Therefore French modernist literature, American pragmatism and Russian maximalism constituted the spiritual and methodological bedrock that counterbalanced the German cultural influence. Čapek’s translations of French symbolist poetry, completed in 1916 under the pressure of war events, as an original protest which was recognised by young authors as the groundwork of new Czech poetic language benefiting from the translations of Baudelaire; Verlaine; Rimbaud; Mallarmé; Moréas; De Régnier; Apollinaire; Vildrac; Romains; etc.

In 1910 Čapek carried out an analysis of the grotesque in German literature for the seminar conducted by Arne Novák; in Arnošt Kraus’s seminar he gave an exposition of Goethe’s *Faust*; for Professor Krejčí he completed a paper that was later modified in the dissertation on *The Objective Method in Aesthetics with Respect to Fine Arts*. His seminar paper on *Pragmatism or the Philosophy of Practical Life* was published in Topič publishing house in 1918. His analyses of new streams in aesthetics refer to Dilthey’s works anticipating some ideas of the future works by Hans-Georg Gadamer and Robert Jass. The ideological core of his artistic crea-

tions was outlined in the *Melting pot*, where he examined French modernism, Russian maximalism and Anglo-Saxon pragmatism. It was that time that saw the publication of the works authored by William James (1842–1910) and John Dewey (1859–1952), namely Dewey's *Reconstruction of Philosophy* (published in Czech in 1929 as *Rekonstrukce ve filosofii*, with the postscript by Josef Schützner coining the term "přestavba" meaning "renewal" or "revival"). It is possible to say that Čapek's philosophical works interconnected all major lines of the contemporary philosophy that were deeply rooted in the European thought of the past. Karel Čapek brilliantly grasped the contradictions between individualism and collectivism during the total social crisis in the first half of the 20th century, offering several solutions: modern poetry, relativist philosophy and "maledicted issues" of Russian literature leading to the verge of human rationality.

Karel Čapek and Jaroslav Durych were connected by mutual polemics and, in particular, by Durych's brutal attacks against Čapek and his physical ailment. Repeatedly disappointed by his friends, namely during the Munich crisis and betrayal, Čapek did not cease to praise harmony and tolerance, whereas the radical rightist Durych ended up at respect for the external qualities of the so called Communism in Peroutka's survey *Proč nejsem komunistou* [Why I am not a Communist]²⁸ (Durych's reply was not published).²⁹

The military surgeon Jaroslav Durych (1886–1962) primarily protested against the Protestant interpretation of Czech history (František Palacký; T. G. Masaryk; Alois Jirásek) deeming it desinterpretative. In his own poetry and prose, he construed a portrayal of ideal man and woman in modern age; piety; the cult of poverty; sensibility; emotionality and sensuality; and extatic love inspired by the poetics of Romanticism (*Jarmark života/The Fair of Life*, 1916; the novel *Na horách/In the Mountains*, 1919; the love novel *Sedmikráska/Daisy*, 1925, the essay *Gotická růže/The Gothic Rose*, 1923). The most impressive, however, are his 17th-century novels (*Bloudění/Wandering*, 1929; *Rekvieť/Requiem*, 1930; *Masopust/Shrovetide*, 1938; *Služebníci neužiteční/Unnecessary Servants*, 1969; *Duše a hvězda/The Soul and the Star*, 1969; *Boží duha/The God's Rainbow*, 1969). In his essayistic works, he expressed extreme criticism of Czech writers (*Výstražné slovo k českým básníkům, Proč mne mrzí být českým spisovatelem, Kánon sexuality, Čekám na slovo*

28 Karel ČAPEK, *Proč nejsem komunistou* (Praha: nakladatelství Lidové noviny, 1990). Originally published in Pítomnost 1924.

29 Ivo POSPÍŠIL, Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych. *Primerjalna književnost*, letnik 33, št. 1, Ljubljana, junij 2010, pp. 131–142.

osvobozující) [Warning to Czech poets; Why I mind being a Czech writer; The Canon of Sexuality; I am waiting for a liberating word]. His cult of physical strength, health and brutality in many aspects approaches the aggressive streams in the then thought: “After the war our people became feeble: at least it became fashionable to flaunt feebleness. The influence of post-war French literature is ostentatiously demoralising. The weakness dwells rather on the tongue than in the true physiognomy of people, though the word has its powerful charm, effective even through the shield of pretence. Thus it has happened that people accept the necessity to speak about the horrors of war softly and pitiously, believing it helps to stave off such horrors for the future. And Communism is the spectre which threatens these dispositions [...]. The Bolshevik revolution made an attempt so as to preserve balance between natural and unnatural death, for in the war so many people still died a natural death. It completed the work of destruction, and a great work it was [...]”³⁰

The paradoxical mingling of the left-wing; avant-gardist; and Catholic; spiritual; and emotive orientations in art in the first Czechoslovak Republic continued even after 1945, as evidenced by the Exhibition of the Soviet fine arts held in Prague in 1947, which was found agreeable rather by the conservatives than the avant-gardists who radically differed from the Stalinist concept of art as promoted in the USSR since the 1930s.³¹ But it was relativised by many cases, among others, by the position of the Czech Communist František Halas (1901–1949), who authored deeply spiritual poetry.

It was the very situation in the new Czechoslovak Republic that facilitated such mingling; paradoxical combinations and delimitations of various artistic streams; tendencies; and poetics, something unprecedented in such intensity in other European literatures. That was the mold that enabled Czech modern art to survive in diverse forms even after 1948 and further, so that it could be brought back to life in the 1960s and later. In other words, the aesthetic scope of Czech culture, art in general, and literature in particular, never vanished thanks to being rooted in such plurality. In literary history and theory, the latter half of the 20th century brought a remarkable turn towards mass culture, to light-weight or “trivial” literature.

---

30 Zuzana FIALOVÁ, ed., *Jaroslav Durych publicista* (Praha: Academia, 2001), pp. 189–190.

31 Ivo POSPÍŠIL, “Střetnutí textů a kontextů (na pozadí ohlasů výstavy sovětského malířství v Praze roku 1947),” in *Text a kontext*, ed. Květuše Lepilová (Brno: Repronis, 2013), pp. 111–118.

The late 1960s augured – virtually in all forms of art – a shift from modernism to postmodernism which in fine arts grew from triviality: incidentally, this is how Andy Warhole, the American artist born in Eastern Slovakia, drew his artefacts, which among others, capitalised on the triviality of advertising. On that account, modernism was from the very beginning connected with “great” literature on which it parasitised and grew, both allusively and palimpsest-like and through quotations; reminiscences; and in retrospect; etc. Its specific nature is interest in “lower levels” of literature; in aesthetically less valuable texts; in naivety; triviality; and mass scale. This helps us better understand all features that are traditionally associated with the poetics of postmodernism: intertextuality, i. e. relativising originality; uncertainty; ambivalence. These aspirations are connected with the dictate of the culturological impact which is aggressive towards literary scholarship, devising, among others, new concepts of literary history – frequently pseudo-concepts – pointing out the relativisation of the sanctioned values.³²

Affinity or even passion for literature is nothing exceptional or new, since trivial literature has always been a storehouse of “great literature” techniques and vice versa. There has never been a sharp divide between trivial writing and aesthetically valuable, generally acknowledged, literature, for they have formed communicating vessels, with trivial literature constituting the genre bedrock of great literature: thus the love lyrics of Russian symbolism (Alexander Blok) grew from the gypsy romance, and a trashy psychological novel is actually a “love” novel for women. Sometimes it is very difficult to distinguish trivial features from aesthetic values and this is what the new theories tend to refer to. In order to relinquish automatism through new special detail, literature often draws on life-giving trivial springs in search of new materials and renewal of artistic techniques through certain primitiveness and schematism. Connecting postmodernism and triviality is scarcely accidental, nor does it violate the principles of literary development, as fittingly evidenced by the works of Bohumil Hrabal; Ladislav Fuchs; Milan Kundera; Arnošt

---

32 Cp. “the theory of fictional worlds” – Lubomír DOLEŽEL, *Heterokosmika* (Praha: Karolinum, 2002); It is connected with new concepts of literary history, to a great extent drawing on the concepts of the American scholar Stephen Greenblatt, whose genesis reveals how the author developed his concept. Stephen GREENBLATT, ed., *Allegory and Representation* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1986); Idem, *Practising the New Historicism* (Chicago: University Press, 2000); Darko DOLINAR – Marko JUVAN, eds., *Writing Literary History. Selected Perspectives from Central Europe* (Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang Verlag, 2006).

Lustig; Josef Škvorecký, etc. in the “golden sixties” coupled with the failure of socialism “with a human face”. Each literary movement, trend or poetics chooses a different aspect of triviality or emphasises a different feature: modernism capitalises on trivial mystique; insecurity; fragmentariness which enables a variety of interpretations.

Insecureness and ambivalence comprise the elementary aspect of postmodern view of the world. If triviality in literature is based on certain alternativeness of poetics and its models, we come across explicit points of contact with postmodern art. It is where the turn of the 1970s represented a real breakthrough in almost everything, bringing the end of romantic revolutions in the USA and West Europe; the end of human-face socialism in “East” Europe or rather in the Soviet block; the reality; status quo; and heavy contours which represent also new shifts in viewing the world. In contrast to illusive or intentionally desillusive art, there appeared a greater tendency to conceive art as play, an alternative world which has nothing in common with the real world. People did not consider their romanticising models as real any more – this had been forestalled for long – rather created alternative models, at best such that were not excessively general or too precise to make the contemporary world power structures feel endangered. Parallel to the demonstrative “degradation” of the sublime and the romantic, a new literature appeared which was based on the advertising slogan poetics, parasitising on other texts and supported by the “absolute relativism” of values; a literature that queried every originality and which, having had everything “metatexted” and “intertexted”, produced collateral or alternative models of general or literary history. Admittedly, similar texts have been crafted almost ever – at all levels – but had hardly attracted media attention and seized real power until the late 1960s; or often much later, when they started to change themselves as they penetrated into the force field of pivotal streams in literary development. Typically, new alternative models of literary art appeared on the borderline between fiction and non-fiction, in the wide band of “factual literature” or documentary account where there is no dividing line between reality and fiction.

The misalliance between fiction and non-fiction, together with postmodern feeling, has thus rehabilitated works once forgotten or marginalised as trivial, mass-scale works, as harmless, innocuous fantasies. Presently we may be witnessing the origination of probably the most powerful stream of the world literature in the early 21st century, whose importance – it seems – has been underestimated by the present-day literary scholarship and its disciplines, including genology; the stream

that in the draft can be entitled “the prose of virtual authenticity and existential insecurity.”³³

This kind of prose has reappeared in Czech literature in the last fifteen years, maintaining continuity of the domestic (and German) roots of the genre, such as Jakub Arbes or the devoted admirer of magical Prague Gustav Meyerink; otherwise the models take their source from the fount of poetics mentioned above. They share with them even endeavours to revise old rationalistic historiography, known as “scientific myth”; their desire to reverse the course of history can push such works to the sphere of practical ideology and politics: whereas Erich von Däniken assumed the mode of closed science revision which seemingly impeded the hidden truth, in John Ronald Reuel Tolkien (1892–1973) it was just linked with particular opinions about the English past; more vague is J. K. Rowling (born 1965), in contrast to more obvious Lovecraft or John Brown, who preceded; ideological connotations are evident, implicitly or explicitly, but they never fail to occur. It is little wonder, since these authors are attacking, in fact, the solid picture of the world that has always been molded by ruling classes, and they want to revise many of these premises. They intend to create parallel worlds where people who seem to come from a different world are set amidst the present-day consumeristic chase and confronted with events that are barely commonplace: under the surface of consuetudinary doings they are dragged, helpless, through clandestine processes which are the purpose of human life. Therefore these works attempt to reconstitute the authenticity of human existence, even if only virtually so far, by returning to sound values or by arousing their inner dynamics, at the extent of personal sacrifice and brutal violence at times – these ideas represent a thought archetype which asserts itself in divers surroundings and traditions, religious entities not excluding, at the very critical turn of the 21st century.

The Slovak literature has pursued a similar, though concurrently distinct, paradigm. Its 20th-century prime was undoubtedly poetism, represented by the creations of the *DAV* grouping, followed by the *nadrealisti* and *naturisti* groups, and subsequently by the extensive flow of urban prose and the Slovak novel written between the 1950s and 1990s. The Czech influence was unquestionable, just like the Slovak detachment from it and emphasis on an authentic way and original poetics. No less imposing were Slovak memoirs and journalism, as well as the arresting mythological-magical line of poetry and fiction. The novels and journalistic

---

33 Ivo POSPÍŠIL, “Próza virtuální autenticity a existenciálního znejistění,” *Slavica Litteraria* 10 (2007), 1, pp. 5–20.

writings authored by Ladislav Ťažký; Peter Jaroš; Vincent Šikula; Ladislav Ballek; like the seminal works by Rudolf Sloboda *Rozum/The Sense* and *Krev/Blood*, were a loose continuation of the inter-war Slovak tradition of *naturizmus*. Compared with the Czech cultural structure, which at that time was loosening up, Slovak literature was more self-contained, more straightforward, and more Central European than Czech literature, which adopted all-European models. There were many points of literary contact, both in the inter-war period and later; however, more often than not, these connections were unbalanced, rather mechanical or quite the opposite, chaotic, the works not boasting top aesthetic standards, even with renowned authors.³⁴

The contextual perspective of Czech and Slovak literatures resulting from their existence in newly established Europe after 1918 has had a long history and a number of twists, regardless of the pronouncements of some luminaries who count, among others, the above mentioned Milan Kundera, and whose rooting in the somewhat virtual Central European area is fairly illusory. There will always remain readiness to embrace the origins of the real, not ideologically construed, multicultural and multinational space, jointly with reminiscent attitudes to European-ness and worldness as reflected in the superior works of Czech and Slovak literature at the turn of the 21st century. Tension and fluctuations among the national, Central European and European/world interests formed a discernible aesthetic substratum for grounding excellent works of art that originated from European movements in the first half of the 20th century and which crowned the struggle of European peoples for national and societal emancipation. The foundation of Czechoslovakia as well as other new, restored or modified, state entities and their literary activities played a key role in this process.

---

34 Ivo POSPÍŠIL, “Žánrová hledání na hraně a na okraji (Studie k některým dílům slovenské a české prózy posledních let),” in *Pramene a križovatky (Slovensko-české literárne paralely v súčasnosti)*, eds. Emília Nemcová – Ivo Pospíšil (Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda - Filozofická fakulta, 2012), pp. 103–181.

SUMMARY

For people in the Czech lands, situated in the central area of Central Europe, the year 1918 implied radical change in space and time, both horizontal and vertical, not excluding its structural substance. And even after the disintegration of the Austro-Hungarian Empire followed by the founding of successor states including Czechoslovakia, this cultural, geographical and at the same time newly-formed geopolitical area between the East and the West was still typified by changeable positions of unstable centers and peripheries, and by specific mingling of ethnics, cultures and religions. Concomitantly, the year 1918 revived, on a new plane, inquiries into the sense of Czech history, primarily into models for Czech-German coexistence. Irrespective of these discussions, it was evident as early as 1918 that a new Central Europe – which would consist of small national states and feature complicated multiethnicities and interconnecting administrative and legislative as well as religious and cultural aspects – would evolve from national literary concepts and national philologies. At the same time, the process would logically lead towards a supra-national “Central-Europeanness” that would shape a new regional identity, which, after the fall of Austro-Hungarian Empire, again transcended the borders of particular countries or states. After 1918, the choice between these two possible orientations was settled for two decades in favor of civilizational unity with the West, which incorporated the Czech lands, or more precisely Czechoslovakia, as an integral, yet backward and undeveloped part. In any case, this was the area that witnessed “the developmental aspect of Western structures ingressing the East.” It is of no matter that in 1918 Czech literature approached the standard of the settled European literatures that had preserved a much longer developmental continuity, gradually stratifying artistic and literary movements from Romanticism to realism, and finally, to and distinctive modern style with strong social elements, for it did not cease to convey immediate political meanings.

RESUMÉ

Rok 1918 pro české země jako centrální části střední Evropy znamenal radikální proměnu v čase i prostoru, nejen horizontálně a vertikálně, ale i ve své strukturální podstatě. Přesto i po roce 1918, tj. po rozpadu habsburské monarchie a vzniku nástupnických států včetně Československa, platilo, že tento kulturní, geografický a zároveň nově formovaný geopolitický prostor mezi Západem a Východem se stále vyznačuje proměnlivou pozicí nestabilních center a periferií, specifickým prolnutím etnosů, kultur a náboženství. Zároveň rok 1918 v nové poloze oživil tázání po smyslu českých dějin, zejména o modelu česko-německého soužití. Bez ohledu na tyto diskuse bylo již v roce 1918 zřejmé, že utváření nové střední Evropy, založené na malých národních státech, s její multietnicitou, složitostí a propojením hledisek státoprávně-administrativních, konfesijních a kulturních, celkově přirozenou, historicky vzniklou strukturální heterogenitou, se sice bude geneticky odvíjet z pojetí národní literatury a nacionálních filologií, zároveň však bude logicky směřovat k nadnárodní „středoevropskosti“, k formování nové regionální identity, která po zániku habsburské monarchie opět překračovala hranice jedné vlasti či konkrétního státu. Tato orientace byla po roce 1918 na dvě desetiletí vyřešena ve prospěch civilizační sounáležitosti se Západem, do něhož se české země, resp. Československo včleňuje jako jeho integrální, avšak opožděná a méně rozvinutá část, přesto ta část, v níž se odehrával „vývojový aspekt průniku západních struktur na východ“. Ačkoli se česká literatura v roce 1918 přiblížila úrovni stabilizovaných evropských literatur s mnohem delší vývojovou kontinuitou, v níž se postupně na sebe vrs- tvily umělecké a literární směry od romantismu k realismu a nakonec k osobitě podobě moderny se silnými sociálními prvky, stále zůstávala bezprostředním nositelem politických významů.

MATERIÁLY A DOKUMENTY

Železničáři pod zvláštním dohledem.
Akce přeložení polských železničářů
z Těšínska v letech 1935–1936
a otázka jejich pozdějšího návratu.¹

GRZEGORZ GAŚSIOR

Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski, Polska

Railway Workers Under Special Supervision: The Operation of Transferring Polish Railway Workers from Cieszyn Silesia in the Years 1935–1936 and the Question of Their Later Return

During the period of the First Republic, a numerous Polish was living in the territory of Cieszyn Silesia, a region which always had great economic and strategic importance for the Czechoslovak Republic. After the deterioration of Czechoslovak-Polish relations and the initiation of Polish diversion operations in Cieszyn Silesia in 1935, the Czechoslovak authorities reached for repressive measures against members of the Polish minority; among these actions, they launched an operation of transferring railway workers of Polish nationality into the midlands in the years 1935–1936. This article is based in study of official government documents, particularly from the Ministry of Railways, the Police Office in Moravian Ostrava, nationalist associations (Slezská Matice osvěty lidové) and also the Polish general consulate

1 Studie vznikla v rámci řešení grantu č. 2016/23/D/HS3/00414 financovaného z prostředků agentury Narodowe Centrum Nauki.

in Moravian Ostrava. The selection of documents makes up a significant portion of the article.

Key words: History, 20th century, Czechoslovakia, Cieszyn Silesia, railways, Polish minority.

Hromadné překládání polských a německých železničářů z Těšínska v první polovině 20. let minulého století, jehož cílem bylo posílit české pozice na tomto území, ovlivnilo národnostní postoje mnohých železničářů v regionu a přispělo k tomu, že řada z nich se začala hlásit k české národnosti a posílat své děti do české školy. Tato akce byla popsána podrobněji ve *Slovanském přehledu*² v textu *Ostře sledovaní železničáři. Železniční úřady a národnostní otázka v československé části Těšínského Slezska počátkem 20. let 20. století*, na který nyní článek navazuje. Zde čtenář rovněž najde rozbor stavu výzkumu tématu překládání železničářů polské a německé národnosti, a proto ho zde pomůžeme.

Předmětem této studie je akce hromadného překládání železničářů polské národnosti do československého vnitrozemí v letech 1935–1936 a jejich pozdějšího návratu na Těšínsko. Tato otázka nebyla dosud předmětem samostatného výzkumu, avšak historická literatura týkající se československo-polských vztahů a dějin regionu tohoto období se o tomto problému zmiňuje.³

Těšínsko mělo pro Československo značný hospodářský a strategický význam. Zejména jím procházela Košicko-bohumínská dráha (KBD), a to často v těsné blízkosti československo-polské hranice. Ve třicátých letech přitom stále patřila soukromé společnosti (od 1927 se sídlem v Košicích), avšak její slezský úsek byl spravován Ředitelstvím státních drah v Olomouci, které podléhalo Ministerstvu železnic. Mezi železničáři pracovalo mnoho příslušníků polské a německé národnosti, což bylo trnem v oku hlavně funkcionářům českých nacionalistických organizací, tzv. obranných spolků, jako např. Slezská Matice osvěty li-

---

2 Grzegorz GAŚSIOR, *Ostře sledovaní železničáři. Železniční úřady a národnostní otázka v československé části Těšínského Slezska počátkem 20. let 20. století*, *Slovanský přehled* 104, 2018, č. 1, s. 35–71.

3 Nejvíce zmínek o tomto problému najdeme v pracích následujících autorů: Dan GAWRECKI, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938*, Český Těšín 1999; Krzysztof NOWAK, *Leon Wolf (1883–1968): biografia polityczna*, Katowice 2002; Dariusz MISZEWSKI, *Aktywność polityczna mniejszości polskiej w Czechosłowacji 1920–1938*, Toruń 2002; G. GAŚSIOR, *Vztah Slezské Matice osvěty lidové k otázce železničních zaměstnanců na Těšínsku v období první republiky*, *Slovanský přehled* 95, 2009, č. 3, s. 381–401.

dové (SMOL), které opakovaně posílaly příslušným úřadům stížnosti na benevolenci vůči údajně nespolehlivým zaměstnancům z řad národnostních menšin. Za nespolehlivost považovaly všechny aktivity spojené s činností národnostních menšin a posílání dětí do jiných než českých škol. V matičních memorandech z let 1928 a 1929 se můžeme dočíst, že železničáři polské národnosti na Těšínsku agitují ve prospěch polského školství a někteří z nich „provokativně“ převedli své děti z českých do polských škol.⁴ Přesto je např. v memorandu z 1929 zmiňován případ přeložení železničáře polské národnosti.⁵ Skutečnost přihlašování dětí do polských škol svědčí o tom, že dřívější rozhodnutí rodičů posílat své děti do českých škol nebylo většinou dobrovolné a bylo spíše důsledkem nátlaku. Dokládá to rovněž následující citát z jedné z rezolucí SMOL: „Zajímavé jest, že pensisté, mají-li děti školou povinné, po svém pensionování dávají své děti do školy polské.“⁶

Na přelomu 20. a 30. let větší akce překládání polských železničářů z Těšínska nebyly pravděpodobně podnikány. Doložen je však případ přeložení dvou železničářů polské národnosti z Německé Lutyně. Ředitelství státních drah v Olomouci tím reagovalo na požadavek českých aktivistů z Německé Lutyně a poslance Václava Sladkého, kteří žádali napomenutí těch státních zaměstnanců, kteří jako členové obecního zastupitelstva podpořili volbu komunistů do funkcí starosty a jeho náměstků⁷. Tato volba měla národnostní kontext, protože komunisté hájili mnoho požadavků polské menšiny. Přitom se však jednalo o standardní demokrati-

4 České dráhy a. s. – Archiv v Července, fond Ředitelství státních drah v Olomouci 1895–1949, krabice – rok 1925, inventární jednotka 69/4-Řed.-25, Memorandum předsednictva SMOL (číslo jednací Př. 26.575/28) pro Ředitelství státních drah v Olomouci do rukou ředitele Ing. Polívky o poměrech na úseku trati Český Těšín – Mosty; Zemský archiv v Opavě (dále: ZA Opava), fond Slezská Matice osvěty lidové 1897–1950 (dále: SMOL), inventární číslo 361, karton 61 nebo Státní okresní archiv Frýdek-Místek (dále: SOA FM), fond Slezská Matice osvěty lidové Bystřice nad Olší (dále: SMOL BnO), inv. č. 3, k. 1, Rezoluce okresního sboru SMOL pro Jablunkovsko ve věci železničních zaměstnanců.

5 Jednalo se o Franciszka Turka z Mostů u Jablunkova. Srov. také: Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dále: AAN), Konsulat RP w Morawskiej Ostrawie (dále: KRPMO), sygnatura 19, Kronika ucisku i upośledzenia Polaków w Czośl. (R. 263/2/pf/C), s. 39.

6 ZA Opava, SMOL, inv. č. 361, k. 61; Rezoluce okresního sboru SMOL pro Jablunkovsko ve věci železničních zaměstnanců.

7 Národní archiv Praha (dále: NA), f. Ministerstvo železnic I, Praha (dále: MŽ), k. 10, opis dotazu poslance Sladkého na předsedu vlády z 16. 2. 1933, opis memoranda českých korporací v Německé Lutyni pro poslance Sladkého z 10. 6. 1932.

cký postup, nikoliv o přestupek. Přeložení obou železničářů bylo tedy projevem politické perzekuce.⁸

tlak na zakročení proti železničářům polské národnosti vzrostl v roce 1934, kdy po uzavření polsko-německé deklarace o nepoužití síly následovala antičeskoslovenská propaganda v polském tisku. Poukazovala mimo jiné na případy diskriminace příslušníků polské menšiny. Na veřejných manifestacích pořádaných v polské části Těšínska se objevovaly požadavky revize hranic.

Na poradě obranného spolku Národní rada československá (NRC) v Praze dne 14. března 1934 požadovali jeho funkcionáři (za přítomnosti vládních úředníků a Československé tiskové kanceláře) kromě jiného přeložení z Těšínska všech podezřelých železničářů a upozornili na stížnosti na chování přednostů stanic v Karvině⁹ a Českém Těšíně. Ministerstvo železnic následně nařídilo Ředitelství státních drah v Olomouci připravit návrh řešení těchto problémů.¹⁰

Viktor Polívka, prezident Ředitelství státních drah v Olomouci, byl jedním z těch, kteří byli zodpovědní za hromadné překládání železničářů polské a německé národnosti z Těšínska v roce 1923. Tentokrát však v odpovědi ministerstvu železnic zpochybňoval udání proti železničářům. V případě železničářů německé národnosti uvedl, že jsou to dobří a spolehliví zaměstnanci a jejich přeložení nebo bránění jim ve služebním postupu považoval za ohrožení státních zájmů. Během rozmluvy s pracovníky SMOL dne 16. dubna 1934 Polívka svůj postoj vůči Polákům vysvětlil následovně: „Tomuto požadavku můžeme vyhověti ovšem jen velmi opatrně, zejména proto, že mimo Těšínsko není polských škol a překládání takové by dnes jistě bylo líčeno a chápáno jako persekuce.“¹¹ Přesto z dokumentů SMOL víme o některých přeloženích z roku 1934.¹²

---

8 Ibidem, spis Ministerstva železnic č. 1143/1933. Přeložení byli Stefan Kolarczyk a Emil Wajda. Ředitelství oznamovalo také záměr přeložit dalšího železničního zaměstnance, Józefa Sztwiertniu. Pozornost zasluhuje postoj tehdejšího ministra školství Ivana Deréra, který v té jisté záležitosti odmítl potrestat polského učitele s poukazem na ústavně zaručenou tajnost hlasování. Ibidem, dopis Deréra Prezídium Ministerstva železnic z 20. 7. 1933. O politické motivaci v tomto případě píše také D. GAWRECKI, *Politické a národnostní*, s. 209. Gawrecki na stejném místě zmiňuje také přemístění 24 železničářů z Českého Těšína do Bohumína, jedná se však o zákrok provedený v rámci Těšínska. O případě Kolarczyka a Wajdy viz dokument č. 4 v tomto článku.

9 Dobový název města, které dnes tvoří městskou část Karviná-Doly.

10 NA, MŽ, k. 1662, důvěrný spis č. 13517/1934.

11 Ibidem, zpráva Polívky pro Ministerstvo železnic z 18. 5. 1934.

12 SOA FM, SMOL BnO, inv. č. 6, k. 2, dopis Václava Plachta předsednictvu SMOL z 4. 10. 1934. Jednalo se o přeložení Pawła Suchého a Józefa Jakuse. Suchý se brzy vrátil na Těšínsko, Jakus zřejmě také. V 1935 byli znovu přeloženi.

Zvláštní případ se týkal hradlaře Augustyna Łukosze z Louk nad Olzou, bývalého místopředsedy Polské socialistické strany dělnické (Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza), jenž s podporou polského generálního konzula v Moravské Ostravě Leona Malhommea kritizoval vedení vlastní strany, z níž byl nakonec vyloučen.¹³ Jeho přeložení doporučilo prezídium ministerstva vnitra na základě informací Policejního ředitelství v Moravské Ostravě a Zemského úřadu v Brně.¹⁴ Policejní ředitel Emil Bača obviňoval Łukosze z aktivit vedoucích k odtržení Těšínska.¹⁵ Ředitelství státních drah v Olomouci proto nařídilo jeho přeložení k dopravnímu úřadu v Přerově v březnu 1935.¹⁶

Československo-polské vztahy se ještě více zhoršily, jakmile 2. oddělení hlavního štábu polské armády zahájilo diverzní akce na území československého Těšínska: sabotážní akce, ničení československých státních symbolů, vybíjení oken českých škol nebo obydlí českých národních činitelů, malování polských vlasteneckých nápisů.¹⁷

Po počátečním šoku se funkcionáři SMOL a jiných spolků ještě více snažili státní úřady přesvědčit o nutnosti ostřejších kroků proti polské menšině,¹⁸ mj. k překládání železničářů polské národnosti do vnitrozemí.¹⁹ S podobnými požadavky přišla i Sokolská župa těšínská Jana Čapka.²⁰ Ministerstvo železnic ujišťovalo, že o situaci na Těšínsku ví a podniká kroky ke zlepšení poměrů „v mezích služebních možností“.²¹ Avšak i policie začala požadovat ráznější zákrok proti polským železničářům. Policejní ředitelství v Moravské Ostravě je označilo za „pilíř

13 D. GAWRECKI, *Politické a národnostní*, s. 264–265, 268. V únoru 1935 z popudu konzula Malhommea Łukosz založil Polskou sociálně demokratickou stranu (Polska Partia Socjalno-Demokratyczna).

14 NA, MŽ, k. 1931; důvěrná zpráva prezidia ministerstva vnitra pro ministerstvo železnic z 19. 9. 1934; k sporu mezi polskými socialisty srov. Ivo BARAN, *Mezi národem a demokracií. Polští socialisté na československém Těšínsku v letech 1934 a 1935*, Slovácké historické studie 34, 2009, s. 47–94.

15 Ibidem, opis důvěrného dopisu Emila Bači Zemskému úřadu v Brně z 11. 1. 1935.

16 Ibidem, zpráva Viktora Polívky pro Ministerstvo železnic z 6. 9. 1935.

17 Edward DŁUGAJCZYK, *Tajny front na granicy cieszyńskiej: wywiad i dywersja w latach 1919–1939*, Katowice 1993, s. 51–84; D. GAWRECKI, *Politické a národnostní*, s. 318–325.

18 Magda HABRMANOVÁ, *Slezská Matice osvěty lidové v meziválečném období*, Slezský sborník 90, 1992, č. 2, s. 103–104.

19 SOA FM, SMOL BnO, inv. č. 10, k. 3, *Jaká opatření připravují se pro Těšínsko*, Matiční zpravodaj 5 (1935), č. 9, s. 2.

20 NA, MŽ, k. 1988, opis memoranda Sokolské župy těšínské Jana Čapka pro prezídium ministerké rady z 19. 8. 1935.

21 Ibidem, poznámka dr. Černého z 12. 9. 1935, nanesena na zadní straně dopisu prezidia ministerké rady pro prezídium ministerstva železnic z 31. 8. 1935.

polské iredenty“, protože jako agitátoři by dokázali rychle rozšiřovat poplašné zprávy. Doporučovalo přeložit je z Těšínska do vnitrozemí a nahradit „spolehlivými zaměstnanci české národnosti“. ²² V červenci 1935 ministr národní obrany František Machník dokonce požadoval, aby v odborech údržby dráhy, mj. v Českém Těšíně a Bohumíně, byli zaměstnáváni výhradně inženýři československé národnosti. ²³

Dne 9. září 1935 se konala na ministerstvu vnitra meziministerská porada. Na základě její závěrů Ředitelství státních drah v Olomouci podniklo „důkladnou perlustraci“ všech svých zaměstnanců na Těšínsku a rozhodlo o přeložení patnácti z nich do obvodů jiných ředitelství. V listopadu 1935 na základě informací olomouckého ředitelství ministerstvo železnic hlásilo, že shromážděný materiál se týkal „velmi vážných podezřelých okolností, pro něž nutno hleděti na tyto zaměstnance jako na nespolehlivé.“ Kontrola údajně nepotvrdila důvody pro přeložení žádného z železničních úředníků. Většina zaměstnanců uvedených v dokumentu měla na Těšínsku nemovitý majetek, na nových působištích však měli obdržet řádné ubytování. ²⁴

Prezident ředitelství státních drah v Olomouci Polívka, který 21. prosince 1935 předložil obsírnou zprávu o nespolehlivosti železničářů polské národnosti, však uznal, že jediné proti třem zaměstnancům lze předložit „materiál, se kterým bychom mohli jíti na veřejnost, setká-li se jejich přeložení s potížemi.“ ²⁵ Úředníci ministerstva železnic tyto pochybnosti nesdíleli a dospěli k závěru, že „každý případ [byl] předem bedlivě uvážěn, jejich neloajální skutky jsou objektivně prokázány a že je po ruce materiál, s nímž se může jíti na veřejnost (samozřejmě jen v mezích úředního jednání interního), setká-li se provedení tohoto administrativního opatření s většími obtížemi.“ Přeložení bylo nutné provést, „jelikož jinak nelze dosáhnouti pronikavé nápravy, ba naopak by se tím jen situace v pohraničí zhoršila a byla by snad považována i za naši slabost.“ Odvolání železničářů proti rozhodnutí ministerstvo zamítlo. ²⁶

---

22 NA, MŽ, k. 1899, důvěrná zpráva Prezídia ministerstva vnitra pro ministerstvo železnic z 8. 4. 1935.

23 NA, MŽ, k. 1965, důvěrná zpráva ministra Machníka pro ministerstvo železnic z 12. 7. 1935. Návrhy ministra týkaly se také území obydlených Němci m. j. trati Olomouc–Krmov.

24 NA, fond Předsednictvo ministerské rady 1918–1945, k. 411, zpráva prezídia ministerstva železnic pro Předsednictvo ministerské rady z 19. 11. 1935.

25 NA, MŽ, k. 2087, zpráva Polívky pro ministerstvo železnic z 21. 12. 1935; viz dokument č. 1; v seznamu vedle původních patnácti byl dodatečně uveden ještě jeden železničář – Józef Lach.

26 Ibidem, spis Ministerstva železnic č. 64983/1935.

Obvinění vznesená proti železničářům jsou však velmi pochybná.²⁷ Za závažnější případ by se snad dala považovat záležitost hlídače trati Pawła Szlauer. Naopak výhybkář Paweł Michalik byl v první instanci zbaven obvinění a vyšetřování traťového pomocníka Józefa Sikory nebylo ještě uzavřeno. V případě Michalika se jednalo o údajný přestupek spojený s urážkou prezidenta republiky. Stížnosti na ostatní zaměstnance neobsahují nic víc, než to, že využívali svých zákonem zaručených práv na účast ve společenském životě národnostní menšiny²⁸.

I přes pochybnosti ředitele Polívky začalo v listopadu 1935 překládání také těch pracovníků, kteří se nenacházeli na seznamu nejhorších případů.²⁹ Železničář z Českého Těšína Adam Kiszka spáchal po obdržení příkazu o přeložení sebevraždu.³⁰ V lednu 1936 zemřel na infarkt Franciszek Babisz. Jeho smrt byla podle některých novin spojována s přeložením.³¹

Zdrojem informací o spolehlivosti svých zaměstnanců byly pro olomoucké ředitelství zprávy politických úřadů a policie, v některých případech také přednostové stanic a jiné hodnověrné osoby. Ministerstvo vnitra chtělo získané materiály udržet v tajnosti.³² Nepochybně se obávalo, že jejich únikem na veřejnost by se ukázalo, že obvinění železničářů se týkala zejména legálních aktivit ve prospěch polské menšiny. Pokud by vyšlo najevo, že státní a policejní orgány ve vztahu k vlastním občanům používaly nacionalistická kritéria, bylo by to pro ně kompromitující.³³

Československé úřady provedly na Těšínsku řadu dalších opatření, jako např. zvýšení stavu četnictva a policie, dočasné zastavení vydávání novin *Dziennik Polski*, prohlídky a zatýkaní nespolehlivých osob, zavedení výjimečného stavu v lis-

---

27 Srov. dokument č. 1.

28 Ibidem.

29 NA, fond Presidium ministerstva vnitra 225 (č. fondu 1075/1/1) (dále: PMV 225), k. 1172, Seznam státoobčansky nespolehlivých zaměstnanců, přeložených z Těšínska a Bohumínska (Srov. dokument č. 2).

30 Motivem sebevraždy mohla být také nemoc manželky. Srov. řeč poslance Leona Wolfa v Národním shromáždění 11. 12. 1935; <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/021schuz/prilohy/priloh06.htm> (datum přístupu 21. 7. 2018).

31 *Tragedja kolejarza-Polaka*, Śląski Kurjer Poranny, 14. 1. 1936, s. 2.

32 NA, MŽ, k. 2087, zpráva Polívky pro ministerstvo železnic z 21. 12. 1935; srov. dokument č. 1.

33 Jako příklady takových policejních zpráv srov. např. NA, MŽ, k. 2087, důvěrná zpráva Emila Bači pro Ředitelství státních drah v Olomouci z 29. 11. 1935 o železničáři Franciszkovi Kolkovi; ZA Opava, fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava. Prezidiální spisy (dále: PŘMO), inv. č. 8811, k. 434, sign. 1/34; důvěrná zpráva okresního policejního komisařství v Novém Bohumíně pro prezidium policejního ředitelství v Moravské Ostravě z 8. 1. 1936, týkající se železničářů Franciszka Popka, Jana Kasprzaka a Ludwika Kabuta; argumenty formulované policií v Novém Bohumíně byly ve zkratce zopakovány v dokumentu č. 3.

topadu 1935.³⁴ Koncem roku 1935 byly polské diverzní akce na Těšínsku vzhledem k jejich negativním následkům přerušeny.³⁵

Nacionalistické spolky vyjadřovaly uspokojení z provedené akce státních drah, starosta SMOL Alois Holeš prohlásil: „Celá polská kampaň nám na Těšínsku vlastně prospěla.“³⁶ Slezská odbočka NRČ konstatovala, že „přeložení působilo blahodárně i na četné druhé zaměstnance, kteří z obavy přivedli své děti opět do českých škol.“ Část přeložených se nepřestěhovala do místa svého nového působiště a někteří z těch, kteří obdrželi od policie negativní hodnocení, stále zůstávali v regionu. Proto činovníci NRČ připravili další seznam polských a německých „štváčů“, které obviňovali ze styků s Třetí říší a někdy i s gestapem.³⁷ Mezi SMOL a NRČ došlo dokonce ke sporu o to, kterému spolku přísluší informování státních úřadů o nespolehlivých železničářích.³⁸

Představitelé polské menšiny opakovaně požadovali návrat přeložených zaměstnanců polské národnosti. Dne 8. května 1936 poslance Národního shromáždění Leona Wolfa a Karola Jungu ze zemského zastupitelstva v Brně (doprovázely je manželky přeložených železničářů) přijal k audienci premiér Milan Hodža a předseda agrární strany Rudolf Beran.³⁹ Protestovala i polská vláda, avšak československé ministerstvo zahraničních věcí odmítalo nařčení z diskriminace polské menšiny.⁴⁰ Stanoviska ministerstva železnic byla v této věci nedůsledná. V odpovědi na interpelaci poslance Wolfa ministr železnic Rudolf Bechyně tvrdil, že o překládání železničářů rozhodovaly pouze služební důvody a jednoznačně odmítl jakékoliv národnostní motivace. Odvolání některých železničářů byla ministerstvem údajně kladně vyřízena.⁴¹ Naopak v reakci na memorandum poslance Jungy ministerstvo železnic oznámilo Ministerstvu zahraničních věcí, že k překládání došlo kvůli „zmenšené státoobčanské spolehlivosti, resp. proto, že zde byly závažné pochybnosti v tomto směru.“ Pro vracející se zaměstnance by prý bylo těžké najít od-

34 D. MISZEWSKI, *Aktywność polityczna mniejszości*, s. 290–291.

35 Diverzní akce byly obnoveny v září 1938; E. DŁUGAJCZYK, *Tajny front*, s. 125–126, 135–136.

36 ZA Opava, fond Ústředí slezských sborů starostenských Orlová (dále: ÚSSSO), inv. č. 25, k. 5, zápis o schůzi ústředního výboru SMOL z 23. 1. 1936.

37 NA, MŽ, k. 2355, opis podání slezské odbočky NRČ; průvodní dopis poslance Františka Ježka, místopředsedy NRČ prezídiu ministerstva železnic z 2. 12. 1936.

38 D. GAWRECKI, *Politické a národnostní*, s. 338; ZA Opava, ÚSSSO, inv. č. 25, k. 5, zápis o schůzi ústředního výboru SMOL z 23. 1. 1936.

39 *Deputacja żon przemieszonych kolejarzy u premiera Dr. Hodży*, Dziennik Polski, 10. 5. 1936.

40 D. MISZEWSKI, *Aktywność polityczna mniejszości*, s. 285–287.

41 Odpověď ministra Bechyněho na interpelaci poslance Wolfa, 5. 12. 1936, http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0715_01.htm, 21. 7. 2018.

povídající pracovní místo na Těšínsku.⁴² Policejní ředitelství v Moravské Ostravě zase tvrdilo, že otázka železničářů nespadá do jeho kompetence.⁴³

Po prohlášení premiéra Hodži v únoru 1937 o nutnosti změny státní politiky vůči národnostním menšinám a uznání některých chyb ve vztahu k nim nastaly podmínky k novému vyjednávání i s polskou menšinou.⁴⁴ Dne 7. října 1937 poslanec Junga na audienci u Hodži obdržel slib zpětného přeložení železničářů polské národnosti na Těšínsko.⁴⁵ Premiér přikázal zodpovědným úřadům, aby se tím zabývaly.⁴⁶ Avšak podle Zemského úřadu v Brně by návrat přeložených železničářů vyvolal dojem, „že překládání svého času se dělo z důvodů politických“. Navrhoval proto, aby během jednoho nebo dvou let bylo přeloženo zpět na Těšínsko pouze 50–60 % přeložených.⁴⁷

Dne 14. října 1937 se na Ministerstvu železnic konala porada, které se účastnili zástupci prezidia ministerské rady, ministerstva vnitra, ministerstva zahraničních věcí, Ministerstva národní obrany a Ředitelství státních drah v Olomouci. Josef Valenta, vrchní rada státních drah z olomouckého ředitelství, byl přesvědčen, že vzhledem k uklidnění poměrů na Těšínsku bude „repatriace“ železničářů ve státním zájmu. Dr. Richard Kodítek z ministerstva vnitra předložil návrhy Zemského úřadu v Brně, podle nichž měli být železničáři polské národnosti rozděleni do tří kategorií: 1) jejichž návrat byl nežádoucí, resp. mohl by se konat až v krajním případě; 2) kteří by se mohli vrátit na Těšínsko, pokud nové informace o nich budou příznivé; 3) kteří by se mohli vrátit ihned. Požadavek ministerstva národní obrany, aby vracející se zaměstnanci byli umísťováni jen tam, kde by to neohrožovalo zájmy státu, nebyl reálný, neboť téměř všechny železniční úseky na Těšínsku se nacházely v hraničním pásmu. Úředník ministerstva zahraničních věcí Antonín Tomeš však v zájmu zlepšení vzájemných styků s Polskem navrhoval rychlé a kladné vyřešení jen několika případů, protože nechtěl, aby vznikl dojem, že Československo před polskými požadavky kapitulovalo. Po diskusi nakonec padlo rozhodnutí, aby ministerstvo vnitra během několika dnů shromáždilo nové informace o přeložených. K věci

42 NA, MŽ, k. 2284, spis ministerstva železnic č. 60352/1936.

43 D. GAWRECKI, *Politické a národnostní*, s. 313.

44 K. NOWAK, *Leon Wolf*, Katowice 2002, s. 191–192.

45 D. MISZEWSKI, *Aktywność polityczna mniejszości*, s. 326; Jerzy KOZEŃSKI, *Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej w latach 1932–1938*, Poznań 1964, s. 115.

46 NA, PMV 225, k. 1172, informace dr. Kodítka [dr. Ko] po poradě z 14. 10. 1937; J. KOZEŃSKI, *Czechosłowacja w polskiej*, s. 115.

47 Ibidem, průvodní dopis Zemského úřadu v Brně z 11. 10. 1937, srov. dokument č. 2.

se mělo vyjádřit i ministerstvo národní obrany a ministerstvo železnic mělo následně provést potřebná opatření.⁴⁸

Vypracováním zprávy byl pověřen Zemský úřad v Brně.⁴⁹ Zřejmě na základě jeho závěrů byl pořízen nový seznam, ve kterém byli železničáři polské národnosti opět rozděleni do tří kategorií: 1) které bylo možné přeložit ihned zpět na Těšínsko; 2) u kterých to bylo možné až ve druhé etapě; 3) jejichž návrat se nedoporučovalo.⁵⁰ V následujících měsících se většina železničářů skutečně vrátila na Těšínsko.⁵¹ Několik z nich však údajně nemělo zájem o návrat, jiní byli dáni do výslužby.⁵²

Celkový počet železničářů přeložených z Těšínska zahrnoval podle údajů olomouckého ředitelství státních drah 66 polských železničářů, z toho 11 bylo do podzimu roku 1937 pensionováno, jeden železničář zemřel, čtyři železničáři byli přeloženi na Těšínsko zpět, jedno odvolání zůstávalo stále nevyřízeno.⁵³ Akce překládání z Těšínska se v letech 1935-1936 dotkla i 43 železničářů německé národnosti.⁵⁴ Nejsou to však definitivní čísla. V interpelaci poslance Wolfa z 26. června 1936 se hovoří o více než stovce přeložených železničářů polské národnosti. Byli snad mezi nimi zahrnuti i Němci? Jmenovitě Wolf uvedl pouze údaje o 45 přeložených, které získal na základě informací jejich rodin a známých. Mezi těmito jmény se nachází tři, která nejsou uváděna v seznamu přeložených zpracovaných Minister-

---

48 Ibidem, protokol o poradě v ministerstvu železnic z 14. 10. 1937; záznam o návrhu vrchního komisaře Chládky z Zemského úřadu v Brně o rozdělení železničářů do tří kategorií z 13. 10. 1937.

49 Ibidem, informace dr. Kodítka [dr. Ko] po poradě z 14. 10. 1937.

50 Ibidem, seznam železničních zaměstnanců přeložených z Těšínska. Srov. dokument č. 3. Dokument se opíral částečně o návrhy Policejního ředitelství v Moravské Ostravě. Ve srovnání s dřívějším návrhem Zemského úřadu v Brně z 13. 10. 1937 změny byly pouze drobné. Např. ve verzi z 13. 10. 1937 v kategorii těch, kterých návrat na Těšínsko se nedoporučovalo byl uveden Paweł Szturczek místo Józefa Janiczka. Tužkou bylo také dopsáno jméno Lukosz (Augustyn Łukosz), které se nevyskytuje v seznamu publikovaném v dokumentu č. 3. V kategorii těch, kteří mohli být přeloženi až v pozdější etapě, byli Franciszek Kolek a Jan Jursa místo Franciszka Kufy a Józefa Paśmionki.

51 D. GAWRECKI, *Politické a národnostní*, s. 331.

52 ZA Opava, PŘMO, inv. č. 8811, k. 434, sign. 1/34, opisy důvěrných zpráv Ředitelství státních drah v Olomouci pro Zemský úřad v Brně z 15. 12. 1937 a ledna 1938.

53 NA, PMV 225, k. 1172, protokol o poradě v ministerstvu železnic z 14. 10. 1937.

54 Ibidem, seznam železničních zaměstnanců přeložených z Těšínska. Srov. dokument č. 2. Gawrecki poukazuje na to, že ohledně přeložených železničářů je uváděn někdy počet 200–300 osob, avšak sám na policejním seznamu z let 1935–1936 našel pouze 51 osob, D. GAWRECKI, *Politické a národnostní*, s. 330–331. Tento seznam v: ZA Opava, PŘMO, inv. č. 8811, k. 434, sign. 1/34.

stvem železnic.⁵⁵ V parlamentní řeči z 11. prosince 1935 se Wolf zmínil o přeložení Karola Szyrokiho, jehož jméno se rovněž neobjevuje v seznamech.⁵⁶ Stejně tak v nich nenacházíme Františka Kocúra, o němž hovořil 5. března 1936 poslanec Karol Śliwka.⁵⁷

V dokumentech týkajících se vrácení železničářů polské národnosti na Těšínsko nebyly jistě uvedeny všechny případy. Některá přeložení byla zřejmě, jak bývalo obvyklé, zdůvodňována služebními důvody, a pokud se postižení nebránili, tak se informace o jejich případech nedochovaly. Už po obsazení části Těšínska Polskem v 1938 jednotlivá ředitelství státních drah pořídila seznamy železničářů, kteří pocházeli z Těšínska a chtěli se sem vrátit. Z obvodu Ředitelství státních drah v Olomouci se přihlásilo 44 železničářů hlásících se k české národnosti, 46 k polské a devět k německé.⁵⁸ Údaje o národnosti ovšem nemusí být věrohodné. Mnozí lidé se mohli k národnosti české nebo německé hlásit z oportunistických nebo existenčních důvodů. Většina z nich nebyla uvedena v seznamech přeložených a chybí prameny, které by dovolily jejich případy objasnit. Máme však informace o Stefanovi Kolarczykovi, který je na seznamu uveden jako Němec, avšak v roce 1933 byl přeložen jako Polák v souvislosti se zmíněnou kauzou obecních zastupitelů z Německé Lutyně. V policejní zprávě z března 1938, která nedoporučovala jeho návrat na Těšínsko, se uvádí, že Kolarczyk se vydává za Čecha, poslal dokonce své děti do české školy, ale ve skutečnosti on i celá jeho rodina jsou Poláci.⁵⁹ Za druhé světové války Kolarczyk zahynul v koncentračním táboře v Osvětimi.⁶⁰

Z obvodu ředitelství drah v Brně odešel 10. října 1938 do Polska na vlastní žádost Józef Janiczek,⁶¹ jehož návrat na Těšínsko byl dříve zcela vylučován.⁶² Z ob-

55 Interpelaci poslance Wolfa ministerstvu železnic z 26. 6. 1936 podepsali také poslanci Hlinkovy slovenské ľudové strany; http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0586_04.htm, 21. 7. 2018. Zmínění tři železničáři byli Józef Strzybny, Rudolf Pastuszek a Paweł Oleownik.

56 Řeč poslance Wolfa v Národním shromáždění z 11. 12. 1935, dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/021schuz/prilohy/priloh06.htm>, 21. 7. 2018.

57 Řeč poslance Śliwky v Národním shromáždění z 5. 3. 1936; dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/031schuz/s031004.htm>, 21. 7. 2018.

58 NA, MŽ, k. 3130, Přehled zaměstnanců (Ředitelství státních drah v Olomouci).

59 ZA Opava, PŘMO, inv. č. 8811, k. 434, sign. 1/34, zpráva Okresního policejního komisařství v Novém Bohumíně pro prezidium policejního ředitelství v Moravské Ostravě z 18. 3. 1938. Srov. také dokument č. 4.

60 Emil HILA, František GIL, *Z dějin základní organizace Českého svazu bojovníků za svobodu Orlová Lutyně a jejích členů*, Orlová-Lutyně 2003, s. 213.

61 NA, MŽ, k. 3130, seznam zaměstnanců, kteří dobrovolně odešli do služeb polských státních drah (Ředitelství státních drah v Brně).

62 Srov. dokument č. 3.

vodu Hradec Králové se na Těšínsko vrátili dva železničáři (Franciszek Hanak, Karol Zwierzyna), jeden službu opustil svévolně (Józef Paśmionka).⁶³ Hanak patřil k železničářům přeloženým z Těšínska už v roce 1923.⁶⁴ Z pražského obvodu odešli také dva železničáři do Polska (Józef Niedoba, Paweł Szlauer).⁶⁵

Na území Těšínska připojeného k Polsku zůstalo podle údajů Ředitelství státních drah v Olomouci 847 železničářů české národnosti, 877 polské národnosti, 160 německé a jeden ukrajinské.⁶⁶ Vzhledem k tomu, že víme o nátlaku na železničáře, můžeme předpokládat, že část osob uvedených jako Češi, se k této národnosti hlásila buď z donucení, nebo oportunistických důvodů. Železničáři hlásící se k německé národnosti zase mohli hledat nějaký druh ochrany u německých politiků. Část železničářů byla snad také národnostně indiferentní. Oportunisticky motivované přihlášení se k národnosti polské přicházelo v úvahu až po říjnovém připojení Těšínska k Polsku. Údaje olomouckého ředitelství se však týkají dřívějšího období.

Závěry vyplývající z akce překládání železničářů z Těšínska v letech 1935–1936 jsou částečně shodné s těmi, které jsem uvedl v článku *Ostře sledovaní železničáři*.⁶⁷ Postup československých úřadů (ministerstvo železnic, Ředitelství státních drah v Olomouci, Zemský úřad v Brně, ministerstvo vnitra, ministerstvo zahraničí, prezídium ministerské rady, Okresní úřad v Českém Těšíně, policie a četnictvo) měl povahu národnostní perzekuce, přispěl k zastrašení příslušníků národnostních menšin a čechizaci, protože působil nejen na ty, kterých se přeložení týkalo, ale také na další železničáře a obyvatele regionu. Pocit ohrožení nebyl úplně cizí železničářům ani před zahájením překládání, o čemž svědčí to, že přes údajný pocit „beztržnosti“ polských železničářů, na což upozorňovaly české obranné spolky, se mnoho z nich rozhodlo posílat své děti do českých škol. Mohli tak pochopitelně učinit z vlastní iniciativy, lze se však domnívat, že hlavním důvodem byly spíše hrozby ze strany nadřízených nebo místních činitelů českých spolků jako SMOL.

Obvinění vůči většině překládaných železničářů se týkala především jejich legálních aktivit ve prospěch národnostní menšiny. Vláda akceptovala porušování práv příslušníků národnostních menšin. Úřady si byly vědomy porušování česko-

63 NA, MŽ, k. 3130, Zaměstnanci polské národnosti, kteří odešli do služeb polských státních drah (Ředitelství státních drah v Hradci Králové).

64 NA, MŽ, k. 371, zpráva *Přesuny nespolehlivého personálu z Těšínské oblasti* z 26. 6. 1923.

65 NA, MŽ, k. 3130, seznam zaměstnanců, kteří odešli na území obsazené Polskem (Ředitelství státních drah v Praze).

66 *Ibidem*, Přehled zaměstnanců (Ředitelství státních drah v Olomouci).

67 G. GAŚIOR, *Ostře sledovaní železničáři*, s. 68–70.

slovenské ústavy i závazků vyplývajících ze smlouvy s Polskem ze dne 23. dubna 1925 a smlouvy z Saint-Germain-en-Laye ze dne 10. září 1919, případně i zákona proti útisku z 12. srpna 1921.⁶⁸ Úřady uplatňovaly princip kolektivní viny. Lze to pochopitelně chápat jako ústupek od demokratických zásad a zákonů učiněný v zájmu bezpečnosti státu. Souvisí to také s otázkou možnosti uplatňování demokratických hodnot v regionu, jehož obyvatelstvo se ve značné části neztotožňovalo s Československem od samého začátku. Mnozí železničáři sympatizovali spíše s polským státem a připojení Těšínska k Polsku mohli považovat za ukončení doby národnostního útlaku. Návrat polských železničářů byl umožněn až v době ohrožení československého státu, kdy se však naděje a očekávání národnostních menšin v Československu už obrátily k sousedním státům. Nelze přitom zapomínat, že polská politika na Těšínsku po jeho připojení k Polsku v říjnu 1938 byla represivnější než československá, neboť nepřipustila existenci ani českých organizací, ani škol a donutila tisíce Čechů k odchodu.

---

68 Ibidem.

DOKUMENTY

Dokumenty, které jsou publikovány v přílohách, jsou cenným pramenem k diskusi o národnostní politice na Těšínsku v období první republiky. Byly vybrány dokumenty poskytující co nejširší pohled na problém překládání ve 30. letech. Poukazuje na motivace státních úřadů a druh obvinění, jaké byly železničářům kladeny. V dokumentu č. 1 sledujeme analýzu případů považovaných za nejzávažnější, sepsanou prezidentem Ředitelství státních drah v Olomouci Viktorem Polívkou. V dokumentu č. 2 se nachází ucelený seznam železničářů přeložených v rámci akce z let 1935–1936. V dokumentu č. 3 je prezentováno hodnocení železničářů z hlediska možnosti jejich návratu na Těšínsko. V dokumentu č. 4 je publikována policejní zpráva o dvou železničářích přeložených ještě v roce 1933.

Při publikaci dokumentů byla použita pravidla pro edici pramenů Ivana Štovička,⁶⁹ v některých případech však byly učiněny výjimky od pravidel určených touto instrukcí. V zájmu zachování ducha originálů byl ponechán pravopis a charakteristická slova z období první republiky (např. eventuelní, súčasťnil se, loyálně apod.). Jména železničářů polské a německé národnosti byla ponechána v českém znění a upravena jen v případě evidentních chyb. Zvláštní druh písma použitý v dokumentech je speciálně označen:

^p...^p písmo podtržené

^r...^r písmo proložené

Čísla domů a data narození osob narozených po roce 1917 byla vynechána.

Dokument č. 1.

Olomouc, 21. prosince 1935 – Zpráva (č. 45/17-Řed-1935) prezidenta Ředitelství státních drah v Olomouci Viktora Polívky pro Ministerstvo železnic o přeložení železničních zaměstnanců z Těšínska.¹

^aPokud jde o zaměstnance, o jichž přeložení z Česko-polského pohraničního pásma do zázemí jsme Vám podali zprávu dne 3. XII. ^b1935 pod číslem 45/14-Řed-1935²,^b

---

69 Ivan ŠTŮVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti : příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

‘můžeme Vám jen o některých^c z nich předložit takový materiál, se kterým bychom mohli jít na veřejnost, setká-li se jejich přeložení s potížemi.

To platí zejména o strážníku trati ‘Pavlu Szlauerovi^c, proti němuž je zavedeno disciplinární řízení; je obviněn, že svým nedbalým výkonem služby strážníka trati, zejména nedostatečným dozorem, umožnil pomalování zastávky Louky nad Olzou polskými nápisy a její polepení polskými státními znaky a že, jsa podnapilý, zpíval v nádražním hostinci v Českém Těšíně polskou hymnu. Přes tyto objektivně zjištěné činy není však prozatím dostatečně prokázáno, že Szlauer je smýšlení neLOYÁLNÍHO, ježto se před tím až do zmíněných závad choval vždy loyálně; nelze však pochybovati o tom, že se nehodí pro službu na tratích s tak mimořádnými bezpečnostními poměry jako jsou na Těšínsku. O věci Szlauerově podali jsme Vám již opětovné zprávy, jež Vám nemůžeme přesně citovati, ježto nemáme právě po ruce vyšetřovacích spisů, které jsou mimo Olomouc k doplnění disciplinárního vyšetřování. Podotýkáme, že jste věc projednávali pod číslem 47.743-VI/3 (výnos z 10.X.1935) a pod číslem 55.555-pers.4 (výnos ze 27.XI.1935); mimo to jedná o téže věci Váš tiskový referátník číslo 4.160 z roku 1935.^a

Proti výhybkáři ‘Pavlu Michalíkovi^{cd} bylo zavedeno soudní řízení pro přešupek § 11. zákona na ochranu republiky (čís. 50/23 sb. z. a nař.).³ Je obviněn, že 28. II. 1935 vyslovil se před svými spoluzaměstnanci potupně o pamětních medailích k 85. narozeninám pana presidenta republiky. Michalík^d popírá tento čin, zejména jakýkoliv zlý úmysl a tvrdí, že potupných slov použil o starých rakouských medailích. Obvinění dosvědčuje plně jen úpravčí trati František Richter, úpravčí trati Karel Smilovský inkriminovaný výrok sice slyšel, neví však, v jaké souvislosti byl pronesen. Ostatní tehdy přítomní zaměstnanci výroku nepotvrzují. Michalík^d byl rozsudkem okresního soudu v Moravské Ostravě ze 14. VIII. 1935 od obžaloby podle § 259/2 tr. ř. sice osvobozen, rozsudek není však – pokud je nám známo – dosud právoplatný, ježto se veřejný žalobce z něj odvolal. Po stránce kárné projednáme věc teprve, až bude právoplatně skončeno zmíněné soudní řízení.

Další konkrétní trestný čin, svědčící o neloyálnosti, je předmětem vyšetřování u tratového pomocníka ‘Josefa Sikory^c. Šetřením provedeným četnickou stanicí v Návsi bylo zjištěno toto: Dne 22. září 1935 byly okresním úřadem dodány starostům obcí letáky, vyzývající ku klidu a rozvaze vzhledem k zákazu oslav polských letců Žwirky⁴ a Wigury.⁵ Letáky byly vyhotoveny v jazyce českém a v jazyce polském. Letáky české byly podepsány sdruženými českými korporacemi, letáky polské pak členem zemského zastupitelstva Karlem Jungou.⁶ Starosta obce Adam Mrózek⁷ v Návsi vydal jemu dodané letáky – jak české tak i polské – dne 22. září 1935

ráno Jiřímu Sikorovi z Návsí, aby letáky vyvěsil na veřejných místech v obci, což Jiří Sikora učinil a kolem 8 hodiny vyvěsil také leták před hostincem Jana Káňe v Návsí čp. [...] ^c. Jan Káňa, hostinský v Návsí čp. [...] ^c viděl dne 22. září 1935 kolem 8 hodin, jak Jiří Sikora vyvěsil plakát nedaleko hostince, proto přistoupil Káňa k Sikorovi a žádal, aby mu dal 1 leták, čemu Jiří Sikora vyhověl.

Jan Káňa udal četnictvu, že při tom stál opodál v zahradě Josef Sikora v Návsí č. [...] ^c, železniční zřízenec, který toto viděl a volal také na Jiřího Sikoru ^b, „dejte mně také 1 leták“ ^b, což Jiří Sikora učinil. Josef Sikora po obdržení letáku na tento se podíval a pak řekl: „Zas mám kus papíru na oko. Někdy je bída něčím oko vytřít.“ ⁸ Tento výrok slyšel Jan Káňa, neviděl však, jaký leták Josef Sikora obdržel, český nebo polský. Jan Káňa dále prohlásil, že o tomto případě oznámení nikomu neučinil a zmínil se jen o tom příležitostně dne 22. září 1935 dopoledne před Arnoštem Svobodou, důchodním v Návsí.

Josef Sikora v Návsí číslo popisné [...] ^c udal, že viděl dne 22. září 1935 ráno z jeho zahrady, jak Jiří Sikora vyvěsil nějaké letáky a vydal také leták Káňovi z Návsí. Proto žádal Jiřího Sikoru, aby mu také vydal 1 leták. Když leták dostal, podíval se na něj a viděl, že byl tištěn v polském jazyku a podepsán Karlem Jungou, na což pronesl výrok „Zas mám kus papíru na oko, někdy je bída něčím oko vytřít“, aniž by leták předem řádně přečetl.

Sikoru volali jsme protokolárně k odpovědnosti a předestřeli jsme mu zejména, že vysloviv se potupně o polském letáku, jehož účelem bylo uklidnění polské obyvatelstvo, dal tím veřejně a provokativně najevo, že s akcí směřující k uklidnění nesouhlasí a že jeho sympatie jsou na straně neloyálních a protistátně orientovaných živlů, které brojily proti zákazu oslav polských letců Žwirka a Wigury. Šetření není doposud skončené. Mimo zmíněný čin nebyly proti Sikorovi četnictvem zjištěny další okolnosti, podle nichž by mohl býti považován po stránce státoobčanské za nespolehlivého.

^cO ostatních zaměstnancích ^c, o nichž jedná Váš výnos z 12. 11. [19]35, číslo 53.521-Pers.2 z r. 1935 a naše zpráva z 3. 12. [19]35, číslo 45/14-Řed.-35 ^b nemáme ^b takového konkrétního materiálu, s nimž bychom mohli jít na veřejnost, nýbrž máme zpravidla ^c důvěrné relace politických, eventuálně policejních úřadů, v některých ojedinělých případech pak důvěrné zprávy jiných hodnověrných činitelů o tom ^c, že tyto zaměstnance nelze pokládati za dostatečně spolehlivé pro službu železniční v pohraničním pásmu. Relace policejních a politických úřadů jsou ovšem podle noty min.[isterstva] vnitř z 18. 3. [19]35, čís-B 3.237-6/2/ [a] výnosu ministerstva železnic číslo 15.422./1935-pers 4 ze 17. 7. [19]35 důvěrného rázu a jsou

určeny jen pro interní služební potřebu. Za důvěrné a veřejnosti nepřístupné dlužno pokládati též posudky služebních přednostů, odboček Národní rady [československé] a jiných národnostních činitelů o státoobčanské spolehlivosti našich zaměstnanců.

O jednotlivých zaměstnancích uvádíme následující relace a zprávy, které daly podnět k jejich přeložení:

O nádražním 'Františku Babiszovi' zjistilo policejní ředitelství v Moravské Ostravě ve své zprávě číslo Pr.579/1 ze dne 17. 10. [19]35 toto: „František Babisz, nar. 25. 11. 1885 v Německé Lutyni, okres Fryštát, příslušný do Skřečoně, okres Fryštát, bytem ve Skřečoni-Nové Vsi číslo [...], ř[ímský] kat[olík], ženatý, majetný, jest polské národnosti a dosud zachovalý.

Jmenovaný je členem obecního zastupitelstva za polskou stranu ve Skřečoni, osada Nová Ves. Dokud byl v Nové Vsi sbor německého hasičstva, byl jeho členem. Od doby, kdy byl německý sbor přeměněn na český, členem není. Také nenavštěvuje často schůze obecního zastupitelstva, jen když se jedná o záležitost polských stran. Svě děti posílá do polské školy. Vyhledává jen polskou společnost a ignoruje vše, co je české.

Babisz nevystupuje způsobem, který se srovnává s jeho stavovskými povinnostmi zaměstnance státního podniku a je svým jednáním a chováním podezřelý z protistátního smýšlení.“

O posunovači 'Josefu Dudovi' podalo nám policejní ředitelství v Moravské Ostravě dne 16. 10. [19]35 pod číslo Pr.1/572/1 tuto relaci: „Josef Duda, nar. 29. 10. 1885 ve Věřňovicích, okres Fryštát, tamtéž příslušný, bytem ve Věřňovicích, číslo [...], ženatý, ř[ímský] kat[olík], jest polské národnosti a dosud zachovalý.

Jmenovaný jest členem polské „Macierzy Szkolnej“,⁹ členem polského hasičstva ve Věřňovicích. Exponuje se silně pro polské věci a ignoruje českou společnost. Děti posílá do polské školy.

Duda nevystupuje způsobem, který se srovnává s jeho stavovskými povinnostmi zaměstnance státního podniku a je svým jednáním a chováním podezřelý z protistátního smýšlení. Týž nemůže býti pokládán po stránce státoobčanské za spolehlivého.“

O staničním manipulantom 'Gabrielu Durczokovi' vyšetřilo policejní ředitelství v Moravské Ostravě ve své zprávě číslo Pr.1/577/1 ze 16. 10. [19]35 toto: „Gabriel Durczok, nar. 30. 4. 1885 v Záblatí, okres Fryštát, příslušný tamtéž, bytem v Záblatí číslo [...], ř[ímský] kat[olík], ženatý, majetný, jest polské národnosti a dosud zachovalý.

Jmenovaný jest velitelem polského hasičského sboru v Záblatí, o jehož zřízení se hlavně zasadil Durczok. Před změnou tamního německého hasičského sboru na polský mohlo totiž dojít ke splynutí německého sboru se stávajícím českým sborem hasičským, nebýti zásahu Durczoka. Durczok jest dále členem spolku „Macierz Szkolna“, kde se také silně exponuje.

Je fedrovatelem polskosti v ryze české obci Záblatí, kde není od roku 1918 polské školy. Děti posílá do polské školy v Rychvaldě, obce tři čtvrtě hodiny vzdálené od Záblatí.

Durczok zastává důležité místo u ČSD jako ‘telegrafista’ a není vyloučeno podezření, že prozrazuje zprávy, které mají být důvěrné až do posledního okamžiku, např. zájezdy různých delegací apod. Durczok nevystupuje způsobem, který se srovnává s jeho stavovskými povinnostmi jako zaměstnance státního podniku a je svým jednáním a chováním podezřelý z protistátního smýšlení. Týž nemůže být po stránce státoobčanské pokládán za spolehlivého.“

U pomocného zaměstnance ‘Zigmunda Hessa’ a traťového pomocníka Josefa Chalupského nebyly sice zjištěny okresním úřadem v Českém Těšíně nějaké konkrétní projevy protistátní činnosti. Slezska odbočka Národní rady československé v Opavě upozornila nás však dopisem ze 4. 10. [19]35, číslo 2.137/35 na toto: „Z věrohodného pramene se dovídáme, že zaměstnanec Československých státních drah Zigmund Hess^f (odbor pro udržování dráhy v Českém Těšíně) konající službu v Rychvaldě vystupuje všude velmi provokativně jako Polák a ve prospěch Poláků horlivě pracuje. Aby se udržel ve službě, posílá děti do české školy, vychovává je však v duchu polském.

Stejně ‘Josef Chalupský’ ze Zpupné Lhoty, pracující jako dělník u odboru pro udržování dráhy v Českém Těšíně se velmi čile účastní veškeré polské protistátní činnosti.

Vzhledem k napjatým poměrům na Těšínsku by se doporučovalo, aby oba jmenovaní byli přemístěni na jiná působiště, kde by se nemohli věnovati škodlivé činnosti protistátní.“

V tomto případě není sice státoobčanská nespolehlivost přeložených zaměstnanců zjištěna státními úřady, přece však vzbuzuje v nás zmíněná zpráva Národní rady odůvodněné pochybnosti o plné jejich loyálnosti, již je k výkonu služby železniční v pohraničním pásmu za dnešních výjimečných poměrů bezpodmínečně zapotřebí, má-li být bezpečnost provozu za všech okolností a plně zajištěna.

O posunovači ‘Josefu Hokovi’ praví zpráva policejního ředitelství v Moravské Ostravě číslo Pr./1/573/1 ze 16. 10. [19]35 toto: „Josef Hok, nar. 15. 8. 1894

v Německé Lutyni, okres Fryštát, tamtéž příslušný, bytem v Německé Lutyni číslo [...]e, ženatý, ř[ímský] kat[olík], jest polské národnosti, majetný a dosud zachovalý.

Jmenovaný je členem polské „Macierzy Szkolnej“, členem „Straży Ogniowej“¹⁰ v Německé Lutyni a zúčastňuje se veškerých zábav, slavností a schůzí, pořádaných polskými spolky. Vyhledává jen polskou společnost a ignoruje všechno, co je české. Je však na venek opatrný. Své tři školou povinné děti posílá do polské školy. Hok nevystupuje způsobem, který se srovnává s jeho stavovskými povinnostmi zaměstnance státního podniku a je svým jednáním a chováním podezřelý z protistátního smýšlení. Týž nemůže býti po stránce státoobčanské pokládán za spolehlivého.“

O traťovém pomocníku „Josefu Janiczkovi“ dovídáme se ze zprávy okresního úřadu v Českém Těšíně číslo I Res 495/1 ze 16. 10. [19]35 toto: „Josef Janiczek a celá jeho rodina jest národnosti polské a lze je všechny pokládati za polské nacionalisty a šovinisty a to proto, že se stýkají jak Janiczek a ještě více jeho manželka Marie s místními význačnými polskými šovinisty, kteří jsou smýšlení protistátního a nenávidí všechno české. Důkazem toho jest, že když dne 20. 7. [19]35 zemřela Josefu Janiczkovi osmiletá dcera Marie, která chodila do české školy ve Vendryni-Zaolzí, tak se v polských zahraničních novinách (*Kuryjer Codzienny*¹¹ číslo 235 z 25. 8. [19]35¹²), jakož i v polských novinách vycházejících v ČSR (*Dziennik Polski*¹³), objevilo několik sprostých štvavých článků, ve kterých se švalo proti Čechům a ČSR. Zemřelá Marie Janiczková, která chodila jeden rok do české školy ve Vendryni-Zaolzí, jejímž správcem¹⁴ jest polský učitel Pavel Lasota,¹⁵ byla v těchto polských časopisech (*Kuryjer Codzienny*), vyhlašována za mučednici a oběť čechisace Poláků na Těšínsku. Tehdy byla také uveřejněna ve zmíněném časopise fotografie (poprsí) asi osmiletého děvčete, pod kterou byl nápis, že jest to zemřelá žákyně Marie Janiczková.

V důsledku těchto vyskytnuvších se štvavých protičeských článků bylo koncem měsíce srpna 1935 zavedeno vyšetřování, při kterém bylo zjištěno, že Josef Janiczek a i jeho manželka vyprávěli před sousedy a jinými osobami polské národnosti, že zemřelá jejich dcera nechtěla choditi do české školy, stále proto plakala, chtěla zpět do polské školy a také se vyslovili v tom smyslu, že tato ze stesku po tom, že nemohla choditi do polské školy, zemřela. Janiczek jakož i jeho manželka Marie se při vyšetřování netajili svým míněním, že nemoc jejich zemřelé dcery Marie zapříčinilo to, že se tesknila, že nemůže choditi do polské školy. Dále při vyšetřování zjištěno, že zemřelá Marie Janiczková nebyla vůbec fotografována a že byla fotografována její devítiletá sestra Emilie Janiczková, která chodí již čtvrtý rok do polské

obecné školy ve Vendryni-Zaolzí a to jen do půl těla, to jest poprsí pro legitimaci. Fotografie uveřejněná v časopise *Kuryjer Codzienny* nebyla fotografie zemřelé Marie Janiczkové, nýbrž byla to fotografie její sestry Emilie. Tato podobenka Emilie Janiczkové byla pravděpodobně po smrti Marie Janiczkové zaslána redakci časopisu *Kuryjer Codzienny* s označením, že je to fotografie zemřelé Marie, za tím účelem, aby tato mohla býti při štvavém článku v časopise uveřejněna. Tuto fotografii k tomu zapůjčili rozhodně rodiče zemřelé Marie Janiczkové a dodání této redakci zmíněného časopisu zprostředkoval pravděpodobně polský učitel Pavel Lasota, který vyučuje Emilii Janiczkovou, jež jest jeho oblíbenou žačkou.

Dále zjištěno, že Josef Janiczek jsa dne 27. 8. 1935 dotazován soukromě českým učitelem K.^g Smyczkem^{h16} z Jablunkova, kdo podal nepravdivou zprávu polským novinám o příčině smrti jeho dcery Marie atd., tak ihned po tomto, to jest po odchodu učitele Smyczka^h šel Janiczek do polské školy ve Vendryni-Zaolzí podati pravděpodobně zprávu polskému učiteli Pavlu Lasotovi o tom, nač byl českým učitelem K.^g Smyczkem^h dotazován. Rovněž dne 31. srpna 1935 o 18.30 hod. po jeho výslechu vrchním strážmistrem Vepříkem o příčině smrti jeho dcery Marie šel Janiczek k polskému učiteli Pavlu Lasotovi ve Vendryni-Zaolzí podati tomuto pravděpodobně zprávu, nač byl při vyšetřování dotazován. Tomuto nasvědčuje to, že krátce na to, když byl Janiczek dotazován českým učitelem Smyczkem^h, objevil se v polských novinách článek, ve kterém bylo psáno, že Češi žádali od něho (Janiczka) prohlášení o tom, že nemůže nikoho viniti z příčiny smrti jeho dcery Marie. Žákyně Marie Janiczková zemřela na tuberkulosní zánět mozkových blanⁱ a trpěla podvýživou.ⁱ

Josef Janiczek sice zjevně nepřátelsky proti Čechům a ČSR nijak dosud nevystupoval, ale vzhledem k shora vylíčeným okolnostem lze tohoto považovati za člověka státně nespolehlivého.“

Za nespolehlivého dlužno dále pokládati i posunovače Josefa II. Jaworka^j, o němž vyšetřilo policejní ředitelství v Moravské Ostravě ve své zprávě číslo Pr.1/574/1 ze 16. 10. toho roku toto: „Josef II. Jaworek, nar. 16. 7. 1894 ve Věřňovicích, okres Fryštát, tamtéž příslušný, bytem ve Věřňovicích, číslo popisné [...]^o, ženatý, ř[ímský] kat[olík], majetný, jest polské národnosti a dosud zachovalý.

Jmenovaný jest členem polské „Macierze Szkolnej“, členem polského hasičstva ve Věřňovicích, je silný agitátor^j pro polské věci a ignoruje všechno české. Svě děti posílá do polské školy.

Jaworek nevystupuje způsobem, který se srovnává s jeho stavovskými povinnostmi zaměstnance státního podniku a je svým jednáním a chováním podezřelý

z protistátního smýšlení. Týž nemůže býti po stránce státoobčanské pokládán za spolehlivého.“

Obdobně bylo zjištěno o posunovači Josefu Kolarczykovi zprávou policejního ředitelství v Moravské Ostravě číslo Pr.1/575/1 ze 16. 10. [19]35: „Josef Kolarczyk, nar. 2. 1. 1889 v Německé Lutyni, okres Fryštát, tamtéž příslušný, bytem v Německé Lutyni číslo [...]e, ženatý, ř[ímský] kat[olík], majetný, polské národnosti.

Jmenovaný jest členem „Związku Śląskich Katolików“^{kl7}, členem „Macierzy Szkolnej“ v Německé Lutyni. Je horlivým pracovníkem pro polské věci. Vyhledává jen polskou společnost a ignoruje vše, co je české.

Kolarczyk nevystupuje způsobem, který se srovnává s jeho stavovskými povinnostmi zaměstnance státního podniku a je svým jednáním a chováním podezřelý z protistátního smýšlení. Týž nemůže býti pokládán po stránce státoobčanské za spolehlivého.“

O staničním manipulantu Josefu Krzystkovi^c dostali jsme od policejního ředitelství v Moravské Ostravě pod číslo Pr.1/576/1 dne 16. 10. [19]35 tuto zprávu: „Josef Krzystek, nar. 9. 2. 1892 v Karvinné, okres Fryštát, příslušný do Skřečoni, okres Fryštát, bytem ve Skřečoni číslo [...]e, staniční manipulant ČSD v Novém Bohumíně, ř[ímský] kat[olík], ženatý, jest polské národnosti a dosud zachovalý.

Jmenovaný je členem (jednatelem) polské „Straže ogniowej“ ve Skřečoni, členem polského spolku „Macierz Szkolna“ a členem „Związku Śląskich Katolików“^k. Zúčastňuje se všech schůzí, pořádaných polskými spolky, a exponuje se silně pro polské věci. Českou společnost ignoruje. Své děti posílá do polské školy.

Ačkoliv vystupuje Krzystek na venek opatrně, nesrovnává se způsob jeho chování s jeho stavovskými povinnostmi zaměstnance státního podniku a je svým jednáním a chováním důvodně podezřelý z protistátního smýšlení. Týž nemůže býti po stránce státoobčanské pokládán za spolehlivého.“

Četnická stanice v Dolní Lomné zjistila o strážníku trati Josefu Lachovi^c, o jehož přeložení jsme se Vám rovněž zmínili ve své zprávě z 3. 12. [19]35 toto: „Oznamuji, že Josef Lach, strážník trati u odboru pro udržování dráhy v Českém Těšíně, z Mostů u Jablunkova číslo [...]e je státoobčanský nespolehlivý. Má 9 dětí: Marii, nar. 4. 4. [19]14, (navštěvovala polskou školu), Josefa, nar. 2. 12. 1915, Františka, nar. [...]l, Terezii, nar. [...]l, Zuzanu, nar. [...]l, Ladislava, nar. [...]l (tito navštěvovali a navštěvují českou obecnou školu v Jablunkově), Rosalii, nar. [...]l (navštěvuje první rok polskou školu v Jablunkově), Aloise, nar. [...]l a Annu, nar. [...]l (tito jsou v péči rodičů).

Dceru Rosalii, která navštěvuje letos první rok polskou školu, dal zapsat Lach v době, kdy polští činitelé veřejně prohlašovali, že Těšínsko zaberou Poláci a Češi musí z Těšínska pryč. Z toho je patrné, že Lach se chtěl pro každý případ zajistiti.

Děti: Marie, Josef a František navštěvují polský pěvecký kroužek v Jablunkově s velkým nadšením. Je patrné, že návštěva české školy u všech dětí byly a je jen zástěrkou před veřejností, kdežto doma jsou děti vychovávány v duchu polském.

Službu s Lachem konají 2 strážníci: Josef Sikora z Jablunkova číslo [...] a Josef Malyjurek z Jablunkova-Šigly číslo [...]. Za to, že jsou českého smýšlení, je celá Lachova rodina nenávidí. Lach se nikterak v poslední době netají svým polským smýšlením a prohlašuje, že za to, že je Polákem ^mnebude ze služby propuštěn. Jemu je přímo ^bsvěřen dozor nad železničním mostem^{bc}, který je ^bvelmi důležitý^b pro celou trať. Tento most již za plebiscitu chtěli ^bPoláci vyhodit^b, ale bylo jim v tom závčas zabráněno.^m

^mJe nutno, aby dozor nad tak důležitým objektem jako je železniční trať a železniční most přes ^bcelé údolí Lomné byl svěřen člověku^b, který je 100 % ^bspolehlivý^b. Tím Lach rozhodně není a je v zájmu státu, ^baby z tohoto místa byl v nejkratší době přeložen do vnitrozemí^{b^{nm}}

O posunovači Janu Wachtarczykovi^c, jež jsme přeložili do dopravního úřadu Kralupy nad Vltavou, zjištěno bylo relací četnické stanice v Petrovicích u Bohumína číslo jednacích 105/1-dův.1935 ze 7. 8. [19]35 toto: „Dne 3. 8. 1935 o 20. hodině uspořádali polští skauti „Harcerzy“¹⁸ z Petrovic a okolí provokativní pochod podél státní hranice do hostince Wzatka v Prstné, kde uspořádali zábavu aniž by k tomuto měli potřebné povolení.

Za tímto provokativním pochodem šel do hostince Wzatka a v tomto hostinci pořádané zábavy účastnil se také zaměstnanec Československých státních drah v Petrovicích Jan Wachtarczyk, nar. 3. 7. 1888, bytem v Petrovicích číslo [...], soudní okres Fryštát.

Jan Wachtarczyk vyjádřil se před delší dobou, že nyní již mu nikdo nic neudělá, ježto s pensí, kterou obdrží, již to vydrží. Wachtarczyk zúčastňuje se pouze polských zábav, vystupuje provokativně a hlásí se jako Polák a též i jeho členové rodiny jsou jen v polských spolicích.

Ve společné domácnosti žijící syn Eduard Wachtarczyk, nar. [...] jest členem spolku „Harcerzů“, vzdor tomu, že pochod i zábava nebyly patřičným úřadem povoleny, svolával okolní členy Harcerzů k těmto provokativním jednáním a osobně se účastnil všech těchto akcí.

Mezi obyvatelstvem jest rozhořčení nad jednáním Jana Wachtarczyka i jeho členů rodiny jako státního zaměstnance.“

K tvrzení Wachtarczykovu, že se ve zmíněném hostinci zdržel jen asi 10 minut a že tam šel jen proto, aby si tam vypůjčil polské zloté pro svou manželku, která chtěla jeti do Polska, zjistila zmíněná četnická stanice toto: „Jan Wachtarczyk v blízkosti státní hranice nemá vůbec žádného rybníku, nýbrž 20 minut od obydlí opačným směrem od hostince Wzatka i svého obydlí. Zábavy Harcerzů v hostinci Wzatka se účastnil úmyslně, ježto strážmistru Třečkovi, který ho potkal cestou k hostinci Wzatka a který se ho tázal, jde-li hlídat ryby, odpověděl, že ne, nýbrž, že jde se podívat do Wzatka, co tam budou dělati Harcerzi, ježto tam mají nějakou zábavu. Pochodu se přímo nesúčastnil, nýbrž šel za ním asi za 5 minut, co prošel kolem jeho obydlí.

Z výpovědi svědků při vyšetřování tohoto případu, zjištěno, že Jan Wachtarczyk účastnil se zábavy až do jejího ukončení, to jest do 22 hodin. Jeho syn Eduard Wachtarczyk účastnil se v harcenském kroji jak pochodu, tak i zábavy. Dne 1. 8. 1935, tedy den po tom, co mu bylo známo, že pochod ani zábava nejsou povoleny úřady, zval členy Harcerů z Darkova k tomu protizákonnému a provokativnímu pochodu i zábavě.“

Staničního zřízence „Františka Dzierzawu“ překládáme na návrh jeho služebního přednosty dopravního úřadu v Petrovicích u Bohumína, jenž ve své zprávě ze dne 7. 11. 1935, jednající o státoobčanské spolehlivosti podřízeného personálu, oznámil nám toto: „František Dzierzawa, staniční zřízenec, koná službu transitéra, přichází tedy do styku s veškerými průvodními papíry od zboží přepravovaného, manipuluje s korespondencí přepravovanou u nás i s cizozemskou nebo do Polska (odevzdávka na PKP¹⁹ a příjem z PKP). Jeho děti jsou ve spolku „Harcerzů“, čemuž on sám se též různých jejich slavností na hranici československo-polské účastňuje. Při polském průvodu jde však kousek opodál, aby to vypadalo, že k průvodu nepatří.“ Přednosta stanice zmiňuje se pak dále též o nahoře zmíněném Janu Wachtarczykovi a navrhuje o obou zaměstnancích toto: „Jest nevyhnutelně“ zapotřebí, aby tito dva zaměstnanci byli v zájmu „klidu přesazeni do vnitrozemí“. Jejich činnost i činnost jejich dětí na pohraničí jest nežádoucí a dovede zvíklati lojální chování ostatních zaměstnanců polské národnosti, jak jsem v předu jejich počet vylíčil. Taková krtčí práce podryvná je horší než míti zjevného protistátně zaujatého zaměstnance.“

O Dzierzawowi vyžádali jsme si – pokud jde o jeho státoobčanskou spolehlivost – též zprávu od příslušných státních úřadů, jež však doposud nedošla.

President:

Polívka°

^{aa} Označeno závorkami černou tužkou.

^{bb} Podtrženo černou tužkou.

^{cc} Podtrženo červenou tužkou.

^d V celém dokumentu příjmení ve formě: Michalík.

^e Vynecháno číslo domu.

^f V dokumentu: Hes.

^g V dokumentu: N.

^h V celém dokumentu příjmení ve formě: Smyček.

ⁱⁱ Text označen na okraji po levé straně modrou čarou.

^{jj} Podtrženo modrou tužkou.

^k V dokumentu: Związku ślaskich katolików.

^l Vynecháno datum narození.

^{mm} Na okraji po levé straně nanesen vykřičník červenou tužkou.

ⁿ Odvolání k poznámce modrou tužkou v dolní části stránky: „Proč jej ředitelství Olomouc samo již nepřeložilo?“ Vedle poznámka černou tužkou: „Byl již přeložen.“ Za poznámkou nečitelná parafa buď nečitelné slovo.

^o Vlastnoruční podpis.

¹ Dokument označen jako důvěrný. Podací razítko Ministerstva železnic nese datum 23. 12. 1935, č. 64983. Název dokumentu mylně označen jako „Přeložení patnácti zaměstnanců z Českého Těšínska“, zpráva pojednává totiž o šestnácti zaměstnancích.

² Dokument nachází se pod stejnou signaturou, jako publikovaný dokument.

³ Jedná se o paragraf týkající se urážky prezidenta republiky.

⁴ Franciszek Żwirko (1895–1932) – polský letec, sportovní pilot, společně s Wigurou měli úspěchy na mezinárodních leteckých šampionátech. Oba zahynuli v letecké katastrofě v Horním Těrlicku.

⁵ Stanisław Wigura (1903–1932) – polský inženýr, konstruktér letadel, letec a sportovní pilot, společně se Żwirkou měli úspěchy na mezinárodních leteckých šampionátech. Oba zahynuli v letecké katastrofě v Horním Těrlicku. O zákazu oslav viz: D. GAWRECKI, *Politické a národnostní*, s. 305–306.

⁶ Karol Junga (1887–1943) – politik Svazu slezských katolíků, poslanec moravskoslezského zemského zastupitelstva v Brně 1928–1938.

⁷ Adam Mrózek – starosta Návší 1932–1939.

⁸ *Wytrzić* – v těšínském dialektu: vytříit.

⁹ Macierz Szkolna w Czechosłowacji (Maticie školská v Československu) – spolek podporující polské školství a kulturní činnost v československé části Těšínského Slezska a udržující zde polské soukromé školy, mateřské školy, gymnázium v Orlové a knihovny.

¹⁰ Straż Ogniowa – pol. hasičský sbor.

¹¹ Správně: „Ilustrowany Kurjer Codzienny“ (IKC) – populární polský deník vydávaný v Krakově 1910–1939.

¹² Tomasz Janowicz [vlastně Tadeusz Stapiński], *Nowa Września na Śląsku „czeskim“ : wstrząsające tragedje i ich wymowa*, Ilustrowany Kurjer Codzienny z 25. 8. 1935.

¹³ *Dziennik Polski* – nadstranické polské noviny vydávané v Českém Těšíně 1934–1939.

¹⁴ Správcem české školy ve Vendryni-Zaolzí byl Adolf Svoboda, funkcionář místního odboru SMOL.

¹⁵ Paweł Lasota – narozen ve Vendryni, řídící polské obecné školy ve Vendryni-Zaolzí 1920–1939.

¹⁶ Karel (Karol) Smyczek (1887–1975) – popřední funkcionář SMOL na Jablunkovsku. Řídící české obecné školy v Jablunkově 1922–1938 a 1945–1948, starosta Jablunkova 1928–1932, poslanec do zemského zastupitelstva v Brně za agrární stranu. V celém dokumentu jeho příjmení psáno ve formě: Smyček; iniciál jména chybně uváděn jako: N.

¹⁷ Svaz slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików) – polská politická strana v Těšínském Slezsku.

¹⁸ Harcerstwo Polskie w Czechosłowacji – polská skautská organizace v Československu.

¹⁹ Polskie Koleje Państwowe (PKP) – pol. Polské státní dráhy.

Dokument č. 2.

Brno, 11. října 1937 – Průvodní dopis Zemského úřadu v Brně s příloženým seznamem zaměstnanců přeložených z Těšínska.¹

Slovutný pane vrchní odborový rado!

Vzhledem k telefonickému rozhovoru ze dne 9. října toho roku dovoluji si Vám v příloze zaslati seznam státoobčansky nespolehlivých zaměstnanců železničních, kteří byli v roce 1935 a 1936 přeloženi z pohraničního pásma těšínského do služeben v zázemí. Zaměstnanci, poznačení v seznamu červeně jsou národnosti německé, ostatní pak národnosti polské.

Jak jest ze seznamu zřejmo ^abylo přeloženo celkem 63 Poláků, z^a nichž ^apodle dnešního stavu bylo již 10 pensionováno^a (a to osoby, uvedené pod číslem 7, 10, 12, 14, 51, 55, 57, 71, 72, 3), ^btři byly zpět přeloženy na Těšínsko^b (a to: číslo 15, 44, 45) a jedna osoba na své místo dosud nenastoupila. Jeden ze zaměstnanců v seznamu uvedených zemřel. ^cZbývá tedy k dnešnímu dnu celkem 48 železničářů-Poláků, kteří byli přeloženi z pohraničí do vnitrozemí.^c

Očistná akce dosáhla úspěchu a není proto zásadně námitek, aby na individuální žádosti o zpětné přeložení, které budou konkrétně důkladně prozkoumávány, byl z naléhavých důvodů (rodinných, majetkových apod.) vzat zřetel a aby žádostem takovým bylo vyhověno.

Zemský úřad je však proti nějakému generálnímu pardonu a hromadnému zpětnému překládání na Těšínsko, ježto by tímto způsobem vznikla domněnka, že překládání svého času se dělo z důvodů politických. Dříve zmíněným pozvolným způsobem mohlo by se do roka, až dvou vrátiti na Těšínsko 50–60 % železničářů v dřívějších letech z Těšínska přeložených.

Ku konci dovoluji si ještě připojiti vysvětlení ku zkratkám v seznamu používaným: D. ú. značí dopravní úřad, stú. – staniční úřad, opud. – odbor pro udržování dráhy, díl. – správy dílen, výt. – správy výtopen, pob. díl. – poboční dílny.

S ujištěním hluboké úcty
znamenám^d

Seznam státoobčansky nespolehlivých zaměstnanců, přeložených z Těšínska a Bohumínska².

Číslo	Jméno	Služební titul	Dosavadní služba	Nová služebna	Odešel
1	Klus Pavel	strážník trati	Opud. Č. Těšín	Opud. Přerov	17.12.35
2	Szturczek Josef	pomocný zaměstnanec	Opud. Č. Těšín	Opud. Válašské Meziříčí	6.11.35
3	Jasiczek ^g Josef	traťový pomocník	Opud. Č. Těšín	řsd. Brno	30.12.35
4	Marosz ^h Ondřej	průvodčí vlaků	dú. Č. Těšín	dú. Hranice	16.12.35
5	Jakus ⁱ Josef	průvodčí vlaků	dú. Č. Těšín	dú. Hranice	16.12.35
6	Niemiec ^j Pavel	průvodčí vlaků	dú. Č. Těšín	dú. Hranice	17.12.35
7	Supik Jiří ^f	průvodčí vlaků	dú. Č. Těšín	dú. Hranice	17.12.35
8	Suchý Pavel	průvodčí vlaků	dú. Č. Těšín	Stú. Prostějov místní nádraží	11.11.35
9	Wojtek Emanuel	pomocný zaměstnanec	dú. Bohumín	Stú. Bludov	5.2.36
10	Bajgar Rudolf ^f	dozorce posunu	dú. Moravská Ostrava-Přívoz	dú. Krásno nad Bečvou	18.12.35
11	Uherek Josef	hradlař	dú. Bohumín	Stú. Domášov nad Bystřicí	17.12.35
12	Woska Štěpán ^f	staniční pomocník	dú. Bohumín	dú. Přerov	16.12.35
13	Kolek František	strojný topič	výtopna Bohumín	výt. Přerov	25.1.36
14	Rusz Jiří ^f	vrchní oficiál	stú. Bystřice nad Olzou	stú. Kunovice-Loučka	19.12.35
15	Mlynek Jiří ^k	výhybkář	stú. Bystřice nad Olzou	stú. Bedihošť	-
16	Kadlubiec Pavel	pomocný zaměstnanec	stú. Mosty	stú. Velká Bystřice	5.2.36

17	Lipa Karel	výhybkář	dú. Český Těšín	stú. Kolštejn	28.4.36
18	Jursa Jan	pomocný zaměstnanec	opud. Český Těšín	Opud. Valašské Meziříčí	30.12.35
19	Niemiec Jiří	úpravčí trati	opud. Český Těšín	Opud. Olomouc I.	25.7.36
20	^l Bitomski Alfons	pomocný zaměstnanec	výtopna Bohumín	výtopna Přerov ^l	2.2.36
^l 21	Heissig Herbert	inspektor státních drah	dú. Bohumín	dú. Přerov ^l	27.1.36
22	^l Schmeiser August	inspektor státních drah	dú. Bohumín	dú. Brno ^l	16.4.36
23	^l Müller Lev	vrchní adjunkt státních drah	dú. Bohumín	dú. Přerov ^l	7.2.36
24	^l Slowiczek Aug.	vrchní adjunkt ^l	dú. Bohumín	dú. Přerov	31.1.36
25	^l Heger Jan	vrchní oficiál ^l	dú. Bohumín	dú. Brno	1.4.36
26	^l Kubaczka Karel	oficiál ^l	dú. Český Těšín	stú. Frýdlant nad Ostravicí	16.11.35
27	^l Suppa Antonín	vrchní adjunkt státních drah ^l	dú. Bohumín	dú. Kroměříž	26.3.36
28	^l Müller František	dílenský ^l	výtopna Bohumín	výtopna Olomouc	3.2.36
29	^l Schmid František	inspektor státních drah ^l	výtopna Bohumín	výtopna Přerov	30.3.36
30	^l Hölbling Alois	pomocný zaměstnanec ^l	výtopna Bohumín	výtopna Přerov	10.1.36
^a 31	Durczok Gabriel	staniční manipulant	dú. Bohumín	stú. Lomnice nad Popelkou ^a	7.12.35
^a 32	Krzystek Josef	staniční manipulant	dú. Bohumín	dú. Ostroměň ^a	6.12.35
33	Kolarczyk Josef	posunovač	dú. Bohumín	dú. Zastávka u Brna	7.12.35
34	Duda Josef	posunovač	dú. Bohumín	dú. Hulín	6.12.35
	^m Turek František	úpravčí trati	obvod Opava –	přeložen obvod Olomouc ^m	

35	Hok ^a Josef	posunovač	dú. Bohumín	dú. Slaný	6.12.35
36	Jaworek Josef II	posunovač	dú. Bohumín	dú. Smichov	7.12.35
°37	Babisz František	nádražní ^o	dú. Bohumín	dú. Velký Osek	v
38	Dzierzawa František	staniční zřízenec	dú. Petrovice u Bohumína	stú. Olovnice	11.12.35
39	Wachtarczyk Jan	posunovač	dú. Petrovice u Bohumína	dú. Kralupy nad Labem	11.12.35
40	Michalik ^a Pavel	výhybkář	stú. Hnojník	stú. Bzenec	17.12.35
41	Sikora Josef	traťový pomocník	opud. Český Těšín	opud. Kralupy nad Labem	16.12.35
°42	Janiczek ^a Josef	traťový pomocník	opud. Český Těšín	opud. Veselí nad Moravou	30.12.35 ^a
43	Szlauer Pavel	strážník trati	opud. Český Těšín	opud. Louny	29.5.36
^k 44	Chalupski Josef ^k	traťový pomocník	opud. Český Těšín	opud. Kladno	-
^k 45	Hess Zigmund ^k	pomocný zaměstnanec	opud. Český Těšín	stú. Babice-Huštěnovice	18.12.35
46	Lach Josef	strážník trati	opud. Český Těšín	opud. Jihlava	10.1.36
47	Litwiak ^a Alois	dozorce posunu	dú. Třinec	dú. Krásno nad Bečvou	2.5.36
°48	Bocek ^v Josef II.	strážník trati	opud. Český Těšín	opud. Olomouc I	-
49	Kasprzak Jan	staniční manipulát	dú. Bohumín	stú. Štramberk	30.5.36
50	Popek František	zapisovač vozů	dú. Bohumín	dú. Krásno nad Bečvou	16.6.36
°51	Noga Jan ^f	kancelářský výpravčí	dú. Třinec	stú. Chornice	27.4.36
52	Kufa František	strážník trati	opud. Český Těšín	opud. Chrudim	22.7.36
53	Bartusek Josef	vrchní adjunkt státních drah	dú. Český Těšín	dú. Přerov	12.5.36

54	Cienciala Rudolf	skladník	dú. Petrovice u Bohumína	dú. Studénka	8.6.36
55	Dametz Antonín ^f	posunovač	dú. Moravská Ostrava-Přívoz	dú. Přerov	28.4.36
56	Fukala Antonín	průvodčí vlaků	dú. Český Těšín	dú. Hranice	4.4.36
57	Galgonek Josef ^f	hradlař	dú. Bohumín	dú. Hranice	6.4.36
58	Galusek František	pomocný zaměstnanec	dú. Bohumín	stú. Prostějov místní nádraží	30.5.36
59	Hanzel František	průvodčí vlaků	dú. Český Těšín	stú. Valašské Klobouky	1.5.36
60	Huwer Alfred	staniční manipulant	dú. Bohumín	stú. Bludov	18.5.36
61	Kania I. Josef	posunovač	dú. Bohumín	stú. Vsetín	6.6.36
62	Kaplita Josef	posunovač	dú. Petrovice u Bohumína	dú. Přerov	1.5.36
63	¹ Mayer Josef	dílenský	díl. Moravská Ostrava-Přívoz, pob. d. Krnov	výtopna Olomouc	-
64	Mokrý Josef	posunovač	dú. Třinec	dú. Přerov	1.5.36
65	Sarganek Pavel	posunovač	dú. Moravská Ostrava-Přívoz	dú. Přerov	28.4.36
66	Mrózek Jiří	posunovač	dú. Třinec	stú. Vsetín	22.4.36
67	Mrózek Pavel	průvodčí vlaků	dú. Český Těšín	stú. Prostějov místní nádraží	1.5.36
68	¹ Nedopil Jan ¹	inspektor státních drah	díl. Moravská Ostrava-Přívoz, pob. d. Krnov	výtopna Hradec Králové	-
69	Pasmionka Josef	topírenský pomocník	výtopna Bohumín	díl. Nymburk	12.7.36

70	¹ Rossak Edmund ¹	inspektor státních drah	díl. Moravská Ostrava-Přívoz, pob. d. Krnov	řsd. Košice	10.3.36
71	¹ Szczygiel Jan ^f	strážník trati	opud. Frýdek	opud. Čáslav	-
72	¹ Tomala Jan ^f	výhybkář	dú. Bohumín	dú. Hranice	27.4.36
73	Walach Jan	kancelářský pomocník	dú. Třinec	dú. Suchdol nad Odrou	8.8.36
74	Martinek Josef	oficiál	stú. Návsi-Jablunkov	dú. Prostějov hlavní	27.5.36
75	Koczy Antonín	staniční zřízenec	dú. Bohumín	dú. Prostějov hlavní nádraží	27.5.36
76	Konderla Jan	strojní topič	výtopna Bohumín	výtopna Olomouc	26.7.36
77	¹ Kloda Pavel ¹	vlakvůdce	dú. Český Těšín	dú. Hranice	1.5.36
78	¹ Ing. Mayer Rudolf ^f	technický rada	opud. Frýdek	odd. III. řsd. Olomouc	1.10.36
79	¹ Göriq Jan ¹	vrchní oficiál	opud. Frýdek	opud. Šumperk	-
80	¹ Ing. Pipperger Karel ¹	technický rada	opud. Český Těšín	opud. Brno-II	7.9.36
81	¹ Ing. Dimmer Ant. ¹	vrchní adjunkt státních drah	opud. Bohumín	opud. Frýdek	27.4.36
82	¹ Biener Alfred ¹	vrchní adjunkt státních drah	dú. Bohumín	stú. Moravičany-Loštice	16.7.36
83	¹ Wessely Viktor ¹	vrchní adjunkt státních drah	dú. Bohumín	stú. Prosenice-Radvanice	14.7.36
84	¹ Lubich Josef ^f	vrchní adjunkt státních drah	dú. Bohumín	dú. Kroměříž	10.10.36
85	¹ Spitzer Hugo ¹	inspektor státních drah	dú. Bohumín	dú. Přerov	-
86	¹ Pelka Jan ¹	vrchní oficiál	dú. Bohumín	dú. Krásno nad Bečvou	-

87	¹ Duda František ¹	staniční manipulant	dú. Bohumín	dú. Přerov	6.6.36
88	¹ Bilut Karel ¹	kancelářský výpravčí	dú. Bohumín	dú. Přerov	8.7.36
89	¹ Bogner František ¹	vrchní adjunkt státních drah	dú. Bohumín	dú. Prostějov hlavní nádraží	2.6.36
90	¹ Gafal Jan ¹	inspektor státních drah	dú. Bohumín	dú. Přerov	6.8.36
91	¹ Hurich Richard ¹	oficiál	výt. Bohumín	výt. Přerov	25.7.36
92	¹ Freisler Karel ¹	oficiál	výt. Bohumín	výt. Přerov	29.5.36
93	¹ Pawlik Vilém ¹	oficiál	výt. Bohumín	výt. Přerov	28.5.36
94	¹ Paleta Josef ¹	strojvůdce	výt. Bohumín	výt. Přerov	29.5.36
95	¹ Peschka Alois ¹	oficiál	výt. Bohumín	výt. Přerov	29.5.36
96	¹ Kuczera František ¹	strojvůdce	výt. Bohumín	výt. Přerov	29.5.36
97	¹ Rohleder Josef ¹	strojvůdce	výt. Bohumín	výt. Přerov	29.5.36
98	¹ Zeidler Maxmil. ¹	oficiál	výt. Bohumín	výt. Olomouc	18.5.36
99	¹ Wittek Otto ¹	strojvůdce	výt. Bohumín	výt. Olomouc	18.5.36
100	¹ Jarmer Jan ¹	strojvůdce	výt. Bohumín	výt. Přerov	-
101	¹ Kinzl Karel ¹	strojvůdce	výt. Bohumín	výt. Přerov	-
102	¹ Unucka Karel ¹	oficiál	výt. Bohumín	výt. Olomouc	18.5.36
103	¹ Hurka František ¹	inspektor státních drah	dú. Český Těšín	dú. Krásno nad Bečvou	19.10.36
104	¹ Gabsdil Štěpán ¹	inspektor státních drah	dú. Český Těšín	dú. Hranice	-
105	¹ Sandany Alexandr ¹	vrchní oficiál	dú. Český Těšín	dú. Prostějov hlavní nádraží	-
106	Kabut Ludvík	posunovač	dú. Bohumín	dú. Přerov	27.8.36 ^e

NA Praha, f. Presidium Ministerstva vnitra 225 (č. fondu 1075/1/1), kart. 1172, originál, strojopis.

^{aa} Podtrženo červenou tužkou.

^{bb} Podtrženo černou tužkou.

^{cc} Podtrženo modrou tužkou. Na okraji z levé strany text dodatečně označen modrou tužkou.

^d Nečitelný podpis, zřejmě patřící vrchnímu komisaři Chládkovi z Zemského úřadu v Brně.

^{ee} Příloha, převedeno do tabulky.

^{ff} Rukou škrtnuto a dopsáno: pens.[ionován]. Číslo zakroužkováno modrou tužkou s výjimkou čísla 3.

^{gg} V dokumentu: Janiczek. Opraveno podle zprávy z 14. 10. 1937.

^{hh} V dokumentu: Morosz.

ⁱⁱ V dokumentu: Jakusz.

^{jj} V dokumentu: Niemec.

^{kk} Rukou škrtnuto a dopsáno: vyhověno. Číslo zaškrtnuto zeleně.

^{ll} Rukou škrtnuto. Jméno zaškrtnuto červeně.

^{mm} Dopsáno rukou. Škrtnuto a dopsáno: pens.[ionován].

ⁿⁿ V dokumentu: Hock.

^{oo} Rukou škrtnuto a dopsáno: zemřel.

^{qq} V dokumentu: Michalík.

^{ss} Škrtnuto červenou tužkou.

^{tt} V dokumentu: Janitzek.

^{uu} V dokumentu: Litvjak.

^{vv} Rukou škrtnuto. Následně škrtnutí zrušeno.

¹ Dokument byl zřejmě určen dr. Richardovi Kodítkovi, vrchnímu odborovému radovi Ministerstva vnitra.

² Podobný dokument, obsahující však jen 51 jmen, byl zaslán Zemským úřadem v Brně řediteli Policejního ředitelství v Moravské Ostravě Emilovi Bači jako příloha k tajné a velmi nutné zprávě z 14. 10. 1937 (č.j. 13.458/I/1). Na základě zprávy z 14. 10. bylo možné opravit chyby v nyní publikovaném dokumentu.

Dokument č. 3.

b.m., b.d. - Seznam železničních zaměstnanců přeložených z Těšínska.¹

Kategorie I.

(Ti, proti jejichž okamžitému zpětnému přeložení na Těšínsko není námitek.)

1 ^rMarosz^{pr} Ondřej, průvodčí vlaků, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 16. prosince 1935 dopravní úřad Hranice, posledně bytem ve Svibici čp. [...],^a dával v roce 1935 veřejně najevo své protičeské smýšlení, vše české ignoroval a navštěvoval jen podniky polské, pročež nebyl pokládán za státně spolehlivého.

2 ^rNiemiec^r Pavel, průvodčí vlaků, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 17. prosince 1935 u dopravního úřadu v Hranicích, posledně bytem ve Smilovicích čp. [...],^a dával vždy najevo polské šovinistické smýšlení, navštěvoval se svojí rodinou jen polské podniky a vše české ignoroval, takže v pohnutých dobách v roce 1935 nemohl být pokládán za politicky spolehlivého.

3 ^rSuchý^r Pavel, průvodčí vlaků, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 11. listopadu 1935 u staničního úřadu v Prostějově, místní nádraží, posledně bytem v Hrádku čp. [...],^a dával, hlavně v roce 1935, při každé příležitosti najevo své vyhraněné polské nacionální smýšlení, takže ho nebylo možno pokládati za tehdejší situace za politicky spolehlivého.

4 ^rWojtek^r Emanuel, pomocný zaměstnanec ČSD, dříve u dopravního úřadu v Novém Bohumíně, dával svým chováním a vystupováním najevo svou zaujatost a protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

5 ^rJursa^r Jan, pomocný zaměstnanec, dříve odbor pro udržování dráhy v Českém Těšíně, od 30. prosince 1935 odbor pro udržování dráhy ve Valašském Meziříčí, posledně bytem Oldřichovice, dával za napjaté politické situace na Těšínsku v roce 1935 nepokrytě najevo polské šovinistické a protičeské smýšlení, takže nebylo možno té doby pokládati ho za zcela politicky spolehlivého.

6 ^rKolarczyk^r Josef, posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním najevo protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

7 ^rDuda^r Josef, posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním a vystupováním najevo své protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

8 ^rHok^{br} Josef, posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním a vystupováním najevo protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

9 'Jaworek' Josef II., posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním a vystupováním najevo protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

10 'Dzierzawa' František, staniční zřízenec ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním a vystupováním najevo protistátní smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

11 'Michalik' Pavel, výhybkář, dříve staniční úřad Hnojník, od 17. prosince 1935 staniční úřad Bzenec, posledně bytem Hnojník, dával v r[oce] 1935 svým chováním a vystupováním najevo své, všemu českému nepřiznivě smýšlení, takže za daných okolností nebylo možno ho pokládati za zcela politicky spolehlivého.

12 'Sikora' Josef, traťový pomocník, dříve odbor pro udržování dráhy v Českém Těšíně, od 16. prosince 1935 odbor pro udržování dráhy Kralupy nad Vltavou, posledně bytem Návší [...]a, dával za napjatých politických poměrů na Těšínsku v r[oce] 1935 najevo své polsko-šovinistické a protičeské smýšlení, takže ho nebylo možno pokládati za politicky spolehlivého. U Josefa Sikory se zvláště doporučuje, aby nebyl přeložen na místo svého dřívějšího působiště, nýbrž jinam na Těšínsko.

13 'Litwiak' Alois, dozorce posunu, dříve dopravní úřad Třinec, od 2. května 1936 dopravní úřad Krásno nad Bečvou, posledně bytem Bystřice čp. [...]a, ač rodem Slovák, vlivem své manželky dával v roce 1935 najevo polské smýšlení, nepřiznivě Čechům, takže nemohl býti považován za zcela politicky spolehlivého.

14 'Galusek' František, pomocný zaměstnanec ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním a vystupováním najevo svou zaujatost a protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

15 'Kania' Josef I., posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním najevo protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

16 'Kaplita' Josef, posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Petrovicích, dával svým chováním najevo protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

17 'Mokrý' Josef, posunovač, dříve dopravní úřad Třinec, od 1. května 1936 dopravní úřad v Přerově, posledně bytem ve Vendryni čp. [...]a, dával v roce 1935 nepokrytě najevo své polsko-šovinistické smýšlení a stýkal se s místními polskými činiteli, jejichž smýšlení bylo nepřátelské všemu českému, takže ho nebylo té doby možno pokládati za politicky spolehlivého.

18 'Sarganek' Pavel, posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Moravské Ostravě, dával svým chováním najevo protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

19 'Koczy' Antonín, staniční zřízenec ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním a vystupováním najevo svou zaujatost a protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

20 'Uherek' Josef, hradlař ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, dával svým chováním najevo protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

21 'Kolek' František, strojní topič ČSD, dříve ve výtopně v Bohumíně, dával svým chováním a vystupováním najevo protičeské smýšlení a jevil se proto státně nespolehlivým.

Kategorie II.

(Ti, kteří mohou být na Těšínsko zpět přeloženi až v druhé etapě.)

1 'Kluz' Pavel, strážník trati, dříve odbor pro udržování dráhy v Českém Těšíně, od 17. prosince 1935 odbor pro udržování dráhy v Přerově posledně bytem v Oldřichovicích, byl vyhraněným polským šovinistou, který se netajil svým protičeským smýšlením nejenom za napjaté politické situace na Těšínsku v roce 1935, nýbrž vždy, a působil v tomto nepříznivém směru též na ostatní železniční zaměstnance a na své okolí. Jeho zpětné přeložení již nyní by nebylo ve veřejném zájmu. Vzhledem k tomu, že nebyly zjištěny konkrétní protistátní a protičeské činy jmenovaného, tedy by bylo možno doporučit zpětné přeložení Kluzovo, avšak teprve po uplynutí nějaké doby, neboť lze očekávat, že týž se nyní vyvaruje všeho, co by mu mohlo služebně škoditi.

2 'Kadlubiec' Michal, pomocný zaměstnanec, dříve staniční úřad Mosty, od 5. února 1936 staniční úřad Velká Bystřice, posledně bytem Mosty u Jablunkova, byl v době politických nepokojů na Těšínsku v r[oce] 1935 ostře zaujat proti všemu českému, což dával nepokrytě najevo a byl pokládán jako bývalý příslušník polských bojůvek za těšínského plebiscitu za krajně šovinistického a všemu českému nepřátelského Poláka. Jeho zpětné přeložení, avšak teprve po uplynutí delší doby, lze doporučit jednak proto, že týž se nedopustil nějakých konkrétních protistátních a protičeských činů, jednak proto, že lze míti za to, že v době svého přeložení změnil své smýšlení. Okamžité zpětné přeložení se nedoporučuje, ježto česká veřejnost by v tom viděla určitou slabost oproti bývalému bojůvkáři.

3 'Durczok' Gabriel, staniční manipulát ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, byl protičesky zaujat, jeho zásahem byl v Záblatí změněn tamní ně-

mecký hasičský sbor na polský, ač měl splynouti se sborem českým, a stal se velitelem tohoto polského sboru. Je členem Macierzy szkolnej v Záblatí, kde se silně exponoval a zřejmě i nadále hodlá exponovati. Počátkem roku 1936 poslal valné schůzi hasičského sboru omluvný dopis, v němž uvádí, že byl přeložen z Bohumína pro své polské cítění a přesvědčení. Záblatí je ryze česká obec. Jako telegrafista ČSD byl v podezření, že prozrazuje důvěrné zprávy, např. zájezdy různých delegací a prominentních osob.

4 ¹Bocek^{dr} Josef II.², strážník trati, dříve odbor pro udržování dráhy v Českém Těšíně, nyní odbor pro udržování dráhy Olomouc I., posledně bytem v Bystřici, byl jako polský šovinista zaujat proti všemu českému a československému, což dával najevo zvláště za napjaté politické situace na Těšínsku v roce 1935, vystupoval na venek vždy jako takový a ve stejném duchu vychovával též svoji rodinu, zúčastňuje se jen podniků polských a ignoruje vše české. Ježto se nedopustil konkrétních závadných činů ve shora naznačeném směru, které by mu bylo možno prokázati, tedy možno doporučiti jeho zpětné přeložení, ale teprve po delší době, neboť by nebylo ve veřejném zájmu, aby člověk takto šovinistického smýšlení byl po krátké době překládán zpět. Možno ho přeložiti zpět teprve po uplynutí nějaké doby, neboť lze míti za to, že za svého pobytu mimo Těšínsko změnil své smýšlení.

5 ¹Popek^r František, zapisovač vozů ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, byl krajně nepřátelsky zaujat proti všemu českému, horlivý stoupenec bývalého konsula Malhomma³ v Moravské Ostravě, člen všech polských spolků ve Skřetcovni a jejich známý fedrovatel a podporovatel, ostentativně ignoroval všechny české podniky, jeho protičeská činnost byla veřejně českými lidmi odsuzována.

6 ¹Kufar^r František, strážník trati, dříve odbor pro udržování dráhy v Českém Těšíně, od 22. července 1936 odbor pro udržování dráhy v Chrudimi, posledně bytem Mosty u Jablunkova čp. [...] ^a, netajil se nikdy svým protičeským smýšlením a dával je zvláště najevo za politicky napjaté situace na Těšínsku v roce 1935. Při čtení polského tisku útočícího ostře proti československé vládě pronášel veřejně pochvalné poznámky, takže tím nepříznivě působil na své okolí. Konkrétních činů se nedopustil, a proto by bylo možno jeho zpětné přeložení na Těšínsko doporučiti, ale teprve po uplynutí delší doby, neboť lze míti za to, že jeho delší pobyt v českém prostředí změnil jeho mentalitu.

7 ¹Cienciala^r Rudolf, skladník ČSD, dříve u dopravního úřadu v Petrovích, trvalým bydlištěm v Bystřici nad Olzou, stýkal se v Bystřici výhradně s polskými vůdčími činiteli, protistátně orientovanými a důvodně podezřelými z protistát-

ní činnosti, nikdy se nesúčastnil oslav státního svátku a narozenin presidenta republiky, podporoval jen vše polské, ač na oko se hlásil k české národnosti.

8 'Fukala' Antonín, průvodčí vlaků, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 4. dubna 1936 dopravní úřad Hranice, posledně bytem v Bystřici. O jmenovaném platí totéž, co bylo uvedeno o Josefu Bockovič II. ad 4.

9 'Mrózek' Jiří, posunovač, dříve dopravní úřad Třinec, od 22. dubna 1936 staniční úřad Vsetín, posledně bytem v Bystřici. O jmenovaném platí totéž, co bylo uvedeno o Josefu Bockovič II. ad 4.

10 'Mrózek' Pavel, průvodčí vlaků, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 1. května 1936 staniční úřad Prostějov, místní nádraží, posledně bytem Vendryně čp. [...]a. Některé děti jmenovaného chodily do české školy, byly však z nacionálních důvodů vzaty z této školy a dány do školy polské. Jmenovaný stál pod vlivem své manželky. Jinak platí o něm totéž, co o Josefu Bockovič II. ad 4.

11 'Pasmionka' Josef, topírenský pomocník ČSD, dříve ve výtopně v Bohumíně, byl extrémního polsko-nacionálního smýšlení, krajně zaujat proti všemu českému, člen a fedrovatel všech místních polských spolků, ostentativně a provokativně ignoroval české podniky a proto veřejně českými lidmi odsuzován. Pracoval podvratně.

12 'Martinek' Josef, oficiál, dříve staniční úřad Návší-Jablunkov, od 27. května 1936 dopravní úřad Prostějov, hlavní nádraží, posledně bytem v Jablunkově, dával při každé příležitosti najevo svůj polský šovinismus, hlavně pak za pohnutých politických poměrů na Těšínsku v roce 1935, netaje se svým protičeským smýšlením. Ignoroval vše české a podporoval vše polské, takže jeho činnost nebyla ve veřejném zájmu, tím spíše, že šlo o úředníka, a nebylo možno pokládati ho za politiky spolehlivého. Vzhledem na veřejné mínění je nutno, aby týž pobyl ještě nějakou dobu mimo Těšínsko, neboť jeho šovinistické a protičeské smýšlení je ještě v příliš čerstvé paměti. V případě zpětného přeložení na Těšínsko se nedoporučuje v žádném případě jeho přidělení staničnímu úřadu Návší-Jablunkov a doporučuje se, aby týž byl přidělen do soudního okresu bohumínského.

13 'Konderla' Jan, strojní topič ČSD, dříve ve výtopně v Bohumíně, byl podle zdejších informací politicky činný ve svém stálém bydlišti Bystřici nad Olzou. Policejní ředitelství v Českém Těšíně upozorněno, aby o něm podalo zprávu přímo. U tohoto úřadu není o něm záznamu.

14 'Kabur' Ludvík, posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, byl extrémního polsko-nacionálního smýšlení, krajně zaujat proti všemu českému, člen a fedrovatel všech polských spolků v Novém Bohumíně-Šunychlu, ostentativně

ně ignoroval vše české a proto veřejně českými lidmi odsuzován. Byl velitelem německého hasičského sboru a jeho horlivým zastáncem, zvláště v době, kdy bývalá DNSAP vyvíjela intenzivní protistátní činnost. Později zásluhou Kabutovou přeměněn tento německý hasičský spolek na polský a Kabut stal se zase velitelem.

Kategorie III.

(Ti, u nichž se zpětné přeložení na Těšínsku vůbec nedoporučuje.)

1 'Janiczek' Josef, traťový pomocník, dříve odbor pro udržování trati v Českém Těšíně, nyní od 30. prosince 1935 u ředitelství státních drah v Brně, posledně bytem ve Vendryni čp. [...] ^a. Jmenovaný je polský šovinista smýšlející protistátně a nenávisťně proti všemu českému. Stejně tak smýšlí jeho rodina, zvláště jeho manželka Marie. O jeho nenávisti vůči všemu českému svědčí toto: Dne 20. července 1935 zemřela Janiczkově osmiletá dcera Marie, která navštěvovala českou školu ve Vendryni-Zaolzí. Brzy nato byly uveřejněny v IKC a v Dzienniku Polském sprosté štvavé články, v nichž bylo štváno proti Čechům a Československu a tvrzeno, že Marie Janiczková byla polskou mučednicí a obětí počestování Poláků na Těšínsku, neboť prý onemocněla jen proto, že musila chodit do české školy a že nemohla chodit do školy polské. Mimo tyto články byly uveřejněny v zahraničním polském listě IKC fotografie asi osmiletého děvčete, které měly znázorňovati onu zemřelou domněle polskou mučednici. Bylo zjištěno dokonce, že fotografie tato vůbec nezobrazovala zemřelou Marii Janiczkovou, nýbrž její sestru Emilii navštěvující polskou školu. Zemřelá Marie Janiczková nebyla vůbec nikdy fotografována. Marie Janiczková zemřela na zánět mozkových blan. Článků týkajících se této věci bylo několik a všechny byly hrubě štvavé a měly ostrou protičeskou tendenci. Inspirátorem těchto článků byl v dohodě s polským učitelstvem právě Josef Janiczek. Záležitost tato vzbudila tehdy na celém Těšínsku pozornost, byla mezi slušnými lidmi ostře odsuzována, je dosud v dobré paměti, takže zpětné přeložení Janiczkovo na Těšínsko je navždy vyloučeno.

2 'Jakus' Josef, průvodčí vlaků, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 16. prosince 1935 dopravní úřad Hranice, posledně bytem v Mostech u Jablunkova čp. [...] ^a. Jakus ^f byl šovinistickým Polákem protičeskoslovenského smýšlení, což dával při každé příležitosti hrubými poznámkami najevo. Tak v dubnu 1932 potkav žáka Aloise Szotkowského z Mostů čp. [...] ^a, který navštěvoval českou školu, řekl mu před více lidmi: „No, Loisi, už ti koupil president aktovku, koupí ti ještě auto a budeš tam u něho sloužit za pacholka.“ Domníváje se, že nebude přeložen z Těšínska, prohlašoval v říjnu 1935, že mu Češi nic neudělají, že přemístěn nebude, a dělal si

z celé věci posměšky. Činil tak veřejně v hostinci, a aby upozornil na toto své chování i jiné, tedy platil polským mladíkům lihové nápoje a žádal je, aby zpívali polsky. Toto počínání bylo v místě Jakusova^f bydlíště všeobecně známo a jeho zpětným přeložením by utrpěla prestiž úřadů. Vzhledem ke shora uvedenému nelze doporučit zpětné přeložení Jakusovo^f.

3 'Lipa' Karel, výhybkář, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 28. února 1936 u staničního úřadu Kolštejn, posledně bytem Louky nad Olzou. Jmenovaný je krajně šovinistický a vše české nenávidějící Polák, který se tímto svým smýšlením na veřejnost nijak netajil. Chodil dokonce do kostela do Polska ač mohl chodit stejně do kostela v Loukách nad Olzou, kdež jsou též polské bohoslužby, jen aby zdůraznil svůj polský šovinismus. Dne 18. července 1935 súčastnil se protičeské demonstrace v Cieszynie, nebylo však možno zjistiti, jak si tam počínal. Brzy po svém návratu z Cieszyna se vyjádřil, že se diví, že Poláci nic nedělají. Co tímto svým výrokem myslel, bylo v tehdejších dobách každému jasno. Lipa je politicky nespolehlivý a jeho zpětné přeložení na Těšínsko by nebylo ve veřejném zájmu.

4 'Niemiec' Jiří, úpravčí trati, dříve odbor pro udržování trati v Českém Těšíně, od 25. července 1936 u odboru pro udržování trati Olomouc I., posledně bytem v Bystřici čp. [...].^a V roce 1920 byla v Bystřici zřizována česká obecná škola. Soupis žáků pro českou školu prováděl úpravčí trati Jiří Samiec z Bystřice. Tuto jeho činnost mu Niemiec vytykal a dokonce upozorňoval cestující na nádraží v Bystřici na Samiece prohlásiv: „To je ten denunciant, co ty děti shání do české školy.“ Jmenovaný agitoval vždy v Bystřici mezi železničními zaměstnanci, aby neposílali děti do české školy a způsobil tím v některých smíšených manželstvích velké rodinné neshody. Tento svůj postup od roku 1920 až do roku 1935 nijak nezměnil, agitoval stále proti všemu českému, dělal si různé posměšky, tak kupříkladu chtěje zesměšnit loyální občany, kteří k 28. říjnu 1935 ozdobili své domy státními vlajkami a okna domů obrazy presidenta republiky, upozorňoval hlasitě na tyto domy posměšnými poznámkami o velkých patriotech apod. V době od 4. do 9. listopadu 1935 vyjádřil se Jiří Niemiec v hovoru se železničními zaměstnanci, se kterými rozmlouval o poměrech na Těšínsku, že totiž dlouho nebude trvati, že ČSR za chvíli praskne a že když přijdou Poláci, tak se budou míti lépe než v ČSR. Vzhledem ke shora uvedenému lze pokládati Jiřího Niemiece za úplně státně nespolehlivého a jeho zpětné přeložení na Těšínsko nelze v žádném případě doporučit.

5 'Krzystek' Josef, staniční manipulant ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, byl krajně nepřátelsky zaujat proti všemu českému, funkcionářem, resp. členem všech místních spolků polských ve Skřečoni a jejich neúnavným pro-

pagátorem, ostentativně ignoroval podniky české. Byl zřejmě autorem článku v časopisu Śląska Brygada⁵ ze dne 12. ledna 1936⁴, v němž se o Polsku, píše jako o „naši drahé vlasti“, že „nutno čekat na nějaké vysvobození“ apod. Krzystek byl přeložen do obvodu ředitelství státních drah v Hradci Králové. Podle doslechu měl být pensionován, úředně však není o tom nic známo ani zdejšímu úřadu ani ředitelství státních drah v Olomouci.

6 [†]Wachtarczyk[†] Jan, posunovač ČSD, dříve u dopravního úřadu v Petrovicích, byl extrémního až fanatického polsko-nacionálního smýšlení, krajně nepřátelsky zaujat proti všemu českému, protistátně orientován, vášnivý citel bývalého polského konsula v Moravské Ostravě Malhomma, členem a fedrovatelem všech polských spolků v Petrovicích, ostentativně ignoroval české podniky. Dne 3. srpna 1935 súčastnil se demonstrační a provokační zábavy polských harcerů v Prstné, v červenci 1934 súčastnil se s celou rodinou ostentativně slavnosti týchž harcerů, na níž byl přítomen konsul Malhomme s Moravské Ostravy. Stýkal se jen s radikálními a protistátně orientovanými Poláky, vyjadřoval se mezi železničními zaměstnanci, že děti jinam nepošle než do polských spolků a nikdy do českých škol, i kdyby byl přeložen třeba do Prahy nebo dán do pense, železniční erár ani úřady mu nemohou nic udělat apod.

7 [†]Szlauer[†] Pavel, strážník trati, dříve odbor pro udržování dráhy Český Těšín, od 29. května 1936 odbor pro udržování trati v Lounech, posledně bytem Louky nad Olzou. Jmenovaný je národnosti české⁵ a po stránce státoobčanské nebylo proti němu závad. Týž však je alkoholik,⁶ který se s nikým nesnášel, a proto došlo pravděpodobně k jeho přeložení. Není ve veřejném zájmu, aby v železniční službě na pohraničí byli zaměstnání alkoholici, a proto se jeho přeložení na Těšínsko nedoporučuje. Odbor pro udržování dráhy v Českém Těšíně byl by z důvodu shora uvedených též proti zpětnému přeložení Szlauerově.

8 [†]Lach[†] Josef, strážník trati, dříve odbor pro udržování trati Český Těšín, od 10. ledna 1936 odbor pro udržování trati v Jihlavě, posledně bytem v Dolní Lomné. Jmenovaný byl vždy šovinistický a krajně protičesky a protičeskoslovensky zaujatý Polák a byl jako takový veškerému občanstvu v Dolní Lomné a v okolí znám. Ignoroval vše české a státním orgánům české národnosti dával svoji nenávist nepokrytě najevo. Působil v tomto směru nejen na ostatní železniční zaměstnance polské národnosti, ale také na své okolí, což se projevovalo v ostře protičeském smýšlení těchto kruhů. Přeložení jmenovaného z Těšínska stalo se v zájmu státní myšlenky československé a v zájmu národnostního uklidnění v obci. Jeho zpětné přeložení by bylo považováno loyálními živly za slabost a nebylo by ve veřejném zájmu. Toho-

to názoru bylo příslušné četnictvo v roce 1935, případně 1936, a je téhož názoru také nyní, neboť je přesvědčeno, že Lach svého protičeského a protičeskoslovenského smýšlení vůbec nezmění a že po eventuelním návratu na Těšínsko bude pokračovati ve své dřívější činnosti.

9 'Kasprzak' Jan, staniční manipulants ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, byl extrémního polsko-nacionálního smýšlení, provokativního a krajně nepřátelského protičeského vystupování, členem výboru všech polských spolků v Novém Bohumíně-Šunychlu, důvodně podezřelý ze styků s polskou iredentou, vášnivý stoupenec bývalého polského konsula Malhomma v Moravské Ostravě, jehož při svěcení polské školy v Šunychlu 26. srpna 1934 nadšeně vítal. Jeho provokativní vystupování bylo loyálními občany odsuzováno, byl vždy označován za osobu československému státu nepřátelskou. Bydlil v bezprostřední blízkosti hranic a jako telegrafista mohl by vyhraditi skutečnosti důležité pro obranu státu.

10 'Bartusek' Josef, vrchní adjunkt státních drah, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 12. května 1936 dopravní úřad Přerov, posledně bytem v Českém Těšíně, je národnosti německé a po stránce státoobčanské nespolehlivý pro službu v pohraničním území. Týž při každé příležitosti posměšnými poznámkami kritisoval vše české a jako bývalý rakouský důstojník, nelibě nesoucí nynější stav, kritisoval též československou armádu. Když v roce 1935 v době nepokojů pochodoval oddíl československého vojska, tu prohlásil: „Tohle je armáda, pane, ty by nás vytrhli!“ podobně posměšně kritisoval četnictvo atd. Bartusek se stýkal jen s německými činiteli v Českém Těšíně a dokonce prý zakazoval své manželce, která je české národnosti, aby se zúčastňovala českého života. Nápadně důvěrné styky udržoval s přednostou nádraží v Cieszynie, člověkem to zaujatým proti všemu českému. Vzhledem ke shora uvedenému nelze doporučiti, aby Bartusek byl přeložen zpět na Těšínsko.

11 'Hanzel' František, průvodčí vlaků, dříve dopravní úřad Český Těšín, od 1. května 1936 staniční úřad Valašské Klobouky, posledně bytem Český Těšín, Nádražní ul. [...],^a je národnosti polské, a po stránce státoobčanské úplně nespolehlivý. Hanzel je náruživý alkoholik a v opilosti pronášival pak různé protistátní výroky. Tak dne 10. února 1935 na polském plese v Německé Lutyni pronesl Hanzel tyto výroky: „Ať mně Češi skočí do prdele“ a hned po tomto výroku začal zpívat polskou píseň *Jeszcze Polska nie zginęła*^{h7}. Dále pronesl Hanzel v této místnosti před více osobami výrok: „Lutyňští chuje neviděl Čecha srat“ a opět po tomto výroku počal zpívat *Jeszcze Polska nie zginęła*^h. Pro tento čin byl Hanzel oznámen přípisem četnické stanice v Německé Lutyni z 5. března 1935 číslo 402 okresnímu soudu v Bohumíně a okresnímu policejnímu komisařství v Bohumíně. Záležitost tato by-

la projednávána krajským soudem v Moravské Ostravě pod číslem Tk XZV 1344/35. Výsledek trestního řízení není znám. Vzhledem ke shora uvedenému je nutno, aby Hanzel byl ponechán mimo Těšínsko a mimo pohraničí vůbec.

12 'Huwer' Alfred, staniční manipulát ČSD, dříve u dopravního úřadu v Bohumíně, zarytý Němec, zaujatý proti všemu českému, sympatisoval s rozpuštěnou stranou DNSAP, později přívrženec Henleinovy SdP, člen ochranných německých spolků, protistátního smýšlení. Jako telegrafista mohl by vyzraditi skutečnosti pro obranu státu důležité, zejména na pohraničí.

13 'Walach' Jan, kancelářský pomocník, dříve dopravní úřad Třinec, od 8. srpna 1936 dopravní úřad Suchdol nad Odrou, posledně bytem Vendryně čp. [...].^a Jmenovaný je polský šovinista nenávidějící vše české. Mezi železničními zaměstnanci ve Vendryni a v Třinci, pokud podléhali jeho pravomoci, agitoval, aby neposílali děti do českých škol. Těm, kteří neposlechli a děti posílali do českých škol, se mstil tím, že přiděloval je do horšího zaměstnání máje vliv u přednosta stanice v Třinci. V tomto směru byly zjištěny konkrétní případy, které poukazovaly na mstivost a neobjektivnost Walachovu, prýšticí z národnostního šovinismu. V měsíci červnu 1935 vítala na školní slavnosti v Lyžbicích osmiletá dcera Walachova polského konsula Malhomma a podala mu kytici. Jan Walach byl pokládán do té míry za polského šovinistu, že by byl s to vyzraditi důvěrné spisy, pokud by k nim měl přístup. Zpětné přeložení Jana Walacha na Těšínsko se nedoporučuje, protože by bylo přímo proti veřejnému a státnímu zájmu.

NA Praha, f. Presidium Ministerstva vnitra 225 (č. fondu 1075/1/1), kart. 1172, kopie, strojopis.

^a Vynecháno číslo domu.

^b V dokumentu: Hock.

^c V dokumentu: Durczek.

^d V dokumentu: Boczek.

^e V dokumentu: Boczkovi.

^f V dokumentu: Jakusz, resp. Jakuszova, Jakuszovo.

^g V dokumentu: Slaska Brigada.

^h V dokumentu: niezginela.

¹ Dokument označen jako opis k číslu 25.403/37 Prezídia Ministerstva vnitra. Zřejmě jedná se o dokument pořizeny Zemským úřadem v Brně nebo na Minis-

terstvu vnitra na základě informací brněnského úřadu. Vznikl pravděpodobně mezi 16. a 20. říjnem 1937. Podle zprávy dra Richarda Kodítka [dr Ko.], vrchního odbořového rady Ministerstva vnitra, dne 14. 10. 1937 po meziministerské poradě bylo vrchnímu komisaři Chládkovi ze Zemského úřadu v Brně „telefonicky uloženo, aby s největším urychlením opatřilo o každém ze železničních zaměstnanců, kteří přicházejí v úvahu, stručnou, avšak výstižnou informační zprávu, v níž by byly zcela stručně shrnutý důvody, pro které byl ten který zaměstnanec svého času považován za politicky závadného a jako takový přeložen, po případě do níž by byly pojaty i eventuální nové informace a poznatky, o tom kterém zaměstnanci později získané.“ Zemský úřad měl podat i návrh dalšího postupu. Zpráva měla být podána do 20. 10. 1937. Informace v dokumentu opírají se částečně o tajnou zprávu ředitele Policejního ředitelství v Moravské Ostravě Emila Bači pro Zemský úřad v Brně, oddělení I/1 z 16. 10. 1937 (č.j. Pr-1/146/1).

²Josef Bocek do Olomouce nikdy nenastoupil, viz: ZA Opava, PŘMO, inv. č. 8811, kart. 434, sign. 1/34, 1299, opis důvěrné zprávy Ředitelství státních drah v Olomouci pro Zemský úřad v Brně z ledna 1938.

³Leon Malhomme (1881–1940) – polský generální konzul v Moravské Ostravě 1934–1935.

⁴*Jak w Czechosłowacji postępują z kolejarzami*, Śląska Brygada z 12. 7. 1936.

⁵Srov. dokument č. 1.

⁶Srov. dokument č. 1.

⁷Jedná se o první slova polské státní hymny.

Dokument č. 4.

Nový Bohumín, 18. března 1938 – Zpráva (č. Pr-449 k č. Pr.-1/1/2) Okresního policejního komisařství v Novém Bohumíně pro Prezídium Policejního ředitelství v Moravské Ostravě „Železniční zaměstnanci polské národnosti Štěpán Kolarczyk a Emil Vajda¹, zpětné přeložení do Bohumína“²

^aPři obecních volbách konaných v Německé Lutyni v roce 1932 byla mezi jinými volebními skupinami také volební skupina „Drobných zemědělců a domkařů“, která měla kandidátku číslo 7, jejímž iniciátorem a vedoucím byl domkař a dozorce posunu ČSD, Štěpán 'Kolarczyk', bytem v Německé Lutyni číslo [...].^b Druhým kandidátem byl železniční zaměstnanec Emil 'Vajda' z Německé Lutyně číslo [...].^b

Za uvedenou volební skupinu byli do obecního zastupitelstva zvoleni pouze tito dva uvedení železniční zaměstnanci. Pro volbu starosty a jeho dvou náměstků spojila se přičiněním Kolarczykovým volební skupina číslo 7 (tj. Kolarczyk a Vajda) s polskými volebními skupinami a stranou komunistickou, čímž bylo umožněno zvolení starosty a jeho náměstka z příslušníků komunistické strany. Uvedení členové obecního zastupitelstva za volební skupinu číslo 7 podporovali pak při obecních schůzích (zejména Kolarczyk) návrhy stran komunistické a polské.

Štěpán Kolarczyk vydává se na veřejnost za Čecha, ve skutečnosti jest však „nacionálně založeným“ Polákem, rovněž tak i jeho manželka a synové, ač tito mají většinou české školní vzdělání. Nejstarší jeho syn Teofil, narozen v r[oc]e 1914, studuje práva na české univerzitě v Praze. O něm bylo důvěrně a ze spolehlivého pramene zjištěno, že se před delší dobou vyjádřil, že by se za to styděl, kdyby byl Čechem. Syn Alfred, narozen v r[oc]e [...],^d zaslátelský úředník u firmy „Čechoslavia“, jest členem polských skautů (Harcerů) a nejmladší syn Štěpán, narozen v r[oc]e [...],^d jest studujícím na českém gymnáziu v Novém Bohumíně a jest členem dorostu spolku „Sokol“ v Německé Lutyni.

K tomu se podotýká, že určitá důvěryhodná osoba vytýkala „před časem“ Alfredu Kolarczykovi členství v polském harcerském spolku, když o sobě rozhlašuje, že jest Čechem, a doporučovala mu vstoupiti do některého českého spolku. Když o této domluvě svěčil se Kolarczyk doma „svému“ otci, Štěpán Kolarczyk navštívil osobně onoho činitele a ostře mu vytýkal, že k tomu nemá žádného práva, aby jeho syna posílal, aneb mu navrhoval, aby vstoupil do českého spolku, ježto prý jest to jeho soukromou věcí a žádný nemá práva mu v tom poroučet. Při této řeči výslovně řekl, že on i jeho rodina jsou polské národnosti [...].^g

Štěpán Kolarczyk není sice členem žádných spolků polských a také se jako Polák nyní veřejně neexponuje. Dříve byl politicky organisován v československé straně lidové, odkud byl vyloučen a nyní jest asi třetí rok politicky organisován ve straně československé sociálně demokratické. Do této strany vstoupil^h snad^h z vypočítavosti a jak bylo zjištěno, nepožívá mezi členstvem a funkcionáři uvedené strany [...] žádné důvěry, ani obliby. Do strany byl prý přijat omylem, protože prý dříve nebyl znám a nyní má býti dle důvěrného sdělení i z této organisace vyloučen. Kolarczyk jest svárlivé povahy, jest stálý nespokojenec, nebyl ani není oblíben, ani mezi jeho spoluzaměstnanci, ani mezi spoluobčany.

Manželka uvedeného, Marie rozená Królová, jeho bratr Josef železniční zaměstnanec ve výslužbě a jeho manželka Viktorie, jsou členy polského politického spolku „Związek Śląskich Katolików“⁴¹ v Německé Lutyni.

Z^k uvedeného dá se soudit^k, že se Kolarczyk po stránce národnostní i politické přetvařuje a že jest skrytého protičeského [...] smýšlení [...].^m

Pokud se týče železničního zaměstnance Emila Vajdy, bytem v Německé Lutyni číslo [...],^b není proti jeho zpětnému přeložení k dopravnímu úřadu v Novém Bohumíně námitek.

Jmenovaný chová se po stránce národnostní i politické nezávadně, není politicky organisován ani činný, vystupuje česky, jakož i jeho rodina, nedává najevo nijak, že by byl národnostně zaujatý a jest celkem neškodným člověkem.

Jak bylo šetřením zjištěno, nechal se Vajda v roce 1932 Kolarczykem přemluvit ke kandidatuře ve skupině drobných zemědělců a domkařů, při čemž však hrál pouze podřadnou úlohu.^a

Správce úřadu:ⁿ

ZA Opava, f. Policejní ředitelství Moravská Ostrava. Prezidiální spisy, inv. č. 8811, kart. 434, sign. 1/34, originál, strojopis.

^a Označeno závorkami.

^b Vynecháno číslo domu.

^c Nadepsáno rukou místo škrtnutého: „zarytým a šovinistickým“.

^d Vynechán rok narození.

^e Podtrženo rukou.

^f Nadepsáno rukou místo škrtnutého: „jeho“.

^g Škrtnuto: „a národnostně nesnášenliví“

^h Nadepsáno rukou místo škrtnutého: „jedině“.

ⁱ Škrtnuto: „naprosto“.

^j V dokumentu: „Zwiazek slaskich katolików“.

^k Upraveno rukou místo škrtnutého: „uvedených důvodů jest tudíž zřejmo“.

^l Škrtnuto: „a protistátního“.

^m Škrtnuto: „v důsledku čehož se nedoporučuje, aby byl zpět služebně přeložen k dopravnímu úřadu v Novém Bohumíně“.

ⁿ Nečitelný podpis.

¹ V jiných dokumentech vystupuje jako: Wajda.

² Dokument označen jako důvěrný. Podací razítko Prezídia Policejního ředitelství v Moravské Ostravě nese datum 20. 3. 1938, č. 1/34/3. Na konci dokumentu

rukopisný koncept zprávy pro oddělení I/1 Zemského úřadu v Brně, která měla obsahovat pasáž textu označenou v dokumentu závorkami, opatřen datem 21. 3. 1938.

SUMMARY

The local Polish minority comprised a significant segment of the population of Cieszyn Silesia during the First Czechoslovak Republic. The strategically important Košice-Bohumín railway ran through this region, and it was in direct proximity to the Polish border. However, Czech nationalist associations (such as Slezská Matice osvěty lidové and Národní rada Československá) were among those who had a particular distrust of employees who were from ethnic minority groups.

In 1935, the Second Department of Polish General Staff launched diversion operations on the territory of the Czechoslovak part of Cieszyn Silesia. The Czechoslovak authorities then took repressive steps against members of the Polish minority, and in the years 1935–1936 they began a broad policy of transferring railway workers away from Cieszyn Silesia under the pretext of their unreliability *vis-à-vis* the state. The documents published in the appendices to this article illustrate that the accusations against those railway workers affected by the policy are based in material amassed by police bureaus that was submitted to government bureaus through the Land Office in Brno and the State Railway Headquarters in Olomouc. They usually do not contain information about anti-state activities by railway workers, but mainly concerned railway workers' legal activities on behalf of the Polish minority. The entire operation was in violation of Czechoslovak laws that guaranteed the rights of ethnic minorities and it set off protests by representatives of the minority and by the Polish government.

In 1937, within the framework of the announcement of Milan Hodža's government more accommodating policy towards ethnic minorities, preparations for the return of the transferred railway workers back to Cieszyn Silesia were initiated. In 1938, most of the workers returned to their region. According to an official statement, the operation of transferring railway workers away from Cieszyn Silesia in the years 1935–1936 affected 66 employees of Polish and 43 employees of German ethnicity. However, surely this is not going to be the total count.

RECENZE

Tony BRENTON (ed.),

Was Revolution Inevitable? Turning Points of the Russian Revolution,

Oxford: Oxford University Press, 2017, 364 s., ISBN 978-0-19-065891-5.

Alternativní historie má své odpůrce i příznivce. Do první skupiny spadá většina – netvrdím, že všichni – profesionálních historiků.¹ V druhé skupině se sdružují běžní konzumenti historických příběhů, kterým vychází vstříc beletrie a jí inspirovaná filmová a televizní díla. Ovšem i historikové občas podlehnou pokušení a vykročí na tenký led spekulací.² Někdy jsou výsledky úvah nad virtuálními dějinami vcelku zajímavé a inspirativní, jindy méně. Což je případ nové knihy diskutující „nevyhnutelnost ruské revoluce“.

Těžko říci, jaký byl záměr prestižního akademického nakladatelství Oxford University Press, když oslovilo jako editora sborníku Sira Tonyho Brentona. Tento britský diplomat o Rusku nepochybně ví mnohé, vždyt v 90. letech pracoval jako konzul na britské ambasádě v Moskvě a v letech 2004–2008 byl tamtéž velvyslancem. Profesionálním historikem nicméně rozhodně není. Celý autorský kolektiv čtrnácti osob (mezi nimi je pouze jedna žena) je poskládán poněkud nevyrovnaně. Vedle všeobecně uznávaných znalců moderních ruských dějin, jakými jsou Dominic Lieven, Simon Dixon, Orlando Figes, Catriona Kellyová nebo Richard Sakwa, v týmu figurují i publicisté – v lepším případě Donald Crawford nebo Martin Sixsmith pracující pro kritická britská veřejnoprávní média, v horším případě literát Edvard Radzinsky, který je svého druhu celebritou, avšak jeho texty nesplňují odborná měřítka. Konečnému výsledku rovněž neprospělo, že nakladatelství rezignovalo na jednotnou formu příspěvků. Ne všechny kapitoly tudíž mají standardní

1 Renomovaný britský historik Richard J. Evans razantně odmítl virtuální dějiny v knize *Altered Pasts. Counterfactuals in History*, Waltham 2013.

2 Mezinárodně největší ohlas patrně měla kniha editovaná Niallem Fergusonem: *Virtual History. Alternatives and Counterfactuals*, London – New York 1997. Česky vyšlo jako *Virtuální dějiny. Historické alternativy*, Praha 2001.

vědecký aparát. Když už autoři uvažují nad historickými alternativami, musí všichni pro a proti nejen pečlivě zvážit, ale také doložit prameny nebo alespoň literaturou. Jinak se skutečně dostáváme do sféry čirých spekulací a takto prezentované názory nebo závěry nemají žádnou relevanci.

Nehlásím se ani k těm, kteří virtuální dějiny hájí, ani k jejich zarytým odpůrcům. Ptám se však, za jaké situace mají smysl? A shoduji se s Orlando Figesem, který hned na začátku své kapitoly píše: „Virtuální („co kdyby“) dějiny mají skutečný význam pouze tehdy, když se soustředí na jediný konkrétní moment, který by býval mohl prokazatelně změnit běh dějin“ (s. 124). Ano, pokud posuzujeme jednu událost v konkrétním čase a místě, a víme, že se mohla stát jinak, potom lze začít uvažovat o alternativách. Dobrým příkladem je právě Figesova kapitola o říjnovém bolševickém převratu. S možností, že z úkrytu se vracející Lenin by byl zadržen hlídkou a nikdy by nedošel do Smolného paláce. Taková možnost reálně nastala, neboť patrola Lenina zastavila, jenže strážný jej nechal jít v domnění, že se jedná o neškodného opilce. Figes následně rozvíjí teorii, že Prozatímní vláda by padla tak jako tak, protože její dny byly sečteny, nicméně bolševici zbavení vůdce by nepostupovali až tak radikálně proti ostatním socialistickým stranám. K Leninovu pojetí převzetí moci existovaly mírnější alternativy, například Kameněvova, takže nutně nemuselo dojít k násilnému převratu, nýbrž k nahrazení Prozatímní vlády koaliční socialistickou vládou Sovětu. Koalice socialistů by asi neuchránila Rusko občanské války (reakce zprava by pravděpodobně následovala), ale ta by nemusela trvat tak dlouho. Tím, že se v říjnu prosadil Leninův scénář převratu a vytvoření bolševické diktatury, rudý teror a občanská válka se staly nevyhnutelnými. Všechno mohlo dopadnout jinak, kdyby Lenin býval nedošel do Smolného.

Lenin je v mnoha směrech ústřední postavou sborníku. Kapitoly, které s virtuální historií pracují nejpříjemnějším způsobem, se zabývají právě jím. Sean McMeekin se věnuje návratu Lenina do Ruska v dubnu 1917 a ptá se, co by se dělo, pokud by nepřijel a bolševici by tedy za sebou neměli masivní finanční podporu ze strany Německa. Martin Sixsmith rozebírá atentát Fany Kaplanové a potencionální vývoj, jestliže by Lenin zranění podlehl. A v poslední kapitole Richard Sakwa uvažuje, již v obecnější rovině a širším časovém prostoru, nad alternativami k leninismu coby ideologii i stylu vládnutí v Rusku.

I tyto solidně zpracované kapitoly mají slabiny. Například vrátíme-li se k Figesově studii, nikde není psáno, že by socialistická koalice na bázi Sovětu dlouhodobě vydržela – i bez zásahů Lenina. V případě Sixsmithovy kapitoly lze vážně pochybovat, že by neuskutečnění atentátu Kaplanové zmírnilo rudý teror. Proběh-

ly totiž i jiné atentáty, které mohli bolševici použít jako vhodnou záminku, a například carská rodina byla vyvražděna ještě před útokem Kaplanové. Bolševici s terorem počítali tak jako tak, navíc občanská válka mohutně živící politický teror již probíhala. Nicméně diskuse nad alternativním scénářem jsou jistě přesvědčivější a konsistentnější v případě jednoho historického okamžiku, než když se události vrství jedna na druhou, nebo se ani nejedná o konkrétní události, ale spíše o kontinuální vývoj, který je výsledkem nějakých objektivních předpokladů. „Co kdyby“ ztrácí tvář v tvář desítkám a stovkám kombinací alternativních scénářů smysl.

Příkladem budiž hned první kapitola, v níž Dominic Lieven uvažuje nad mezinárodními souvislostmi vývoje Ruska v letech 1900–1920. Stejnému tématu věnoval svoji poslední knihu, v níž jsou úvahy typu „co kdyby carský režim v letech 1905–1906 nezvládl revoluci“ nebo „co kdyby nevypukla první světová válka“ přehledně rozvinuty.³ Navíc s podporou poznámkového aparátu. Zde jsou víceméně totožné otázky nahuštěny vedle sebe na dvaceti stranách a čtenáři je pouze doporučeno, aby pro detailní odkazy sáhl po Lievenově předchozí knize.

Některé kapitoly sborníku fakticky ani virtuálními dějinami nejsou, protože autoři rovnou přiznávají, že alternativy neexistovaly, případně nemá valnou cenu o nich hovořit. Simon Dixon v kapitole o Stolypinovi jasně píše, že smrt ministerského předsedy neměla zásadní vliv na ruské dějiny, neboť „jeho politický kapitál byl vyčerpán dávno před jeho zavražděním“ (s. 40). Douglas Smith v kapitole o Rasputinovi a propuknutí první světové války řeší problém, zda mohl být Mikuláš II. přesvědčen k tomu, aby nezavlekl Rusko do války. Na Rasputina byl na konci června 1914 spáchán atentát, léčil se ve své rodné vsi Pokrovskoje na Sibiři a carovi posílal varovné telegramy. Nebyly vyslyšeny, ale co kdyby se Mikuláš II. nechal zvíkat? Smith přitom obratem dodává, že Rasputin nebyl jediný, kdo se vyslovoval proti válce. Politicky mnohem zkušenější muži před válkou varovali (Sergej Witte, Petr Durnovo) a sám car nebyl boji příliš nakloněn. Rozhodly však kroky dalších velmocí a argumenty těch členů vlády, kteří byli pro válku, zejména ministra zahraničí Sazonova. Za této situace se tedy jeví téměř absurdní přikládat rozhodující význam telegramům Rasputina. Jistý vliv sice měl, nikoli však takový, aby představoval reálnou alternativu. Do třetice můžeme jmenovat kapitolu o „Kornilovově aféře“, jejímž autorem není nikdo menší než Richard Pipes. Doyen americké historické rusistiky bohužel pouze opakuje známá fakta, která představil ve svých starších publikacích a která nalezneme v celé řadě dalších standardních knih o roce 1917: Kornilovův puč neexistoval, jednalo se pouze o nedorozumění. „Co kdyby“ je

3 Dominic LIEVEN, *Towards the Flame. Empire, War and the End of Tsarist Russia*, London 2015.

v této souvislosti nadneseno jako alternativa, že Kerenskij mohl Kornilovovi ustoupit a svěřit mu diktátorské pravomoci, čímž mohli být bolševici v říjnu zastaveni (s. 121). Takový postup nebyl reálný. Kerenského ani v nejmenším nenapadlo, že by Kornilovovi, nebo komukoli jinému, předal vládu. Naopak se moci zoufale držel do poslední chvíle, byť byla již téměř fiktivní. Navíc není vůbec jisté, že by Kornilov jako diktátor byl schopen zmobilizovat vojáky.

Mimo kritickou diskuzi potom stojí kapitola o možné záchraně Mikuláše II. ze zajetí. Napsal ji Edvard Radzinsky, literárně zdatný kompilátor popularizačních knížek. Pro tvrzení, že carská rodina mohla být zachráněna, nepřináší žádné pramenné důkazy; v jeho kapitole není ani jeden odkaz na zdroj. Podle Radzinského skutečnost, že car nebyl zachráněn, byť příležitosti existovaly, zahubila bílé hnutí, protože postrádalo jednotící symbol. Mikuláš II. v čele bílého hnutí možná strašil bolševiky v Kremlu, nejednalo se ale o reálnou alternativu. Pokud by byl vysvobozen, těžko si ho představit jako silného lídra, kterého bílé hnutí potřebovalo. Jakkoli tragická a politováníhodná byla Mikulášova smrt, jeho osoba byla natolik zdiskreditovaná, že i kdyby zůstal na živu, Rusové by jej nepřijali.

Nechci zde diskutovat všechny kapitoly sborníku. Nepochybně některé z nich obsahují nápadité myšlenky a může být užitečné se s nimi seznámit. V rámci literatury, která se aktuálně objevila k stoletému jubileu ruské revoluce, se však jedná o dílo průměrné a v některých případech až podprůměrné. Patrně se nejednalo o primární úmysl vydavatele, ale Oxford University Press tímto dokázalo, že virtuální dějiny jsou skutečně riskantním oborem. Když se výsledek nevydaří, zůstane rétorické cvičení nemající větší historiografickou váhu.

Zbyněk Vydra

Geoffrey SWAIN,

A Short History of Russian Revolution,

London, I. B. Tauris & Co. 2017, 232 s., ISBN 978-1-78076-793-2;

Geoffrey SWAIN, *Stručné dějiny Ruské revoluce,*

B. m., Bourdon, a. s., 2017, 259 s., ISBN 978-80-906728-9-5.

Sto let, které uplynuly od Ruské revoluce 1917, se nepochybně stalo vhodnou příležitostí k prezentování nových i k oživení některých starších, avšak stále aktuálních pohledů na tuto událost, přesněji jejich soubor, který se odehrál v průběhu roku 1917 v Rusku. Jednou z publikací, která si mezi nimi zaslouhuje zvláštní pozor-

nost, je kniha britského historika Geoffreye Swaina (*1950) *Stručné dějiny Ruské revoluce*. Upozornit na ni je třeba jednak kvůli tomu, že se jako jedna z nemnoha zahraničních knih o Ruské revoluci 1917 dočkala v krátké době českého překladu, a jednak proto, že svým tematickým zaměřením vybočila z rámce obvyklého popisu politických, hospodářských a sociálních událostí, jež se v Rusku v té době odehrávaly. Nekonvenční je i v několika dalších směrech.

Geoffrey Swain je předním britským odborníkem na ruské a sovětské dějiny, emeritním profesorem východoevropských studií na univerzitě v Glasgow. Vedle historie mu je vlastní politologie a politická filozofie. To jej nepochybně opravňuje překračovat rámec „pouhé“ historie a předkládat obraz, který je zajímavý svým směřováním k neotřelému promyšlení dění i hledání nových souvislostí. S tímto odborným zaměřením napsal několik hodnotných knih o ruské minulosti z prvních desetiletí 20. století, mj. zajímavou biografii o Lvu Davidoviči Trockém. I v ní prokázal, že na dějiny nerad nahlíží tradičním způsobem. Nepatří k historikům archivního typu, kteří by téma zpracovávali pouze na základě zevrubné znalosti pramenů. Dokonce tak činí jen v nezbytně nutných případech. Má-li možnost využít a odkázat na hodnověrnou literaturu některého svého kolegy, činí tak, aniž by dále zkoumal, nakolik je jeho soud skutečně správný. Z toho plynoucí limity objektivit výkladu jsou zvyrazněné Swainovou snahou najít v minulých dějích doposud neznámé souvislosti a alternativy, někdy až přehnaně tzv. atraktivní.

Ve *Stručných dějinách Ruské revoluce* kromě jemu běžně dostupné anglické literatury využil další dvě skupiny, jak tvrdí, pramenů, ve skutečnosti rovněž sekundární literatury. Jednak šlo o díla zaměřená na sociální historii ruského státu prvních desetiletí 20. století, která vznikla v západní produkci v 70. a 80. letech 20. století, v nichž se, jak v úvodu *Stručných dějin Ruské revoluce* Swain zdůraznil, obnovovalo pojetí „Října“ jako lidové revoluce, a jednak ze studií a knih o prvním roku působení Petrohradského sovětu, tedy letech 1917–1918 z pohledu volených zastupitelských institucí – sovětů –, které byly většinou napsané až po pádu Sovětského svazu. V odkazech ani seznamu doporučené literatury proto nenajdeme „klasiku“, jako je např. tvorba Swainova kolegy Orlanda Figese nebo nedávno zesnulého Richarda Pipese.

Použitá literatura patrně ovlivnila i základní badatelskou tezi, kterou je ve Swainově pojetí Ruské revoluce 1917 tradiční argument sovětské historiografie, že tzv. Říjnová revoluce představovala vyvrcholení revolučních nadějí širokých mas ruského státu nejen v roce 1917, ale i širěji, doby, která začala nejpozději v posledních desetiletích 19. století. Swainovo pojetí ovšem není ani v nejmenším tradicio-

nalistické a obhajobou starších sovětských názorů již vůbec ne. Uvedenou tezí „jen“ provokuje, aby ji zcela v protikladu k dřívějšímu oficiálnímu sovětskému dějepiscetví kontroval rozбором bolševického pojetí stranické kázně a bytostného přesvědčení bolševiků, že je nutné získat a udržet moc „za každou cenu“; tedy i nesmírných lidských obětí. Swain tuto tezi extrapoluje do pozice, v níž zpochybňuje přesvědčení, že za vším stál a tudíž i za vše mohl „velký“ vůdce bolševiků – Vladimír Iljič Uljanov, zvaný Lenin, a přesvědčuje čtenáře, jak „kolektivní“ bolševické rozhodování vedlo k diktatuře jediné, tj. právě jejich, politické strany.

Vyvrácení, či potvrzení uvedených tezí podřídil Geoffrey Swain celý svůj výklad. Protože ten je koncipovaný jako „stručný“, autor v něm nezachází do, ze svého pohledu, podrobností a v mnohém dokonce nechává na čtenáři, aby si to, co jsou pro něho „detaily“, čtenář prostudoval v jiných knihách.

Swain zahájil výklad netradičně i po formální stránce. Kdežto obvykle najdeme přehled nejdůležitějších událostí v závěru knihy, zařazený tak, aby se čtenář mohl, má-li o to vůbec ještě zájem, ve výkladu lépe orientovat, Swain jej dává na samotný počátek. Dokonce ještě před úvod, ve kterém vysvětluje, proč knihu psal a co bylo jejím cílem. Jeho přehled událostí má přitom výrazněji širší chronologický záběr, než vlastní následný výklad problémů. Sice heslovitou formou uvedenou v tabulce jako *Časová osa*, ale vcelku zevrubně, v něm pojednává o podstatných revolučních událostech Ruska prvních desetiletí 20. století a o dění, jež s nimi souviselo. Ponechává ovšem stranou širší, mezinárodní souvislosti. Na počátku je postavena tzv. Krvavá neděle, která se odehrála v lednu 1905, na konci pak atentát na německého velvyslance v Petrohradě, který spáchali levicoví eseri v červenci 1918. Nejpodrobněji je přirozeně pojednáno o událostech roku 1917, jehož revoluční počátek je Swainem vymezovaný únorovými petrohradskými demonstracemi.

Swainova kniha je rozdělená do osmi výkladových kapitol. Na jejich počátku stojí vysvětlení revolučních tradic ruského dělnictva, od kterých autor přechází k pojednání o vzniku Prozatímní vlády a Petrohradského sovětu, krizi Prozatímní vlády v dubnu 1917 a ustavení první koaliční Prozatímní vlády v dubnu 1917. V ní vyzdvihuje doposud málo zdůrazňované úspěchy, včetně spolupráce tehdejšího Ruska s dohodovými mocnostmi a stabilizaci frontových událostí. Čtvrtá kapitola je zaměřená na červencovou vládní krizi, počínaje velkými demonstracemi v Petrohradě a konče tzv. Kornilovovým pučem. Nikoli nepodstatné pro Swainovo pojetí je, že důsledně hovoří o „aféře“, nikoli „puči“. Následující pasáže se již věnují téměř výhradně bolševickému převratu, jeho přípravám, Leninovým dilematům a dění, které po něm následovalo. Čtenářskou pozornost si zejména zaslouží pasáže, které

se týkají aktivit odborových a ženských organizací. Rozvíjejí totiž obvyklý „politický“ obraz, v němž skupiny bolševiků cílevědomě a systematicky spěly k převratu a k získání moci.

Závěrečné kapitoly Swainovy knihy sledují důvody, které vedly k udržení jejich moci. Soustředí se především na postavení a činnost ruských rolníků a na jejich vizi, že „za bolševika“ nemůže být hůře než „za cara“. I když jim násilím brali jejich produkci, dávali jim alespoň jistou naději na půdu, po které tradičně toužili a od jejíhož vlastnictví si slibovali svoji budoucí prosperitu. Stranou Swainovy pozornosti ovšem nestála ani politická opozice vůči bolševikům a její představy o možném „obnovení“ demokracie. Nečerpá však z tvorby emigrantů, na jejichž základě je obvykle tato záležitost hodnocena, ale z vyjádření „oficiálních“, tj. bolševických a sovětských kruhů.

Závěr knihy je jednoznačný: Swain konstatuje, že pokud by „[...] v říjnu 1905“ (tedy v době vrcholící první ruské revoluce – poznámka R. V.) „car reagoval na lidové nepokoje, kterým tehdy čelil, a nabídnul skutečnou ústavu, osud Ruska by byl velmi odlišný. Druhá revoluce však byla nevyhnutelná, protože car nabídnul jen polovičatou ústavu, která dělala jen minimální ústupky, aby si udržel co nejméně pravomocí, a neposkytl opravdový podíl na rozhodování o státních záležitostech masám dělníků a rolníků.“¹

V anglickém originálu byly *Stručné dějiny Ruské revoluce* ve Velké Británii vydány v březnu roku 2017. Skutečnost, že během následujícího půl roku byly přeložené do češtiny a uvedené na knižní trh, je více než obdivuhodná. Rychlost má ovšem svoje meze, její překročení leckdy vede k hektičnosti, která přináší problémy. To se, bohužel, patrně i souhrou nepříznivých okolností, českému vydání Swainovy publikace stalo. Již při zběžném náhledu je nutné se zarazit nad skutečností, že obrázky, které uvozují jednotlivé kapitoly, se ve svých stránkových odkazech neshodují s tím, kde je k nim v knize komentář. Stejně tak při českém překladu patrně nikdo nevěnoval pozornost autorem užitým poznámkám. Jinak lze stěží vysvětlit skutečnost, že se v nich objevují nejen anglické výrazy, ale především to, že užitý přepis jmen jen stěží umožní dohledat autora v českém katalogu. Největší „překvapení“ ovšem nastane v okamžiku, kdy se čtenář, lačný nových informací a možná i navnaděný anglickou podobou, do knihy ponoří. Nejprve jen nevěřicně kroutí hlavou, jak je možné, že se do textu vloudilo takové množství gramatických chyb a překlepů. Následuje fáze rozhořčení nad tím, že nejde o „obvyklé“ záměny v písmenech, ale o vyslovené ignorování češtiny. Na závěr, pokud se k němu vůbec jen trochu

1 Geoffrey SWAIN, *Stručné dějiny ruské revoluce*, B.m., Bourdon, a. s., 2017, s. 232.

obeznámený čtenář s danou problematikou „prokouše“, propukne v zoufalství. Některé gramatické obraty mění smysl věty nebo ji činí zcela nepochopitelnou.

Jediným útěkem k realitě je sehnat si anglickou podobu, naštěstí to díky aktivitám stávajících knihkupectví není nikterak složité. Jenomže porovnáním české mutace s anglickou se vynoří další pochybnosti. Tvoří ji nejistota o relevanci některých v české mutaci použitých důležitých pojmů. To, že je v textu důsledně řazený pouze zkrácený termín „Duma“ pro instituci známou i v současnosti jako Státní дума, čímž je snížena relevance městských a dalších dum, které v Rusku působily, je spíše technickou záležitostí. Ke cti je třeba uvést, že je důsledně psaná s velkým počátečním písmenem, tedy podtržením, že jde o jedinečnou instituci. Tentýž argument ovšem lze stěží použít při pojednání o sjezdech sovětů či sjezdech politických stran. Navíc v souvislosti s předcházející pořadovou číslovkou velké počáteční písmeno ve slově „Sjezd“, a to ve všech případech, kde jsou zmíněny, je vskutku nepatřičné. Nesprávná dělení slov a chyby v interpunkci jsou v dnešní době téměř běžné, a proto je bezpředmětné se nad nimi pohoršovat.

Co je na českém překladu Swainovy knihy *Stručné dějiny Ruské revoluce* pozitivní? Jedná se o chvále hodný počín s ohledem na zmíněný Swainův přístup k popisu ruské minulosti. Jenomže i v tomto směru je třeba uvést jisté pochybnosti a vztáhnout je k otázce, proč právě tuto knihu si nakladatelství vybralo k překladu. Jako by jinde v roce 2017 nebo krátce před tím nevyšla jiná, nesporně přitažlivější a faktograficky hodnotnější kniha.

Na první pohled působí anglická i česká podoba konvenčně. Paperbackové vydání na prvních stránkách představuje chronologický přehled hlavních událostí, během nichž se v Rusku odehrály dva politické převraty. Podle v Rusku tehdy ještě oficiálně užívaného juliánského kalendáře v únoru 1917 došlo k pádu carismu a v říjnu 1917 k odstranění systému, v jehož čele stála tzv. Prozatímní vláda, resp. její podoby, které se mezi Únorem a Říjnem 1917 personálně několikrát změnilo. Další kapitoly již tak tradiční nejsou. Důvodem je skutečnost, že Swain na rozdíl od většiny prací, v nichž je Ruská revoluce 1917 sledovaná, do čela výkladu nestaví osobnosti. V jeho pojetí nejsou hlavními aktéry dění ony, nýbrž společnost jako celek, přesněji její jednotlivé vrstvy, kasty či dokonce celé třídy. Možná vlivem jistých stop marxismu jsou pro Swaina stěžejní aktivní silou dělníci a jejich postupně se rozvíjející, ale i modifikující úsilí o prosazení politické, ekonomické i sociální rovnoprávnosti. Např. vůdce bolševiků Vladimír Iljič Uljanov, známý především pod pseudonymem Lenin, vystupuje ve Swainovu popisu jako osobnost, která svoje názory a vize formovala právě pod vlivem aktuálních snah dělníků. Příkladem je

i jeho pojednání o předrevolučních Leninových aktivitách, ve kterém věnuje velkou pozornost úsilí dělníků o prosazení zdravotního pojištění a dává je do souvislosti s Leninovým akcentem ekonomismu.

V záplavě zcela jiných textů, které se v minulosti zamýšlely a doposud stále ještě zamýšlejí nad chronologickým vymezením Ruské revoluce, mezi nimiž se obvykle hledají kořeny Ruské revoluce v 19. století, nezřídka až u děkabristů, a určují její konce – od rozpuštění Ústavodárného shromáždění v lednu 1918, přes konec občanské války, Leninovu smrt, Stalinovu kolektivizaci, začátek Velkého teroru, Druhou světovou válku, Stalinovu smrt až po nástup k moci Michaila Sergejeviče Gorbačova či Borise Nikolajeviče Jelcina a rozpad Svazu sovětských socialistických republik – je Swainova kniha přece jen nepřehlédnutelnou změnou. Paradigma Ruská revoluce 1917 bere jako fakt, nikterak nepolemizuje s tím, že by mohla pokračovat horizont jednoho roku. Snad jen, jak naznačuje v závěru knihy, ve svých důsledcích. Stejně tak, ale to již nelze brát jako oprávněnost autorovy tvůrčí licence, ovšem nakládá se zjištěnými fakty. Jednoduše čtenáři předkládá „příběh“. Takový, jaký si ve své mysli o Ruské revoluci 1917 sestavil. O možnostech jiného výkladu nenajdeme v textu nikde ani stopy. Ani to ovšem není z mého pohledu hlavní problém knihy. Ten tkví v něčem jiném. Spatřuji jej v autorově neochotě jít alespoň v něčem „ad fontes“. Swain pracuje výhradně se sekundární literaturou. Můžeme si říci: „proč by ne“. Obecné dějiny přece nemusejí být důsledně založeny na pramenech, aby jejich výklad byl cenný. Jenomže v případě takového přístupu je nutné knihu uvést alespoň zevrubnějším výkladem o použité literatuře a v optimálním případě v textu upozornit i na jiné názory. Nikoli pouze odkazovat na publikace, které jsou v britském prostředí nejdostupnější. A i kdybychom takový přístup akceptovali, Swain je přece pedagogem a jeho knihu o Ruské revoluci lze pojmout i jako jednu z učebnic, které rozvíjejí a doplňují to, s čím je možné se v daném (britském) prostředí běžně seznámit, ale nelze to tolerovat pro překlad do jinonárodního prostředí. Konkrétně do českého prostředí, které má vlastní, od britského hodně odlišné zkušenosti s Ruskem. Že by nakladatel neměl mít právo získat na takovou práci licenci, nechat ji přeložit a po redakčních úpravách vydat? Nikoli. Toto právo jistě má. Ale pokud tak učiní bez jakéhokoli komentáře určeného českému čtenáři, nenabídne mu možnost posoudit, jak práce vznikala a do jakého historiografického proudu ji lze zařadit, výrazně jej ochuzuje a snižuje hodnotu celého počínu. Je to sice, bohužel, dnes téměř obvyklý trend, kdy se komerční nakladatelství snaží čtenářům předložit tematicky neotřelé publikace o Ruské revoluci, zejména těch, jež vznikly v tzv. západní produkci. Jenomže takový přístup vyžaduje mimořádně peč-

livou až téměř titěrnou práci. Nejde jen o to najít překladatele, který dobře přeloží „příběh“ z angličtiny do češtiny, ale i odborného korektora, který pečlivě zkontroluje, zda přeložené termíny skutečně odpovídají tomu, co měl autor na mysli (samotné převádění pojmů z ruštiny do angličtiny a z ní do češtiny bez přímé vazby mezi ruštinou a češtinou vede více než často ke zmatení).

Každý, kdo českou podobu Swainovy knihy dostane do rukou, by ji měl číst s velkou opatrností, maximálně přehlížet evidentní gramatické chyby a snažit se, pokud mu to chyby dovolí, soustředit se na vlastní výklad. Ten totiž není ani v nejmenším, jak by se podle názvu *Stručné dějiny Rusko revoluce* mohlo zdát, jednoduchý ke vnímání a pochopení. Tematicky je skutečně nekonvenční a rozvíjí autorovy myšlenky směrem, který není obvyklý. Snaha o dodržení nevelkého stránkového rozsahu však brání uvedení nezbytných faktů. Bez jejich znalostí se však běžný čtenář „topí“. Proto jedna rada na závěr: Čtenáři, vezmi si k ruce běžný popis Ruské revoluce, občas nahlédni do úvodní chronologické tabulky a pak studuj, co Swain napsal.

Radomír Vlček

Boris MOSKOVIC,

Mezi Titem a Tudjmanem. Chorvatsko v letech 1989–1990,

Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2017, 284 s.,

ISBN 978-80-7308-711-1.

Publikace Borise Moskoviće *Mezi Titem a Tudjmanem* je zajímavá a potřebná z několika ohledů. Zajímavá především proto, že vlastně zachycuje velmi krátké časové období – totiž vývoj na politické scéně v Chorvátsku v posledních letech trvání socialistické Jugoslávie, vlastně jen od začátku roku 1989 do prvních pluralitních voleb, které se v této republice jugoslávské federace uskutečnily na jaře roku 1990. Málo publikací, zabývajících se klíčovými momenty posledních let Jugoslávie, zachycuje a analyzuje takto skutečně krátké časové období. Nicméně období, v němž došlo v Chorvátsku k zásadnímu zvratu. Z republiky, v níž nevýrazná komunistická politická elita, která převzala moc po roce 1971, tedy po potlačení širokého nacionalismem ovlivněného hnutí, nazývaného po československém vzoru chorvátským jarem, praktikovala tzv. politiku „chorvátského mlčení“, tedy jistý druh „normalizace“ směrem vnitropolitickým, nevyjadřovala se k předchozím událostem, dogmaticky se držela titovského komunismu a směrem k federaci se až na výjimky (Stipe

Šuvar) nevyjadřovala k dění, které začalo od poloviny 80. let destabilizovat Jugoslávii (kosovská otázka, vzrůst nacionalismu v Srbsku a Slovinsku, tzv. antibyrokratická revoluce srbského komunistického lídra Slobodana Miloševiče apod.), se v průběhu jednoho roku stala politickým životem a novými stranami kypící země, jejíž další vývoj z ní učinil jednoho z hlavních aktérů rozpadu jugoslávské federace. Potřebná je Moskovičova publikace i proto, že i v širším evropském měřítku se toto období, na rozdíl od pozdějších krvavých událostí, málo zkoumá a v našem prostředí je prakticky neznámé: dotýkají se ho sice pochopitelně zásadní syntézy edice Dějiny států Nakladatelství Lidové noviny, zabývající se historií Jugoslávie i jednotlivých postjugoslávských zemí (*Dějiny jihoslovanských zemí* [Praha 1998], *Dějiny Chorvatska* [Praha 2007], *Dějiny Srbska* [Praha 2006], *Dějiny Slovinska* [Praha 2011]), nicméně z pochopitelných důvodů ne v rozsahu, kterým to činí autor předkládané monografie. V historiografii zemí bývalé Jugoslávie, zejména pak v Charvátsku a Srbsku, jsou děje, jimiž se zabývá Moskovičova kniha, začasté vykládány utilitárním způsobem, jež má k objektivitě daleko...

Autor samozřejmě zná víceméně všechna díla, která se tímto obdobím ať už tak či onak zabývají. Jak jsme však předeslali, opírat se o ně lze pouze omezeně. Gros jeho práce, při nemožnosti zkoumat archivní materiál, jež je pro tuto dobu ještě z podstaty archivních zákonů nepřístupný, představuje dobový denní tisk a vůbec žurnalistika, a pochopitelně také vydané dokumentační soubory a memoáry aktérů dějů.

B. Mosković pochopitelně nejprve charakterizuje vývoj charvátské politické scény v období po roce 1971 a všímá si dosti zevrubně situace v Charvátsku po smrti Tita a zejména pak v období vzestupu nacionalismu v sousedním Srbsku, ovlivňovaném krizí na Kosovu a s ní spojenou antibyrokratickou revolucí nového předsedy Svazu komunistů Srbska Slobodana Miloševiče. Další oddíl knihy věnuje zrodu nových subjektů na charvátské politické scéně – zejména Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu, Charvátského sociálně liberálního svazu (CHSLS) a Charvátského demokratického společenství (CHDS), jejich politické strategii a snaze o registraci těchto politických subjektů. Ve třetí a čtvrté kapitole pak ukazuje, že pro politický vývoj v Charvátsku byla rozhodující, jak se samozřejmě předpokládalo, národnostní problematika, zejména pak skutečnost, jakým způsobem se podaří „ochránit“ početnou srbskou menšinu v Charvátsku před vlivem antibyrokratické revoluce v sousedním Srbsku. Zároveň také analyzuje, jak kosovský problém, jenž vyvolal v Srbsku bouřlivé hnutí antibyrokratické revoluce, dokázal skutečně destabilizovat i do té doby pokojnou charvátskou politickou scénu a že

tedy šlo o otázku povýtce celojugoslávskou. Stálé zrychlování politického vývoje, demonstrace v oblastech obývaných srbským etnikem, novelizace ústav jednotlivých republik a stále větší tlak sousedního Slovinska na ústavní změny, směřující k co největší samostatnosti severní jugoslávské republiky, to vše ovlivňovalo charvátský politický a společenský život v létě roku 1989 a Mosković vliv těchto událostí na charvátskou společnost zkušeně představuje. Věnuje se i upevňování opozičních politických struktur v charvátském prostředí a zdůrazňuje různé přístupy, které uplatňovaly dvě největší, byť stále ještě neregistrovaná, politická opoziční uskupení – CHSLS a CHDS. Poukazuje přitom na to, že druhé z nich bylo zejména zásluhou horečné politické aktivity Franja Tudjmana mnohem akčnější a získávalo větší popularitu, což ostatně rozebírá i v dalších oddílech, v nichž představuje důsledky srbsko-slovinského politického konfliktu pro Charvátsko. Ten spočíval nejprve v rozličném traktování kosovských událostí, později i v diametrálně odlišných názorech na další koncepci vývoje jak Svazu komunistů Jugoslávie, tak jugoslávské federace jako takové. Autor nové monografie se zabývá také pozoruhodným fenoménem, kdy v rámci Svazu komunistů Charvátska vykrytalizovala (i pod vlivem sousedního slovinského příkladu a částečně i pod tlakem opozičních uskupení) myšlenka na zrušení vlastního mocenského monopolu a vypsání svobodných pluralitních voleb. Myšlenka, kterou nakonec ke skutečnosti dovedl nový (a poslední) předseda charvátských komunistů, na poměry mladý a reformně zaměřený Ivica Račan. V další části knihy pak Mosković odhaluje konotace a nebezpečí, plynoucí z této nové skutečnosti, zejména pak usilovnou nacionální mobilizaci Tudjmanovy strany, která hledala oporu i mezi početnou charvátskou emigrací. Zabývá se též rozpadem jednotné jugoslávské komunistické organizace a role charvátských komunistů v ní, v následujícím oddíle pak reakcemi na tuto neočekávanou a bezesporu pro mnohé velmi bolestnou skutečnost, jež velmi negativně zazněla zejména v charvátských oblastech s převládající srbskou populací, která v rozpadu komunistické strany a v působení nových politických subjektů, zejména pak CHDS, nikoli neoprávněně viděla nebezpečí pro svůj další osud. Zevrubně Mosković analyzuje bouřlivou předvolební kampaň v Charvátsku: představuje na praktických příkladech i základní programové body jednotlivých politických subjektů a ukazuje, jak se reformovaní Račanovi komunisté dostali do silné defenzivy vůči CHDS, jež svým stále více nacionalistickým programem dokázala motivovat mnohem větší počet voličů. Podrobně a objektivně také popisuje vznik a působení srbské etnické strany v Charvátsku (Srbská demokratická strana, SDS) v čele s charismatickým vůdcem Jovanem Raškovićem, když ukazuje, že SDS zpočátku ani zdaleka nebyla

radikální nacionalistickou stranou usilující o srbskou autonomii v rámci Charvátska. K jisté radikalizaci strany došlo až po volbách, v níž zvítězilo velmi přesvědčivě CHDS, ale ani tehdy, a to už není součástí Moskovičovy práce, to nebyla SDS, resp. její část vedená Raškovičem, která stála za radikálními kroky charvátských Srbů.

Volebním vítězstvím CHDS a bezprostředními konotacemi této skutečnosti v srbském prostředí v Charvátsku, řekli bychom trochu náhle, práce B. Moskoviče končí. Je to samozřejmě legitimní autorovo rozhodnutí, na něž v úvodu upozorňuje, nicméně „13. komnata“ se pro historika, zabývajícího se analýzou charvátského problému, popravdě otevírá právě zde, při hledání dopovědi na to, zda existovala jiná alternativa pro Charvátsko než cesta k občanské válce. Věřím, že se mladý historik Boris Moskovič bude otázkou politického vývoje v Charvátsku zabývat i v následujících letech a že se mu část tajů oné třinácté komnaty podaří odhalit.

Václav Štěpánek

Božo REPE,

Milan Kučan. Prvi predsednik,

Ljubljana, Modrijan 2015, 616 s., ISBN 978-961-241-901-1.

Koncem roku 2015 v Lublani vyšla rozsáhlá biografie někdejšího vysokého komunistického funkcionáře Slovinska z dob jugoslávské federace a později prvního prezidenta nezávislého Slovinska Milana Kučana (* 1941). Jejím autorem je renomovaný historik Božo Repe, který má již za sebou působivou publikační tvorbu na téma osudů Slovinska v období socialistické Jugoslávie a zejména na jejím konci.¹ Vzhledem k výraznému zaměření Repeho na osamostatnění a demokratizaci Slovinska na přelomu 80. a 90. let působí sepsání životopisné knihy o Kučanovi coby o ústřední postavě těchto procesů jako logický a očekávaný autorův krok, jemuž také věnoval náležitě úsilí zúročené na více než šesti stech tiskových stranách. Poněcháme-li stranou dříve vzniklou filipiku proti Kučanovi z pera jeho politického oponenta Dejana Kaloha *Milan Kučan: Když kmotr promluví o sobě* (2003), jedná se o první seriózní pokus o celistvé představení Kučanovy životní a politické dráhy.

---

1 Mezi jeho významné monografie na téma nejnovějších dějin Slovinska patří například: *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije* (Ljubljana, 2002); *Slovenci v osemdesetih letih* (Ljubljana, 2001); *Pred časom: portret Staneta Kavčiča* (s Jožem Prinčičem, Ljubljana, 2009); *S puško in knjigo: narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945* (Ljubljana, 2015); nejčerstvěji pak *Slovenija, moja dežela: družbena revolucija v osemdesetih letih* (s D. Kerec, Ljubljana 2017).

Již z dřívějších publikací je dobře známý Repeho pozitivní postoj vůči Kučanovi, který se projevil také tím, že Repe v listopadu 2015 v Lublani představil knihu právě spolu s prvním slovinským prezidentem osobně. Životopis se, vedle archivních pramenů, sekundární literatury a materiálů z médií, z velké části opírá o Kučanovy vzpomínky zachycené Repem během vzájemných osobních rozhovorů (zejména v letech 1997 a 2008). Kučan dostává od Repeho velký prostor k vlastním pozdějším výkladům dobových událostí a své role v nich. Prolínání Kučanových výpovědí s ostatním textem spolu s velkou vzájemnou podobností mezi názory Kučana a Repeho na pojednáváné události a osobnosti působí určité problémy při rozlišování mezi tezemi jednoho a druhého. Nutno však říci, že se Repe svůj pozitivní názor na celou Kučanovu politickou činnost i vřelý osobní vztah s ním nijak nesnaží maskovat a nestaví se do role nezúčastněného pozorovatele. Ačkoliv autor sám, byť spíše nepřímou, vyjadřuje určitou distanci jen u velmi malého počtu Kučanových rozhodnutí, v řadě ostatních případů vyhledal, nebo si dokonce vyžádal, hodnocení Kučanovy činnosti z úst jeho politických oponentů, která představují velmi vítané zpestření. Za vedlejší pozitivní efekt důvěrného vztahu obou mužů lze potom považovat Repeho možnost využití Kučanova osobního archivu jako nezanebatelného zdroje informací.

Úvodní pasáže o Kučanově dětství a mládí doplňují také svědectví jeho manželky a dcer týkající se zejména jeho lidských stránek. Dozvídáme se zde o výchově Kučana v protestantsko-komunistické rodině k hodnotám pracovitosti, poctivosti a racionality a zároveň komunistického světónázoru, o jeho ambicióznosti a jen vzácné přítomnosti doma v době dětství dcer, narozených v 60. letech. Manželka Štefka také vzpomíná na osobní příhody spojené s různými politickými událostmi, mezi nimi i na revanšistické výhrůžky a útoky, jimž členové rodiny čelili koncem 80. let v období rostoucí aktivity slovinské opozice. Rodinný úvod rychle přechází do výkladu počátků Kučanova politického angažmá – již v 17 letech vstoupil do Svazu komunistů Jugoslávie (SKJ) a během studií zaujal první politické funkce, prozatím na úrovni univerzity. V této době měl Kučan podíl na zúčtování s trojicí mladých publicistů kvůli satirickému obsahu jednoho vydání studentského časopisu, z nichž jeden skončil na několik měsíců ve vězení. Repe spolu s Kučanem tuto ze zpětného pohledu nepříjemnou epizodu komentují bez emocí a beze snahy smazat Kučanovu zodpovědnost.

Do vysoké politiky Kučan pokračoval hned po studiích: nejprve se v roce 1968 stal předsedou slovinského svazu mládeže a hned rok nato již byl zvolen do sekretariátu ÚV Svazu komunistů Slovinska (ZKS), přičemž o bližších okolnos-

tech tohoto zřejmě zásadního okamžiku v Kučanově politické kariéře se Repe bohužel nezmiňuje. Zajímavé detaily však již nabízel při zastavení u nuceného konce kariéry předsedy slovinské vlády Stane Kavčiče a jeho snah o liberálně orientované reformy v ekonomice i politice ZKS začátkem 70. let. Repe zde hovoří o Kučanově podpoře Kavčičovy frakce a popisuje Kučanovu účast na jednom setkání Kavčičových stranických sympatizantů v roce 1971. Kučan přesto od iniciátorů Kavčičova odstavení dostal možnost se přihlásit k hlavním tezím referátu Edvarda Kardelje na plénu ZKS v říjnu 1972, kterými tehdejší slovinská komunistická špička Kavčiče a jeho blízké příznivce vyprovodila z politiky. Samotný Kučan se tak stejnému osudu vyhnul, byť byl přece jen přemístěn z komunistického ústředí do slovinského Socialistického svazu pracujících, organizace zamýšlené k politické aktivizaci širších vrstev obyvatel. Repe uvádí několik pozdějších svědectví, která mohou napomoci k pochopení tehdejší Kučanovy role: podle Stane Dolance Kučan Kavčiče ani nebránil, ani nenapadal a v principu se nakonec přiklonil k politice stranického vedení. Kavčič se v roce 1986 ve svých deníkových zápiscích o Kučanovi vyjadřoval se značnou rezervou a samotný Kučan zpětně přiznával nejednoznačnost svého konání. Ve světle všech těchto skutečností působí dosti překvapivě Repeho kategorická teze v závěru knihy, že Kučan patřil k liberálnímu proudu Stane Kavčiče. Vpravdě leninské ostří Kučanova referátu o ideovém obsahu školní výuky pouhý měsíc po nucené demisi Kavčiče navíc vyvolává otázku, zda jeho hlavní motivací v té době nebylo pokračovat v politické kariéře nehledě na výsledek předchozích třenic mezi liberály a vedením strany. Je potřeba ocenit, že Repe obsah právě tohoto, ideologicky velmi razantního, Kučanova vystoupení detailně reprodukuje.

V dalším období Kučan zaujímal funkci tajemníka v Socialistickém svazu pracujících lidu Slovinska (1973–1978), předsedy slovinského parlamentu (1978–1982) a poté již člena nejužšího vedení Svazu komunistů Jugoslávie v jeho bělehradském ústředí (1982–1986). Těmto dlouhým, a rozhodně významným, třinácti rokům Kučanovy politické dráhy Repe dává neúměrně malý prostor pouhých 25 stran. Na nich najdeme převážně zjednodušenou charakteristiku dobové atmosféry, a to především prizmatem Kučanových zpětných interpretací. Vůbec žádnou pozornost autora si bohužel nevysloužily takové události, jako úmrtí Kardelje a Tita a s nimi spojené zásadní změny v politické situaci ve Slovinsku i Jugoslávii, nepokoje v Kosovu v roce 1981 nebo konflikt na ÚV SKJ kvůli potížím se zvolením Dragoslava Markoviće ze Srbska do stranického vedení o rok později. Kučanovy postoje a aktivity v příslušných momentech tak zůstávají čtenáři zcela neosvětleny. Více pozornosti by si také zasloužila činnost Kučanem vedené jugoslávské stra-

nické komise pro otázky ústavně právních vztahů uvnitř Srbska v letech 1985–1986, která doporučila posílit jednotu Srbska a omezit možnosti jeho autonomních oblastí Kosova a Vojvodiny konat nezávisle na republice. V této, informačně zřejmě nejslabší, části knihy navíc Repe chybně uvádí Stipe Šuvara jako člena vedení SKJ v letech Kučanova mandátu v Bělehradě (s. 99, ve skutečnosti se jím Šuvar stal až v roce 1986)² a také cituje vzpomínky France Šetince na Kučanovy představy o přechodu do globalizované společnosti 21. století, vyslovované právě na bělehradských zasedáních předsednictva SKJ (s. 100–101) – Šetinc se však členem předsednictva stal teprve po sjezdu SKJ v roce 1986, Repe tak v tomto místě předběhl dobu a připsal Kučanovi jeho až pozdější způsob vystupování.

V roce 1986 vystoupal Kučan na samotný politický vrchol tehdejšího Slovinska, když se stal předsedou předsednictva ÚV Svazu komunistů této republiky. V knize se dozvídáme zajímavé detaily o motivacích jeho předchůdce Andreje Marince k navržení Kučana do funkce a o nesouhlasu dřívějšího dlouholetého předsedy ZSK France Popita s Kučanovou volbou. Popit kritizoval Kučana také v dalších letech za oslabování moci Svazu komunistů a zároveň za poddajnost vůči federaci. Repe podrobně prezentuje Kučanův programový projev při příležitosti jeho nástupu do funkce. V něm se Kučan připojil ke kritice politiky drobných účtů a uzavírání se do sebe, které se podle tehdy rozšířeného názoru v Jugoslávii projevovalo nejvíce právě ve Slovinsku. Zároveň se vyslovil pro reformy socialismu a politického systému. O pokračování socialismu se Kučan i v dalších letech jednoznačně vyjadřoval jako o své preferenci. První částečné připuštění odlišné budoucnosti z Kučanových úst v Repeho knize zaznamenáváme až v prosinci 1989, kdy Kučan hovořil o „syntéze toho nejlepšího ze socialismu a kapitalismu“. Repe však cituje také jiný Kučanův výrok ze stejného měsíce, podle něžž bude socialismus pokračovat i po svobodných volbách. Ani v otázce politického systému Kučan podle Repem uváděných archivních údajů až do roku 1989 nevystupoval na podporu systému více stran, nýbrž navrhoval otevírání „samosprávných kanálů“ ke svobodnější politické diskusi. Není tak příliš zřejmé, z čeho vyvozuje Repe své hodnocení v závěru knihy, že Kučanova politická orientace byla již ve druhé polovině 80. let klasicky sociálně demokratická. Repe sice na podporu tohoto tvrzení uvádí, že Kučan byl ve svých soukromých myšlenkách a rozhovorech napřed oproti svým veřejně vyslovovaným názorům. Ačkoli lze tuto možnost připustit, Repe nabízí jen minimum věrohod-

---

2 Podobná chyba se objevuje také později na straně 170, kde Repe zařadil Jure Biliće a Dušana Dragosavce mezi členy předsednictva ÚV SKJ od roku 1986 – v tomto roce oběma naopak mandát vypršel.

ných konkrétních indicií, že si Kučan ve skutečnosti přál systém západního typu již před rokem 1989. Jako přípustná se proto jeví také hypotéza, že Kučan až do roku 1989 především taktizoval a nechával si otevřená vlastní politická vrátka pro vícero možností vývoje situace, jak později soudil jeden z předních opozičních aktivistů 80. let France Bučar (s. 268).

Ohledně státoprávního postavení Slovinska v Jugoslávii je z Repeho výkladu a dokumentů za období 1986–1989 patrné kontinuální vyjadřování vůle k pokračování existence federálního státu (např. v říjnu 1988: „Nejčernější varianta je, že socialismus a Jugoslávie nebudou [...] Ale socialismus určitě bude. Musíme udělat vše pro to, aby i Jugoslávie byla“). Kučan v té době, soudě z Repem citovaných zdrojů, nehovořil o touhách slovinského národa po osamostatnění, ani neviděl v jejím rozdělení historickou nutnost. Naopak v negativním kontextu zmiňoval egoismus národů i separatismus, ostře kritizoval národní program části slovinské inteligence formulovaný v 57. čísle časopisu *Nova revija* na jaře 1987 s tím, že je potřeba dělat vše pro to, aby se neuskutečnil. Koncem roku 1988 zajistil Kučan ve slovinském parlamentu souhlas s dodatky ke svazové ústavě SFRJ, z nichž některé měly zjednodušit rozhodování ve federaci. Jen několik měsíců poté přitom vedení slovinských komunistů s Kučanem v čele zahájilo veřejnou debatu o dodatcích ke slovinské ústavě, zahrnující explicitní právo na odtržení a celou řadu dalších bodů, jednostranně posilujících pravomoci republiky na úkor federace. Repe ani Kučan se zpětně o vyobrazení Kučana jako bojovníka za slovinskou nezávislost již v 80. letech nepokoušejí, zároveň však neposkytují vysvětlení dosti výrazné změny v Kučanově konání, která nastala mezi přijetím svazových a republikových ústavních změn. Z knihy se tak nedozvídáme, zda se jednalo pouze o změnu v taktice, nebo v jeho samotném názoru na budoucí směřování Slovinska.

Za hlavního protivníka Kučana v jugoslávském měřítku ze dvou hypotetických možností, totiž srbského vedení a jugoslávsky orientovaných jednotlivců ve svazových institucích, vybírá Repe druhou možnost. Autor spolu s Kučanem podhalují, že mezi srbskými předáky měl Kučan s Dragoslavem Markovićem korektní a s Ivanem Stambolićem dokonce přátelský vztah, přičemž oba byli jinak mnohými tehdejšími aktéry z ostatních republik považováni za přinejmenším smířlivé vůči srbskému nacionalismu. Ještě v době převzetí moci v Srbsku Slobodanem Miloševićem v roce 1987 se Kučan podle vlastních vzpomínek nedomníval, že by se metody 8. zasedání srbských komunistů mohly rozšířit do běžné praxe srbského vedení. Ačkoli vztah Kučana s Miloševićem poté již byl převážně konfrontační, Repe se více věnuje diskusím a později otevřeným konfliktům Kučana s Jugoslávskou lido-

vou armádou (JNA), která byla stále více znepokojena Kučanovou tolerancí nej-různější kritiky na její účet z řad slovinské opozice, přecházející v požadavky na zrušení armády nebo její rozdělení do národních vojenských útvarů. Repe a Kučan pak mezi spojenci JNA jmenují především Stipe Šuvara a Raifa Dizdareviće, kteří v letech 1988–1989 stáli v čele stranického, respektive státního předsednictva na úrovni federace. Oba politici jsou zde schematicky zařazeni po bok Miloševiče do skupiny zastánců centralistické a konzervativně socialistické Jugoslávie, vůči níž měla stát v opozici slovinská a Kučanova koncepce evropské, demokratické a decentralizované Jugoslávie. Šuvar i Dizdarević přitom byli od léta 1988 s Miloševičem ve více či méně otevřených sporech, neboť nesouhlasili s mítinkovou politikou srbského předáka, kvůli čemuž Šuvar na jaře 1989 dokonce čelil oficiální srbské iniciativě na své odvolání z čela SKJ.

V další části knihy se Repe věnuje Kučanovu zvolení do nejvyšší státní funkce ve Slovinsku v roce 1990. Poté, co se slovinští komunisté v prosinci 1989 vzdali mocenského monopolu, se Kučan od své strany, jejímž byl do té doby předsedou a celoživotním členem, zcela odpoutal a jako nezávislý kandidát vstoupil do boje o pozici předsedy předsednictva republiky. Repe uvádí, že se kvůli tomuto rozhodnutí zhoršily Kučanovy vztahy s novým šéfem reformovaného Svazu komunistů (ZKS-SDP) Cirilem Ribičičem, který marně počítal s Kučanovou podporou straně v parlamentních volbách. Zatímco se Kučan v konkurenci s kandidátem pravicové opozice Jožem Pučnikem hladce stal hlavou státu, ZKS-SDP v parlamentních volbách prohrál s opoziční koalicí Demos. Pozadí tohoto rozdílu tehdy vystihl citovaný psycholog Pečjak, podle nějž slovinští voliči připsali Kučanovi zásluhy slovinského vedení posledních let, zatímco stranu si ztožnili s již překonanou minulostí. Kučanovi se tak podařilo vytvořit vlastní obraz ztělesnění změn a s pomocí odstřížení od již nepříliš oblíbené strany si zajistil vlastní politické přežití do dalších let. Na distanci vůči své donedávné roli předního komunisty Kučan pracoval i nadále – Repem citovaná svědectví ostatních členů nového předsednictva republiky označují Kučanovu úlohu nejčastěji jako neutrální mezi levicí a pravicí, a ani v pozdějším období vykonávání funkce prezidenta nezávislého Slovinska Repe neuvádí žádné příklady, kdy by se Kučan výslovně identifikoval s levicí. Místo toho se Kučan od roku 1990 až do konce své politické kariéry snažil vystupovat jako tmel slovinské společnosti nehledě na stranické a politické rozdíly. Soudě z jeho úctyhodných vítězství ve všech třech volbách hlavy státu, kterých se účastnil, se mu na této platformě podařilo získat a zachovat důvěru většiny obyvatel.

Repe popisuje vyvolání plebiscitu ve Slovinsku o nezávislosti na Jugoslávii jako iniciativu nové pravicové vlády, s níž se však Kučan i reformovaní komunisté ztotožnili. Vzájemné neshody v této otázce se omezovaly jen na procedurální nuance. Politické shodě odpovídal také zcela jednoznačný výsledek lidového hlasování. Zajímavou linií Repeho výkladu událostí tohoto období, vedle poměrně známých skutečností o průběhu několikadenního zásahu JNA ve Slovinsku, počáteční neochotě Západu k uznání nově vzniklých států a příslušných vyjednávání, je Kučanova terminologická taktika. Zatímco výše zmíněné dodatky ke slovinské ústavě přijaté na podzim 1989 hovoří o právu na odtržení (*odcepitev*), od října 1990 začal Kučan podle Repeho na radu svých poradců používat termín *razdružitev*, jehož český překlad by nejspíše zněl *rozpuštění*. U Kučana se *razdružitev* od té doby až dosud vyskytuje ve dvou variantách: někdy říká, že se Slovinsko *rozdružilo od Jugoslávie*, a někdy, že se *rozdružila* celá Jugoslávie. *Razdružitev* od Jugoslávie i *razdružitev* celé Jugoslávie implikují, že Slovinsko nepodniklo krok odtržení, znějící navenek příliš tvrdě a jednostranně a zavánějící negativně vnímaným separatismem, vůči němuž se sám Kučan podle Repeho materiálů negativně vymezoval dokonce ještě v projevu při příležitosti vyhlášení nezávislosti v roce 1991. Kučan argumentuje tím, že Slovinsko stálo u zrodu Jugoslávie jako jeden z jejích zakládajících činitelů, tedy se nestalo její součástí připojením k již existujícímu společenství a proto se od ní nemůže ani odtrhnout. Jakousi syntézu obou svých verzí pak Kučan provedl v roce 2003 během soudu se Slobodanem Miloševićem v Haagu, když řekl, že samostatnost Slovinska automaticky znamenala rozpuštění Jugoslávie, která prý nemohla existovat bez jedné ze svých republik. Z takové teze vyplývá, že Slovinsko nejen že z vlastního rozhodnutí Jugoslávii opustilo, nýbrž dokonce rozpustilo celou federaci. Proti eventuálním obviněním z nepřímého podílu na následném krveprolití po rozpadu Jugoslávie se však Kučan při stejné příležitosti současně bránil prohlášením, že Slovinsko na rozpadu Jugoslávie nepracovalo. Tuto Kučanovu pozoruhodnou řečnickou ekvilibristiku Božo Repe nechává promlouvat v její plné pestrobarevnosti.

Po mezinárodním uznání nezávislého Slovinska byl Kučan v roce 1992 s převahou zvolen jeho prvním prezidentem, a znovu v roce 1997. V závěrečných kapitolách, pokrývajících desetileté Kučanovo prezidentství, se Repe věnuje opakovaným pokusům jednoho z hlavních protagonistů slovinské pravice Janeze Janši o Kučanovu diskreditaci, a také méně známým rozepřím a nedůvěře mezi Kučanem a Janezem Drnovškem. Jejich počátky se podle Kučanova vlastního svědectví datují již do roku 1989, kdy Drnovšek v přímé volbě slovinského člena Předsednictva

SFRJ porazil Marka Bulce, kandidáta Svazu komunistů vedeného Kučanem. Kučan i Repe Drnovšekovi připisují různé negativní vlastnosti, jako například individualismus, pragmatismus, odpor vůči vizionářství (implicitně, a dosti sporně prisuzovanému Kučanovi) nebo váhavost. Při čtení těchto pasáží se však nelze zbavit dojmu, že v pozadí Kučanovy kritičnosti vůči Drnovšekovi stojí z velké části osobní antipatie a snad také soutěžení o převahu ve středolevé části slovinského politického spektra.

Repe se zastavuje také u Kučanových postojů vůči dění na Balkáně po rozpadu SFRJ. Za pozornost stojí Kučanova jednoznačná podpora Franju Tuđmanovi v konfliktu s JNA a se srbským obyvatelstvem Chorvatska, přičemž Repe neuvádí žádné příklady eventuálních Kučanových výhrad vůči tehdejší chorvatské politice navzdory jeho deklarativní podpoře jen takového nacionalismu, který nepoškozuje zájmy druhých. Kučan také plně podporoval osamostatňování Černé Hory vedené Milem Đukanovićem. V roce 2006, tedy čtyři roky po opuštění prezidentské funkce, ocenil průběh černohorského referenda, v němž byla nezávislost schválena dosti těsnou většinou hlasů (55 %) – takový výsledek by přitom sám Kučan v dobách slovinského referenda, podle Repeho předchozího výkladu, zdaleka nepovažoval za legitimní. V samém závěru knihy Repe uvádí dokument s plným zněním Kučanovy zprávy o situaci v Bosně a Hercegovině (BaH), kterou sepsal jako zvláštní zpravodaj slovinské vlády v roce 2011. V konglomerátu vzájemně protichůdných doporučení Kučan na jednu stranu kritizuje příliš široké kompetence národních politických reprezentací v BaH jako překážku efektivního fungování státu, vyzývá k jejich revizi a soudí, že secese některé části BaH není možná. Zároveň však navrhuje iniciování vnitřního dialogu v BaH o její budoucnosti a připouští možnost nedohody a rozpuštění Bosny a Hercegoviny.

Repe nabízí vhléd také do zajímavého vývoje Kučanových postojů vůči osamostatňování Kosova a vůči NATO. Za bombardování Jugoslávie v roce 1999 se plně postavil, označil ho za pomoc albánskému i srbskému národu k dosažení jejich legitimních cílů s tím, že se NATO podle Kučana nepostavilo na ničí stranu. Když v roce 2008 události směřovaly k vyhlášení nezávislosti Kosova, Kučan se o něm vyjadřoval kriticky, avšak zároveň jej připustil, navzdory tomu, že o rok dříve po osamostatnění Černé Hory označil proces rozpadu Jugoslávie za ukončený. Podle Repeho chápal v roce 1998 Kučan NATO jako organizaci míru a nenásilí. Jeho podpora NATO nezeslábla ani po válce s Jugoslávií; Kučan veřejně vystupoval za začlenění Slovinska do této organizace, k němuž došlo v roce 2004. V roce 2008 však Kučan Repemu řekl, že v pozdější době NATO začalo nepředvídatelně měnit

svoji roli – nedozvídáme se však, ve kterých skutečích organizace se tato proměna projevila (s. 445). Již po vydání knihy se v regionálních médiích objevila zpráva, že Kučan na jedné konferenci v Černé Hoře dokonce označil NATO za světového čteníka a hrozbu a zdá se tedy, že se Kučanovo nově negativní mínění o NATO v posledních letech dosti radikalizovalo.³ Byť toto téma zaujímá z hlediska celé Kučanovy politické dráhy spíše okrajové postavení, jedná se o další velkou změnu v Kučanových názorech. Ani v tomto případě se čtenář nedočká jejího bližšího vysvětlení.

Božo Repe ve své knize poskytl bohatý materiál k poznání velké části politické činnosti Milana Kučana. Vyplývá z něj, že Kučan zásadně ovlivnil osudy Slovinska na konci 80. let, byl politikem nesmírně obratným a vždy včas zachytil počínající trendy, ať už ve Svazu komunistů, ve veřejném mínění nebo ve světových událostech. Vypozorovanému vývoji a kontextu se pak vždy dokázal téměř dokonale přizpůsobit. Uvnitř slovinské společnosti od konce 80. let působil jako sjednocující činitel, za což se mu občané odvděčovali trvale vysokou důvěrou ve volbách během celého jednoho desetiletí. Božo Repe neskrývá své silné sympatie ke konání Kučana během všech důležitých okamžiků jeho politické dráhy. Lze předpokládat, že právě Repeho výrazně pozitivní pohled na Kučana autora v některých případech dovedl k tomu, že Kučanovi přisuzoval jeho spíše až pozdější názory, a možná také k výrazné redukci popisu Kučanovy činnosti v období 1973–1986. V důsledku tohoto autorova přístupu kniha nevrhá mnoho světla na důvody změn v Kučanově politice v jednotlivých momentech, jejichž rozsah a rychlost je i z Repeho výkladu více než zřejmá, avšak pro autora samotného patrně ne příliš zajímavá. Repe v závěru knihy v nepřímé polemice s deníkovým zápiskem Stane Kavčiče z 80. let, hodnotícím Kučana spíše jako taktika než стратега, soudí, že tato otázka je irelevantní. Naštěstí je však Repeho dílo dostatečně bohaté na fakta i na názory Kučanových politických oponentů a tak má čtenář možnost si na důvody proměnlivosti a význačnosti Kučanových slov i činů udělat vlastní názor.

Michal Janičko

---

3 *Kučan: NATO je svetski žandar koga se treba plašiti*, Blic.rs, 3. 11. 2017 [cit. 24. 7. 2018]. Dostupné na: <https://www.blic.rs/vesti/svet/kucan-nato-je-svetski-zandar-koga-se-treba-plasiti/18k2b9y>.

Od Moravy k Moravě III. Z historie česko-srbských vztahů,

eds. Václav ŠTĚPÁNEK a Ladislav HLADKÝ, redakce srbské části Verica KOPRIVICOVÁ, k vydání připravil Václav ŠTĚPÁNEK,
Brno, Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2017, 353 s.,
ISBN 978-80-87709-19-1.

Svazek *Od Moravy k Moravě* je již třetí v pořadí (předchozí vyšly 2005 a 2011). Všechny jsou především stěžejními zásobárnami komparativních česko-srbských, resp. československo-jugoslávských materiálů, dokumentů, zápisků, memoárů, artefaktů, analýz a také reflexí obecnější povahy. Takto je ostatně koncipován i přítomný svazek soustředěný na tyto vztahy za první světové války.

Úvodní studii napsal jeden z editorů, historik Ladislav Hladký a týká se zdánlivé marginálie, která má však široké a významné souvislosti a konsekvence, totiž srbských pasů T. G. Masaryka. Znalec vztahů Masaryka a Jihoslovanů tu poukazuje na důležitost těchto pasů v klíčových momentech Masarykovy zahraniční akce, zejména v její počáteční, ale i vrcholné fázi. Znovu dokládá to, co Masaryk nejednou vyjádřil, nejoblíbeněji pak v Čapkových *Hovorech*, totiž že takřka vše, co před rokem 1914 dělal, se mu právě v těchto letech bohatě vyplatilo, tedy jak vřelé vztahy s Jihoslovany, tak boj proti antisemitismu; my můžeme ještě dodat, že jistě i sňatek s Američankou staletého protestantského zázemí a také znalost Ruska.

Bohatý, ale i vnitřně rozeklaný a interpretačně nejednoznačný materiál snáší ve své stati Richard Stojar, který demonstruje fenomén tzv. vojenských dobrovolníků, jejichž činnosti příznačně charakterizuje druhou větou názvu *Na straně sympatického nepřítele proti nesympatické vlasti* – tou je ovšem myšlena „širší“ vlast Čechů, tedy Rakousko-Uhersko. Vztah k této vlasti však nebyl jednoznačný: kromě slavo-filského zaujetí daného českou propagandou ještě z let národního obrození i později (vzpomeňme v souvislosti se zostřením česko-německých bojů za jazykovou a národní emancipaci, zejména od 90. let 19. století, jen existenci a činnost tzv. ruských kroužků takřka v každém větším českém, moravském a slezském městě od počátku 20. století, včetně toho brněnského v čele s Leošem Janáčkem) je tu i zažitá lojalita k mocnářství, jistě i strach z neznáma a kulturních rozdílů, později i ne vždy kladné zkušenosti ze srbského zajetí.

Stojar i Hladký vlastně demonstrovali celkový charakter svazku jdoucího ve stopách českých tradic kritického myšlení ve vztahu k historii, a vyhnuli se tak jednostrannému slovanskému nadšení, ale i zdůrazňování kvalit monarchie, jíž byli Češi údajně oddáni – dokázali to právě na konkrétním materiálu, na jednotlivých osudech

a dokumentech, jež nelze spoutat schematickými stereotypy. Stojar ukazuje na složitosti, zejména pokud jde o začleňování českých dobrovolníků do srbské armády, ať již jde o zajatce přímo na rakousko-srbské frontě, nebo zajatce v Rusku, kde se střetávaly protikladné zájmy české či československé, ruské a srbské, jakkoli šlo o spojení.

Toto téma pak rozvíjí Dalibor Vácha, který ve studii *Po boku srbských bratří* zkoumá účast Čechoslováků v srbské dobrovolnické divizi v Dobrudži na rumunsko-bulharské frontě. Také realisticky řeší srbsko-ruské spory o české vojáky, včetně zmínky o tzv. Dürichově aféře, vyvrací některé mýty o neschopnosti rumunské armády, čerpaje v tom přímo za zápisků pamětníků. Postupně se tu začíná míhat poněkud obskurní postava Radoly Gajdy, ale autor zdůrazňuje fakt, že v srbské armádě sloužili i další později významní vojenští činitelé, leckdy křivolakých životních a politických osudů, mj. Sergej Ingr, Vojtěch Luža, Emanuel Moravec, František Moravec, Rudolf Viest: každý historik si tu jistě dosadí konkrétní údaje.

O Gajdovi pak monograficky vypráví svůj příběh Libor Vykoupil, a to in media res od dubna 1948, kdy Gajdu pohřbívali na Olšanských hřbitovech, a zpět svou naraci vede do doby po roce 1945, kdy Gajda stojí před soudem (chce se napsat, že jde o generálku prokurátora Josefa Urválka). Středem zájmu je již předválečná balkánská kariéra Rudolfa Geidla, rodáka z Kotoru, a jeho dobrodružná cesta z Balkánu do Ruska – jinak řečeno, Gajdovy balkánské počátky do značné míry determinovaly jeho bleskovou kariéru v československých legiích v Rusku.

V oddíle *Materiály* prezentuje Václav Štěpánek válečné deníky jako neocenitelný materiál k poznání vnitřního dilematu českých vojáků mezi monarchií a slovanským citěním. Jde konkrétně o fotografický deník (doprovodné texty se nezachovaly) z balkánského tažení pořizovaný od roku 1914 Hynkem Doležalem (1880–1938), jenž v rakousko-uherské armádě setrval a právě z této pozice s vyjadřovanými sympatiemi k Srbům líčí všednodenní život vojáků. Jednotky 20. zeměbranceckého pluku směřovaly na Mostar a Sarajevo, na Srebrenici, přes Novopazarický sandžak potom složitými cestami a oklikami do Boky Kotorské (přes Sarajevo a Herceg Novi). Tam tažení po kapitulaci Černé Hory pokračuje do Albánie, kde je již italská armáda, dobývá Skadar a Drač a pak přes Tiranu pokračuje pluk do Elbasanu a Ochridu. Nebyla to sice cesta tak dlouhá jako proslulé přesuny legionářů po sibiřské magistrále, ale když si uvědomíme složitost terénu a etnické a náboženské situace tohoto území, musíme se před odvahou a vytrvalostí našich krajanů sklonit. Fotografický deník doplněný novými popisky je v tomto smyslu unikátním historickým materiálem, jehož hodnotu jistě ocení i další badatelé (autor tu jako přílohu své studie prezentuje řadu jedinečných fotografií, ale i dobových pohlednic).

Srbská bohemistka a slavistka, literární vědkyně Alexandra Korda-Petrović zkoumá ve své studii téma balkánské fronty v dílech českých spisovatelů. Nemůže tu pominout klasické dílo Jana Springera (1893–1978; jeho jméno by se asi mělo do srbštiny přepisovat jako „Špringr“ nebo „Špringer“, jak se pravděpodobně v češtině podle německých pravidel vyslovuje), *Ohlasy světové války na Balkáně v české literatuře* (1935). Badatelka uvádí nejen díla už renomovaných spisovatelů S. K. Neumanna (1875–1947) *Elbasan* (1922), *Bragožda* (1928) a *Válčení civilistovo* (1925) nebo později známých Jaromíra Johna, Jaroslava Kolmana a Richarda Weinerja (povídka *Lítice*, 1916), ale i nový příklad, totiž román Jana Němce *Dějiny světla* (2014), což je de facto umělecká biografie fotografa Františka Drtikola, kde je toto téma také přítomno. Autorka tyto prózy logicky typologizuje, přičemž lze jistě použít i hledisko, které bude sledovat podíl fiction a nonfiction. Samozřejmě nonfiction, tedy faktu, tu bude takřka vždy převaha, ale třeba u Weinerja už převládá model vrcholné expresionistické poetiky. Bylo by možno také zkoumat, nakolik téma balkánské fronty utvářelo nejen tematiku, ale i tvar těchto artefaktů, ale to by už přesahovalo cíle svazku, nicméně jako úkol pro budoucnost by neměl být ignorován.

Další srbská bohemistka a slovakistka Ivana Kočevská analyzuje román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, postavu Švejka, překlady díla do srbštiny, celkovou recepci, analytické texty o díle, přičemž je zřejmé, že srbská recepce se opírala o podobné recepční plochy německé, ruské i jiné, že však s nimi soupeřila a originálně je proměňovala.

V tomto smyslu v tématu nápaditě pokračuje brněnský balkanista Pavel Pilch v analýze komiksových adaptací Švejka z dílny Rusa Ivana Šenšina, kde řeší i přejímání od Josefa Lady i původní stylizaci.

Poslední oddíl *Češi o Srbech – Srbové o Čechách* uvádí brilantní studie srbské slavistky Katariny Mitrićevićové-Štěpánkové o srbské tematice na stránkách *Slovenského přehledu*. Znovu tu vyniká fakt, že srbským tématem se tehdy v slavném periodiku zabývali špičkoví čeští a srbští slavisté – tuto roli si časopis ostatně uchoval dodnes.

Mira Radojević zkoumá naopak česká témata v časopise *Srpski književni glasnik* v letech 1920–1938. Charakterizuje politické směřování časopisu, což byl klasický střed, včetně kultu Masaryka a Beneše.

Đurđija Borovnjaková, pracovnice Archivu Jugoslávie, v kvalitně koncipovaném přehledu se zabývá architektonickými znaky vojenských hrobů Království SHS v meziválečném Československu; škoda, že se více nezabývá současným stavem těchto monumentů a pokračováním v této tradici.

Ljubodrag Dimić realisticky líčí československo-jugoslávské kulturní vztahy (1918–1938), zejména činnost Československo-jihoslovenské ligy (vznikla roku 1921 transformací Jihoslovenské komise). Šlo zejména o spolupráci ve sféře školství a kultury, které směřovaly k právně závazným dokumentům vrcholícím na kongresu v Lublani roku 1933.

Kateřina Kolářová ukazuje na činnosti přerovského odboru československo-jihoslovenské ligy to, jak je důležitá role nezastupitelných osobností, které se právě v Přerově našly a projevovaly se v činnosti na poli československo-jugoslávském, ale také v kulturním životě města jako takovém.

Zajímavé je i pojednání Srđana Mićiće o Malé dohodě a otázce menšin před Společností národů v letech 1927–1934. Ukazuje nejen na selhávání velké evropské politiky v postversailleském období, ale také na snahy, jak zabránit zneužívání otázky minorit k rozbíjení nástupnických států – jak to dopadlo, víme. Téma dnes ještě aktuálnější než včera se znovu dostává do centra pozornosti současné historie a politologie.

Ještě je tu jeden „boční poznatek“ vyplývající z analýzy publikace, celkem samozřejmý a známý: účast slovenských dobrovolníků, jejich počty a postoje: o tom se dovídáme pochopitelně opravdu jen okrajově a vyhýbavě. Znovu se totiž ukazuje, že až na řídké výjimky a nepočtené osobnosti byla značka Československo politickou značkou v podstatě výlučně českou, že společná cesta Čechů a Slováků byla opravdu „nesamozřejmá“, skoro by se chtělo říci, že bez vnějšího tlaku a pragmatického nezbytí fakticky nerealizovatelná. Slováci to dobře vědí, v české literatuře občas dále přežívají obrozené iluze.

Charakterizovat celý svazek, jakkoli problémově pestrý, leč tematicky a metodologicky kompaktní, není snadné. Zdůraznil bych především materiálovou svěžest, inovativnost, analytickou podnětnost, hlavně však konkrétnost, věcnost, kritičnost a hlavně propojování tradiční historiografie s jejími literárními manifestacemi, takže se tu vlastně organicky spojuje historie, sociologie, politologie a filologie v jeden přirozený, komplementární celek. Tím tento tematicky ostře vyhraněný svazek překračuje rámec balkanistiky a slavistiky, široké historické a kulturologické komparatistiky a jakkoli je ukotven v minulosti, byť nedávné, zasahuje ve svých přesazích samu dřev dnešních problémů. A to nejen balkánských nebo česko-srbských: v složité realitě dneška, jaká zde snad ještě nikdy – kam paměť sahá – nebyla, tak ve vědách o ní.

Ivo Pospíšil

Haig UTIDJIAN,

The Art of the Armenian Book through the Ages. Arménské knižní umění v průběhu staletí,

Červený Kostelec, Pavel Mervart 2006, 301 s., ISBN 978-80-7465-222-6.

Vývoj arménské kultury je od pátého století po Kristu úzce provázán s vlastním písemnictvím. Rukopisy a knihy udržovaly náboženskou a etnickou identitu Arménů po celém území jeho diaspory, pomáhaly mu v nejtěžších chvílích a zachovávaly pro další generace klíčové texty. Zároveň se díky bohatým knižním iluminacím a vyspělému grafickému ztvárnění stávaly významnými kulturními památkami a do značné míry i symboly arménské kultury. Z důvodu rozptýlení arménské komunity z jejího původního etnického prostoru se pak tyto knižní artefakty dostávaly i na území Ruské říše, Polska či Balkánského poloostrova. V našem prostředí je obeznanost s arménskou kulturou zatím relativně malá, nicméně můžeme konstatovat, že zájem o ni v posledních desetiletích vzrůstá, a to i v souvislosti s přítomností arménské komunity a Arménské apoštolské církve v České republice.

Recenzovaná publikace je pro českého čtenáře vítaným představením jedné z nejvýznamnějších složek tradiční arménské kultury. Jedná se o katalog stejnojmenné výstavy, která se za velkého zájmu publika konala v prostorách Národní knihovny ČR ve dnech 12.–25. října 2016. Reprezentativnost tohoto díla však překračuje hranice pouhého katalogu a může sloužit i jako úvod do armenistické problematiky či pro milovníka starých tisků. Publikace vznikla s přispěním Národní knihovny ČR a Národní knihovny Arménie a je koncipována jako anglicko-arménsko-česká trilingva. Autor Haig Utidjian působí jako šéfdirigent Orchestru a sboru Univerzity Karlovy, přednáší na Ústavu východoevropských studií FF UK a slouží jako jáhen (diákon) Arménské apoštolské církve. Je autorem řady vědeckých článků a pojednání zabývajících se arménskou literární, náboženskou a hudební kulturou.

Katalogová část je rozdělena na pět oddílů. První se věnuje památkám arménské knižní kultury, mezi nimiž jsou zastoupeny především evangeliáře, Bible a bohoslužebné knihy. Nejstarší artefakty jsou představeny faksimiliemi, novější (cca od 18. století) pak originály. Jsou zde zastoupeny hlavní proudy arménské knižní tvorby před první světovou válkou: světoznámé rukopisy středověké kilikijské Arménie, produkce západních tiskáren pozdějšího období a tvorba arménské komunity na území někdejší Osmanské říše. Bohužel nejhodnotnější segment – arménské středověké rukopisy – je demonstrován pouze jednou položkou. Následuje tematický oddíl věnovaný jedné z nejvýznamnějších postav arménské teologie,

hymnografie a kultury svatému Řehoři z Nareku (Grigor Narekaci). Představena je faksimilie vydání jeho slavné *Knihy nářku*, vzniklá ve 12. století, a vybraná knižní vydání jeho liturgických a teologických děl z dalších staletí až po dnešek. Třetí oddíl je věnován edicím arménské liturgické hudby, ať již s tradiční arménskou notací či v evropském úzu.

Čtvrtý oddíl je zaměřen na česko-arménské literární vztahy. Otevírají jej knižní vydání dvou děl Jiřího Deodáta († 1740), Arména (podle jiných údajů Asyřana), žijícího a působícího v tehdejší Praze. Následují reprodukce titulních stran arménských překladů z české literatury a českých překladů z literatury arménské zahrnující období přelomu 19. a 20. století až po dnešek. Oddíl je doplněn výběrem českých překladů arménských autorů písničích jinými jazyky a ukázkami z české vědecké a časopisecké literatury věnované Arménii a arménské kultuře. Pátý a poslední oddíl se pak zabývá otázkou arménské genocidy a její reflexe v naší zemi; nechybí zde známá publikace Karla Hansy *Hrůzy východu, Čtyřicet dnů* Franze Werfela či nejnovější publikace českých badatelů Michala Řoutila, Petry Košťalové a Petra Nováka *Katastrofa křesťanů*.

Katalogová část publikace je doplněna oddílem studií věnovaných armenistické problematice. Haig Utidjian věnoval první z nich teologickým myšlenkám a oblíbeným motivům v tvorbě sv. Řehoře z Nareku, druhou pak výkladu systému notace arménského církevního zpěvu. Milada Kiliánová zpracovala téma česko-arménských a arménsko-českých literárních vztahů a Michal Řoutil se zaměřil na tragické osudy arménského národa během genocidy, k níž došlo v osmanské říši v letech 1915–1916. Studie tak organicky doplňují informace obsažené v katalogové části publikace.

Arménské knižní umění v průběhu staletí je publikací reprezentativní a po technické stránce velmi dobře zvládnutou. Jako každé náročné knižní dílo se však ani ona nevyhnula dílčím nedostatkům, které však nejsou na závadu celkovému poselství díla. Jedním z diskutabilních řešení je užívání při přepisu arménských jmen do češtiny transliterace místo srozumitelnější a běžnější transkripce. Dochází tak ke zbytečné exotizaci problematiky, která má být českému čtenáři naopak přiblížena. Otázky může vyvolávat také teologická terminologie, kde jsou voleny termíny příznačné pro katolické prostředí (misál, litanie, schola), jež však pro východní rity nejsou zcela adekvátní. V některých případech se užití výrazy míjí s českým teologickým územ („rituální knihy“ místo „bohoslužebné/liturgické knihy“, s. 38; „ritů křtu a biřmování“ namísto „obřadů/svátostí“, s. 58; „extra-kanonický“ namísto „deuterokanonický“, s. 89). Řada v češtině nezvyklých pojmů souvisí také s anglis-

my, s nimiž se v českých pasážích setkáme (např. pravidelně se objevuje slovo „monumenty“ místo „památky“). K nedostatkům editorského rázu patří také absence očíslovaného seznamu všech ilustrací, který by měl být součástí každého katalogu a jenž by usnadnil orientaci v publikovaném materiálu.

Text k jednotlivým položkám katalogu i závěrečné studie svědčí o fundovanosti a zvládnutí problematiky. Ne vždy jsou však všechny reálie zcela vysvětleny, nedozvíme se například, odkud se vzal název *Páteční kniha* (s. 48). Lze polemizovat i s některými názory o českém prostředí; tak například se nedomnívám, že „[n]ení bohužel pochyb o tom, že Češi vnímají arménskou kulturu téměř výhradně optikou sovětské éry“ (s. 38), a stejně tak není přesné užívat pro roky 1948–1989 u nás označení „sovětská éra“. Vzhledem k názvu knihy je také poněkud diskutabilní zařazení pasáží o české armenistické produkci a genocidě Arménů, avšak to má zase své opodstatnění pro čtenáře, kterému by publikace mohla sloužit jako obecný úvod do armenistické problematiky.

Katalog *Arménské knižní umění v průběhu staletí* je prací, která nemá v našem prostředí dosud obdoby. Náročná problematika byla zdařile zvládnuta a publikace bude sloužit nejedné generaci českých čtenářů jako kultivované a atraktivní seznámení s významnou složkou světového kulturního dědictví, již arménské knižní umění bezesporu je. Nezbyvá než doufat, že se v budoucnu od hlavního autora i jeho kolegů dočkáme publikací, které českému zájemci zpřístupní další oblasti starobylé a zároveň stále živé arménské kultury.

Hanuš Nykl

ZPRÁVY

Richard PIPES,
Dějiny ruské revoluce,
Praha, Argo 2017, 454 s., druhé revidované
vydání, ISBN 978-80-257-2203-9.

Nebývá příliš časté, aby se v odborných časopisech upozorňovalo na další vydání publikací, pokud v nich nedošlo oproti původnímu vydání k zásadním textovým změnám. Přesto tak v případě knihy Richarda Pipese *Dějiny ruské revoluce* činíme. Když v roce 1998 vydalo nakladatelství Argo tuto knihu amerického historika, profesora Harwardské univerzity poprvé, byla to mezi českými historickými rusisty vyslovená senzace. A nejen mezi nimi. Pipesovými *Dějiny ruské revoluce*, publikovanými v českém překladu, se poprvé dostala do rukou českých čtenářů zásadní syntetická práce o dějinách ruských revolucí na počátku 20. století tzv. západní provenience. Pipes v té době patřil k předním americkým znalcům ruských a sovětských dějin. Svě zkušenosti uplatňoval i v praxi jako poradce prezidenta Nixona pro Rusko a východní Evropu.

Dějiny ruské revoluce vyšly v anglickém originálu poprvé v roce 1995. Pipes v nich ovšem shrnul svoje starší poznatky, známé z jeho zevrubné třísvazkové monografie *Ruská revoluce* (1990) a knihy *Rusko za bolševického režimu* (1994). Zkrácená podoba se stala hutným faktografickým vyjádřením

dění, jež se netýkalo pouze roku 1917 a nikoli jen Ruska. Pipes vždy umným způsobem komponoval výklad do širších souvislostí, stejně jako kauzálně řetězil události, aby výsledný obraz byl plastický a všestranný. Pro českou historickou rusistiku to byla tematicky i metodologicky převratná událost. Především umožnila konfrontovat do té doby některé vlastní poznatky a reflexe východoevropského dějepiscevtví se skutečně světovým, západním pojetím. Pipes, který reprezentoval tzv. konzervativní směr americké historické rusistiky, patřil k nejvýznamnějším osobnostem nejen na historickém, ale i politickém poli. Když stejné nakladatelství po více než dvaceti letech vydalo tutéž knihu ve druhém vydání, již to takovou senzací nebylo. Byla to vlastně ta nejjednodušší cesta, jak český knižní trh alespoň nějakým způsobem naplnit knihou o ruské revoluci, od níž právě uplynulo sto let. Kromě toho, že čtenář, který se chce s danou tematikou seznámit, má možnost si tuto knihu i dnes koupit, oproti prvnímu vydání ničím příliš nevyniká. Nebylo by proto mnoho důvodů, proč publikaci anotačně připomínat. Jeden důvod je přece jen mimořádný. Tím je skutečnost, že 17. května 2018 její autor ve věku nedožitých 95 let zemřel (*11. 7. 1923). Richard Pipes pocházel z Varšavy, kde také jako chlapec zažil přepadení nacisty, po němž následoval útek celé rodiny do Itálie a následně do USA.

Tam po absolvování Muskingum College a Cornell University vystudoval i na Harvardu, na němž pak s krátkými přestávkami působil až do konce své odborné kariéry. Český čtenář má možnost se seznámit s několika dalšími jeho knihami vydanými v českém překladu. Vždy vyšly v nakladatelství Argo. Především jde o *Rusko za starého režimu* (2004) a pozoruhodnou sondu o vzniku a vývoji instituce vlastnictví a jeho vztahu k lidské svobodě s akcentem na Rusko *Vlastnictví a svoboda* (2008). Má také možnost se seznámit s jeho vzpomínkami vydanými pod názvem *Vixi – Paměti nezadržitelného* (2005), které vydalo nakladatelství Mladá fronta. Druhé vydání Pipesových *Dějin ruské revoluce* je tedy třeba uvítat i jako jisté rozloučení se s významnou postavou světové rusistiky. I když Pipesovy názory a dílo budou žít i nadále.

Radomír Vlček

Catherine MERRIDALEOVÁ,

Lenin ve vlaku,

Praha, Argo 2018, 262 s.,

ISBN 978-80-257-2372-2.

Přední britská odbornice na ruské a sovětské dějiny 20. století, profesorka soudobých dějin na univerzitě v Bristolu, Catherine Merridaleová (*1959) je autorkou několika mimořádně zajímavých knih o minulosti Sovětského svazu, např. *The Communist Party in the Capital, 1925-1932* (Michigan 1990) nebo *Night of Stone: Death and Memory in Twentieth-Century Russia* (London 2001). Před více než deseti lety byla do češtiny přeložena publikace, kterou věnovala Velké vlastenecké válce, přesněji východní frontě druhé světové války (*Ivanova vál-*

ka. Rudá armáda 1939–45, Praha 2007). Její zvláštností bylo, že nebyla obvyklým vylicením stěžejních válečných událostí, ale originální sondou do životů a osudů ruských vojáků nacházejících se uprostřed válečného šílenství. Ivanova postava v knize je fikcí. Je však ve všem přítomná, celý výklad se točí kolem ní, ona, resp. „řada“ takových „Ivanů“ vše tvoří, ovlivňuje, ale také trpí a „kamsi“ směřuje. Ivan je typem obyčejného pěšáka, který není žádným mimořádným hrdinou. Je lidskou bytostí se svými přednostmi ale i zápornými vlastnostmi, stejně jako svými názory a představami. Všem, pochopitelně, dominuje jeho snaha „přežít“ a „žít“. To vše autorka zobecňuje, zasazuje do souvislostí a tvoří tím plastický obraz válečného života a toho, co s ním zejména v každodenním životě souviselo.

Catherine Merridaleová je ovšem autorkou i jiné, neméně zajímavé a podnětné publikace. Je jí kniha o dějinách Ruska vysvětlených na příkladu moskevského Kremľu jako specifické ruské pevnosti s mimořádným vojenským a především politickým, kulturně civilizačním i sociálním významem pro ruský stát (*Red Fortress: History and Illusion in the Kremlin*, London 2013). Autorka v ní na více než šesti stech stranách líčí, jak se proměňovala role tohoto centra ruské (sovětské) moci a současně mimořádného symbolu pro ruskou současnost. Tato analyticko-syntetická kniha, stavěná především na komparaci a výkladu analogií, vyšla poprvé v anglické podobě v roce 2013, aby se záhy dočkala i německého vydání (*Der Kreml. Eine Geschichte Russlands*, Frankfurt am Main 2015). České prostředí na svou jazykovou podobu zatím ještě čeká. Nepochybně pozitivní však je, že v roce 2017 se českého překladu dočkala publikace Catherrine Meriadaleové, kterou připra-

vila v souvislosti se sty lety, jež uplynuly od Ruské revoluce 1917 (*Lenin on the Train*. London 2016). Nakladatelství Argo ji vydalo pod názvem *Lenin ve vlaku*.

Publikace, svým titulem asociující beletrizující formu, je zevrubnou sondou do jedné z nejdůležitějších událostí revoluce z roku 1917. Jde o návrat vůdce bolševiků Vladimíra Iljiče Uljanova – Lenina ze švýcarského exilu do Ruska na přelomu března a dubna 1917. Autorka detailně líčí okolnosti Leninovy snahy vrátit se domů poté, co se v Curychu dozvěděl o událostech tzv. Únorové (Březnové) revoluce. Nesoustředí se ovšem pouze na oblíbené téma, kdo a proč Leninovu cestu financoval, a tudíž, nakolik měly oficiální německé politické kruhy promyšlený plán na podryvání Ruska cestou podpory bolševiků, ale na faktický popis toho, co se před Leninovou cestou, během ní a také poté, co vystoupil na Finském nádraží v Petrohradě, dělo. Při líčení děje nedochází k převratným ani zcela novým sdělením. Kniha je však výjimečná tím, že propojuje ve své podstatě známý děj, jehož jednotlivé události ovšem autorka na základě pramenů a primární literatury pečlivě verifikuje, s tím, co jí bylo vlastní v publikacích, na které jsme upozornili výše. Jednoduše vyjádřeno, s děním každodennosti; s tím, co Lenin a jeho spolupracovníci prožívali, o čem snili, ale také nač bezprostředně, často bez jakékoli přípravy reagovali, či dokonce museli reagovat. Oproti převážně většině jiných prací odborné historiografie pojednávajících o Leninovi je v obraze Catherine Merridaleové tento vůdce, stejně jako jeho bližší či vzdálenější spolupracovníci, člověkem se svými specifickými, ale také obvyklými vlastnostmi. Nikoli vysněnou modlou či naopak démonem, ale mimořádně pracovitou osobou z masa a kostí.

Takovou, která byla bytostně přesvědčená o vlastní pravdě, již je nutné vše podřídit, včetně soukromého i veřejného života, vystupování i veškerého konání. K tomu bylo nutné získat pro věc revoluce maximum lidí. A začít v zájmu revoluce konat. Jakkoli, jen aby byl dosažený vytčený cíl. Tedy za cenu jakýchkoli obětí. Rusko se přece vždy podřizovalo charizmatickému vůdci. Obvykle jím byl kníže, velký kníže, car, imperátor. Proč by jím nemohl být stranický vůdce? Jde „jen“ o to přesvědčit masu o tom, co je jim v podvědomí vlastní; že jsou vyvolení k tomu pracovat na přetvoření světa. Lenin je tak v pojetí Catherine Merridaleové velkým ideologem, ale i manipulátorem, člověkem ochotným a schopným jít za svým cílem jakoukoli cestou.

Vyznavači „tvrdé“ historie stavěné na jednoznačných faktech mohou Catherine Merridaleové leccos vytknout. Autorce však nejde o to vše detailně poskládat za sebe a na tomto základě jednoznačně vyložit. Jedná se jí o komparativní, vnitřně strukturovanou sondu tvořící ve svém celku nesmírně zajímavý popis. Nikoli holými fakty, ale vniknutím do podstaty myšlení, konání, či celého života. To se pochopitelně neobejde bez jistých omezení tvořených především subjektivitou přístupu i interpretace. Výsledkem je ovšem dílo, které nabádá k přemýšlení a především k tomu, co často v přístupu k minulosti chybí, k jejímu promýšlení, stejně jako k propojování minulosti se současností. Vždyť to, co prožíváme my, se zakrátko stane minulostí. To je také základní premisa, s níž Merridaleové ke své práci přistupuje. Součástí minulosti je v jejím pojetí i naše každodennost. To co nás obklopuje nejen v politickém, ale i ekonomickém, kulturním, sociálním i právním měřítku. Tuto jistou ahistoričnost, kdy mi-

nulost je promyšlená dnešními očima, lze rovněž kritizovat. Ovšem pouze tehdy, půjde-li nám o suchá fakta. Jakmile pohlédneme za ně, výklad dějin se nám nutně otevře z jiného úhlu pohledu. Například takového, jak činí britská autorka ve své knize, která je nepochybně i pro české prostředí cenným příspěvkem k poznání toho, co se v Rusku před nyní již více než sto léty odehrávalo. A nezapomeňme ještě na jedno její pozitivum. Kniha *Lenin ve vlaku* je cenná i v didaktickém smyslu. Jejím prostřednictvím je možné ukázat budoucím historikům, jak lze pracovat s historickou materií, aby její interpretace byla nejen srozumitelná širšímu okruhu čtenářů, ale aby je téma i zaujalo. To podtrhuje i její čtivost, jež je umocněná kvalitním českým překladem, který v poslední době nebývá, zejména v případě knih s odbornou tematikou, obvyklý.

Radomír Vlček

Michail GEFTER,

1917: neostanovlennaja revolucija.

Sto let v sta fragmentach. Michail Gefter v razgovorach s Glebom Pavlovskim,

Moskva, Izdatelstvo „Jevropa“ 2017, 218 s., ISBN 978-5-9739-0223-0.

Specifickou formou tzv. ego dokumentů sloužících k vyjádření subjektivních stanovisek na prožitou i vzdálenější minulost jsou rozhovory. Nejde o klasickou formu orální historie, ale o prezentaci deníkových záznamů, které ovšem pořizuje jiná osoba, než je autor jejich vyjádření. Obvykle se takové formy historiografické reflexe pořizují se staršími, ve svém oboru zkušenými osobami. Tak je tomu i v případě politologa a novináře Gleba Pavlovského (*1951), kte-

rý v průběhu několika desetiletí pořídil několik rozhovorů s významným ruským historikem a filozofem Michailem Gefterem (1918–1995). Ústředním tématem posledního – navazujícího na tři předchozí – *Trenirovka po istorii. Master-klassy Geftera* (2004), *Elementy sovetskogo opyta. Razgovory s Michailom Gefterom* (2014) a *Tretjogo tysjačiletija ne budet. Russkaja istorija, igry s čelovečetvom. Michail Gefter v razgovorach s Glebom Pavlovskim* (2015), je Ruská revoluce 1917. Symbolicky byl tento svazek vydaný ke stoletému výročí významné světodějné události. Rozdělený je do deseti částí, jejichž názvy i přes svůj občasný eufemismus zřetelně vystihují podstatu jednotlivých pasáží: *Revoluce a její přetržka* (rus. „ostanovka“), *Ruský prolog geopolitické expanze*, „Kejs“ – ruské 19. století, *Zrození charismatického vůdce*, *Stolypinská alternativa*, *Poslední ruská revoluce*, *Ruský mimozemský komunismus*, *Totalitarismus* a *Nedokončený Říjen*. Gleb Pavlovský nezapře, že je původním povoláním politolog, a staví otázky s cílem definování paradigmat současné ruské politiky.

Gefter v odpovědích naopak dává jasné najevo, že je i filozofem. Kniha není v žádném případě vrstvením faktů, ale také ani jejich opomenutím. Je především zamýšlením nad příčinami a okolnostmi, které vedly Rusko k revoluci, a nad tím, co se dále odehrávalo po roce 1917. Nikoli ve smyslu výčtu faktů, ale jejich zobecňující sumarizace. Gefter ostatně opakovaně dává najevo, že pouhé dějiny událostí (rus. „istorija sobytij“) mu jsou cizí. Přesněji, nezrazuje od jejich studia. Brání se však tomu, aby na jejich základě byly stavěné jednoznačné soudy. S tím souvisí další rovina jeho vyjadřování se o dějinách: Neodmítá totiž otázky typu: „co by se stalo, kdyby...“. Kritizuje ovšem je-

jich občasnou bezbřehost a snahu vložit je do čehokoli. Jejich relevanci, stejně jako odpovědi na ně respektuje pouze v případě, že k nim existuje dostatek faktů. Staví se tím na stranu stoupců alternativní historie, ovšem pouze takové, která má svoji faktografii. Nikoli tu, jež je motivovaná senzacechtivostí za každou cenu. Příkladem vhodného postupu je pro něj zamyšlení nad tím, co by se dělo např. uvnitř Ruska, pokud by se podařilo naplnit agrární reformu ministerského předseda Petra Jakovleviče Stolypina. Gefter je na rozdíl od mnohých jiných historiků, kteří si podobnou alternativu představují a dodnes dokonce ji i opěvují, přesvědčený, že nic zásadního. Tvrdí, že vývoj ostatního světa by šel nezměněnou cestou, tedy ke světové válce, která by Rusko destruovala stejně jako jiné tradiční monarchie. Jen by ekonomický potenciál ruského státu byl silnější a vojáci, vlastníci půdy, odhodlanější jej bránit. Přesto, či dokonce právě proto by ovšem v určité fázi i tak chtěli domů, jejich válečné nadšení by klesalo a Lenin se svým mírovým populismem by se stával stejně populární, jako tomu bylo v reálné minulosti.

Stejně tak zajímavými jsou v anotované publikaci pasáže věnované otázce zaostalosti Ruska, možností jeho modernizace a bolševismu jako ideologie tvořící součást ruského po staletí dohánění ostatní Evropy (tzv. teorie dohánění – rus. „teorie dogonja-juščego razvitija“). Gefter je přesvědčený, že zaostalost nelze hodnotit pouze reálnými fakty. Podle něj je také výsledkem poznání (rus. „soznanija“), že někdo jde či se vyvíjí rychleji, než ten, kdo „zaostává“.

Hlavní část rozhovorů, obsažených v knize, se ve skutečnosti netýká událostí Ruské revoluce 1917, ale kořenů, vývoje, proměn a dopadů bolševického myšlení,

především Lenina, a jejich zasazení do souvislosti doby, případně dopadů pro moderní Rusko. Ne se všemi Gefterovými názory lze souhlasit. Je zřejmé, že Gefter patří k obhájčům velmocenského postavení Ruska a jeho nezpochybnitelnosti ve světovém mocenském systému. Je ovšem třeba mít na mysli také tu skutečnost, že většina rozhovorů vznikala mezi koncem 80. let a počátkem 90. let 20. století, tedy v době, kdy Sovětský svaz prožíval velkou krizi a kdy se řada intelektuálů snažila ji nejen v historickém kontextu vysvětlit, ale zároveň i dát společnosti optimistickou vizi do budoucna. Gefter netvrdí, že Rusko musí zůstat neměnné, stejně jako, že musí plnit roli mocenského protipólu západnímu světu. Obhájuje ovšem specifika Ruska a nabádá k promýšlení jeho minulosti právě ruskou zvláštností. S ohledem na ústřední téma – Ruskou revoluci 1917 – je jistě kladem, že taková kniha vyšla. Nejde ani tak o konkrétní Gefterovy názory, i když pro filozofy historie budou jistě ve všech svých detailech velmi zajímavé, jako o pohled na tak významnou událost, jakou Ruská revoluce 1917 byla, ve spojení s okolnostmi před ní, stejně jako po ní. Spolu s řadou dalších knih o jejím dění, dopadu, vývoji Ruska a Sovětského svazu, který zahájila, stejně jako memoárů a reflexí současníků, tvoří pestrou skladbu názorů, jež umožňují proniknout do její podstaty a promýšlet ji jak v její historické retrospektivě, tak v jejích výsledcích a dopadech.

Radomír Vlček

Piotr LIPNIŃSKI,
Bierut. Kiedy partia była bogiem,
Wołowiec, Czarne 2017, 267 s.,
ISBN 978-83-8049-597-5.

Přestože anotovaná kniha není klasičkou historickou prací a má charakter reportáže, domnívám se, že si pozornost historiků zaslouží. Minimálně už jen proto, že na důkladnou analýzu života Bolesława Bieruta, jenž byl ztělesněním nástupu komunismu v Polsku a následného stalinistického období, stále čekáme. Autor využil k napsání knihy řady archivních pramenů a dobových svědectví, přesto však před čtenářem hlavní hrdina zůstává zahalen řadou otazníků a tajemství.

Především však ze stránek knihy nevystupuje žádné lidské monstrum. Bolesław Bierut pocházel z chudých poměrů, avšak charakterizovala ho píle a slušnost. Díky nim se posléze stal tiskařem (tehdy vážené řemeslo). V polské komunistické straně nenáležel k dravým členům ani k dogmatikům. Blízká mu byla zejména redakční práce a aktivity v družstevnictví, jimž se ostatně v meziválečném období nejvíce věnoval. Zcela přirozeně spolupracoval se sovětskými tajnými službami, avšak oblast jeho aktivity jej nepředurčovala k tomu, aby se stal v tomto oboru esem. Tragického osudu polských soudruhů, které stalinistický teror v druhé polovině 30. let připravil o život, zůstal ušetřen díky tomu, že ho sanační režim uvěznil za komunistickou činnost.

Ani za války B. Bierut nepatřil k čelným představitelům komunistického hnutí v Polsku. Spolu s Gomułkou náleželi ke komunistům třetí či čtvrté kategorie. Vést komunistický odboj a připravovat půdu k sovětizaci Polska měli za úkol jiní polští komunisté vyslaní z Moskvy. Když však tito

postupně zahynuli (dodnes se diskutuje o tom, nakolik se jednalo o vyřizování účtu mezi samotnými komunisty), přišla řada na Bieruta a Gomułku. Z neznámých postav se v roce 1944 stali čelní představitelé polských orgánů podporovaných Moskvou a přebírajících moc na osvobozeném polském území. Bierut byl oficiálně prezidentem Zemské národní rady, Gomułka se stal vlivným ministrem pro získaná území. I když Bierut oficiálně vystupoval jako bezpartijní a takto byl zvolen v roce 1947 i polským prezidentem, bylo jeho členství v komunistické straně veřejným tajemstvím. Zároveň mezi oběma muži narůstal na síle souboj o vliv. Gomułka, jenž prosazoval polskou cestu ke komunismu, v něm po obvinění z buržoazního nacionalismu prohrál, a tak se bezbarvý a nevýrazný Bierut, jenž zůstával povolným nástrojem Moskvy, stal symbolem období stalinismu v Polsku. Chruščovův referát z roku 1956 kritizující kult Stalina byl pro něj šokem a možná i přispěl k jeho skonu – symbolicky v Moskvě.

Jak jsem již naznačil, kniha více než odpovědi na otázky zvědavého čtenáře nabízí řadu otazníků, které se nad životem B. Bieruta vznášejí. Jak je možné, že se evidentně slušný člověk mohl stát za řadou příkoří, které Polákům přineslo období stalinismu? Jak se mohlo stát, že tento naprosto bezvýrazný komunist bez charismatu dokázal vystoupat na nejvyšší stranické a státní příčce? Odpovědi může nabídnout jedině důkladný archivní výzkum. Před jeho započtím by se však každý badatel měl s knihou Piotra Lipińskiego dobře seznámit.

Jiří Friedl

Konstantin IREČEK,
Bälgarski dnevnik. Tom I [30. 10. 1879 – 21. 10. 1881] + Tom II [27. 10. 1881 – 26. 10. 1884], prev. ot češ. räkopis Stojan Argirov, red. Georgi Račev, [Sofija], Izdatelska kášta „Sv. Georgi P obedonosec“ 2016, 303, [1] + 331, [1] s., ISBN 978-619-7283-04-4 [I.], 978-619-7283-05-1 [II.].

Dílo významného českého badatele v oblasti dějin balkánských národů Konstantina Jirečka (1854–1918), jemuž současně bývá ve světovém měřítku připisována úloha zakladatele balkanistiky, se těší setrvalé pozornosti zejména v Bulharsku. (Není všeobecně známo, že jako první se v českém prostředí tezi o Jirečkově průkopnictví na poli balkanistiky snažila vědeckými argumenty podepřít Helena Bočková ve své vynikající, ač nevydané rozpravě *Konstantin Jireček a balkanistická studia*, Katedra historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy FF UJEP, Brno 1975, 190 s.; až později vedoucí této práce Ivan Dorovský napsal dnes již klasickou monografii *Konstantin Jireček – život a dílo*, Brno 1983, jež obraz Jirečka jakožto fundátora vědecky pojaté balkanistiky v historiografickém i slavistickém diskursu utvrdila.) Z nedávných edičních počínů připomínajících Jirečkův bohatý bulharistický odkaz stojí za zmínku 4. moderní vydání (1. vydání vyšlo 1939 pod pečlivou redakcí editora a překladatele S. Argirova [o něm srov. níže]; 2., doplněné a přepracované vydání spatřilo světlo světa 1978, 3. vydání 1999) bulharského překladu jeho *Dějiny národa bulharského s opravami a doplňky autora* pod názvem *Istorija na bälgarite s popravki i dobavki ot samija avtor* (editor Petăr Ch. Petrov, Sofie 2015) a zejména již 3. vydání překladu jeho

Deníku bulharského (1. vydání 1930–1932, 2. vydání 1995) v sofijském nakladatelství Izdatelska kášta „Sv. Georgi Pobedonosec“ v roce 2016.

Dvojsvazková edice je pravopisně aktualizovaná verze vydání prvního, pořízeného péčí dlouholetého ředitele sofijské univerzitní knihovny a slavisty (odchovance české Karlovy Univerzity) Stojana Argirova (1870–1939), mj. rovněž překladatele Jirečkových *Cest po Bulharsku (Pätuvanija po Bälgarija*, 1899; 2. vydání 1974 se studií Evlogiho Bužašského hodnotící s ohledem na Jirečkův vědecký cestopis jeho zájmy vlastivědné a turistické). Editor díla Georgi Račev pouze znovu přehlédl vlastní text překladu deníkových zápisků (ovšem aniž by překlad porovnal s českým originálem, tvořeným několika rukopisnými sešity, uloženými v Jirečkově sofijské pozůstalosti ve Vědeckém archivu Bulharské akademie věd; celý obrovský fond přehledně charakterizuje stať Dariny Velevy *Archiven fond „Konstantin Ireček“*, *Izvestija na dăržavnite archivi* 24, 1980, № 39, s. 253–272) a přetiskl (v I. svazku) také původní doprovodné paratexy: Argirovovu předmluvu (s. 9–10) a překlad Jirečkovy autobiografie z časopisu *Osvěta* z roku 1904 (s. 11–25). Je to škoda, poněvadž nová edice by si bezpochyby zasloužila i podrobnou, k této příležitosti speciálně napsanou studii, v níž by byl zhodnocen význam Jirečkova deníku jakožto historického pramene a nastíněn současný stav jirečkolozických bádání. Snad editor vycházel z předpokladu, že ještě před nedávnem byla v bulharských knihkupectvích běžně k dostání pramenně vyčerpávající knižní monografie Petka Mangačeva *D-r Konstantin Ireček. Život i delo v Bälgarija (1879–1884)*, čítající bezmála čtyři sta stran a vyšlá roku 2010 v sofijském nakladatelství Kolbis.

Jinak je zatím poslední vydání bulharské mutace *Deníku bulharského* po umělecké stránce vkusně vypraveno: vnější knižní desky jsou vyzdobeny barevnými reprodukcemi výtvarných děl českého, v Bulharsku žijícího malíře Josefa Pittera (*Pohled na Sofii*, I. sv.) a rakouského, v Bulharsku usazeného inženýra a výtvarníka Josepha Sebastiana Oberbauera (*Ulice s hostincem Slivnica*, II. sv.), formát A₄ se dobře čte (deníkové zápisky jsou vysázeny ve dvou sloupcích na stránku), v hranatých závorkách jsou přeloženy všechny cizojazyčné citáty (nejčastěji latinské, německé a francouzské) a text doprovázejí – stejně jako tomu bylo již v prvním vydání – reprodukce dobových portrétních kreseb hlavních aktérů Jirečkova deníku (bulharských politiků, spisovatelů, intelektuálů apod.). Druhý svazek je opatřen podrobným a rozsáhlým jmenně-věcným rejstříkem k oběma částem edice (s. 297–331).

Stojí za zmínku, že Jirečkově tvorbě a osobnosti byl věnován tematický blok (s. 5–98) v dvojčísle (5–6) 70. ročníku (2014) sofijského časopisu *Istoričeski pregled*, který tvořily příspěvky z konference *Konstantin Ireček: istorik, dăržavnik, obšttestvenik, memoarist* (Konstantin Jireček: historik, státník, veřejný činitel, memoarista; níže uvedené názvy bulharských statí jsou přeloženy do češtiny), konané v historické budově Bulharské akademie věd v Sofii dne 11. listopadu 2014 u příležitosti 160. výročí autorova narození. V rámci česko-bulharských kulturních vztahů se Jirečkovou činností zabývali Lubomíra Havlíková (*Přínos rodiny Jirečkových k rozvoji evropské medievalistické balkanistiky a byzantologie. U příležitosti 160 let od narození Konstantina Jirečka*, s. 16–27), Pavel Zeman (*Konstantin Jireček. Analýza vědeckých*

publikací v češtině od r. 1983 do současnosti, s. 71–77) či Aleksandra Trifonova (*Rozvoj české slavistiky na počátku 20. století – práce Jaroslava Bidla, Jirečkova nástupce na Univerzitě Karlově*, s. 78–87), výběrovou bibliografii nejvýznamnějších prací o něm (hlavně bulharské provenience) z let 1875–2014 sestavil Nikola Kazanski (s. 88–96). V souvislosti s článkem Pavla Zemana bych rád zmínil několik drobných poznámek. Předně větší pozornosti by si zasloužila analýza kritických reflexí Dorovského monografie – doplnil bych alespoň dvě důležité recenze: literárněvědné bulharistky Věnceslavy Bechyňové (*Slavia* 53, 1984, č. 1, s. 98–102) a historika Ladislava Hladkého (*Slovanský přehled* 70, 1984, č. 4, s. 318–320). V. Bechyňová je také autorkou zajímavé (a na české poměry ojedinělé) studie *Konstantin Jireček jako historiograf starobulharské literatury* (in: *Práce z dějin slavistiky IX*, Praha 1983, s. 115–132), v níž jsou akcentovány literárněhistorické aspekty Jirečkových bulharistických studií, zejména jeho postřehy o starším bulharském písemnictví (všiml si hlavně památek středobulharských, zvláště kronik, a barokní tvorby bulharských katolíků).

Novou edici bulharského překladu Jirečkova *Deníku bulharského* lze uvítat jako důkaz kontinuálního zájmu bulharské historické vědy a slavistiky o prvního významného historiografa bulharského národa, který shodou okolností nebyl Bulhar, nýbrž česko-německy vzdělaný Středoevropan české národnosti. Nabízí se však otázka, kdy se o Jirečka začneme intenzivněji zajímat také v jeho domovině a kdy se najde vhodný editor či celý tým editorů, kteří by připravili prvoedici nejen „bulharské“ části deníku, ale všech deníkových zápisků, které si Jireček zaznamenával česky (s četnými cizojazy-

zyčnými přípisky) od roku 1866 až do své smrti na počátku téhož roku, kdy vznikla Československá republika. Nutno podotknout, že Jirečkovy deníky přitahovaly pozornost českých badatelů jen sporadicky – v 80. letech 20. století s nimi intenzivně pracoval historik Jan Havránek (1928–2003), publikoval několik pramenných studií, v nichž je z deníků hojně citováno (*Konstantin Jireček – první kroky historika jižních Slovanů*, *Slavia* 50, 1981, č. 3, s. 408–415; *Konstantin Jireček i českata občestvenost* [K. Jireček a česká společnost], *Vekove* 10, 1981, № 4, s. 21–35; *Konstantin Jireček na pražské univerzitě*, *Slavia* 51, 1982, č. 3, s. 372–383), a pokoušel se se svou manželkou, v létě minulého roku zesnulou balkanistkou (zaměřenou hlavně na Bulharsko) Růženu Havránkovou (1929–2017), iniciovat projekt na jejich vydání, avšak marně. Nepochybuji o tom, že kompletní edici Jirečkových deníků by s nadšením přivítali nejen čeští historicky orientovaní balkanisté, nýbrž nejšířší slavistická veřejnost u nás, na Slovensku, v Srbsku, v Bulharsku či v Rakousku a vůbec všichni, kdož umějí ocenit memoárovou literaturu jako specifický pramen k dějinám humanitních věd – Jirečkův deník je totiž atraktivní nejen díky svým „balkánským“ syžetům, nýbrž také pro barvitě zachycení zvláštní duchovní atmosféry hlavního města habsburské říše, v němž jejich autor prožil nejdelší část svého života, a díky detailnímu pohledu do domácnosti vzdělanecké rodiny Jirečkových, jakož i bezprostřednímu vyličení každodenního společenského ruchu v českovídeňských i německojazyčných dvorských, univerzitních a intelektuálních kruzích. Závěrem bych zdůraznil, že Jirečkovi v Čechách ještě stále mnohé dlužíme, ač domácích osobností jeho velikosti – co

do zahraničního renomé a srovnatelného významu – je v oblasti slavistiky a balkanistiky jako šafránu.

Marcel Černý

Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.),
Slovanský klášter Karla IV. Zbožnost – umění – vzdělanost. The Slavonic Monastery of Charles IV. Devotion – Art – Literary Culture,
Praha, Artefactum 2016, 143 s.,
ISBN 978-80-86890-84-6.

Benediktinský klášter v Praze Na Slovanech, známý dnes jako Emauzy, je jednou z nejpozoruhodnějších klášterních fundací císaře Karla IV. Není proto divu, že se v něm v roce 2016, při příležitosti oslav sedmi set let, jež uplynuly od Karlova narození, konala výstava propojující minulost kláštera s působením této významné osobnosti české a evropské historie. Výstavu připravily tři ústavy Akademie věd České republiky, a to v rámci programu Strategie AV 21 pod heslem Špičkový výzkum ve veřejném zájmu. Odborníci ze Slovanského ústavu AV ČR, Ústavu dějin umění AV ČR a Kabinetu hudební historie Etnologického ústavu AV ČR jí umožnili zájemcům seznámit se s jedinečnou minulostí tohoto kláštera, jeho historickou i uměleckou výjimečností, ale také nelehkými peripetemi řeholníků působících v tomto klášteře a především s jejich učeností. Výstava byla zaměřena na dobu vzniku kláštera a proměny v následných desetiletích. Zasazena ovšem byla do širších souvislostí církevně slovanské tradice v Čechách a okolností, za nichž do Prahy přišli chorvatští benediktýni. Speciální pozornost byla věnována identifikaci a rozborům církevněslovanských rukopisů, staro-

českých hlaholských rukopisů a slovanského liturgického zpěvu v klášteře na Slovanech. Právě na nich bylo zřetelně prokázáno zajímavé působení tohoto kláštera v roli zprostředkovatele českého písemnictví v Chorvatsku a naopak.

Jako každá výstava měla i tato svoje časové ohraničení. Je proto cenné, že k výstavě vzniknul katalog, který má trvalou hodnotu. Nebývá vždy obvyklé, aby byl katalog připravený tak, aby mohl k výstavě sloužit jako její skutečná doprovodná výkladová a vysvětlující záležitost. V případě anotovaného katalogu tomu tak skutečně bylo. Zájemci si proto mohli nejen se zaujetím prohlédnout výstavu, ale i současně, případně jen krátce po té ale v klidu domova přečíst další zajímavé informace, případně se vrátit k tomu, co si v zaujetí vizuálním efektem ani nedovedli dostatečně uvědomit. Je trvalou hodnotou s náležitou informačníází i v době, kdy výstavní panely již skončily v depozitech.

Katalog výstavy *Slovanský klášter Karla IV. Zbožnost – umění – vzdělanost* byl ovšem připravený tak, že může sloužit jako samostatná informační báze o minulosti kláštera. Nepochybně se v něm poučí i ten, kdo výstavu nestihl či neměl možnost ji navštívit. Cílem jeho autorů totiž bylo srozumitelným způsobem seznámit jak odborníky, tak širokou veřejnost s aktuálními poznatky o nejstarší historii této jedinečné Karlovy fundace. Stejně jako výstava, byl i on rozdělený do tří relativně samostatných ale vnitřně zřetelně propojených oddílů. Jejich názvy jsou dostatečně výmluvné. Ilustrují to, co autoři chtěli především sdělit: Zbožnost, Umění a Vzdělanost. Klášter v nich byl představen jako centrum církevně slovanské liturgie a hlaholského písemnictví, stejně jako objekt s výjimečnou

architekturou a jedinečnou vnitřní nástěnou malbou. Gros spočíval ve vysvětlení jeho významu a přínosu ve smyslu vzdělanostním. Nespornou předností katalogu je jeho pečlivé zpracování, čtivost a snadná orientace. Ocenit jej musí nejen ten, kdo se zajímá o minulost benediktýnských klášterů, ale každý, kdo se chce něco zajímavého dozvědět o minulosti vzdělanosti, umění a architektury, nebo i „jen“ o životě v klášteřích v 14. a 15. století. Možná by se s ohledem na tento aspekt mohlo v textu objevit více obecnějších zmínek o českých dějinách tohoto období, resp. zasazení informací o vzniku a proměnách kláštera do ještě širších souvislostí. Ovšem i tak je katalog výstavy poutavým celkem nabízejícím řadu cenných sdělení doprovobených mimořádně kvalitními obrazovými reprodukcemi.

Radomír Vlček

Zkušenost exilu. Katalog výstavy Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu 16. 6. – 29. 10. 2017,

Letohrádek Hvězda, Praha 6 – Liboc.
Praha, Památník národního písemnictví ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR, Národní galerií v Praze a Národním filmovým archivem 2017, 303 s., ISBN 978-80-87376-41-6.

Osudy ruských, ukrajinských a běloruských emigrantů v meziválečném Československu jsou sice v posledních 25 letech českou historiografií vcelku zevrubně sledovány, stále však v jejich poznávání existují bílá místa. Ta jsou zvláště patrná v otázce tzv. každodennosti, tedy dějinách „všedního dne“, na jejichž poznání musí nutně participovat

různé společensko-vědní obory, především, vedle odborníků na historii sociologové, literární vědci, filozofové, jazykovědci a historici umění. Když k tomu připojíme skutečnost, že existují instituce, v nichž lze stále ještě najít řadu originálních, doposud nevyužitých archivních dokumentů, otevírá se široké pole pro nová bádání a další poznávání životních osudů exulantů z Ruského impéria.

Jednou z institucí, jejichž archiválie, vztahující se k životu ruských emigrantů, nebyly doposud dostatečně probádány, je Památník národního písemnictví v Praze. Několik jeho pracovníků se proto v rámci projektu programu Národního kulturního dědictví (NAKI II) spojilo s odborníky ze Slovanského ústavu AV ČR, v. v. i., a několika dalších institucí, aby tuto mezeru odstranili. Výsledkem jejich snažení se doposud staly dva vynikající počiny: výstava, která po více než čtyři měsíce umožňovala zájemcům seznámit se v pražském Letohrádku Hvězda s osudy ruských emigrantů především vizuální formou, a katalog k této výstavě, který ovšem, jak bývá v české vědě nedobrym zvykem, spatřil světlo světa až po skončení výstavy. To však jeho význam nenižuje. Zatímco výstavy jsou krátkodobou záležitostí, vystavené exponáty se po příslušné době vracejí zpět do depozit, katalogy přežívají a udržují si trvalou hodnotu. Zejména, pokud jsou tak kvalitní, jako ten, o němž je nyní zmínka. Obecně ovšem platí, a to neprávem, že katalogy jsou při anotování nových knih odbornými časopisy opomíjeny. Považuji proto za nutné, navíc u vědomí tak závažné dějinné otázky, jakou jsou životní osudy emigrantů z Ruského impéria, uvedený katalog připomenout. Činím tak zejména proto, že nejen upozornil na exponáty, které na výstavě ojedinelým

způsobem představily ruskou emigraci, ale i z toho důvodu, že názornou formou dokázal vysvětlit důvody jejich zařazení na výstavu, stejně jako přiblížit okolnosti, které více než zběžný náhled na ně vysvětlily to, o čem v kontextu výkladu o životě ruské emigrace pojednávaly.

Zkušenost exilu. Katalog výstavy Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu je zaměřený na působení emigrace z Ruského impéria v Československu v letech 1918–1945, především na Prahu jako akademické centrum ruského porevolučního exilu. Jako první vlnu ruských emigrantů identifikuje tisíce zajatých vojáků, kteří byli na konci první světové války soustředěni do několika vojenských zajateckých táborů na pozdějším československém území. Druhou, početnější vlnu vymezuje rokem 1920, kdy ruští emigranti přicházeli do Československa společně s evakuovanými jednotkami československých legionářů. Třetí, hlavní proud přišel po evakuaci bělogvardějských vojsk vedených generálem Pjotrem Nikolajevičem Wranglem na podzim roku 1920. Čtvrtá vlna pak náležela následujícím letům, kdy se do Československa přesunovali ruští exulanti přes Pobaltí, Polsko a Ukrajinu, ale i někteří jiní, jejichž prvním „domovem“ byly jiné, než československé destinace. Za jednu z klíčových pasáží publikace lze považovat objasnění tzv. Ruské pomocné akce, v níž se osobně angažoval prezident Tomáš G. Masaryk, který vykazoval i další aktivity při podpoře ruských emigrantů.

Kniha je rozdělena do šesti kapitol. První z nich – *Příběh emigrace* – tvoří tři části. Postupně, v chronologickém pořadí vysvětlují vznik a příčiny tvorby ruské, ukrajinské a běloruské emigrace na československé území. První a druhá jsou vysvětlujícími pa-

sázemi. V první z nich – *Příčiny a vznik emigrace* – se nejprve dozvíme o obecných i bezprostředních okolnostech, které emigraci předcházely. Stručnou, ale výstižnou formou je v ní rovněž přiblíženo dění v Rusku v roce 1917 a v letech bezprostředně následujících, zejména okolnosti vzniku občanské války a snah Ukrajiny a Běloruska o samostatnost. Druhou část – *Emigrace v Československu* – tvoří pojednání o jednotlivých skupinách běženců z území bývalého Ruského impéria do československého prostoru. Právě zde je zmíněna klíčová role a osobní angažovanost prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka a premiéra první československé vlády Karla Kramáře.

Třetí část první kapitoly, stejně jako další části navazujících kapitol, je pojata jako představení výstavních exponátů. Druhá kapitola – *Nový domov* – je věnována každodennímu životu ruské emigrace v meziválečném Československu. Vcelku zevrubný popis je uvozený citátem Nikolaje Těleckého: „*O Čěších jsme věděli jen málo, jen že jsou Slovani, sportovní národ, že vaří znamenité pivo a mají zbrusu nový samostatný stát*“. Speciální zmínku zasluhuje pasáž *Církev*, která je zaměřena na vysvětlení působení emigrantů – duchovních ruské pravoslavné církve – a významu chrámu svatého Mikuláše v Praze na Staroměstském náměstí jako centra církevního života ruských emigrantů. Pozornost si ovšem zasluhují i další části této kapitoly, zejména ty, jež jsou věnovány spolkovému a společenskému životu emigrantů.

Třetí kapitola *Ruský Oxford* pojednává především o Praze a jejích významných institucích, které v ní ruští emigranti vytvořili nebo v nichž působili. Vyzdvihnout je především třeba pojednání o Archeologickém ústavu Nikodima Pavloviče Kondakova,

Ekonomickém kabinetu Sergeje Nikolajeviče Prokopoviče, Institutu pro studium Ruska, Ruském zahraničním historickém archivu, Ukrajinském archivu, Ukrajinském sociologickém institutu, Ruské akademické skupině, Ruské historické společnosti a Ukrajinské historicko-filozofické společnosti. Bez zajímavosti není ani představení vynikajících představitelů technických, přírodních i společenských věd, kteří jako emigranti z Ruska v Československu působili.

Čtvrtá kapitola *Obrazy exilu: mezi tradicí a modernismem* se zaměřila na tu součást ruské a ukrajinské diaspory v meziválečném Československu, kterou byla početná výtvarná komunita, jejíž zásluhou se v Praze vytvořilo několik pozoruhodných výtvarných sbírek s mezinárodními přesahy. Na to navázala pátá kapitola – *Paměť exilu: Knihy a literatura* –, jež výstižně pojednala o literárním životě ruské emigrace. Její autoři v ní mj. sledovali, jak se v meziválečném období ruská literatura opět stala významnou součástí života ruských intelektuálů. Zaměřili se proto na takové autory ruského původu, jako byl Vasilij Němirovič Dančenko, Jevgenij Nikolajevič Čirikov a Arkadij Timofejevič Averčenko, aby ale neponechali stranou ani tak významné básníky, jako byla Marina Ivanovna Cvetajevová a literární vědec Alfred Ljudvigovič Bem. Šestá kapitola – *Na jevišti a před kamerou* – se zaměřila na působení ruských emigrantů v divadle a ve filmu, především na ruskou skupinu Moskevského uměleckého divadla (MCHT) a divadelní soubory, které emigranti v Praze založili.

Výklad jednotlivých textů je vnitřně konzistentní a problémově provázaný. Tematicky i metodologicky tvoří celek, jehož jednotlivé reprodukováné exponáty do-

stupnou formou, ovšem na náležité odborné bázi, objasňují vytýčené téma. Bezezbytku je třeba jej hodnotit kladně a těšit se na další, podobné projekty. Poznátky uvedené v publikacích takového typu, jakým je anotovaný katalog výstavy, lze ovšem v mnohém doplňovat, rozvíjet, jinak kauzálně stavět či nabízet doplnění jinými stanovisky a názory. Publikace katalogového typu si přece neklade za cíl vše zevrubně vysvětlit. Především jde o to objasnit, proč byla konkrétní výstava právě tak koncipována a jaké exponáty, s jakým zaměřením a s jakými možnostmi výkladu, byly do ní zařazeny. V tomto směru anotovaná kniha svůj cíl jednoznačně splnila a stala se hodnotným příspěvkem nejen k výstavnictví, které se svým tématem týká ruské emigrace, ale i poznání jejich osudů, tradic a hodnot, které na československém území vytvořila. Pozitivní ovšem je i proto, že výzkumný projekt *Zkušenost exilu*, na jehož základě byl katalog *Zkušenost exilu. Katalog výstavy Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu* připraven, pokračuje. V roce 2018 se mj. uskutečnila mezinárodní vědecká konference *Exil z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu*. Nepochybně z vybraných doplněných a tematicky sjednocených příspěvků vznikne další zajímavá kolektivní monografie. I ona jistě bude cenným rozvinutím dosavadních poznatků o ruské a ukrajinské emigraci na československém území.

Radomír Vlček

Jiří KOVAŘÍK (ed.),
Seržant Bourgogne, Válka s ohněm a zimou. Vzpomínky vojáka císařské gardy na Napoleonovo tažení do Ruska roku 1812 s litografiemi württemberského dělostřelce Fabera du Faur. Kritické vydání,
Třebíč, Akcent 2017, 375 s.,
ISBN 978-80-7497-195-2.

Historik a spisovatel Jiří Kovařík je známý širší veřejnosti jako autor řady zajímavých knih s napoleonskou tematikou. Pozitivní je, že se zaměřil nejen na popis událostí, ale i edici vzpomínek přímých aktérů událostí, které na přelomu 18. a 19. století výrazně ovlivnily dění v celém tehdejším světě. Jednou z jeho nejnovějších knih jsou memoáry Adriena Jeana-Baptiste Françoise Bourgogne, který od listopadu 1805 sloužil jako dobrovolník Napoleonovy císařské rady. S ní v roce 1806 absolvoval Napoleonovo pruské tažení včetně bitvy u Jeny, v roce 1807 polské tažení proti Rusům vrcholící bitvou u Jílového a roku 1808 dunajské tažení včetně krvavého střetu u Aspernu. V letech 1810 a 1811 Bourgogne bojoval v Portugalsku a Španělsku, odkud se na jaře 1812 vydal společně s císařskou gardou na Napoleonovo velké východní tažení. To je také podstatou jeho vzpomínek, ve kterých přibližuje jak svoje osobní prožitky, tak vyprávění několika jeho blízkých spolubojovníků i náhodně potkaných jiných francouzských vojáků.

Kniha je mimořádně emotivním pojednáním o obrovských strastech, se kterými se potýkali vojáci armády Napoleona Bonaparta i jeho protivníka, ruského imperátora, cara Alexandra I. Pavloviče mezi 22. červnem 1812, kdy Napoleonova vojska překročila pohraniční řeku Němen, a koncem roku 1812, kdy ruské území opustila.

Oproti jiným, podobným knihám, v nich nejde o posuzování velitelských schopností vojevůdců, ale vskutku „jen“ o život „prostých“ vojáků. Z tohoto pohledu také koriguje některá vžitá klišé. Např. upozorňuje na skutečnost, že Moskva nebyla před vstupem Napoleonových vojsk zcela vyklizena a její obyvatelé evakuováni, jak se obvykle traduje. Zmiňuje nejen to, že v Moskvě zůstali nemocní a staří, ale i vězni, kteří byli propuštěni s úkolem Moskvu zapálit a pak se, snad, zachránit a také vcelku početné „dozorující“ vojenské jednotky, které měly nad splněním tohoto úkolu dohlížet. Následné rabování, jež se obvykle spojuje s Napoleonovými vojáky, popisuje Bourgogne i z druhé strany, i když v tomto případě upozorňuje zejména na nedostatek potravin, kterému byli ti, kteří v Moskvě zůstali, vystaveni. Ústup francouzských vojsk zobrazuje jako nezměrný chaos, během něhož dokázalo jen několik francouzských velitelů zabránit okamžitému debaklu. Otázka však je, zda by nebyl v dané situaci lepším řešením. Bourgogne ovšem naznačuje, že rychlé řešení nebylo cílem velitele ruských vojska Michaila Kutuzova. Ten vskutku chtěl Napoleona vyhladovět a organizačně deklasovat. K tomu se nabízí otázka, zda neexistovala vazba mezi ruskou stranou a pokusem o puč, který se v té době proti Napoleonovi v Paříži připravoval.

Vzpomínky Seržanta Bourgogne jsou nejen poučným čtením o lidském utrpení jako výsledku uzurpátorských mocenských ambicí jednotlivců, ale i výbornou učební pomůckou, na níž se budoucí historici mohou naučit, jak správně interpretovat „ego“ dokument, hodnotit jeho výpovědní schopnost a zasazovat jeho vyprávění do širších souvislostí.

Radomír Vlček

Jiří HLAVÁČEK – Hana BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ (eds.),

Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků,

Praha, Academia 2018, 323 s.,
ISBN 978-80-200-2859-4.

Jedním z cenných zdrojů poznání dějin vědních oborů jsou tzv. ego dokumenty, především vzpomínky osobností na dobu svého odborného působení. Obvyklé jsou ty, které ve formě monografií zpracovali jednotlivci. Existují však i kolektivní práce, které vymezuje určité konkrétní téma, nebo jsou konstruovány do podoby otázek a odpovědí. Příkladem druhé formy je publikace sestavená Jiřím Hlaváčkem a Hanou Bortlovou-Vondrákovou. Přináší šestnáct poutavých rozhovorů s předními českými etnografy narozenými ve 30. a 40. letech minulého století. Období jejich studia tedy prošlo postupně se uvolňujícími 60. léty a počátky normalizace. Zajímavé mj. je, že jejich vnímání atmosféry na vysokých školách a následně na různorodých pracovištích (regionální muzea, ústavy ČSAV, vysoké školy aj.) se v mnoha ohledech výrazně liší. Někteří vzpomínají na značné překážky v práci, jiní byli naopak spokojeni, aniž by svoji tvorbu museli nějak výrazně ideologicky přikrašlovat či dokonce měnit téma svého výzkumu. Žádné politické zřízení není tedy ve svém ideologickém působení a ve svých následných obrazech černobílé. I když se nám tak může s odstupem času jevit. Mnohé je věcí individuální interpretace, což publikované výpovědi bezesporu dokazují.

Mezi dotazovanými jmenujme např. Helenu Bočkovou, Václava Hubingera, Jo-

sefa Kanderta, Mirjam Moravcovou, Josefa Opatrného, Františka Vrhela a další. Odpovídají na otázky týkající se motivace ke studiu oboru, jejich vysokoškolských učitelů, terénní praxe během studia, pracovních a osobních zkušeností z pracovišť, kterými prošli. Vzpomínají jmenovitě i na některé své dnes již nežijící kolegy. Stranou neponechávají ani otázku svého případného vstupu do KSČ a stranického vlivu na badatelské „svobody“ – zde se názory opět velmi různí. Ve všech výpovědích se také objevuje rozporuplný pohled na ideologicky vyhraněného Antonína Robka, jehož profesními

vzpomínkami se kniha uzavírá. Robek vedl v letech 1971–1986 katedru etnografie a folkloristiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a zároveň zastával v letech 1972–1990 pozici pověřeného ředitele Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV. Někteří vyzdvihují jeho zásluhy na záchraně oboru, jiní se naopak domnívají, že mu výrazně uškodil. Zdá se, že osobnost Robka je pomyslnou spojující nitkou všech výpovědí. Publikace, která je bezesporu příkladem hodným následování historiky, je cenná i biografickým a institucionálním slovníkem.

Lenka Vlčková Kryčerová

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Balkanista Ladislav Hladký šedesátníkem

Významné jubileum oslavil 27. února 2018 historik Ladislav Hladký, který se narodil před šedesáti lety v Novém Městě na Moravě. Životní pout a profesní dráha jednoho z čelných současných představitelů české historické balkanistiky jsou primárně spjaty s Brnem. Dlouhodobě vědecky působí v tamní pobočce Historického ústavu AV ČR a vyučuje studenty historie a slavistiky na Filozofické fakultě MU. Na stejné fakultě v letech 1978–1982 vystudoval kombinaci český jazyk a dějepis a v roce 2005 se zde habilitoval pro obor obecné dějiny. Jeho učiteli byli mj. profesori Josef Kolečka a Ctibor Nečas, s nimiž L. Hladký sdílí dvě dominantní oblasti odborného zájmu. Jsou jimi národnostní otázka v zemích jihovýchodní Evropy a česko-jihoslovanské, potažmo česko-balkánské vztahy. V průběhu let se L. Hladký vyprofiloval jako jeden z předních českých a mezinárodně uznávaných odborníků na dějiny jihoslovanských zemí, v první řadě Slovinska a Bosny a Hercegoviny.

Do širšího povědomí nejen odborné veřejnosti vstoupil letošní jubilant během 90. let, kdy se snažil spolu s ostatními kolegy jugoslavisty vyjít vstříc tehdejší poptávce po osvětlení historických příčin rozpadu Jugoslávie a následného krveprolití. Plodem tohoto úsilí byla řada jeho dílčích studií, monografie *Jugoslávská krize a její historické souvislosti* (1993) a z pera českého historika první fundovaně napsané dějiny nejobtížněji uchopitelného jihoslovanského prostoru *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země* (1996). Hladký v té době spolu s Miroslavem Šestákem, Miroslavem Tejchmanem, Lubomírou Havlíkovou a Janem Pelikánem vytvořili kolektiv autorů, který pro edici Dějiny států Nakladatelství Lidové noviny (NLN) sepsal *Dějiny jihoslovanských zemí* (1998, 2. vydání 2009). Tato obsahově i koncepčně velmi zdařilá publikace pokryla dějiny takřka celého jihoslovanského prostoru (s výjimkou Bulharska) od středověku do sklonku 20. století. Kniha dodnes slouží jako základní příručka pro studium dějin jihoslovanských zemí posluchačům historických a slavistických oborů na českých a slovenských univerzitách.

Na počátku nového tisíciletí L. Hladký navázal na své dosavadní bádání o dějinách Bosny a Hercegoviny. Soustředil se přitom na problematiku soužití příslušníků tří tamních etnik v posledních dvou staletích. Výsledkem byl habilitační spis *Bosna a Hercegovina v 19. a 20. století – politický a národnostní vývoj, problematika státности*, respektive na něm založená obsáhlá monografie *Bosenská otázka v 19. a 20. století* (2005), v níž autor zanalyzoval složitý proces utváření moderní národní identity bosenských Srbů, Chorvatů a muslimů (Bosňáků) i jejich zpravidla protichůdné představy o státní individualitě a vnitřním

uspořádání společné vlasti Bosny a Hercegoviny. Kniha přinesla ojedinele vyvážené, fundované a syntetizující zpracování komplikované a dosud neřídka manipulativně vykládané národnostní otázky v zemi, která byla v 90. letech epicentrem postjugoslávské tragédie. Jako taková představuje podle mého názoru dosud nejvýznamnější autorův spis, jehož relevance v řadě aspektů přesahuje hranice domácího prostředí.

V závěru prvního desetiletí nového milénia L. Hladký autorsky nejprve doplnil a redakčně připravil k vydání životní dílo svého předčasně zesnulého kolegy Pavla Hradečného *Dějiny Albánie* (2008). Následně zhodnotil své důkladné znalosti slovinských dějin, podepřené řadou vlastních studií, když v edici Stručné dějiny států nakladatelství Libri vydal svazek *Slovinsko* (2010). Poté se zapojil do kolektivu historiků vedených Janem Rychlíkem, kteří sepsali obsáhlejší *Dějiny Slovinska* (2011), jež stejně jako zmiňované *Dějiny jihoslovanských zemí* a *Dějiny Albánie* obohatily edici Dějiny států NLN. L. Hladký tak do třetice přispěl do této řady publikací, díky nimž se dnes český čtenář může podrobně seznámit s dějinami prakticky všech jihoslovanských a balkánských zemí.

Ladislav Hladký se do oborových syntéz zapojuje nejenom jako úspěšný týmový hráč, ale též jako jejich iniciátor a spoluorganizátor. Svědčí o tom např. kolektivní monografie o česko-jihoslovanských a česko-balkánských styčích, z nichž bych vyzdvihl především knihu *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy* (2010), kterou sepsal autorský kolektiv pod Hladkého vedením a která by měla brzy vyjít i v angličtině. Společně s Janou Škerlovou a Pavlem Cibulkou z Historického ústavu AV ČR připravil L. Hladký též edici pramenů *Korespondence T. G. Masaryk – Slované: Jižní Slované* (2015), k níž napsal úvodní studii *T. G. Masaryk a jižní Slované*. Tento nejucelenější text o vývoji, dobových proměnách a historiografické reflexi Masarykových styků s Jihoslovany představuje dosavadní vrchol autorova mnohaletého výzkumu, jenž dal v předchozích letech vzniknout řadě jeho dílčích studií na masarykovské téma a mj. i kolektivní monografii *T. G. Masaryk a Slované* (2013), kterou L. Hladký redigoval spolu s Vratislavem Doubkem a Radomírem Vlčkem.

Masaryk je sice hlavní, ale zdaleka ne jedinou osobností česko-jihoslovanských vztahů, jejíž činnost a dílo L. Hladký zkoumá. Zmínil bych v této souvislosti např. ještě jeho úvodní životopisné pojednání o klíčové osobnosti česko-srbských styků v 19. století v knize *František Alexandr Zach. 1807–2007* (2007) nebo edici archivních dokumentů a průvodní studii dokumentující kontakty významného jugoslávského politika meziválečného období Svetozara Pribičeviće s československým prostředím, které L. Hladký vydal časopisecky koncem 90. let spolu s Tomášem Chrobákem a Janem Pelikánem. Jubilant se edičně a autorsky podílel i na jiných publikacích, jež se primárně nebo částečně zabývají vztahovou problematikou. Patří mezi ně sborníky z mezinárodních balkanistických symposií v Brně, která L. Hladký spolupořádal (*Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VI* /2006/, *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VII* /2017/), nebo kolektivní monografie *Od Moravy k Moravě* (2005) a *Od Moravy k Moravě III* (2017), které nesou podtitul *Z historie česko-srbských vztahů* a jsou výsledkem spolupráce brněnské Matice moravské s Maticí srbskou z Nového Sadu.

Výraznou součástí jubilantova působení je organizační činnost na poli české historické balkanistiky. O její mezinárodní kontakty a především institucionální a publikační zázemí L. Hladký dlouhodobě pečuje jako člen a v letech 1998–2017 též tajemník Českého

národního komitétu balkanistů, od roku 2010 jako vedoucí redaktor časopisu *Slovanský přehled* (spolu s Radomírem Vlčkem) nebo jako člen redakční rady časopisu *Slovanský jib* a výboru Matice moravské v Brně. V této souvislosti nelze opomenout ani Hladkého vytrvalé úsilí na mapování dějin české historické balkanistiky, které jej motivovalo k vytvoření kolektivu, jenž zpracoval příručku *České a slovenské odborné práce o jihovýchodní Evropě. Bibliografie za léta 1991–2000* (2003), nebo k sepsání řady přehledových studií a desítek portrétů českých balkanistů od Konstantina Jirečka po autorovy učitele a současníky.

L. Hladký ovšem není jen vědec, ale také respektovaný, vyhledávaný a mezi studenty oblíbený pedagog. Vedle své mateřské Filozofické fakulty MU v Brně, kde od roku 1993 přednáší o dějinách jihovýchodní Evropy, působil v minulosti jako hostující vyučující na Fakultě sociálních věd v Praze nebo na Filozofické fakultě v Pardubicích. Svě posluchače si získává nejen nespornou erudicí, ale též vášnivým stylem přednesu, důkladnou přípravou přednášek a schopností výstižně a srozumitelně vyložit mnohdy složitou problematiku, již se odborně zabývá. Přátelé, kolegové a vědecktí odchovanci jubilanta, mezi něž se řadí i autor těchto řádků, si L. Hladkého váží pro jeho přátelskou povahu, nesmírnou vstřícnost, eticky uvědomělý přístup k bádání či neutuchající vůli spojovat lidi, kteří si stejně jako on zvolili balkanistiku za svůj profesní a životní úděl. Svým i jejich jménem mu přeji hodně síly, tvůrčího elánu a úspěchů do dalších let ku prospěchu vědní disciplíny, jejíž vývoj u nás si v posledních třech desetiletích nelze představit bez jubilantova odborného, organizačního a lidského přínosu.

Petr Stehlík

Galina Pavlovna Muraško (3. 1. 1932 – 16. 6. 2018)

Těžko hledat slova, která nejlépe vyjádří, když nás opustí někdo blízký. Těžko hledat slova, když odešla osobnost, se kterou jste se potkávali desítky let na konferencích, diskutovali, korespondovali nebo se přeli při studiu jejích prací. Bylo mi ctí, že jsem se takto setkával s paní Galinou Pavlovnou Muraško, doktorkou historických věd, dlouholetou vědeckou pracovnící Institutu slavjanovjedenija i balkanistiky Akademie věd SSSR (po roce 1991 Institut slavjanovjedenija Ruské akademie věd), významnou slavistkou, jejímž životním posláním bylo studium východní části střední Evropy.

Galina Pavlovna Muraško se narodila 3. ledna 1932 v městu Tejkovo v Ivanovské oblasti v učitelské rodině. Její otec, Pavel Ivanovič Rezonov, absolvoval v roce 1938 Ivanovský pedagogický institut. Měl to štěstí, že přežil běsnění druhé světové války. Po demobilizaci přednášel historii ve Vojensko-politickém učilišti v Ivanovu. Dálkově vystudoval a obhájil titul kandidáta historických věd na Historické fakultě Moskevské státní univerzity. Matka Jelena Nikolajevna Kosyreva vyučovala ruský jazyk a literaturu na střední škole v Ivanovu.

Po absolvování střední školy v Ivanovu byla G. P. Muraško přijata v roce 1949 na historickou fakultu Moskevské státní univerzity M. V. Lomonosova. Postupně se specializovala na studium na katedře jižních a západních Slovanů. Na fakultě se setkávala se studen-

ty ze zemí tehdejšího sovětského bloku, patřil mezi ně též mj. student z Československa Michal Reiman. Po úspěšném ukončení studia, jako všichni její kolegové, nejdříve absolvovala tři roky povinného výkonu zaměstnání v přiděleném místě (dle umístěny). Učila dějepis v běloruském Polocku, později na železničářské střední škole č. 9 Kalininské železnice ve stanici Golicino, krátce také v Německé demokratické republice. V roce 1957 byla přijata k dálkovému studiu vědecké aspirantury na Institutu slavjanovjeděnja i balkanistiky AV SSSR a v roce 1961 zde nastoupila do pracovního poměru. V institutu strávila celou svoji vědeckou kariéru bohemistky a slovakistky. Kandidátskou dizertací na téma *Postavení dělnické třídy a formování revolučního proudu v odborovém hnutí v Československu v letech poválečné hospodářské krize 1921–1923* obhájila v roce 1964. Doktorskou dizertací na téma *Boj dělnické třídy za znárodnění průmyslu. (Ze zkušenosti revolucí ve 40. letech v zemích střední a jihovýchodní Evropy)* úspěšně obhájila v roce 1980. V centru její pozornosti bylo srovnání znárodnovacích procesů ve zmíněném regionu.

Paní Muraško nebyla autorkou jednoho tématu, naopak postupně procházela různými problematikami, což jí umožnilo vytvořit si komplexnější pohled, ale též i kritický odstup vůči dobovému ideologizovanému pojetí nejnovějších dějin obvyklém v této době v Sovětském svazu. V 60. letech pracovala v oddělení, které vedl známý ruský bulharista L. B. Valev; podílela se na výzkumu problematik, které byly tehdy v sovětské historiografii preferované: vliv Říjnové revoluce 1917 v zemích střední a jihovýchodní Evropy, formování a fungování režimů lidové demokracie v tomto regionu, vznik a vývoj lidových a národních front. Změřila se na historickou komparatistiku, které se věnovala stále intenzivněji.

Období 80. let, zejména perestrojky (1985–1990), prožívala velice intenzivně. Byla jednou z iniciátorek ostrých diskusí o opuštění ideologického pohledu na historii. V polovině 80. let patřila k prvním sovětským, resp. ruským historikům, kteří nekompromisně zastávali názor o nutnosti objektivního vyrovnání se s vlastními dějinami, s totalitní minulostí SSSR a jeho vztahů se zeměmi sovětského bloku.

Svým dlouholetým komparativním výzkumem vývoje zemí sovětského bloku významně přispěla k odhalování formování totalitních systémů v socialistických zemích sovětského typu, zločinů stalinismu. Zde se výrazně odlišovala od svých kolegů, kriticky a fundovaně vystupovala na vědeckých konferencích i publikačně vůči tehdejším koryfeům sovětské historické rusistiky. Tak ji poznávali i čeští, resp. slovenští historici.

Mimořádně úspěšné autorské období G. P. Muraško prožívala v období „archivní revoluce“, kdy byly v krátkém období po rozpadu Sovětského svazu rychle zpřístupňovány dosud nedostupné archivní fondy. Byla iniciátorkou ustavení Vědeckého centra dějin stalinismu ve východní Evropě a jeho první vedoucí. Středisko řídila více než deset let (1993–2004). Později bylo pracoviště přejmenováno na Oddělení dějin východní Evropy po druhé světové válce.

Podrobně se zabývala také problematikou vztahu státu a církve ve středoevropských zemích, zejména pak v Československu. Československo a jeho dějiny ve 20. století tvoří ostatně těžiště jejího zájmu po celou profesionální kariéru. G. P. Muraško publikovala šest samostatných, resp. kolektivních monografií, kapitoly v kolektivních pracích Institutu, desítky studií, které měly silnou rezonanci ve vědecké komunitě.

Vzhledem k důkladným znalostem sovětských archivů a novým výzkumným možnostem daným zpřístupněním dosud prakticky nepublikovaných fondů si společně se svými spolupracovnicemi dala za hlavní úkol připravit edice dokumentů k tematice sovětské zahraniční politiky a mezinárodních vztahů, úlohy sovětského faktoru ve středovýchodní Evropě. Z pozice hlavního redaktora se tak zasadila o publikování několika stěžejních edic dokumentů vztahujících se k moderním dějinám střední Evropy, které čerpají svůj obsah z tehdy nově zpřístupněných ruských archivů. Jednalo se o Albánii, Bulharsko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Československo a Jugoslávii v období závěru druhé světové války a prvních poválečných let. Výsledky této práce byly oceněny v řadě zahraničních recenzí, na konferencích, ale i v hodnoceních vyjádřených významnými cenami a medailemi.

Přínos ne zcela doceněných edic, jejichž přípravu vedla G. P. Muraško, se projevuje zejména v průběhu dalších let, kdy v Rusku dochází k opětovnému pozvolnému uzavírání archivů. Jde především o dvousvazkovou edici dokumentů *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov, 1944–1953* (Moskva, Novosibirsk 1997–1998), jakož i další dvousvazkovou edici *Sovjetskij faktor v Vostočnoj Jevrope, 1944–1953* (Moskva 1999–2002). Bohatství materiálů z ruských archivů, včetně těžko dostupného Archivu prezidenta Ruské federace, pak ve spolupráci s osvědčeným týmem svých spolupracovnic využila k vydání obsáhlé analytické monografie (spoluautorky: T. V. Volokitina, A. F. Noskova, T. A. Pokijajlova) *Moskva i Vostočnaja Jevropa. Stanovlenije političeskich režimov sovjetskogo tipa. 1949–1953. Očerki istorii* (Moskva 2002).

V posledním období se podílela (spoluautorky: T. V. Volokitina, A. F. Noskova) na vzniku publikací věnovaných problematice církví v zemích východní Evropy – *Moskva i Vostočnaja Jevropa. Vlast i cerkov v period obščestvjennych transformacij 40-50-ch godov XX veka* (Moskva 2008) a edice dokumentů *Vlast i cerkov v Vostočnoj Jevrope. 1944–1953. Dokumenty*, sv. 1–2 (Moskva 2009). Kromě těchto a dalších knižních publikací vydala řadu studií a edic dokumentů v odborném periodickém tisku. V roce 2008 byla jedním z hlavních organizátorů mezinárodní konference o československém Pražském jaru 1968, která se konala v Moskvě. Materiály a referáty byly vydány ve sborníku *1968 god. „Pražskaja vesna“: Istoričeskaja retrospektiva. Sbornik statej*. (Moskva 2010).

Galina Pavlovna Muraško plně chápala význam sdílení znalostí a zkušeností ve výzkumu i na mezinárodní úrovni. Aktivně se podílela na práci dvoustranných komisí historiků Ruska a České republiky, Ruska a Slovenska. V nich uplatňovala své znalosti komparativního výzkumu, zejména při interpretaci a reinterpetaci historiografických otázek, mj. konceptu lidové demokracie a možnosti alternativního vývoje východoevropského regionu po druhé světové válce, podstatných charakteristikách fenoménu stalinismu a jeho místních podob, formování mocenských systémů sovětského typu, procesů sovětizace a satelizace, úloze sovětského faktoru v sociálně politickém životě těchto zemí. Pečlivě kriticky zvažovala vliv vnitřních a vnějších faktorů, mj. v procesu utváření mocenského monopolu komunistických stran a s tím souvisejících represí, rozsáhlých procesů, které vedly k masovému potlačování jakéhokoliv druhu společenského nesouhlasu, včetně náboženského vyznání, odmítání práv národnostních menšin. K interpretaci celého komplexu otázek nutně hledala nové metodologické přístupy, kriticky pracovala s teoretickým konceptem totalitarismu, pochopitelně

i s podstatným rozšířením pojmového aparátu, často na pomezí politologického vnímání a interpretace historických procesů. Odtud pak vycházela k obecnějšímu pohledu na specifické rysy a historické zkušenosti národů středovýchodní Evropy se stalinismem.

Bez ohledu na vysoký věk její pracovní zápal neutuchal až do posledních okamžiků jejího života. Výzkum postupně přenášela k počáteční fázi „destalinizace“, jakož i k prvním systémovým krizím v zemích sovětského bloku. S určitým sociologizujícím pohledem báda-la nad vývojem společenských nálad v Československu 50. let, zkoumala reakce československé veřejnosti a občanů na sovětsko-jugoslávský konflikt v letech 1948–1953 a vliv Pražského jara na formování domácího nesouhlasu se stalinismem. Nezapomínala na komparaci, a proto se věnovala i tomu, jak intenzivně vývoj v Československu vnímaly komunistické strany a levicová hnutí v západní Evropě.

Dokončovala edici dokumentů *Maďarská národnostní menšina v kontextu mezinárodních vztahů. Dokumenty a materiály. 1944–1951*. Obdobně se podílela na přípravě vydání překladu vzpomínek Miloše Hájka *20. století. Vzpomínky o osudech české levice*. Ještě předtím pomáhala při vydání memoárů významného reformátora ze 60. let Čestmíra Císaře, k nimž napsala obsažný úvod a vědecký komentář.

Prakticky denně se i nadále věnovala archivně badatelské práci, k níž vedla i své kolegy a nastupující generaci ruských historiků. Je nutno vzpomenout, jak neocenitelnou pomoc poskytovala českým historikům, slavistům a archivářům, kteří přijížděli do Moskvy realizovat své badatelské výzkumy. Vždy si pro ně našla čas. G. P. Muraško náležela k těm nemnoha vědeckým pracovníkům v bývalém Sovětském svazu, což je potřeba zdůraznit, kteří nepřerušili kontakty s českými historiky, proskribovanými za své postoje v době Pražského jara 1968, kteří nesměli během normalizace vykonávat své povolání (například s Františkem Janáčkem, Jiřím Sládkem, Karlem a Květou Jechovými či Antonínem Václavů) nebo žili v emigraci (její spolužák ze studia počátkem 50. let na MGU Michal Reiman).

V posledních dvou desetiletích paní Galina Muraško vedle Valentiny Vladimirovny Marjiny a z mladší generace Elly Grigorjevny Zadorožnjuk náležela k nejvýznamnějším a nejserióznějším ruským odborníkům na tematiku moderních dějin Československa a československo-sovětských vztahů.

Její pracovní stůl osiřel, celoživotní dílo zůstává. Vzdejme čest její památce.

Emil Voráček

Cena Rudolfa Medka podesáté

Ve středu 16. května 2018 byla v Zrcadlové kapli pražského Klementina již podesáté předána Cena Rudolfa Medka. Jejím smyslem je poděkovat a veřejně vyjádřit uznání širokému spektru odborníků zabývajících se problematikou česko-ruských (resp. československo-sovětských) vztahů, dějinami středoevropského a východoevropského regionu, zejména ve 20. a 21. století, a věnujících se v neposlední řadě též podpoře a rozvoji demokracie. Cena vychází z životního odkazu básníka, dramatika a prozaika, významného představitele čes-

koslovenských legií v Rusku a dlouholetého ředitele Památníku odboje generála Rudolfa Medka (1890–1940). Jeho komplikovaný život a myšlenkový a osobnostní vývoj jsou ukázkovým příkladem spletitého a interpretačně náročného průběhu 20. století. Někdejší Medkovy aktivity postihovaly většinu toho, na co se ocenění zaměřuje. Cenu od roku 2008 udělují Slovanská knihovna a Nadační fond angažovaných nestraníků. Po smrti duchovního otce Nadačního fondu, polonisty a sorabisty Josefa Vláška v roce 2014, a následném ukončení činnosti fondu, se partnerem knihovny stal spolek Ruská tradice.

Cenu dosud přijalo celkem devatenáct osobností vědeckého a veřejného života. Nalézt mezi nimi lze historiky, archiváře, diplomaty, publicisty, překladatele, spisovatele i básníky, badatele zabývající se problematikou československých legií v Rusku, ruské a ukrajinské diaspory v Československu i tematikou Podkarpatské Rusi jako součásti Československé republiky. K nim v roce 2018 přibily dvě další výrazné postavy: cena byla udělena historikovi Jaroslavu Vaculíkovi a diplomatovi Petru Kolářovi.

V případě prof. Jaroslava Vaculíka, dlouholetého člena redakční rady *Slovanského přehledu*, ocenili organizátoři jednak jeho celoživotní pedagogickou práci, především však výsledky jeho odborného historického výzkumu. Svůj profesní život prof. Vaculík spojil, s krátkou přestávkou v průběhu osmdesátých let, s katedrou historie Pedagogické fakulty dnešní Masarykovy univerzity v Brně, na níž působí od roku 1973. V letech 2000–2016 stál v jejím čele. Na vědeckém poli je nutné vyzdvihnout především vliv J. Vaculíka na formování nových metod didaktiky dějepisu a dále jeho celoživotní zaměření na tematiku vystěhovalectví, české migrace a reemigrace. Tento zájem ho dovedl ke klíčovému motivu jeho bádání – k problematice Čechů žijících na území Volyně v dnešní západní Ukrajině. Vrcholem jeho vědecké práce byly třísvazkové *Dějiny volyňských Čechů* (1997–2001). Ve výzkumu české diaspory nezůstal Jaroslav Vaculík omezen hranicemi Ukrajiny. Své znalosti zhodnotil v syntetizujících pracích *České menšiny v Evropě a ve světě* (2009) či *Nástin českých a slovenských přeshraničních migrací v meziválečném období* (2010). Odborně se věnoval též reemigraci a nelehkému hledání původních kořenů členů české diaspory. Vaculíkovy práce se dočkaly četných ocenění: získal Cenu rektora Masarykovy univerzity, Pamětní medaili Československé obce legionářské a další. Českou historickou vědu zastupuje v několika odborných českých i mezinárodních orgánech a redakčních radách oborových periodik.

Cena pro Petra Koláře vyjadřuje uznání za kultivovaný způsob tvorby české zahraniční politiky, za podporu demokratické části ruské společnosti a za jeho erudované veřejné vystupování ve prospěch proevropského směřování České republiky a podpory evropských hodnot. V diplomatických službách pracoval Petr Kolář, vzděláním folklorista a etnograf, od roku 1993. Jako velvyslanec ČR působil ve Švédsku (1996–1998), Irsku (1999–2003), v USA (2005–2010) a v Ruské federaci (2010–2012). V letech 1998–1999 byl poradcem prezidenta Václava Havla a v letech 2003–2005 náměstkem ministra zahraničních věcí.

Během svého působení v Rusku P. Kolář výrazně přispěl k propagaci pozitivních stránek historie česko-ruských (československo-sovětských) vztahů. I díky jeho vstřícnému postoji bylo například dosaženo odhalení pomníků československým legionářům ve městech Jekatěrinburg, Nižnij Tagil a Čeljabinsk. Osobní účastí zaštiťoval řadu akcí týkajících se česko-ruské kulturní a vědecké spolupráce. Po odchodu ze služeb ministerstva zahranič-

ních věcí Petr Kolář vystupuje ve veřejném prostoru a v českých médiích jako aktivní zastávce evropských hodnot, svobody a demokracie. Zásadním tématem, které se snaží v české společnosti šířit, je význam české proevropské orientace, která v současném politicko-společenském uspořádání nemá alternativu.

Nezbývá než poděkovat těm, kdo se na uskutečnění dosavadních ročníků předávání Ceny Rudolfa Medka podíleli, pográtulovat všem oceněným a doufat, že i v příštích letech bude možné na tuto nedlouhou tradici navázat a pokračovat v ní.

Lukáš Babka

Ustavení nové vědecké společnosti se zaměřením na slavistická, balkanistická a byzantologická studia

Na konci června roku 2017 se v Praze sešli představitelé tří českých národních komitétů – slavistického, balkanistického a byzantologického, aby zhodnotili své dosavadní působení a zvážili možnosti další organizační existence. Akademie věd České republiky, pod jejíž gestí všechny české (dříve československé) národní komitéty pracovaly, totiž v lednu 2017 rozhodla, že dosavadní praxe jejich financování národních komitétů musí skončit. A to proto, že ne ve všem odpovídala stávající legislativě. V souladu s aktuálními právními úpravami je totiž nutné se o státní prostředky ucházet ve veřejné soutěži, ať již je jejich poskytovatelem Akademie věd ČR, ministerstva, grantové agentury nebo vysoké školy. S ohledem na spolkové právo vymezené občanským zákoníkem, tedy zákonem č. 89/2012 Sb., se účastníci shodli na potřebě založit novou vědeckou společnost, která by se nejen mohla ucházet o dotace, ale i podporovat činnost stávajících národních komitétů. Po projednání a schválení stanov nové vědecké společnosti, zvolení statutárního zástupce a připravení dalších nezbytných náležitostí byl podán Městskému soudu v Praze I návrh na zapsání společnosti do příslušného spolkového rejstříku. To bylo učiněno v polovině září 2017, a tak od té doby existuje nová vědecká společnost s názvem *Česká společnost pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia*, zapsaný spolek. Jejím úkolem je sdružovat badatele, kteří se věnují vědeckému výzkumu v oblasti studia jazyků, literatur, dějin, kultury, archeologie a umění střední, východní a jihovýchodní Evropy, zejména ty, které se zaměřují na slavistiku, balkanistiku a byzantologii. Jedná se o to sdružit odborníky a zájemce o bádání na poli zmíněné tematiky a současně vytvořit hodnotnou reprezentaci vůči tuzemským i mezinárodním oborově obdobně zaměřeným institucím a společností. Náplní práce Společnosti je rovněž přednášková, konferenční a vydavatelská činnost. Její členové působí především na vysokých školách a pracovištích Akademie věd ČR, jsou v ní však také lidé působící v jiných odborných institucích. Toto široké zastoupení umožňuje organizovat bohaté a plodné diskuse, jež směřují k upřesnění a rozvinutí tematických a metodologických zaměření činnosti. To bylo také patrné na akcích, které od podzimu 2017 Společnost pořádala nebo se na jejich uskutečnění podílela. Např. ve spolupráci s Historickým ústavem AV ČR, především jeho Výzkumným centrem pro dějiny východní Evropy, upořádala na jaře 2018 konferenci o reflexích Ruské revoluce 1917, stejně jako ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR, při-

pravila na dny 5.–7. února 2018 mezinárodní vědeckou konferenci *Proměny české slavistiky po roce 1989*. Zprávy o těchto konferencích najdete v časopise na jiném místě. Stejně tak se podílela se na přípravě několika odborných projektů, včetně Byzantologických dní, balkanistického sympózia a koordinaci české prezentace na 16. mezinárodním sjezdu slavistů v Bělehradě.

Společnost je tvořená třemi sekcemi: slavistickou, balkanistickou a byzantologickou, přičemž členové Společnosti mohou pracovat i v několika sekcích současně. Každá ze sekcí připravuje vlastní odborné akce, především semináře a workshopy. V dubnu 2018 byla Společnost přijata za člena Rady vědeckých společností. Stala se jejím 87. členem, což nejen zvýraznilo její odborný kredit, ale též umožnilo vydat se cestou žádostí o dotace, s jejichž pomocí by se mohla podílet na kvalitní slavistické, balkanistické a byzantologické práci a zveřejňování jejich výsledků. Další informace o Společnosti lze získat na www.slavistika.cz, kde lze také najít podmínky členství a elektronickou přihlášku nebo využít kontaktního e-mailu: cssbbs@slu.cas.cz.

Radomír Vlček,
předseda České společnosti pro slavistická,
balkanistická a byzantologická studia, z. s.

Významná konference Slovanského ústavu AV ČR: *Proměny české slavistiky po roce 1989*

Slovanský ústav Akademie věd České republiky uspořádal ve dnech 5.–7. února 2018 pod záštitou předsedkyně AV ČR Evy Zažimalové, velvyslance Slovenské republiky v Praze Leona Marce a předsedy České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, z. s., Radomíra Vlčka vědeckou konferenci a kulatý stůl s názvem *Proměny české slavistiky po roce 1989*. Konference se konala při příležitosti 90. výročí zahájení činnosti Slovanského ústavu a 20. výročí jeho obnovení jako samostatné vědecké instituce působící v rámci Akademie věd ČR.

Jednání zahájili zdravicemi a zdůrazněním významu slavistických bádání pro dnešní dobu předsedkyně AV ČR Eva Zažimalová, velvyslanec Slovenské republiky v Praze Leon Marc, předseda mezinárodního komitétu slavistů Boško Suvajdžić, předseda slovenského komitétu slavistů a člen mezinárodního komitétu slavistů Peter Žeňuch a předseda České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, Radomír Vlček.

První den odborného jednání byl vymezený tématem *Dvacet let Slovanského ústavu AV ČR, (1998–2018)*. Sérii vystoupení a následných diskusí zahájila osobnost ke zhodnocení vývoje slavistických studií tohoto období v rámci Slovanského ústavu nejpovolanější, jeho bývalý dlouholetý ředitel Vladimír Vavřínek. Ve svém vystoupení se ovšem nesoustředil pouze na zmiňované dvacetiletí. Zmínil také minulost, především pozitivní tradice meziválečného období a poválečná léta, kdy Slovanský ústav pracoval v sestavě ČSAV. Rok 1963, kdy vyvrcholily přípravy na zrušení Slovanského ústavu jako samostatné vědecké instituce, označil za tragický nejenom pro samotný fakt následné více než čtyři desítky let

existující institucionální cézury oboru slavistiky v rámci Akademie věd, ale i z hlediska působení této víceoborové disciplíny v tehdejší Československu. Jeho glosu směřující k významu studia historické slavistiky a dějin slavistiky ve Slovanském ústavu rozvinula Lenka Vlčková-Kryčerová pojednáním o brněnské pobožce Slovanského ústavu. Ta sice existovala ve srovnání s pražskou částí jen krátce, pouze v letech 1946–1963, měla však v rovněž dějin slavistiky organické pokračování v systematické práci v historických pracovištích ČSAV v Brně, zejména v pobožce Ústavu dějin evropských socialistických zemí přebudované v roce 1968 do pobožky Ústavu dějin východní Evropy a znovu reorganizované na podzim 1969 do pobožky Československo-sovětského institutu. Speciálně genezi a rozvinutím dějin slavistiky s vyústěním do velkých kolektivních monografií vydaných péčí Historického ústavu AV ČR se věnoval ve vystoupení *Kořeny a tradice českého pohledu na dějiny slavistiky* Radomír Vlček. Velkou pozornost upoutala také další vystoupení obdobného zaměření, zejména Marcela Černého, který ve spolupráci s Annou Zelenkovou připravil pojednání o peripetiích znovuobnovení Slovanského ústavu ČSAV v 90. letech 20. století. Několik referátů bylo věnováno aktuálním úkolům a zaměření práce stávajících pracovních kolektivů Slovanského ústavu a jejich přínosu k rozvoji slavistiky jako oboru. Např. bývalá ředitelka Slovanského ústavu Helena Ulbrechtová pojednala o dvou desetiletích literárněvědné slavistiky. Její nástupce na ředitelském postu Václav Čermák se zaměřil na výzkum staroslověnštiny, Dana Hašková na tradiční systematické studium ruské meziválečné emigrace ve Slovanském ústavu, Karolína Skwarská na digitalizaci slovníků v oddělení slavistické lingvistiky a lexikografie a Štefan Pilát na digitalizaci staroslověnských slovníků v projektu Gorazd, jehož je Slovanský ústav nositelem.

Jednání druhého a třetího dne byla rozdělena do částí podle jednotlivých slavistických oborů. Zastřešujícím tématem byly *Proměny české slavistiky po roce 1989*. A tak postupně, od problémů obecné slavistiky a dějin slavistických institucí (kterým se věnovali mj. Boško Suvajdžič, Peter Žeňuch a Lukáš Babka), se postupně přešlo k jednání o slovanské filologii na jednotlivých českých vysokých školách, o polonistice a jejím postavení v české slavistice, o bohemistice jako nedílné součásti slavistiky, o problematice moderních jihoslovanských studií, o vývoji české historické jugoslavistiky a historické rusistiky až po analýzy postavení a perspektivy rusistiky a ukrajinistiky na českých vysokých školách po roce 1989. Vyjmenovávání všech vystoupení a po nich následujících podnětných, někdy i kontroverzních diskusí, by zaplnilo dlouhý seznam jmen a názvů, z nichž by bylo jen s obtížemi identifikovatelné, které zaujaly více a které méně. Zájemce o takové informace lze odkázat na připravovaná písemná zpracování, která vyjdou v dohledné době péčí Slovanského ústavu AV ČR, jež nepochybně budou cenným příspěvkem k poznání obrazu stávající české slavistiky, její minulosti i perspektiv jako multioborového badatelského i didaktického zaměření. To ostatně ukázalo i závěrečné konferenční odpoledne, kdy se pod moderačí ředitele Slovanského ústavu AV ČR Václava Čermáka a předsedy České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia Radomíra Vlčka uskutečnil kulatý stůl s názvem *Vývoj a směřování české slavistiky po roce 1989*. Diskutované problémy lze shrnout do několika celků: problémy organizace slavistiky na vysokých školách, prezentace publikací se slavistickou tematikou, tvoření a obhajování mezioborových slavistických projektů, problém pro-

pagace slavistiky ad. Ne na všechny otázky a nadnesené náměty bylo možné dát odpovědi či pozitivní stanoviska. Slavistika se dlouhodobě, a nejen v českém prostředí, potýká s mnohými nejasnostmi a problémy. Pozitivní ovšem je, jak konference ukázala, že mnohé z nich se slavisté nebojí pojmenovat a otevřít. I z tohoto důvodu lze celou třídní mezinárodní konferenci označit jako zdařilou. Nejen jednotlivými vystoupeními, jejichž počet dosáhl čísla 41, ale především tématy, diskusí a náměty na další zpracování. Problémy, které zde byly představeny a u leckterých i naznačena cesta k jejich řešení, se týkaly jazykovědné, literárněvědné, historické, archeologické, etnografické i folklorní části slavistiky, slavistiky zastoupené univerzitním i mimouniverzitním výzkumem, týkaly se tradic i současného stavu, stejně jako dalších perspektiv. Významná byla i proto, že se konala půl roku před největší mezinárodní slavistickou akcí pětiletí – kongresem slavistů, který se tentokrát uskutečnil v srbském Bělehradě. Konference otevřela cestu k dalším, menším i větším diskusím, inspirovala k hledání cest ke spolupráci i k uvažování o společných projektech. Ačkoli byla inspirována dvěma významnými výročími spojenými s existencí Slovanského ústavu AV ČR, nelze než si přát, aby se podobné akce, i bez ohledu na významné roky, opakovaly a aby se do jejich pořádání i účasti v nich zapojily další, na tomto jednání nezúčastněné instituce a osobnosti mající se slavistikou co do činění. Slavistika, nejen česká, se dlouhodobě potýká s otázkou, zda v 21. století, v době evropeizace a života spojeného s Evropskou unií má ještě svoje opodstatnění. Jednání podobného druhu jako byla zmíněná konference jednoznačně potvrzují, že ano. A to dokonce nejen v historickém či jakkoli jinak retrográdním pohledu, ale i v aktuálním vidění světa. Setkáváme se s různými interpretacemi a dokonce i záměrnými desinterpretacemi. Právě jim je nutné fundovaně čelit a celé společnosti vysvětlovat, co to slovanství a slavistika jsou, jaké bylo a stále ještě je jejich místo a že jejich zkoumání není projevem panslavismu, jak tomu po staletí apriorně v negativním pohledu bývalo, ale důležitým projevem kulturní tradice a národní identifikace.

Radomír Vlček

Mezinárodní konference o životě a díle významné ruské historické slavistiky Ludmily Pavlovy Laptěvové (1926–2016)

Dějiny oboru nepochybně patří mezi důležité sféry poznání každé lidské činnosti. Někteří jim věnujeme větší pozornost, jiní menší. Tak je tomu i v případě dějin slavistiky, které jsou specifické tím, že podobně jako celá slavistika zasahují do různých vědních disciplín. Proto je jejich rekognoskace těžší. Historik si v jejich případě nevystačí se svými obvyklými metodami, ale musí leckdy zajít i do roviny jazykovědné, literárněvědné, uměnovědné, archeologické či etnologické. Stanovení konkrétní metodologie pro určitý směr bádání není ani v nejmenším jednoduché. O to více je třeba si vážit práce těch, kteří se dějinám slavistiky věnovali a nad těmito otázkami se zamýšleli, a připomínat si jejich pracovní výsledky, na nichž lze současné historicko-slavistické bádání stavět.

Ruské prostředí si jednu z takových osobností připomnělo v květnu letošního roku. Ruská státní humanitní univerzita ve spolupráci s Moskevskou státní Lomonosovovou uni-

verzitou a Slovanským ústavem (Institutem slavjanověděním) Ruské akademie věd (RAV) uspořádaly mezinárodní vědeckou konferenci věnovanou odkazu a památce přední ruské a sovětské slavistky Ludmily Pavlovny Laptěvové. Ta zemřela před dvěma lety, 16. května 2016, ve věku nedožitých devadesáti let. Spolupráce pořádajících institucí naznačila to, co pak zdůraznilo i samotné jednání, že Ludmila Laptěvová byla stejně významnou badatelkou na poli slavistiky, jako její neúnavnou propagátorkou, a především vychovatelkou budoucích historických slavistů. Dlouhá léta totiž současně působila jako vědecká pracovnice Institutu slavjanověděním RAV a jako profesorka moskevské Lomonosovovy univerzity. Její doménou byly dějiny slavistiky, především jejich zaměření na ruské předrevoluční prostředí. Ovšem nelze zapomenout ani na širokou škálu dalších jejích témat. Dlouhodobý a systematický zájem věnovala dějepiscectví českého středověku, jeho pramenům, historiografii a interpretacím a především minulosti husitského hnutí. K pracím, které byly v její bohaté produkci velmi oceňované, patřily: *Pismennyje istočniki Čechii perioda feodalizma* (Moskva 1985); *Gusitskoje dviženije v Čechii XV veka* (Moskva 1990); *Gusitskoje dviženije v osveščennii sovremennikov* (Moskva 1992). Významné místo zaujaly i její rozbor ruského dějepiscectví věnujícího se české minulosti: *Russkaja istoriografija gusitskogo dviženija (40-je gody XIX v. – 1917 g.)*, Moskva 1978; *Istorija južnych i zapadnych slavjan v osveščennii russkoj istoriografii XIX i XX vv.* Sankt-Peterburg 2013. Od nich neměla daleko ke sledování rusko-českých vědeckých styků, což je nejnověji patrné z její poslední monografie *Russko-českijskie naučnyje sužazi vo vtoroj polovine XIX – načale XX v. (po dannym perepiski)*. Moskva 2016. Především se však Ludmila Laptěvová věnovala dějinám ruské slavistiky. Srov. např. *Slavjanovedenije v Moskovskom universite v XIX – načale XX vv.*, Moskva 1997; *Istorija slavjanovedenija v Rossii v XIX veke*. Moskva 2005; *Istorija slavjanovedenija v Rossii v konce XIX – pervoj treti XX vv.*, Moskva 2012; *Prepodovanija istorii zarubežnych slavjan v rossijskich universitetach vo vtoroj polovine XIX – načale XX vv.*, Moskva 2013; a monografie věnované konkrétním osobnostem slavistiky, např. *Russkij istorik – slavist A. L. Pogodin: žizn' i tvorčestvo (1872–1947)*, Moskva 2011. Šíří její tvorby dobře vystihuje bibliografie, která byla sestavená k jejím sedmdesátinám. Byť přirozeně, s ohledem na její další obdivuhodnou produkci, nepostihla řadu prací, které vydala později: *Professor Ljudmila Pavlovna Leptěva: bibliografija opublikovannyh trudov (1952–1998)*, Moskva 1998.

Soustředění na české dějepiscectví, husitské hnutí i dějiny slavistiky přivedly Ludmilu Pavlovnu Laptěvovou k úzkému vztahu s českým prostředím. Dlouhodobě v něm nacházela řadu známých, kolegů a přátel. Je proto přirozené, že na konferenci věnované jejímu vědeckému i pedagogickému odkazu nechyběl hlas českých historiků pojednávajících o jejím studiu dějin slavistiky a referáty dotýkající se jejího zaměření na české prostředí, především na dějiny husitského hnutí. Upozornění si zejména zaslouží vystoupení Georgie Pavloviče Melnikova o tematickém i metodologickém přístupu L. P. Laptěvové k příčinám husitského hnutí a době Karla IV. nebo Alexandra Randina o přínosu L. P. Laptěvové k moderní interpretaci husitské doby. Stranou pozornosti nebyla ponechána ani další témata, která Ludmila Pavlovna sledovala, např. slovensko-ruské vztahy (Galina Viktorovna Rokina), zájem L. P. Laptěvové o evropský středověk (Marija Jurjevna Paramonová), studium polabských Slovanů L. P. Laptěvové (Anna Michajlovna Kuzněcovová) a také rozbor jejího metodologického přístupu,

což doložily příspěvky Olgy Valentinovny Saprikinové a Iriny Grigorjevny Vorobjovové o jejím způsobu vědeckého zpracování biografii. Některá vystoupení byla motivována odkazem Ludmily Pavlovny, např. příspěvek Alexandra Nikolajeviče Galjamičeva pojednal o tradicích a aktuální situaci studia historické slavistiky na saratovské univerzitě.

Co se týče samotného předmětu dějin slavistiky, velký zájem vzbudilo vystoupení jedné z hlavních organizátorek akce, prorektorky Ruské státní humanitní univerzity, Olgy Valentinovny Pavlenko o přístupu L. P. Laptěvové ke studiu ruské slavistiky 19. století a počátku 20. století a vedoucího Výzkumného centra dějin východní Evropy Historického ústavu AV ČR Radomíra Vlčka o jejím přínosu pro rozvoj oboru dějin slavistiky se zvláštním zaměřením na české prostředí. Olga Pavlenko nejenom připomenula celou řadu analytických prací, které Ludmila Pavlovna věnovala takovým osobnostem ruské slavistiky, jako byl např. Alexandr Alexandrovič Kotljarskij, Izmail Ivanovič Srezněvskij, Vladimir Ivanovič Lamanskij a Nikolaj Vladimirovič Jastrebov, ale vyzdvihla i její průkopnickou práci při studiu odborného zaměření ruských emigrantů – historiků pobývajících v meziválečném Československu, zejména Vladimira Andrejeviče Franceva a Antona Vasiljeviče Florovského. R. Vlček v návaznosti na to připomenul práce L. P. Laptěvové týkající se života a díla celé plejády českých slavistů počínaje Josefem Dobrovským, přes Pavla Josefa Šafaříka a Adolfa Pateru až po již zmíněné emigranty Franceva a Florovského. Navíc podrhl nejen metodologické, ale i tematické inspirace, které pro českou (a československou) historickou slavistiku tvorba Ludmily Pavlovny znamenala. Stranou pozornosti neponechal ani její osobní styky s předními osobnostmi české historické slavistiky. Především zmínil její vztahy s Milanem Kudělkou a Vladislavem Štátným, oběma dlouhodobě působícími na brněnských historických pracovištích ČSAV, v nichž mělo bádání o minulosti východní Evropy se specializací na historickou slavistiku a dějiny slavistiky významné místo. Jistě nepřekvapí konstatování, že oba jmenovaní byli vrstevníky Ludmily Pavlovny a že jejich (často i bouřlivé) výměny názorů byly obvyklé i na mezinárodních setkáních. V souvislosti se smutnými jubilei, podobnými připomenutí smrti Ludmily Pavlovny, nelze přehlédnout ani to, že Vladislav Štátný, jehož organizační i badatelskou zásluhou spatřily na konci 90. let 20. století světlo světa jedinečné syntézy dějin české (československé) slavistiky, by se letošního roku rovněž dožil devadesáti let. Stejně jako Ludmile Pavlovně Laptěvové mu to vyšší mocí nebylo dovoleno. Vladislav Štátný skonal po kratší vážné nemoci před čtyřmi roky, v lednu 2014. I jeho odkaz je však stále živý, jak dokládají vystoupení některých jeho žáků, např. na takové akci, jež se konala v květnu 2018 v Moskvě k počtě L. P. Laptěvové. Zůstává jim stálým vzorem a inspirací pro další bádání, ať již se tak děje na poli obecné slavistiky a jejich dějin, nebo v rovině balkanistiky, polonistiky či rusistiky.

V úvodu jsme zdůraznili, že dějiny oboru nepochybně patří mezi důležité sféry poznání lidské činnosti. Moskevská konference to ve vztahu k historické slavistice zřetelně prokázala. Bylo by proto jistě vhodné se jí inspirovat a uspořádat i v českém prostředí podobné akce, např. se zaměřením na dílo osobností Vladislava Štátného a Milana Kudělky. Bylo by to velmi cenné i proto, že v současnosti roste potřeba vést diskuse o významu, postavení a obsahu slavistických a historicko-slavistických bádání. Moskevská konference nebyla jen adorací jedné osobnosti, ale i prostorem pro prezentování dalších významných badatelů

a jejich výsledků, stejně jako představením aktuálních výzkumů i směrů bádání. S ohledem na jejich šíři se část jednání konala paralelně ve třech sekcích se zaměřením na termíny, ideje a ideologie dosavadních slavistických bádání; vědecké biografie a na kořeny a proměny slavistických studií. Vedle osmi zastřešujících příspěvků vztahujících se k Ludmile Pavlovně Laptěvové, jež zazněly v plenárním zasedání, bylo připraveno dalších 22 referátů do jednotlivých sekcí. Ne všechny odezněly, ale i tak se jednalo o mimořádnou akci. Především v diskusi, která se rozvíjela jak po jednotlivých vystoupeních, tak blocích i na závěrečném neformálním setkání. Přínosnou jistě bude i připravovaná kolektivní monografie, v níž bude mít svoje místo i česká historická slavistika.

Radomír Vlček

Ruská revoluce a Západ. Vedecká konferencia v Kutnej Hore 10. apríla 2018

Storočné výročie dramatických udalostí, ktoré v roku 1917 postupne premenili cárske Rusko na bolševickú diktatúru, motivovalo Ústav historických vied Filozofickej fakulty Univerzity Pardubice v súčinnosti s Výzkumným centrom dejín východní Evropy Historického ústavu AV ČR, v. v. i., v gescii České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, z. s., zorganizovať vedeckú konferenciu, ktorej príspevky by toto zložité obdobie reflektovali, a to najmä s prihliadnutím na geopolitický priestor na západ od Ruska, teda aj na český a slovenský. Sympóziu sa konalo v malebnom prostredí starobylej Kutnej Hory na pôde goticko-barokového Dačického domu na Komenského námestí.

Konferenciu otvorili prodekan Filozofickej fakulty Univerzity Pardubice Zbyněk Vydra a predseda České společnosti pro slavistická, balkanistická a byzantologická studia, vedúci Výzkumného centra dejín východní Evropy Radomír Vlček pripomenutím významu spolupráce rusistov pri riešení významných historických medzníkov ruskej minulosti. R. Vlček sa následne ujal moderovania prvého bloku tematicky venovaného reflexii ruskej revolúcie jej súčasníkmi. Dobovú ukážku takejto reflexie predložil predovšetkým Hanuš Nykl zo Slovanského ústavu AV ČR a Filozofickej fakulty Karlovy univerzity v Prahe predstavením rysov ruskej revolúcie na základe výskumu memoárov vybraných ruských filozofov, ktorí pred bolševickou mocou po Ruskej revolúcii 1917 emigrovali na Západ. Témou *Revolučné obdobie v Rusku ako filozofický problém* na nej nadviazal Ladislav Zemánek z Univerzity Karlovy, ktorý sa predovšetkým zamýšľal najmä nad jej koreňmi a kontinuitou a diskontinuitou s ruskými dejinami obecné. O vyrovnaní sa s revolučným pohybom v Rusku u ukrajinských eserov na základe ich emigrantskej publicistickej činnosti počas 20. rokov 20. storočia referoval Miroslav Tomek, taktiež z Univerzity Karlovy. Záverečným príspevkom prvej časti konferencie bola prednáška Daniely Kolenovskej, pôsobiacej na pôde Ústavu soudobých dejín AV ČR, pojednávajúca o združení ľavicovo orientovaných intelektuálov vo Veľkej Británii, tzv. Left Book Club.

Druhý blok príspevkov, moderovaný Emilom Voráčkom z Historického ústavu AV ČR, začal prezentáciou knižnej novinky z dielne Kateřiny Šimovej, Daniely Kolenovskej a Milana Drápaly (eds.) *Cesty do utopie. Sovětské Rusko ve svědectví meziválečných českoslo-*

venských intelektuálů, predstavujúcej reflexie sovietskej reality medzivojnových ľavicových umelcov a intelektuálov, konfrontované názormi ich súdobých oponentov a vsadené do širšieho spoločensko-politického a ideového kontextu prvej republiky. Nasledujúce príspevky bloku sa týkali najmä hodnotenia historiografie vytýčenej témy. Referát Víta Klepárnika z Fakulty humanitných štúdií Univerzity Karlovy s názvom *Od Lenina ke Stalinovi: historiografie mezi Carem a revizionisty* bol venovaný úvahe o perspektívach západnej historiografie vzťahujúcej sa na vytýčené obdobie ruských dejín. V ďalšej prednáške bola pozornosť venovaná anglosaskej historiografii – na túto tému referoval Zbyněk Vydra. Záverečným príspevkom druhého bloku bola analýza českého dejepisectva sledujúceho udalosti roku 1917 v Rusku. Predstavená bola Radomírom Vlčekom.

Tretiu časť konferencie moderovanú Zbyňkom Vydom, ktorej zastrešujúcou témou bolo načrtávanie posolstva ruskej revolúcie smerom k Západu, otvorila referátom *Ruská diplomacie a rok 1917* slovenská historička Lubica Harbulová pôsobiaca na pôde Prešovskej univerzity v Prešove. O dobových nespĺnených očakávaniach západnej ľavice a konferencii troch internacionál konanej v Berlíne roku 1922 následne pojednal Emil Voráček. K ruským revolučným udalostiam zaujímal pochopiteľne vlastné postoje i Vatikán. Práve ich objasnením sa zaoberal Marek Šmíd z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Na druhú stranu, všeobecným ohlasom, ktorý na Západe vyvolalo riešenie národnostnej otázky v sovietskom Rusku, sa venoval René Petráš z Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Záverečnou prednáškou tretej časti konferencie bolo priblíženie sovietskych špiónážnych aktivít v medzivojnovom Československu na základe záverov výskumu Libora Svobodu z Ústavu pro studium totalitních režimů.

Keďže sa na konferencii *Ruská revoluce a Západ* stretli autority vo svojich odboroch, znalci dejín Ruska, ako i prislúchajúcej svetovej a domácej historiografie, diskusie, ktoré nasledovali po každom bloku boli hojné, čo im však neuberalo na vecnosti, a tak i nepochybne prínosné nielen konkrétnym autorom jednotlivých príspevkov, ale aj všetkým zúčastneným. Chápanie komplikovaných udalostí sedemnásteho roku v Rusku aj v širšom kontexte je tak aj na základe výsledkov výskumu popredných bádateľov zúčastniacich sa na tejto konferencii o niekoľko krokov vpred a opäť o niečo komplexnejšie.

Michal Mudroch

Třináctý ročník pražské Konference mladých slavistů

Pravidelnou součástí podzimního konferenčního programu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (FF UK) se už po více než jedno desetiletí stává dvoudenní mezinárodní Konference mladých slavistů, dříve pořádaná fakultním Ústavem slavistických a východoevropských studií, nyní Ústavem východoevropských studií. Loňský, už třináctý ročník, s názvem *Proměny kulturní paměti ve slovanském areálu* se uskutečnil ve dnech 2. a 3. listopadu 2017. Jeho sjednocujícím, obecným tématem se stal odraz politicko-společenského vývoje v proměnách kulturní paměti. Konference měla od počátku limitovaný počet účastníků a byla otevřena pro všechny mladé badatele v oblasti slavistiky ve věku do 35 let bez ohledu na

dosazený titul nebo působišť. Pod klíčovým slovem „slavista“, vyskytujícím se v názvu celé akce, organizátoři chápou nejen členy filologické obce, ale i zástupce pestré škály vědeckých disciplín zkoumajících z odlišných hledisek slovanské země střední, jižní a východní Evropy. Konferenci tak spojuje nikoli jedna konkrétní vědecká metoda, ale předmět zkoumání. Podmínkou pro zařazení do programu bylo zaslání přihlášky s podrobnou anotací nabízeného příspěvku. Potenciálním účastníkům byla opět nabídnuta možnost vystoupit v jakémkoli ze slovanských jazyků dle vlastní volby. Všechny přihlášky prošly výběrovým řízením, během něhož byla hodnocena odborná úroveň a adekvátnost tématu s ohledem na předem stanovené tři tematické okruhy – kultura a dějiny, literatura a jazyk. Stejně jako v uplynulých letech počet zaslaných přihlášek převýšil kapacitu konference. Organizační tým tak byl postaven před nutnost nelehkého výběru. Uvedený fakt, stejně jako skutečnost, že část aktivních účastníků třináctého ročníku přijela opakovaně, svědčí o tom, že se pražské sympozium mezi podobně koncipovanými setkáními neztrácí.

Poslání, jež se snaží Konference mladých slavistů plnit, je nejen nabídnout platformu pro prezentaci výsledků vědeckého bádání, ale stát se rovněž místem setkání odborníků z různých zemí a pomáhat spoluvytvářet síť osobních kontaktů napříč hranicemi a pracovišti. K tomuto cíli napomohlo i neformální setkání účastníků naplánované po skončení druhého konferenčního dne. Na Konferenci mladých slavistů roku 2017 vystoupilo celkem dvacet devět referentů zastupujících šestnáct vědeckých institucí z osmi států (Česko, Chorvatsko, Maďarsko, Německo, Polsko, Rusko, Slovensko, Ukrajina). Z domácích českých univerzitních a akademických pracovišť přijelo sedm zástupců. Skladba účastníků znovu potvrdila vskutku mezinárodní charakter pražského slavistického sympozia.

Konferenci zahájil Marek Přihoda, ředitel Ústavu východoevropských studií FF UK, a Václav Čermák, ředitel Slovanského ústavu Akademie věd České republiky a zároveň předseda Českého komitétu slavistů, jenž nad konáním konference převzal záštitu. Součástí úvodního programu byla prezentace recenzovaného sborníku s názvem *Neslovanské elementy v kulturách a jazycích Slovanů* (editoři Markus Giger, Hana Kosáková, Marek Přihoda), v němž osmnáct přispěvatelů z řad účastníků předchozího, dvanáctého ročníku ze sedmi zemí (Česko, Chorvatsko, Maďarsko, Polsko, Rakousko, Rusko, Slovensko) zkoumalo vztahy slovanských etnik s okolním světem v minulosti i současnosti. Za společný jmenovatel dílčích studií lze považovat snahu o překonání představy o exkluzivitě slovanského areálu, který se čtenáři prezentuje jako historická křižovatka různých politických, literárních a jazykových vlivů, místo symbiózy autochtonních tradic s civilizačním dědictvím západní Evropy i Asie.

Konferenční program prvního dne otevřela sekce kultura a dějiny. Úvodní série tří referátů byla věnována tématům z dějin ruské kultury. Jako první se ujala slova doktorandka Filozofické fakulty UK Olga Leškova. Ve svém příspěvku *Obrazy Minina i Požarského v kulturno-istoričeskoj pamjati Rossii* nabídla analýzu obrazu klíčových hrdinů Období zmatků (Smuty) knížete Dmitrije Požarského a kupce Kuzmy Minina z hlediska jejich místa a role v ruské kulturně-historické paměti. Sledovala procesy formování mytologizovaných představ o nich ve společenském vědomí a státní praxi od okamžiku jejich zrození v 17. století až do současnosti na příkladech z beletrie a uměleckých děl. Hlavní pozornost věnovala srovnání odpovídajících narativů v imperiálním a sovětském období ruské historie. Referát *Svo-*

bodní zednáři v Ruském impériu druhé poloviny osmnáctého století jako kulturní fenomén Anežky Hrebikové (FF UK, Akademie věd ČR) na základě analýzy různorodých aktivit a počínů prokázal nesporný a nezanedbatelný vliv svobodných zednářů na ruský kulturní a intelektuální život. Stranou nezůstalo působení jejich nejvýznamnějších představitelů druhé poloviny 18. století, jako například Nikolaje Ivanoviče Novikova. První blok uzavřel referát Ladislava Zemánka s názvem *Politická filosofie Ivana Iljina a její kontexty*. Student pražské FF UK se v něm zamyslel nad politickou filozofií předního ruského myslitele 20. století Ivana Alexandroviče Iljina. Posluchačům postupně nastínil Iljinův pohled na přirozené právo a jeho vzájemný vztah s právem pozitivním, dále výklad pojmu státu a jeho role v životě společnosti, koncept „formální“ a „tvůrčí“ demokracie, spojený s filozofickým kritickým postojem k liberalismu.

Následující sérii čtyř příspěvků kulturně-historické sekce spojovala jihoslovanská tematika. Jako první se ujala slova Alena Klvaňová z brněnské Masarykovy univerzity. Ve svém referátu *Slovinské vzpomínky na alexandrinky - včera a dnes* představila málo známý fenomén slovinské emigrace, jejímiž hlavními hrdinkami byly ženy a dívky z jihozápadní slovinské oblasti Gorice, které začaly od druhé poloviny 19. století zejména z důvodu tísnivé finanční situace opouštět svou vlast a odcházet za prací do ciziny. Nejvyhledávanějším místem pro jejich usazení se stalo egyptské město Alexandrie, díky čemuž získaly své neobvyklé přízvisko. Zatímco na přelomu 19. a 20. století bývaly v konzervativním slovinském, převážně katolickém, prostředí odsuzovány jako egoistické, necitlivé matky, dnes vzbuzují spíše obdiv. Lea Horvat z Univerzity v Hamburku prezentovala téma, zaměřené na socialistické kulturní dědictví ve vybraných městech bývalé Jugoslávie. Ve svém vystoupení *Nepřimjane, nevidljive, intrigantne? Socijalističke plastične strukture i arhitektura u turističkim portfeljima postjugoslavenskih gradova* si položila otázku, jakou úlohu má toto dědictví dnes. Svůj výzkum založila na příkladech z oficiálních turistických prospektů Záhřebu, Prištiny, Sarajeva a Bělehradu. Dvě účastnice z Univerzity v Záhřebu Virna Karlič a Sanja Šakić se ve svých příspěvcích *Reprezentacija nacionalnih (super)heroja u bosanskom, hrvatskom i srpskom ratnom stripu ranih 90-ih godina* a *Konstrukcija neprijatelja: reprezentacija „drugog“ u hrvatskom, bosanskom i srpskom ratnom stripu ranih 90-ih godina* vrátily k válečným komiksům v zemích bývalé Jugoslávie počátku 90. let 20. století. Virna Karlič se zaměřila na analýzu charakteristických znaků národních superhrdinů ve třech válečných komiksech, zastupujících prostředí bosenské (*Bosmen*), chorvatské (*Super Hrvoje*) a srbské (*Knindže – Vitezovi Srpske Krajine*). Zvláštní pozornost byla věnována symbolům národní příslušnosti, stereotypům a propagandistickým sdělením, určeným nejmladší čtenářské obci. Sanja Šakić se pak na základě rozboru identického materiálu soustředila jednak na vztah mezi válečným komiksem 90. let 20. století a stejnými nebo podobnými kulturními artefakty socialistického období, zejména nejoblíbenějším partyzánským komiksem *Nikad robom*, a jednak na obrazy nepřítele, obrazové a narativní prostředky, s jejichž pomocí se konstruuje „jiný“.

Závěrečný blok kulturně-historické sekce nabídl čtyři příspěvky věnované středoevropské tematice. Ewelina Lechocka z Gdaňské univerzity si pro svou prezentaci *Problem tożsamości narodowej i etnicznej na Warmii i Mazurach* zvolila komplikovanou a nejednoznačnou otázku národní a etnické příslušnosti obyvatel Varmie a Mazur, úzce spojenou

s politickými a společenskými změnami, které se v obou oblastech odehrály. Navzdory nepříznivým historickým okolnostem a silnému německému vlivu si kultura regionu (jazyk, zvyky) zachovala polský charakter. V současné době jsme svědky nástupu obrození místní etnické identity, což potvrzují mimo jiné odborné práce, umělecké projekty nebo změny ve způsobu regionální prezentace. Téma hraničního území, konkrétně Horního Slezska, nabídla další účastnice Alicja Kosterska z Varšavské univerzity. V referátu s názvem *Czy śląska pamięć jest możliwa? O wystawie Światło historii. Górny Śląsk na przestrzeni dziejów* se dotkla polemik kolem stále expozice o dějinách Horního Slezska, umístěné v novém sídle Slezského muzea v Katovicích. Projektu výstavy, která budila vášně ještě před samotným otevřením, bylo vyčítáno přílišné zdůrazňování německého vlivu. Autorka příspěvku se pokusila rekonstruovat vnímání minulosti Horního Slezska, prezentované na zmíněné výstavě, a zároveň vymezit nejvíce problematické momenty v historii tohoto regionu z pohledu dominujícího modelu polské kulturní paměti. Kamil Kozakowski ze Slezské univerzity v Katovicích sáhl k tématu polsko-gruzínských vztahů v příspěvku nazvaném *Przypomnieć zapomnianą Gruzję. Obraz Gruzji w polskiej pamięci kulturowej po 2008 roku*. Jeho cílem bylo představit změny, ke kterým došlo v polské kulturní paměti ohledně Gruzie po roce 2008. Zatímco před uvedeným datem byla Gruzie v polské kultuře zemí zcela cizí, konflikt s Ruskem, v němž Polsko podpořilo Gruzii, podnítl v proces mytologizace kavkazského státu a aktualizaci starých, zapomenutých textů. V referátu *Literární zpracování démonologických pohádek a pověstí z českého Horního Slezska se zaměřením na vodníka (bastrmana) jako představitele vodního živlu* Andrea Balharová z Ostravské univerzity vyšla z folklorních záznamů pořizovaných malířkou H. Salichovou a folklorním badatelem A. Satkou, které byly edičně upraveny a zpracovány formou literární adaptace určené dětem.

Bohatý program prvního jednacího dne uzavřel blok literární sekce tematicky spojený s jihoslovanským prostorem. Doktorandka FF UK Dajana Vasiljevićová se v příspěvku *O závažnosti interpretace: reflexe proměn kulturní paměti 90. let v tvorbě chorvatských autorek* zaměřila na narativ nové kulturní paměti v chorvatském prostředí v závěru minulého století, zejména na perspektivu autorek kritických k etnonacionalistickým konceptům v postjugoslávském období, Slavence Drakulićové a Dubravce Ugrešićové. Na realizaci nacionalismu a jeho proměnu v kulturní konsenzus v postjugoslávském, resp. chorvatském intelektuálním prostředí nahlédla z perspektivy západoevropské kultury a pozic disentu. S blízkým tématem vystoupila další účastnice – Mirela Dakić z Univerzity v Záhřebu (*Sjećanje na budući dom u Muzeju bezuvjetne predaje i Ministarstvu boli Dubravke Ugrešić*), která z pozic feministické kritiky analyzovala ideu domova v románech Dubravky Ugrešićové *Muzeum bezpodmínečné kapitulace* a *Ministarstvo bolesti*. Zvonimir Glavaš (Univerzita v Záhřebu) se v referátu *Revizionizam i kanon: Je li Nazor iz čitanki uopće otišao u partizane?* zamyslel nad rolí národního literárního kánonu jako důležitého prvku budování kolektivní identity v chorvatském prostředí. Proces reinterpretace jugoslávského a socialistického dědictví od 90. let 20. století dokumentoval na příkladu změny obrazu významného spisovatele Vladimira Nazora. Poslední referát tohoto bloku *Pamięć o wojnie w diarystyce dzieci. Na przykładzie dzienników Milojki Mezorany i Zlaty Filipović* prezentovala Katarzyna Taczyńska z Poznaň (Univerzita Adama Mickiewicze). Za svůj cíl si zvolila srovnávací

analýzu dvou deníků dětských autorů. Prvním se stal text Milojky Mezorany z let 1941–1945, popisující realitu okupované Rijky a pisatelčin pobyt v koncentračním táboře Osvětim. Druhá z autorek Zlata Filipović zachytila svoje osobní úvahy a pocity i události války v Jugoslávii a obléhání Sarajeva v letech 1991–1993.

Dopolední literární blok druhého konferenčního dne zahájila Hanna Żbikowska z Varšavské univerzity. Její referát *Transcendentalne panopticum Tytusa Czyżewskiego. Proces kreacji, szal, destrukcji czy melancholia?* přinesl osobitou interpretaci básně *Transcendentalne panopticum* polského básníka a malíře Tytuse Czyżewského. Konferenční štafetu převzala Natalija Poljakova (Tambovská státní univerzita G. R. Děřžavina) s příspěvkem *Swojeobrazije fantastičeskogo prostranstva v pjesach Karela Čapeka „RUR“ i A. N. Tolstogo „Bunt mašin“*, v němž se věnovala souvislostem mezi dramaty Karla Čapka *R.U.R.* a Alexeje Nikolajeviče Tolstého *Vzpouira strojů*. Ve svém výzkumu se soustředila na základní kategorie fantastického prostoru a jejich ideově-filozofický obsah, vliv na systém obrazů a charakter hrdinů. Károly Tóth z Univerzity Loránda Eötvöse v Budapešti prezentoval referát, věnovaný románu *Samota* sovětského spisovatele Nikolaje Jevgeňjeviče Virty, *Transtěktualnosť v romaně „Odinočestvo“ Nikolaja Jevgeňjeviča Virty*. Cílem přednášejícího byl kritický rozbor textu na filologickém základě a úvaha nad místem Virtova románu v sovětské literatuře. Obecných proměn současné ukrajinské literatury se dotkla Oksana Puchonska (Kyjevská univerzita Boryse Hrinčenka) v příspěvku *Literatura i pamjat': posttotalitarni versiji vzajemovplyvu*. Podle jejího názoru od počátku 90. let minulého století pozorujeme ze strany ukrajinských autorů radikální nepřijetí jakýchkoli ideologických doktrín, které omezovaly literaturu a snižovaly ji na úroveň prostředku propagandy. Tento proces, jenž se mimořádně vyostřil nejprve po Oranžové revoluci v roce 2004 a později po skončení Revoluce cti na přelomu let 2013 a 2014, se zřetelně odrazil na současném ukrajinském románu, který usiluje o reinterpretaci sovětské totalitní minulosti a jejího vlivu na formování společnosti, kultury a národní ideje. Poslední příspěvek literární sekce *Od „siekierników“ do „sprawiedliwych zdrajców“*. *Wizerunek Ukraińców w literaturze polskiej* Ewy Kuliś z Gdaňské univerzity otevřel citlivé téma zobrazování události Volyňského masakru roku 1943. Jak poznamenává autorka příspěvku, v polské kultuře se zrodil stereotyp Ukrajince jako zabijáka spojený s mimořádnou krutostí. V textech současného polského spisovatele Stanisława Srokowského jsou Ukrajinci zobrazeni krajně negativně, přičemž se pomíjejí minulé křivdy z polské strany. Na druhé straně spisovatelé jako Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki nebo Witold Szablowski věnují pozornost představitelům ukrajinského obyvatelstva, kteří narušují stereotypní obrazy.

Loňskou Konferenci mladých slavistů uzavřely tři tematicky různorodé bloky lingvistické sekce. V rámci prvního z nich představily svůj výzkum dvě účastnice z Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici. Příspěvek Veroniky Gondekové *Komunikačná koncepcia vybraných žánrových foriem reality TV* se věnoval komplexní jazykové, obsahové, sémantické a obrazové analýze mediálních produktů z oblasti televizní zábavy, konkrétně určení jazykových a mimojazykových determinantů, tvořících komunikační koncepci vybraných žánrových forem reality TV. Tématu jazyka médií se věnovala i Annamária Genčiová v příspěvku *Mediálne stváňňovanie migračnej a utečeneckej problematiky cez prizmu lingvistickej pragmatiky*. Soustředila se na výzkum migrační a utečenecké problematiky jako mediálního

faktu, konkrétně na principy používání a funkce jazyka v procesu medializace geopoliticky citlivého konfliktu. První jazykový blok uzavřela Monika Skrzyszewska z krakovské Jagelonské univerzity referátem *Jugosławia i Serbia w dyskursach Biljany Plawšić oraz Mirjany „Miry” Marković*. Předmětem jejího zájmu se stal diskurz dvou výrazných žen v politické elitě období rozpadu a následných válek v Jugoslávii – prezidentky Republiky srbské Biljany Plawšićové a ženy srbského prezidenta Slobodana Miloševiče Mirjany Markovićové. Podle názoru M. Skrzyszewské obě reprezentovaly jednu srbskou kulturu, ale každá z nich hlásala odlišnou ideologii. Plawšićová ztotožňovala Jugoslávii a Srbsko s Velkým Srbskem a „srbstvím“ (srbstvo), zatímco Markovićová užívala formulace typu „jihoslovanský stát“ a „jihoslovanství“ (jugoslavenstvo).

Druhý blok lingvistické sekce nabídl celkem tři referáty. Pia Šlogar z Gdaňské univerzity prezentovala výzkum *O (de)wulgaryzacji we współczesnej kaszubszczyźnie*, zaměřený na používání neformálních, expresivních jazykových prostředků mladými Kašuby, čímž se jejich současný jazyk stává více hovorovým. Kamil Dwornik (Varšavská univerzita) v příspěvku *Jan Evangelista Purkyně i idea alfabetu wszechsłowiańskiego* obrátil pozornost posluchačů na zajímavou epizodu ve vzájemných kontaktech mezi Slovany, kdy hlavní roli nehrál jazyk ani literatura, ale písmo. Referent se soustředil na argumenty Jana Evangelisty Purkyně ve prospěch latinky jako všeslovanské abecedy, publikované v článku z roku 1851. Karolina Czemplik (Gdaňská univerzita) ve svém referátu *Obecność polskich cech dialektalnych w XVIII-wiecznych nazwiskach wiernych parafii Osie* upozornila na přítomnost polských dialektických rysů na příkladu vybraných jmen obyvatel farnosti Osie, obce nacházející se v severním Polsku na polsko-německém jazykovém pomezí. Svůj výzkum založila na záznamech křestních knih pocházejících z 18. století, které svědčí o přítomnosti nejen německých vlivů, ale i vlivů kašubštiny nebo kociewských nářečí.

V závěrečné části jazykovědné sekce zazněly celkem tři příspěvky. První dva přednesli hosté z Univerzity Konstantína Filozofa v Nitře. Patrik Petráš si jako téma svého vystoupení *Problematika neskloňovania názvov obchodných spoločností v slovenčine: marketing versus kodifikácia* zvolil tendenci k neskloňování názvů obchodních společností v současné slovenštině, projevující se zejména v mediální komunikační sféře, případně v marketingově orientované komunikaci. Uvedený jev se v současnosti často vyskytuje i u názvů, jejichž forma deklinaci umožňuje. Za neměnným používáním obchodních názvů dle autora zřejmě stojí snaha o jednotné používání značky. Mária Matiová v referátu *Metaforická interpretácia somatismov v slovenskom jazykovo-kultúrnom spoločenstve* vyšla z teze, že každý somatismus pojmenovávající významnější orgán se specifickou funkcí je obohacený o sekundární metaforické či metonymické významy, které se váží k rozmanité aktivitě člověka. Jejím cílem se stala identifikace cílových oblastí, jež jsou ve slovenštině konceptualizované na základě fyziologicky a kulturně podmíněné zkušenosti s anatomii a fungováním ústředních orgánů (částí lidského těla (somatismy hlava a srdce)). Poslední příspěvek s názvem *Vývoj prefigovaných sloves promrhat/promorgat v češtině a ruštině*, prezentovaný studentkou FF UK Galinou Ščelokovou, se zaměřil na porovnání sémantického vývoje českého slovesa promrhati a ruského slovesa promorgat. Z analýzy vyplynulo, že současný význam českého slovesa mrhati pochází od jeho prefigované podoby.

Loňská Konference mladých slavistů se stejně jako předchozí ročníky snažila z odborného hlediska propojit tradici slavistického bádání a nové přístupy. Pokud se podíváme na programy uplynulých let, silnou složku tvoří filologická témata. Na druhé straně zůstává konference otevřena i kulturologickým, historickým či politologickým otázkám. Konference dává možnost účastníkům udělat další, někdy jeden z prvních kroků ve vědecké kariéře, zapojit se do odborné diskuze nebo se inspirovat pro své budoucí bádání. „Firemní značkou“ pražského sympozia a trvalým výsledkem jeho jednání se stala řada kolektivních publikací, která bez přerušení trvá od prvního ročníku uskutečněného v roce 2005. Od samotného počátku dodnes se organizátoři snaží udržet odbornou úroveň přijatých textů, ke které patří aktivní ediční práce již etablovaných badatelů, technická redakce i jazyková korektura. Nepřetržitá sborníková série může rovněž sloužit jako historické svědectví o metodologických a tematických proměnách vědeckých disciplín shrnutých pod název „slavistika“. O tom, že si kolektivní publikace našly své čtenáře, svědčí mimo jiné řada recenzí v odborných periodikách a přímých citací. Formulování nových témat s využitím mnohdy nezpracovaných pramenů či jazykového materiálu, kladení neotřelých otázek, to vše se vytrvale protíví pesimistickým předpovědím o krizi humanitních věd.

Poděkování patří především vedení Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, které stejně jako v minulosti poskytlo finanční příspěvek na tisk sborníku a přiznalo mimořádná stipendia členům organizačního týmu z řad studentů. Časově a administrativně náročná realizace konference by nebyla možná bez pomoci a spolupráce studentů různých stupňů studia a oborů napříč základními součástmi Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, stejně jako členů akademické obce, kteří se ujali moderování jednotlivých sekcí a nemalou měrou tak přispěli k důstojnému průběhu jednání i následných diskuzí. V současné době se ve fázi předtiskové přípravy nachází recenzovaný sborník třináctého ročníku, jehož vydání se předpokládá v příštích měsících.

Mohu jen vyjádřit naději, že pražská setkání mladých slavistů budou pokračovat i v příštích letech. Dlouhá historie projektu na jedné straně zavazuje, na straně druhé dává možnost pro bilanci a třeba i úvahy nad koncepčními změnami. Po zkušenostech a ohlasech z uplynulých ročníků se nabízí například omezení počtu konferenčních jazyků, výrazné zúžení společného konferenčního tématu či střídavé konání historicky, literárněvědně a lingvisticky profilovaného sympozia.

Marek Příhoda

Rok 2017 v Kašubsku

V roce 2017, zvláště v jeho druhé polovině, bylo v Kašubsku dominujícím tématem vzdělání. V září minulého roku byla mimo jiné v souvislosti se školskou reformou v Polsku obnovena osmiletá základní škola nebo zavedeny nové vyučovací osnovy, a to taktéž v případě kašubského jazyka. Výuka kašubského jazyka se týká okolo 20 tisíc žáků na všech typech škol (nejvíce na základních školách), z toho 22 žáků se začalo učit v nově otevřené dvojja-

zyčné (kašubsko-polské) základní škole. Počet žáků vzdělávajících se v této nové škole do konce roku 2017 stále narůstal (na konci prosince 2017 se zde učilo již 32 dětí). Je to první škola tohoto typu v Kašubsku. Zmíněná instituce se nazývá „Naja Szkòła“, byla otevřena v Wejherowě a jde o soukromou školu. Jejím vlastníkem a provozovatelem je Artur Jabłoński a ředitelem Karol Rhode (oba jsou členy sdružení Kaszëbskò Jednota).

Úspěchy kašubského základního školství však poněkud zastínily problémy s počtem studentů na oboru kašubské etnofilologie na Gdaňské univerzitě. Vedení univerzity nakonec souhlasilo se snížením dolní hranice přijatých studentů na 20 osob, čímž byl obor, ježmuž hrozila likvidace, zachráněn.

Na konci roku 2017 Polské ministerstvo národního vzdělání informovalo o tom, že v roce 2018 omezí výši subvencí na vzdělání pro územní samosprávy řídicí školy, v nichž se vyučuje kašubština. Tato informace kašubské činitele rozdělila. Někteří, zvláště ti z organizace Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, byli proti tomuto rozhodnutí a zkoušeli zabránit zavedení změn. Jiní, především skupina okolo sdružení Kaszëbskò Jednota, vidí v zaváděných změnách šanci na rozvoj dvojjazyčného kašubsko-polského školství (na tento typ škol mají být větší subvence).

V roce 2017 proběhly premiéry několika kašubských filmů, především dokumentárních. Co je důležité, jejich autory jsou stále častěji sami Kašubové a jejich jazykem je kašubština. Již v lednu 2017 proběhla premiéra filmu *Żywioły* (režie Ewelina Karczewska a Piotr Zatoń), jehož hrdiny jsou obyvatelé Kašubska, jejich tvořivost a prožitky. V létě mohla veřejnost na Pomoří zhlédnout *Kaszëbsczé wieselé* (režie Tatiana Slowi), film o kašubských svatebních obřadech. Dílo vzniklo na základě kusu *Wieselé* (autor Tomasz Fopke), jehož režisérkou byla Maria Krośnicka. Na konci roku proběhla premiéra filmu *Sétme-sztëřë* (režie Remigiusz Kąkel, Maurycy Kąkel), který pojednává o rodině kašubských rybářů v přibaltské lokalitě Jastarnia a její lodi – kutru JAS-74. Je třeba také vzpomenout komedii *Manteltréger* (režie Beata Hincke), v níž hráli herci – amatéři, obyvatelé Chłapowa a jiných míst ležících u Baltu. Pokud nejsou zmíněné filmy prezentovány ve veřejné televizi (nanejvýš jsou přístupné na internetu se souhlasem autorů), okruh jejich příjemců je velmi ohraničen. Výjimkou je zde dokumentární film *Król Kaszubów* (režie Eugeniusz Pryczkowski), jehož hrdinou je významný kašubský činitel Karol Kreffta, a jeho život. Zmíněný film měl televizní premiéru na konci prosince 2017. V tomto oddílu věnovaném filmům je nutno také zmínit, že v roce 2017 byl natáčen polský film *Kamerdyner* o dějinách Kašubů, Poláků a Němců v 19. století. Premiéra má proběhnout v září 2018.

V roce 2017 nastal organizační rozvoj kašubského hnutí. Na konci ledna byl ve vsi Luzino (okres Wejherowo) založen Klub mladých Kašubů „Òska“ (kašub. Klub Młodých Kaszëbów „Òska“), jehož předsedkyní se stala Katarzyna Kankowska-Filipiak. O několik měsíců později ve Chmielně (nedaleko Kartuz) vznikl Klub mladých Kašubů „Garczelnica“. Jeho předsedou se stal Benedykt Bela. Vznik zmíněných organizací je výsledkem Kongresu mladých Kašubů, jenž proběhl v Kartuzách v listopadu 2016. K tomu je třeba dodat, že současné kašubské mládežnické hnutí tvoří vedle zmíněných organizací Klub mladých Kašubů „Cassubia“ a Studentský klub „Pomorania“ (kašub. Karno Sztudérów „Pòmòraniò“), jehož počátky sahají k roku 1962.

Díky činnosti mládežnických organizací byla obohacena rovněž kašubská nabídka časopisů, od jara 2017 vychází internetový měsíčník *Kaszëbskô Zemia*. K tomu je třeba dodat, že již několik let jsou na internetu vydávána jiná periodika: *Skra – pismiono ò kulturze* (v kašubštině) a *Magazyn Kaszuby* (v polštině).

V roce 2017 bylo vydáno mnoho knih o kašubské problematice. Připomenout je nutno např. dvě knihy o pomorském časopisectvu: *Òd „Skòrbu“ do „Stegnë“. 150 lat czasopišmiennictwa kaszubskiego* (Wejherowo-Słupsk-Gdańsk 2017), vyšla pod redakcí Daniela Kalinowského. Na vydání práce se podílely instituce Muzeum kašubsko-pomořského písemnictví a hudby ve Wejherowu, Pomorská akademie ve Słupsku a Kašubský institut v Gdaňsku. Posledně jmenovaná instituce vydala rovněž historii novin *Gazeta Gdańska*, a to z pera Andrzeje Romanowa (*Gazeta Gdańska w latach 1891–1939*, Gdańsk 2017). Mezi publikacemi o kašubských společenských činitelích je třeba zmínit práci o Hieronimu Derdowském autorů Józefa Borzyszkowského a Tadeusze Lipského (*Hieronim Derdowski 1852–1902 – jego twórcze życie, czytelnicy i krzewiciele pamięci*, Gdańsk-Karsin 2017), kterou vydal taktéž Kašubský institut. Další publikaci Kašubského institutu byly materiály z konference o Janu Trepczykovi (pod redakcí Witosławy Frankowské), která proběhla v dubnu 2017 ve wejherowském muzeu (*Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, Wejherowo 2017).

Po veřejných diskusích a rozhodnutí vedení města z prosince 2017 bude při vjezdu do města Wejherowa instalovaná tabule, kde bude jeho název také v kašubském jazyce. Takové tabule mohou být realizovány díky zákonu o národních a etnických menšinách a o regionálním jazyce z roku 2005. Podle platného práva musí rozhodnutí ještě potvrdit ministerstvo vnitra a státní správy. Wejherowo se tak se svými 50 tisíci obyvateli stane největším městem v Polsku s dvojjazyčnými nápisy s názvem místa.

Kašubské organizace v roce 2017 realizovaly různé záměry spjaté s patrony roku: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie uctilo památku Józefa Chełmowského (1934–2013), vynikajícího sochaře a malíře, a Kaszëbskô Jednota oslavila „Rok Kašubů mezi slovanskými národy“. V roce 2018 Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie uctí památku Franciszka Kręcckého (1883–1940), mladokašubského činitele, a Kaszëbskô Jednota se zase zaměří na kašubskou emigraci.

V roce 2017 kašubská kultura zaznamenala i citelné ztráty, zemřeli vynikající vědci i společenští činitelé, mimo jiné prof. Edward Breza (* 1932), jazykovědec a vedoucí Rady kašubského jazyka z let 2007–2013, dále dr. Janusz Kowalski (* 1925), původním vzděláním architekt a zálibou novinář (i když se Kašubem stal a nenarodil se jím, hovořilo se o něm, že byl kašubštější než sami Kašubové). Dále zemřel Grzegorz Szalewski (* 1956), politik, lékař, člověk, jenž stál u myšlenky založení Kašubských sjezdů.

Pro celou kašubskou společnost měly tragický rozměr bouřky a vichřice, které se přehnalý přes Pomoří v srpnu 2017. Několik lidí při nich zahynulo a záplava způsobila rovněž ohromné materiální škody (především na jihu Kašubska). Obnova a náprava škod potrvá v některých případech i desetiletí (např. se to týká obrovských ploch, na nichž bylo zničeno velké množství stromů).

Dariusz Szymikowski
(překlad z polštiny Petr Kaleta)

SEZNAM AUTORŮ**Mgr. Erik Dulovič, Ph. D.**

Štátny archív v Košiciach
P.O. Box C-26, 041 56 Košice
erik.dulovic@minv.sk

Dr. Grzegorz Gąsior

Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej
Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski
ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa, Polska
grzegorzgasion@wp.pl

PhDr. Petra Košťálová, Ph. D.

Katedra psychologie Provozně ekonomické fakulty,
Česká zemědělská univerzita,
Kamýčká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátův
pkohoutkova@gmail.com

Piotr Kuligowski, M. A.

Wydział Historyczny, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza,
Umultowska 89D, 61-614 Poznań, Polska
piotr.kuligowski.1990@gmail.com

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity,
Arna Nováka 1, 602 00 Brno,
Ivo.Pospisil@phil.muni.cz

Prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

Katedra slovanských jazyků a literatur,
Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích,
Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice
zelenka@pf.jcu.cz

Redakce / Editorial Board:

Vedoucí redaktori / Editors-in-chief: Ladislav Hladký – Radomír Vlček

Výkonný redaktor / Managing Editor: Jiří Friedl

Redakční kruh / Associate Editors:

Roman Baron, Eva Irmanová, František Šístek, Jana Škerlová

Redakční rada / Editorial Council:

Lukáš Babka, Pavel Boček, Marcel Černý, Vladimír Gonč, Petr Kaleta, Miroslav Kouba, Kateřina Králová, Bohuslav Litera, Nicolas Maslowski, Jan Němeček, Jiří Padevět, Jan Pelikán, Marek Příhoda, Přemysl Rosůlek, Josef Šaur, Václav Štěpánek, David Svoboda, Jaroslav Vaculík, Emil Voráček, Zbyněk Vydra, Jiří Vykoukal

Vědecká rada / Scholarly Advisory Board:

Jaroslav Pánek (Praha), Svatava Raková (Praha), Miroslav Tejchman (Praha), Ivo Pospíšil (Brno), Irena Gantar Godina (Ljubljana), Tatiana Ivantyšinová (Bratislava), Piotr Maciej Majewski (Warszawa), Michal Reiman (Berlin), Miloš Řezník (Warszawa), Jelena Pavlovna Serapionova (Moskva)

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. / Published by the Institute of History of AS CR, v. v. i.

Časopis vychází třikrát ročně / The journal is published three times a year

Adresa / Address: Prosecká 76, 190 00 Praha 9 – Nový Prosek

Tel.: +420 532 290 509; E-mail: slovanskyprehled@hiu.cas.cz

Pokyny pro autory / Submission Guidelines for Authors:

<http://www.hiu.cas.cz/nakladatelstvi/periodika/slovansky-prehled.ep>

ISSN 0037–6922

Slovanský přehled, ročník 104.

Distribuci pro předplatitele provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., Politických vězňů 909/4, 225 99 Praha 1.

Příjem objednávek: telefonicky na bezplatné lince zpracovatele 800 300 302; na webu zpracovatele www.postabo.cz; písemně na adrese Česká pošta, s. p., oddělení předplatného tisku, Olšanská 38/9, 130 00 Praha 3; e-mail: postabo.prstc@cpost.cz.

Objednávky přijímá též:

Suweco CZ, s. r. o. (www.suweco.cz)

Kosmas, s. r. o. (www.kosmas.cz)

Jednotlivá čísla je možné koupit též v Knihkupectví Academia nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9, tel. 286 882 121, l. 230 e-mail: j.kozohorska@hiu.cas.cz.

Cena výtisku 100 Kč.

Výrobu zajišťuje nakladatelství

Aleš Skřivan ml., Praha 9 – Letňany

ISSN 0037-6922

9 770037 692004